

I.
LEVELEK ÉS IRATOK.

440.

Wien, 1576 január 1.

Miksa császár- király Báthory István vajdának.

Jóságosan meggondolásra inti a bekövetkezett események megítélésében.

Staatsarchiv. Wien. Regesztája Szádeczky Báthory-ja 239. l.

Értesülvén a lengyelországi eseményekről, jóságosan és kegyelmesen inti, mutassa meg, hogy a közjót szívében viseli, cselekedjék tehát becsületességéhez és erényéhez, valamint a császár várakozásához méltóan.

Megjegyzés. Miksa azonban fentiek dacára egyidejűleg meghagyta Teuffenpach Kristóf szatmári kapitánynak, hogy azonnal Báthoryhoz induljon és vegye reá, hogy álljon el a lengyel királyságtól, amely egyedül őt — a császárt — illeti: Sollst dich von stundan erheben, in aller eyl zu gedachten Weyda verfuegen, daß er sich bemeldten Künigreichs Poln, der auf uns ordenlich beschehenen, auch solenniter publicirten Wahl entgegen nit annehme.

441.

Gyulafehérvár, 1576 január 10.

Báthory István vajda a lengyel rendeknek.

Ertesülvén jelentésökből, hogy királlyá választották, a választást elfogadja és hűségökért köszönetét fejezi ki híveinek. Elfogadja azt a feltételt is, hogy Anna hercegnőt feleségül vegye és biztosítja őket, hogy várakozásuknak mindenben meg fog felelni.

Pray: Epistolae procerum III. köt. 209—212. l.

Reverendissimi, Illustres, Spectabiles, Magnifici Generosique Domini, amici nobis honorandi, salutem et benevolentiam nostrae commendationem. Quae superioribus diebus in comitiis illis Varsaviensibus ab amplissimis Ordinibus inclytæ illius reipublicæ Poloniae acta sunt quantaque animorum non modo alacritate, sed etiam incredibili studio atque contentione, maximo numero suffra-

giorum, iuvante summo illo rege regum, qui regnis salutem dare solet, quod summo Reipublicae vestrae laudatissimae totiusque orbis Christiani commodo fiat, in regem Poloniae Magnumque Ducem Lithuaniae nuncupati simus, non obscuris, neque incertis auctoribus ad nos perlatum est.

Quo quidem insigni Sinceritatis Vestrae totiusque eius gentis nobilissimae, in libertate natae, aucti beneficio et liberrimo iudicio est, quod multis nominibus tum de Vestra Republica, tum de nobis praeclare actum gratulemur eoque nomine gratias imprimis Deo Optimo Maximo agimus, qui eam mentem regni Ordinibus dederit, ut optime consultum Patriae cupientes, eam iniverint rationem, quae secundum Deum non modo ad gloriam nominis celeberrimi, sed et ad solidam gentis salutem merito faciat, deinde vero, quod nostram personam ceteris praeferendam iidem Ordines iudicaverint eoque facto tam illustri matrimonio dignam existimaverint cuique habenas gloriae suae avitae excitandae committendas duxerint, dignissimos viros, amplissimos virosque fortissimos, insigni gratiarum actione dignos iudicamus, neque dubitamus, divinitus deferri nobis hoc munus ad propagandam salutem rei publicae Christianae atque regni huius decus nomenque amplificandum in tanta gerendarum rerum materia.

Nequaquam igitur vocationi divinae consensuique tot nobilissimarum provinciarum, tot prudentissimorum Senatorum et tot fortissimorum equitum deesse volumus, imo operam dabimus, ut omnibus viribus, studiis et conatibus nostris, auxiliante Deo, expectationi Ordinum, ac voluntati respondeamus, ac non solum labores et fortunas universas, sed et vitam pro salute, pro gloria nominis exponere non recusabimus. Neque sane ulla ex parte aut ambitione, aut regni cupiditate, ut in eam sententiam pedibus eamus, ducimur, a quo vitio procul nos abesse et vita ante acta, et eorum iudicium, qui nostram mentem moderationemque noverunt, facile de nobis testimonium ferent, id quod tantopere hodieque testatum cunctis mortalibus cupimus, ut vere atque sancte affirmare non vereamur, nos libenter iure nostro Caesareae Maiestati decessuros, si vel in nobis, vel in vestris liberis suffragiis, atque huius etiam provinciae salute situm esset, vel is rerum status sit, ut Sacra Caesarea Maiestas rebus Poloniae, sine ipsius et suo totiusque rei publicae christianae discrimine misceri possit.

Quod vero de nostro isto adventu vos satagere atque id in votis maxime intelligamus, incredibili nobis est laetitiae¹ ideoque

¹ Tollban maradt hiányzó szó.

Philippovium, aulae nostrae familiarem ea lege istuc praemisimus, ut, cum hunc conventum in summa exspectatione voluntatis nostrae suspensum esse sciamus, de nostro animo studioque erga vos, atque adeo regnum Poloniae, in cuius tranquillitate, rei publicae christianae salutem, in hoc rerum statu, sitam esse constat, cum ex litteris nostris, tum ex ipso Philippovio intelligent Sinceritates Vestrae, cui etiam fidem adhibere velint. Bene valere Sinceritates Vestras ex animo cupimus. Datum in civitate nostra Alba Julia, die 10. Ianuarii, anno Domini 1576.

442.

Gyulafehérvár, 1576 január 10.

Báthory István vajda Zamoyski János kapitánynak.

Iránta való jóindulatát köszönve, biztosítja, hogy azt méltányolni fogja, amint Isten segedelmével királyi székét elfoglalhatja.

Archivum Com. Zamoyski. Warszawa. Nagy vajdai pecséttel lezárva. Kiadva az Archiwum Jana Zamoyskiego I. köt. 101. l.

Generose et magnifice domine, amice nobis honorande. Salutem et nostrae benevolentiae commendationem.

De amplissimis virtutibus atque etiam praeclaris erga Rempublicam et nos meritis Dominationis V^{rae} generosae et magnificae satis abunde ex nostris oratoribus edocti sumus. Quamobrem eidem gratias agere hisce literis nostris, quas Philippovius Andreioviam missus eidem reddet, voluimus. Eas vero tanquam testes atque praeses propensissimi animi nostri Dominatio V^{ra} generosa et magnifica retinebit persuadebitque sibi certissime, nos inter alios et eiusdem, ubi Dei Optimi Maximi beneficio in regnum salvi atque incolumes pervenimus, dignissimam habituros rationem. Porro Dominatio V^{ra} generosa et magnifica pro sua virili curabit, ne nobis absentibus Respublica aliquo incommodo afficiatur, cui et nos brevi Dei beneficio cum nostris facultatibus, tum persona nostra opem ferre constituimus. Bene valere Dominationem V^{ram} generosam et magnificam cupimus. Datum in civitate nostra Alba Julia, 10. Ianuarii. Anno domini 1576.

Stephanus Bathorÿ

Vaiuoda Transs: ppa

[*Külcíme:*] Generoso et magnifico domino Ioanni Sario Zamoscio, Belzensi et Zamecensi capitaneo etc. Amico nobis honorando.

Megjegyzés. Ez lévén Báthory István Zamoyskihoz intézett első levele, azt csupán mutatónak közöljük, a többit „Zamoyski János kancellár levelezése magyar kortársaival” című külön kötetünk részére tartván fenn. A levél bizalmas (baráti) megszólítása arra a régi kapcsolatra vezethető vissza, amely köztük páduai tanulásuk idejében keletkezett.

443.

Gyulafehérvár, 1576 január 12.

Báthory István vajda a lengyel ellenpártosoknak.

Egyetértésre inti őket, például állítván eléjük a magyar nemzet romlását, amelybe a visszavonás következtében jutott.

Bibl. Univ. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 359—360. l.

Cum ad nos amplissimorum atque summae dignitatis virorum litteris atque nuntiis perlatum est, maximum atque praecipuum tum numero, tum dignitate regni Poloniae partem ipsamque nobilitatem in comitiis ad Varschoviam ad capessendum regni Poloniae imperium evocasse: nos sane, prout debeamus laudibus, primum Deo optimo maximo dictis, pro tantis studiis tantisque meritis, quin viris etiam fortissimis iustas ageremus gratias... *mégis ismerve az ellenpártiak áskálódását, féltjük az országot, mert a visszavonás miatt a történelem tanulsága szerint már sok birodalom elpusztult.* Qua de re, ut externa atque peregrina posthabeantur exempla, unicae gentis Pannonicae effigies tantaeque molis miranda ruina locupletissimo testimonio, nihil regnis privato odio, publicaue dissensione deterius, noxius atque perniciosius, nihil mutua animorum concordia paribusque suffragiis utilius, diuturnius atque magis perpetuum contingere posse... *amiért arra intünk, hogy azokban a dolgokban, quae ad communem salutem totius christianitatis amplissimique regni Poloniae spectent, ducem se atque lumen caeteris praebeant; etc.*

Megjegyzés. Ez a remekbe írt bölcs levél akkor került ki István király tolla alól, amikor a lengyel követség még nem érkezett udvarába, ám közvetlenül a császárpárti követ, Woroniecki Jakab lowiczi prépost megjötte után; jelentősége és célja tehát az volt, hogy az ellenpárti lengyel nemeseket az ellene áskálódók üzelmeire idejében figyelmeztesse.

444.

Gyulafehérvár, 1576 január 14.

Báthory István vajda Szeben város tanácsának.

Meghívó a medgyesi országgyűlésre.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. Erd. org. gyűl. Emlékek II. köt. 573—41

Instant certa et valde ardua negotia, publicum regni statum personamque nostram¹ concernentia s azok megtárgyalására január 28-ik napjára Meggyes városába országgyűlést hirdetőén, intünk, hogy arra két jeles követet (duos praestantes viros) küldjete fel okvetetlen; etc.

445.

Padova, 1576 január 16.

Forgách Ferenc kancellár Báthory István vajdának.

Idáig való útja szárazföldön és tengeren. Betegsége. Pénzsegélyt kér, hogy egy jószágocksát vásárolva, olasz földön élhessen ezentúl.

Szilágyi Jelentése gyulafehérvári kutatásáról 12—14 l.

Dobronikból megírtam vala fejedelemségednek, hogy oda békével jutottam volt. Onnan mindjártást gályáért küldtem vala... kivel mind Velenczéig jutottam... majd ide Paduában jöttem és immár most itt vagyok az doktorok kezében, kik választig bannak velem, és hiszem istent, rövid nap megmentnek ez mostani nyavalyától.

Igétetere hivatkozva kérem segedelmét, mert mihelen isten ez betegágybul feltámaszt, azonnal valami jószágocksát akarok venni és az itt való élethöz hozzá szerezni és készajteni magamot... Annakokáért im ez dologért oda küldöttem Kovachoczy Farkast, hogy ő általa küldené meg fejedged a mivel ez szükségben meg akarna segéjteni, kit hiszem, hogy kegyelmesen megmivel... Adatná meg azt is, a mint Gyulaffi László urammal végezésem volt; etc. Datum Patavii, 16. Ianuarii, Anno 1576.

446.

Gyulafehéroár, 1576 január 17.

Báthory István vajda Miksa császár- királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hungarica. Nyolcszögű gyűrűpecsétjével lezárva.

Futárát kénytelen volt még visszatartani, amíg lengyelországi követei megjöttek. Egyébként hozzá indított embere útközben találkován Teuffenpach Kristóf kapitánnyal, az minden vele tárgyalt dologról bőven tájékoztathatja.

Ignari rerum Polonicarum, cursorem M^{tis} V. S. Caesareae ad adventum usque ex Polonia oratorum nostrorum, qui XI primum

¹ Ez a rendes formulárétól eltérő külön beszúrás a fejedelem saját személyére vonatkozott, összefüggésben a lengyel királlyá választása s az országból való távozása ügyével.

huius mensis die redierunt, hic remorari coacti sumus. Qui ubi redierunt, cursorem, adiuncto ei Egregio Ioanne Syger, familiari nostro, renuntiatio M. V. S. Caesareae responsum nostrum ad M^{tem} V. S. Caesaream ablegavimus. Sed in itinere Generoso et Mag^{co} domino Christophoro a Teuffenbach ad nos adventanti obviam facti, cursor Albam reductus *mást fogunk elindítani. Különben is tudván, hogy a mondott szatmári kapitány minden velünk tárgyalt dolgról bőven fog beszámolni, kérem, velit nobis primo quoque tempore benigne respondere;* etc. Datum Albae Juliae die 17 Ianuarii Anno Domini 1576.

447.

Padova, 1576 január 18.

Forgách Ferenc kancellár Báthory István vajdának.

Jelentés megbízásairól. Olasz Mátyás kész szolgálatába állani, ha kellő jószágot kap, amelyen családjával megélhetne. A kívánt nápolyi lovakat beszerezheti. Ékköveit itt jó áron eladhatja s a pohárszéket is szépen megcsinálhatják az idevaló ezüstművesek.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Gr. Kemény József gyűjt. Kiadva hiányosan Szádeczky: Báthory István lengyel királylyá választása 361—2. l.

Ill^{me} princeps, domine, domine clementissime. Post salutem et servitiorum meorum etc.

Paranchiolta vala Fejedelemséged ennekem, hogy onnan eljövek, hogy Olaz Matyással szoltam volna, mivel hogy menne oda az Fej^{ged} zolgalatjara. Azert a mint az Fej^{ged} akarátja volt, en abban eljartam, mert Olaz Matyast Zadorban talaltam, hol igen jól vagyon dolga; felesége, gyermeki vadnak, haza azonkepen es öröksége, fizetéseis az velenczesektől jó vagyon, úgy annyira, hogy mindezekert igen neheznek tecczik vala neki, hogy onnan masova menne. Mindazáltal annyira vittem az dolgot, hogy rea vettem, hogy kez immár itt elhadni mindenet es oda menni mindenestől, felesegestől, gyermekestől es mind holtig te Fej^{dnek} zolgalni. De azt kevanja, hogy Fej^d adjon neki es minekelötte onnan kibontakoznek, nevezne oly helt es jöszagot neki, kiből felesegestől, gyermekestől az új rendi zerent elelhetne. Azert immar Te Fej^d lassa es gondolkodjek felöle. Bizony nekemis úgy tetszenek, hogy Fej^{ged} ez ember nélkül semmikeppen ne lenne, hanem vitetne ki minden modon Fej^d mert en ott az uraim közzöl ugyan senkit nem tudok, ki annyi dologra es zolgalatokra alkalmatosb lehetne nalanal, mert hogy mind nyelveket tud s mind

¹ Ez a hónapok óta oda volt Blandrata és Berzeviczy.

az török es az porta dolgaat s mind eszi es embersege eleg vagon, ugy annyira, hogy te Fej^{dnek} sok rendbeli dolgaiban jo es hasznos zolga fog lenni.

Emlekezett vala Fej^d az neapoli lovak felölis, kikert elis köld vala Fejedelemséged, ha ez nyarba az had dolga Fej^det meg nem tartoztatja vala. Azert azokrais, ha Fej^{dnek} akarhatja fog lenni, most Fej^d aztis elvegezheti, mert enis baratim által erte lezek, hogy azoknak az megvetele es megzerzese jo modon lehessen meg.

Azonkeppen az draga kövek eladása felölis ha Fej^{dnek} akarhatja fogna rea lenni, mostan Fej^d vegezhet, es ide köldheti Fej^d mert en abbanis az Te Fej^d paranchiolatja zerent moodot keresek, hogy jo modjaval es hazonnal adhassak el őket. Jobbis pedig Fej^{dnek} affele köveknek jo rezet peenzze tenni, holott akkeppen chiak heaba allanak es semmit haznot nem hoznak, annakfelette ezutan is csak isten tudja ki kezebe kelhetnek.

Szinten azon moodon az ezöstmi felölis ha Fej^{dnek} kedve es akarhatja lenne rea, Fej^d mostani occasioval könnyen gondot viselhet, mert kennyő lezen mindjarast az Fej^d paranchiolatjait ebenis veghez vinnök, holott itt zintén ugy zolgalhatnak Fej^{dnek} az mesterek az poharzek megchinalasaban, a mint Fej^d kivanni fogja es enis rea vetem minden zorgalmatossagomat, hogy mindenben Fej^{dnek} kedve teljék. Az uristen tartsa meg Fej^det jó egessegen. Datum Patavii 18 Januarii 1576.

Ill^{mac} Cels^{nis} V^{rae}

servitor addictissimus

et perpetuus

Franciscus Forgach de Gimes mpr

[Külcíme:] Illmo principi domino, domino Stephano Batori de Somlyó, waiwodae Transylvaniae et Siculorum comiti etc. Domino meo clem^{mo} Albae Juliae.

448.

Gyulafehérvár, 1576 január 20.

Báthory István vajda Teuffenpach Kristóf főkapitánynak.

Értesitse oda küldött emberével, hogy mehet-e hozzá bátorsággosan. Válaszát Kolozsvárt óhajtja bevárni.

Staatsarchiv. Wien. Hungarica. Hiv. másolat.

Quandocumque hodie constitueram *elutazása után* quoque hinc abire, *megtekintvén ő Felsége megbízását,* quo sine cathorico Sp^{lis} et Mag^{cae} do. V^{rae} responso hinc non abire mihi iniunctum est, *Berzeviczi kancellár tanácsára is hallgatván, kérem írásbeli*

megnyugtátását per hunc nuntium meum Egregium Joannem Morean tuto venire et domum redire possim, et quid mihi tandem ab eadem sperandum, vel Sacrae Caesareae M^{ti} referendum sit... Interea ego paulatim Claudiopolim versus pergam, ibidem sententiam ex literis Sp^{lis} et Mag^{cae} Do: V^{rae} certo exspectaturus... *Együttal intézkedjék itt visszatartott másik cursora: Haller György indulása dolgában; etc.*

Megjegyzés. A kívánt biztosításra Báthory Istvánnak azért volt szüksége, mivel címzett vára — Szatmár — császári területen feküdt s most, hogy köztudomásúvá lett közeli Lengyelországba indulása, amit a császár- király emberei mindenfelé nyugtalanul figyeitek, nem mehetett oda, anélkül, hogy arra írásos menetlevele ne lett volna. Ez a kérelem-egyébként csak a császáriak ereje lekötését célozta, mert a fejedelemnek eszéágában sem volt útját Felsőmagyarországon át vennie, mikor azt már rég elrendezte Moldván keresztül. A fejedelem óvatossága azonban nem bizonyult feleslegesnek, mivel még ki sem tette lábát székhelyéből, mikor hírért vette szanaszét tevékenykedő kémeitől, hogy a Kassáról Krakkóba, meg a Szatmárról Ilyvó felé húzódó utat, valamint a vereckei szoros vidékét a felsőmagyarországi főkapitány emberei megszállották és (Báthory számára) bizonytalanná tették. Címzettet az egykorúak olykor Tiefenbachnak is nevezik, de mivel ő nevét következetesen úgy írta, miként e levél külcímében találjuk (Teuffenpach) nincs okunk őt másként felvenni munkánkba.

449.

Monora, 1576 január 21.

Báthory István-vajda Teuffenpach Kristóf főkapitánynak.

Tegnapai tárgyalásuk után az a véleménye, hogy várja be Fejérvárt vagy akár Szatmáron a császári futár megjöttét, nehogy az a látszata legyen, hogy küldetéséből tőle eredménytelen volt kénytelen visszatérni.

Staatsarchiv. Wien. Hungarica. Fasc. 108. Mindvégig sajátkezű.

Generose ac Magnifice d[omi]ne Amice obseruan[de]. Salutis ac n[ost]ri officiosam commen[dationem]. Accepi l[ite]ras M. d. V^{rae} ex quibus intelligo nondum M. V^{ram} conilia sua expediuisse, redeundumne Zathmarinu[m] aut Manendu[m] Albe ad aduentum usqu[e] curforis seu mandati Cesarei, tibi lit: Ego uero cum in hesterno colloquio rationes, meo quidem iudicio non contemnendas proponerem, videbam M. do. V^{ram} eo propendere, ut tucius et securius siue dignitati M^{tis} S. Ces[areae] siue uero trac[t]ationis n[ost]re commodo confulen[dum] lit, abire ad aduentu[m] mandati pleni, ita enim et meis rebus optime confulet si re imperfecta redisse fama fuerit, et si quid mihi pro condicionibus à M^{te} S. proponen[dis] indulgendu[m] aut omnino cedendum erit, melius hac

ratione ea celari poterunt, meq[ue] à suspicione turcica liberiozem reddunt, non ero prolixior in illis rationibus recensent[is] quas presen[ti]bus iam habunde dixim9, que eciam non eo pertinent ut M. Vram hinc quo quo mos[do] extrudere uellem, ille enim qui recedit ut iterum paracior et instructior redeat extrusus else non dicitur: Et alioqui eligen[dum] utrum mauult potestas do. Vrae M. [quae] per me erat oblata, quemadmodum eciam nunc in arbitriu[m] M. Vrae ponimus siue perseueran[dum] Albe siue eundum Zathmarinu[m] ad aduentu[m] mandati plenioris sibi putet. Curforem ut dimitteret prouiflori mandau[us]. Felicis[ime] valere optamus. Ex Monora 21 Januar[is] 1576

Stephanus Bathorj

Vaiuoda Transf. ppa

[Külcíme:] Generoso et Magnifico domino Christophoro a Teuffenpach, Equiti Aurato, Consiliario bellico, et Zathmariensi ac partium cis Tibiscum supremo Capitaneo etc. Amico nobis obseruando.

Megjegyzés. A fejedelem fenti udvariassági levele címzettet Tordán érte utól. De mivel a szatmári kapitány már első tárgyalásuk után tisztában volt avval, hogy célt nem érhet Báthorynál, nem tért vissza, hanem útját folytatva, Szatmárról számolt be követségéről Miksának. Ez az irata pompásan kiegészíti első (1576 január 16-i) első nagy jelentését, amely sokhelyütt párbeszédben adja elő azokat a fontos ügyeket, amelyeket Báthoryval megbeszélt, minden eredmény nélkül, miután őt semmi ígérettel nem lehetett eltéríteni attól, hogy a neki felajánlott lengyel koronát el ne fogadja s annak átvételéért útra ne keljen.¹

¹ Mindkettőt közöltem (egy harmadikkal együtt) Documente-kiadványom II. kötete 74, 76 és 78 sz. a.

450.

Medgyes, 1576 január 24.

Báthory István fejedelem Nagy Máté portai követnek.

A hozzá érkezett lengyel követség sürgeti megindulását, nehogy a muszkák Lengyelországba törjenek. A királyválasztási feltételek igen szigorúak, de a rendek avval biztatják, hogy azok idővel enyhíthetők lesznek. Választ még nem adhat a lengyel küldöttségnek amíg a szultán és Mehmet basa véleményéről nem értesül. Pedig ez sürgős lenne, mivel Miksa emberei ígéretek és ajánlatok által naponta sok lengyelországi hívét térítik el; kivált Litoániában. Ez nagyon aggasztja István királyt, tudván, hogy Miksa ellene készül. A lengyel prímás Uchański Jakab is ellene dolgozik. A lengyel koronát egyébként azért fogadta el, mert ha

azt Miksa nyeri el, vége Erdélynek, ahová Bekest készüül bekülden. Erdély jövedelme különben nagyobb Lengyelországnál, ahol Zsigmond Ágost halála után annyi adósság maradt, hogy azt négy év alatt sem lehet letörleszteni. Báthory azonban nem indul útnak Lengyelország felé, amíg a budai basa értesítését meg nem kapja arról, hogy készen van hadaival megsegítésére. Bekes ármánykodásának célja, hogy vajda legyen Erdélyben. Nagy Máté a közlöttekert tartsa titokban, nehogy azokból a császári követ valamit megtudjon.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Karton 32. Titkos írással írt magyar lap-pangó eredetijének hivatalos német kivonatos fordítása.

Extract des Schreibens vom 24-isten Januarii datiert, so Stefan Bathori Wayda in Sibenburgén seinem Agenten mit Namen Nagy Mathe an die Porten gethan und mit dem Mustapha Chiausz, so den 12. Februarii gen Constantinopel ankommen überschickt hat. Dies ist mir den 18. Februarii zue Handen kommen.

Erstlich beklagt sich der Wayda, daß er schon acht ganzer Tag seiner Ausreitung nach Antwort von der Porten gewarte, auf die Expedition so er hergethan, in welcher Er die ersten Zeitungen die Ihm von der Polnischen Wahl auf sein Person kommen, hieher bericht. Er wiß nit wem Er die Schuldt des Verzugs zumessen solle.

Der Wayda ist nicht in weniger Bekummernuß aus Ursachen, daß die Potschaften aus Poln so mit vier oder fünf hundert Pferden ankommen sein und Ihm nunmehr über dem Hals liegen, ohne Aufhören bei Ihme anhalten, und Ihn importuniern, daß Er mit Ihnen fort ziehe, dann sie fürchten sich vor dem Moscowiter, welcher mit einem großen Hör auf des Romischen Kaisers Anregung in Poln anziehen wölle, dardurch diejenigen so dem Wayda in der Wahl zugethan, mochten abgeschreckt werden, wofer sonderlich des Moscowiters Volk Schaden in Poln thäte und das Landt nicht möcht entsetzt werden.

Der Romische Kaiser gibt zu einem Schein für, als wollte Er ein Gesipschaft durch Heyraten zwischen dem Moscowiter und den seinen anrichten, denen Poln hiedurch ein Furcht zu machen.

Dem Wayda hat man presentiert die Condition und Artickl auf die Er erwählt ist, die so gar unbilllich sein, daß wo sie also in esse bestehen sollten, Er nit ein König, sondern ein Knecht wäre.

Kann nit glauben, daß der Romische Kaiser gedachte conditiones annehmen sollte, allein er hätte Hoffnung dieselben zu moderieren.

Diejenigen so dem Wayda anhängen, nemblich die Großen im Senat, haben Ihm emboten, daß er sich durchaus nit über den Conditionen entsetze, dann sie wollten wol die Sachen dahin richten, daß die Conditiones mit der Weil corrigiert würden.

Kann den Polnischen Potschaften noch kein Antwort geben, weil Er des Sultani und des Mehmet's Bassa Willen und Meinung noch nit hat verstanden.

Bindt seinem Agenten stark ein die jeczgemelten Puncten in aller Geheimb dem Mehmet Bassa anzubringen und sonderlich, daß Er Wayda von Stundt zu Stundt Zeitungen höret, daß diejenigen so des Romischen Kaisers Parthey sein, durch Solicitation des Dudith, des Romischen Kaisers Agenten in Poln¹ allbereit ein großen Theil der fürnembsten vom Adel mit großen Zuesagen und Verehrungen von des Wayda Anhang gestillt und an sich bracht haben, dann sie wol wissen, daß Ihr Nation geizig und leicht zu corruptiern ist.

Es haben auch des Romischen Kaisers adherenten soviel schon gericht und gewirkt, daß in ganz Litthaw nit ein einiger Mensch mehr auf sein, des Wayda seiten sey, ohne allein der Groß Marschalk und von demselben darzu sagt man, daß er wanke.

Solches alles bekommert den Wayda nit wenig, über das Er verstanden, daß der Romisch Kaiser auf nichts anderst warte, dann allein, daß sich der Wayda erhebe in Poln zu ziehen, damit der Romisch Kaiser auf einen anderm Ort in Poln mit seinem Volk anziehe und den Wayda vertreibe, solchs sein Fürnehmen zu vollziehen, bestellt der Romisch Kaiser heimlich Volk.

Der Erzbischof in Poln² hält stark auf des Romischen Kaisers Theil und läßt sich vernehmen ob man Ihm auch das Leben nehme, so wolle er niemandts andern als den Romischen Kaiser für den Polnischen Kunig erkennen. Dem Wayda wäro über die Massen beschwerlich das gewiß zu verlassen und das ungewiß zu nehmen.

Er Wayda protestiert, daß er aus keiner Ambition der Cron Poln hat nachgetracht, allein Sibenbürgen zu erhalten, welches zue Grundt gienge, wo der Romische Kaiser Polnischer Kunig werde.

Es ist wenig Zeit vergangen, daß der Romische Kaiser seines Verlangens nach Sibenbürgen ein augenscheinlich Anzeigen geben.

¹ A budai származású Dudics András volt pécsi püspök, Báthory István egykori páduai tanuló társa.

² Uchański Jakab gnézeni érsek.

demnach Er den Bekesch mit Schwerdtstreich in Sibenbürgen ein, den Wayda vertreiben und seiner Hochheit entsetzen wollen, damit er eignes Gefallens mit Sibenbürgen disponiern möchte.

Es ist menniglich wissendt, daß das Einkommen von Sibenbürgen ohne Vergleichnuß großer ist als das von Poln, mit welchem der Wayda sich köndte und möcht gar wol betragen und benüegen, wo Er die Cron Poln nicht suechte, allein des Romischen Kaisers Ambition zu widerstehen.

Des abgeleitbten Kunigs Sigmundt³ Schulden, die Er nach seinem Todt verlassen sein so groß, daß alles das Einkommen der Cron Poln in 4 Jahren sie nit kann ablegen und in vorgedachten conditionen wirdt begehrt vom Waida, daß er sie entrichte, die weil nit ein einiger Heller in der Polnischen Schatzkammer vorhanden, damit der Schulden Last möcht aufgehelt werden.

Wo der Wayda dahin gedrungen würde wider den Romischen Kaiser und den Moscowiter ein Krieg zu führen, so wäre Ihm denselben ohne Hilf und Beistandt des Sultani auszustehen unmöglich, fürnemblich bei der Trennung so heutigs tags zwischen den Poln aus Ursach zweiträchtiger und unterschiedlicher Wahl entstanden ist.

Wayda wirdt nicht fürbrechen zu seiner Election zu schreiten, er hab dann zuvor gewiß und gar wol verstanden die Antwort so der Romische Kaiser dem Sultano auf sein Schreiben geben wirdt, und daß die Tartern seien wider die Moscowiter anzogen, wie er Wayda derowegen an den Mehmet Bassa suppliciert hat durch die erste Post, die er seiner Election halben herein gethan. So wolle Wayda auch zuvor wissen, ob der Bassa zu Ofen fertig sey und Befelch habe Ihme Hilf zu thuen, wo der Romische Kaiser sich regen oder erheben wollte.

Der Bassa zu Ofen⁴ hat dem Wayda emboten, daß er ausführlich dem Mehmet Bassa darüber geschrieben habe, und hofft in wenig Tagen von der Porten ein Mandat zu haben, daß Ihm auferlege ein Krieg zue führen, wo der Romische Kaiser in Poln sich begeben wollte.

Der Bekesch gewartend Hilf vom Romischen Kaiser führt durch seine Zuegethanen allerley heimbliche Practiken, damit er Wayda würde, und darumb wär guet, daß Mehmet Bassa den Ständen in Sibenbürgen schriebe und sein des Stefan Bathori Bruedern Ihnen commendierte. Das verhofft Wayda sey leicht

³ Az 1572 nyarán elhúnyt Zsigmond Ágost király.

⁴ Budai basa ekkoriban: Musztafa.

bey dem Mehmet Bassa zu erhalten, dieweil Er sich in allen sein Waydischen Handlungen als ein Vater erzeigt hat.

Der Wayda will sein Agent soll Ihn berichten, wie der Ständt aus Poln Antwort so sy dem Mustapha Chiausen geben der Porten gefallen, daß er auch sollicitiere die Antwort auf das Schreiben das Wayda dem Mehmet Bassa gethan Ihn dem Mustapha Chiausz, der des Wayda größter Freundt ist nit wenig dienen und befürdern kann.

Wayda vermahnt sein Agenten alle Sachen in größter Geheimb und sonderm Fleiß, auch also zu tractiern, daß des Römischen Kaisers Botschaft an der Porten, so es anderst müeglich, kein Wort nit davon innen werde. Er Agent solle Ihne Wayda auch von allem was er ausricht durch ein eignen Menschen mit dem ehisten und fleißigsten berichten.

451.

Medgyes, 1576 január 29.

Báthory István vajda Oltard Márton nagyekemezei lelkésznek.

A szász egyházak dékánja ajánlására kinevezi Nagyekemező lelkészévé és állásában megerősíti, amint személye előtt hivatali esküjét letette.

Capitular-Archiv. Nagyszében. No. 165. Teutsch: Urkundenbuch 217—81.

Mores tui honesti, singularis pietas et non vulgaris eruditio aliaeque non contemnendae virtutes, quibus te praeditum atque insignitum esse fidedignorum hominum testimonio intelligamus, faciunt, ut te quoque nostra clementia, quam in bonos et virtute ornatos conferre solemus faventer prosequeremur. *Ezért* te tanquam personam idoneam in verum et legitimum plebanum ecclesiae dictae possessionis Nagyekemezeo . . . ad praesentationem venerabili decani generalis Ecclesiarum Saxonicalium, item providorum . . . iuratorum civium dictae possessionis eligimus . . . et confirmandum duximus, dantes et concedentes Tibi plenam et omnimodam, tum spiritualium, quam corporalium eiusdem plebaniae administrationem, recepto tamen a te prius solito corporali iuramento de fide, obedientia et debita reverentia nobis praestando, et quod oves Christi fidei tuae commissas Evangelium pie et fideliter docebis, Sacramenta iuxta constitutionem Christi pie administrabis bonaque ecclesiae et plebaniae praedictae possessionis Nagyekemezeo non dilapidabis, neque abalienabis, quin potius dilapidata et abalienata pro posse tuo ad ius et proprietatem eiusdem ecclesiae reduces et recuperare studebis, continuam residentiam in

ecclesia tua facies, omnia onera tui officii impigre et alacriter subibis; etc.

Ellenjegyzte: Mart. Berzeuicei9 Secr. et Cons. mpr

Megjegyzés. Amint kinevezését megkapta, Oltard Márton másnap le is tette hivatali esküjét Berzeviczy Márton kezébe, amit ekként jegyzett be naptárába: 30. Ianuarii 1576 publico ritu confirmatus sum in pastorem villae Praepositi a Mag^{co} Domino Martino Berzevicio Mediesini. Numeravi illi fl. 7. (A szebeni Archiv 1848-i III. köt. 368. l.) Meggyesi tartózkodása idején, a fejedelem más szász papoktól is bevette a hűségi esküt. Ennek eskümintája is reánk maradt s így szól, kapcsolatban az eskütevők nevével: Iurarunt Illmo Principi Stephano Bathori, dum eligeretur in Regem Poloniae, Medgjesini, anno 1576 in aedibus Kochii M. Lucas Unglerus, Franciscus Elysus, Lazarus Fabricius etc. **Forma iuramenti:** Ego N. N. testem invoco, in animam coram Sancta Ecclesia aeternum Deum, Filium et Spiritum Sanctum, me inviolabiliter doctrinam, cuius summa comprehensa est in Augustana Confessione invar(iabiliter) usque ad extremum halitum conservaturum et auxiliante Spiritu Sancto adversus omnes haereses defensurum, in eaque velle vivere et mori. Amen. (M. Nemz. Múz. Fol. lat. 2538 p. 94.)

452.

Gyulafehérvár, 1576 január 31.

Báthory István vál. király a lengyel rendeknek.

Staatsarchiv. Wien. Reg. Szádeczky Báthory-ja 260. l.

Értesülvén, hogy a varsói országgyűlés utasítására hozzá jövő követség immár útban van, üdvözlésére Goleczki Péter udvari hívét indított a határra, míg Huszt várától kezdve Bánffi György fogja Erdélybe hozni és személye elibe vezetni.

453.

Wien, 1576 január 31.

Miksa császár-király Báthory István vajdának.

Figyelmezteti, hogy mivel az ő választatása törvényes volt, ne tegyen ellene semmit.

Staatsarchiv. Wien, ahol azonban már nem akadtam még fogalmazványára sem. Reg. Szádeczky Báthory-ja 247. l.

Felhívja figyelmét megbízottja (Teuffenpach kapitány) útján arra a fontos körülményre, hogy mivel az ő lengyel királlyá választása annyira törvényes volt, hogy avval szemben Báthorynak semmi joga sincs a koronára s neki ezért semmi kárpozlással nem tartozik, mégis a közjóért nem ellenzi, hogy embere tárgyaljon vele kárpozlása dolgában.

Megjegyzés. Teuffenpach kapitány az események gyors fejlődéséről értesülve, nem ment le másodszor is Gyulafehérvárra, hanem maga helyett titkárát, Radeck Mártont küldte be, a fenti levél meg a

varsói választási diploma kíséretében, a kárpótlási feltételek megtárgyalása végett. A küldöttet Báthory helyett kelletlenül Berzeviczy Márton fogadta, napokig tartván vissza, amíg nagysokára visszaindította dolgvégezetlen küldőjéhez.

454.

Medgyes, 1576 február 1.

Báthory István vál. király a lengyel rendeknek.

Küldi Kozlowski Lőrincet, hogy előadásával mindazokat a kétségeket eloszlassa, melyeket iránta ellenfelei támasztottak. Azok ármányáról Woronieczki prépost leveléből értesült, de nyugalomra inti őket, a haza érdekében. Amint lehet, küldi vissza saját küldöttét társaságában Starzekowski Albertet s utána maga is útra kel, amint lehet.

Pray: Epistolae procerum III. köt. 212—5. 1.

Reverendissimi, Reverendi, Spectabiles etc. Praemisimus hunc Generosum virum Laurentium Kozlowsky oculatum actionum nostrarum testem, ut dubitationem omnem, si quam adversarii sinistra persuasione mentibus Sinceritatum Vestrarum iniecissent, sua fideli relatione tolleret nutantesque bona spe confirmaret, cuius verbis non secus ac nostris propriis fidem haberi petimus. Certissime autem sibi Sinceritates Vestrae persuadeant, nos ita Legatorum ab amplissimis Ordinibus Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae missorum, opera ad eam cogitationem deductos esse, ut vitam et facultates omnes, amplissimi illius regni commodo, atque adeo existimatione nostra longe inferiora ducamus. Quare curae quoque nobis erit, ne vel mora nostra, vel ulla causa Republicae periculosa esse possit. Sed cum oratores Vestri a nobis exspectantur, cognitis rebus dabitur opera, ut hoc breve dierum spatium in celeritate superetur. Interea vero, dum a nobis rite et debito ordine haec transigantur, hortamur atque benigne oramus, velint Sinceritates Vestrae deinceps quoque curare, quod sui officii et commodi publici erit. Etsi vero absentes quoque nulli vel labori nostri parcamus, vel rei publicae Vestrae desimus, quippe, qui ad Turcam, Moschum, Tartarum atque vicinos diligenti missa legatione scripserimus, non modo ne deinceps nova calamitas per novos atque maximos exercitus barbaricos rursus regno inferatur, sed etiam, ut ea insignis iactura, quae antea sive socordia nonnullorum, sive fatali necessitate accedit, debitis remediis leniatur, et ut captivi, quibus belli fortuna pepercit, conquisiti reducantur.

Porro, ubi Legati vestri advenerint deque conditionibus ultrocitroque, in comitiis Varsaviensibus propositis transactum erit, sine

longiori dilatione faciemus sedulo et diligenter, prout rei magnitudo postulare videbitur, dabimus operam, ne diu exspectationem nostram suspensae Sinceritates Vestras ferant, nec nostrae negligentiae, sed tarditati suorum oratorum attribuant, magnopere cupimus et hortamur.

Neque interea silentio praetereunda duximus, quae de adversae sententiae hominibus a Reverendo Woronieczky¹ ad nos perlata sunt, cum sigillis plurimorum, ut ipsi praeferunt, magnae auctoritatis virorum, quorum sane si constans perpetuaque rumpendae Societatis atque tranquillitatis turbandae stet sententia, neque deinceps etiam ab iis calumniis, quae ad dignitatem nostram convellendam faciunt abstinere cogitent, sed ultro non lacessiti, nos iniuria afficiant, dabitur sane a nobis opera, ut et illos temere de nobis dixisse, et commodis rei publicae Christianae nunquam defuturos, quodocunque usus se offeret, facile omnes agnoscant.

Interea tamen adnitendum nobis est, ut sublata omni animorum distractione, publica concilietur concordia. Reliqua ad oratorum Vestrorum adventum necessario reiicimus. Quare brevi rebus ex sententia constitutis, Generosum et Magnificum Dominum Albertum Starzekovszky subcamerarium Leopoliensem, cum adiuncto sibi Legato nostro ad Sinceritates Vestras mittimus, nos quoque summa celeritate sequuturi. Interea vero, ut in suscepto proposito constanter perseverent et discordes animos ad concordiam sua autoritate reducant, magnopere rogamus. Cetera ex ipso Laurentio Kozłowsky Sinceritates Vestrae prolixè et copiosius cognoscent. Deus Optimus Maximus fortunet vestra consilia vosque salvos et incolumes conservet. Datum in civitate nostra Medgyes, 1. die Februarii 1576.

¹ Latinos nevén: Jacobus Voronecius; tévesen írva: Waromszky.

455.

Medgyes, 1576 február 1.

Báthory István vál. király Karnkowski Szaniszló wladislavi püspöknek.

Megértette a rendek követeitől a lengyelek iránta való jóindulatát és inti őket békességre.

Menckenius: Epistolae Stephani Batorii 535—6. I. Lenyomatva Dlugosz históriája végén: Carnovii Epistolarum virorum illustrium Liber II. műve XXII. leveleként.

Reverendissime Domine, amice nobis honorande. Salutem et benevolentiae nostrae commendationem. Ex Dominis Legatis, a Statibus Ordinibusque amplissimis regni Poloniae Magnique ducatus Lithuaniae huc missis, summum studium summamque animi erga nos eiusdem propensionem intelleximus. Quae quidem apud nos tanti est, quanti ea esse debet; quae videlicet sponte a clarissimo viro proficiscitur, cui pace publica saluteque patriae nihil antiquius est: Optandum esset, alios quoque eo pacis studio teneri; ad quod praeter alias gravissimas causas vel ipsa religio Catholica omnium maxime sacratos viros excitare debet, quae vigente pace efflorescit artiumque studia seminaria et ornamenta Rerumpublicarum excoluntur, cum ex adverso belli tempore explosis legibus, sublata item religione, luctu et planctu omnia misceantur. Quare rogamus Dominationem V^{ram} Reverendissimam, ne quidquam remittat de suscepto consilio, nec moveatur adversariorum sinistro iudicio, qui nihil pensi habent, modo legibus antiquis Regni Poloniae libertateque Nobilitatis cum summa Regni pernicie oppressa, id, quod male aggressi sunt, perficere queant; quinimo tales homines pro suo officio suaque autoritate bonis rationibus ad concordiam revocare Dominatio V^{ra} Rev^{ma} conabitur. Qua re Dominatio V^{ra} Rev^{ma} summam laudem apud omnes sibi parabit nosque hac sua constanti voluntate adeo sibi devinciet, ut quam maxime. Porro rebus publicis hic cum Dominis Legatis absolutis, iisque, quae ad huius Regni incolumitatem et quietem spectant, procuratis, brevi Polonico nos accingemus itineri. Interea bene valere Rev^{mam} Dominationem V^{ram} ex animo optamus. Datum in civitate nostra Meggies, 1. Februarii. Anno 1576.

456.

Medgyes, 1576 február 1.

Báthory István vál. király Fulstini Herburth Miklós
ilyvói kapitánynak.

Staatsarchiv. Wien. Polonica. Reg. Szádeczky Báthory-ja 267. 1.

Jóindulatát köszöni, de kéri, intse fivéreit és társait is, hogy viselkedjenek ügyében úgy, miként Blandrata doctor útján ígérte s a mint régi barátságuk is követeli.

Megjegyzés. Báthory legalább jóindulatú semlegességet kívánt azoktól, akik császárpártiak voltak és maradtak. Valójában vele csupán Podolia és Russia nemessége tartott, élükön Stryj kapitányával, Sieniawski Miklóssal. Ezek ügybuzgósága folytán végre is annyit érhetett el, hogy Miksa császár ajánlatait elutasítva abban egyeztek meg, hogy azt ismerik el királyokul, aki kettejük közül hamarább bejut az

országba. Ezért volt István király útja sietős és evvel a sietségével győzött is.

Ezt így tudták róla és érezték a Vatikánban is, ahol XIII. Gergely pápa határozottan ellenezte Báthory István királlyá választását és kifejezetten Miksa jelöltségét támogatta lengyelországi nunciusa által. Ennek az volt oka, hogy Báthory ellenfelei Rómában azt hirdették róla, hogy ellensége a katolikus hitnek és hűbérese a töröknek. Így Miksa biztosan számított sikerében, azért nem is igen sietett — megválasztása után — trónját elfoglalni s mivel Báthory megelőzte, övé lett a sokáig bizonytalan lengyel királyság. Véleményét iránta a pápa csak akkor változtatta meg, mikor belátta, mily odaadó híve István király a katolikus hitnek és szentszéknek.¹

¹ Erről a pápai államtitkár, Galli Tolomeo comói bíboros a következő érdekes feljegyzést hagyta reánk: Sua Santità non haveva sicurezza alcuna che il Bathori fusse cattolico, et dubitava de la dipendenza per la Transilvania dal Turco... Se Massimiliano era presto a entrar in Polonia, conseguiva il regno senza alcuna difficoltà, ma il suo procrastinare fu causa che Stefano anticipasse et si fermasse nel possesso, con tutto che fusse stato detto da la minore et peggior parte; ma assai riportò che egli havesse per fautore il Cancelliere Zamoyski, persona di grande autorità et la principessa Anna, sorella di Sigismondo Re di Polonia morto, la quale favorì Stefano con animo di maritarsi poi seco, come fece. E' ben vero che mostrandosi poi il Re Stefano nel principio del suo regno inclinato a cattolici et divoto del Pontefice et de la Santa Sede, et sforzandosi ne le occorrenze publiche di dar quanto poteva buon saggio di se a li ministri apostolici, et nel resto governandosi con molta prudenza, et scoprendosi in lui molto valore et esperienza militare, acquistò interamente la gratia del Pontefice, il quale non restò poi di abbracciarlo et haverlo caro et far qualche disegno sopra di lui per qualche segnalato beneficio del christianesimo contra il Turco. (Pastor: Geschichte der Pápste IX. köt. 891 l.)

457.

Medgyes, 1576 február 3.

Báthory István vajda Ferenczi Antal kolozsvári bírónak.

Nyugta a bíró által kifizetett 2757 forintnyi közpénzről.

Forgách család levéltára. Budapest. Pátens-alakú.

A Kolozsvár város tanácsára kivetett 3000 forint taxából *kezéhez vevén tőle* 1824 forintot tallérokban, in argento fino *s amellett rendeletére* ad solutionem peditum Coloswari existentium 213 forintot fizetvén ki, *erről öt nyugtatja*; etc.

Stephanus Bathorj

de Somljo prr

(L. S.)

458.

Medgyes, 1576 február 4.

Báthory István vajda Szentlászlói Sigér János és társai részére.

Pártfogásába veszi özvegy Pókai Györgynét és családját.

Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár. Kiadva a Székely oklevéltár IV. köt. 49. l.

Miután „Nobilem dominam Margaretham Chako relictam quondam Georgii Pokai“ fiaj és leányai kíséretében vajdai protekciója alá vette, rendeli, hogy őket jószágaikkal egyetemben minden törvénytelen támadók ellen megoltalmazzák.

Ellenjegyezte: Mart. Berzeuiceius Secret. et Consil.

459.

Medgyes, 1576 február 7.

Báthory István vajda Rueber János felsőmagyarországi főkapitánynak.

*Igazolja Kornis Gáspár bánásmódját a panaszolkodó ugo-
csaiakkal szemben, akik feleségét megrabolták s ő csak elégtételt
vett rajtuk magának.*

Staatsarchiv. Wien. Hungarica. A kerek állampecséttel lezárva.

Spectabilis et Magnifice domine amice nobis honoronde. Salutem et nostri officiosam commendationem. De querelis comitatus Vgocha adversus violentiam Egregii Casparis Kornis, Comititis nostri Maramarosiensi ex literis. D. V. Sp. Mag^{ca}e intelleximus, in quibus etiam scire cupit, an haec nobis iubentibus commissa sint, nec ne. Qua de re etsi per Casparem Kornis tardius edocti sumus, tamen res ipsa loquitur, exordium huius mali ab adversa parte natum esse; scribit enim Caspar Kornis, uxorem suam¹ ex bonis ad se iure pertinentibus a vestris hominibus per vim eiectam esse, qua in causa et Magnificus dominus Capitaneus Zathmariensis fuit requisitus, a quo etiam literae ad occupatores violentos impetratae fuerunt, quibus mandabatur, ne vi bona uxoris suae invaderent: quibus tamen nullus locus ab eis datus fuit. Tanta itaque iniuria uxoris Caspar Kornis lacessitus, maxime cum ius naturae omnibus dicit, vim vi repellendam esse, novos et violentes possessores de possessione iterum eiecit, unde caedes aliaque incommoda secuta, quae nobis maiorem in modum displicuerunt. Ea de re postea inter nos et Mag^{cum} dominum Capitaneum Zathmariensem cum satis prolixè actum esset, petente etiam Caspare Kornis, ut hic casus iure cognoscatur, demum constitutum est, ut Caspar Kornis se iuri sistat rationemque facti reddat; quod se Caspar Kornis facturum ultro offert, fidens causae suae quam iustissimam habere fateatur, quandocumque adversa pars iudicio experiri volet.

Ceterum, ubi hoc diversum esse a fide nostra S. Caes. M^{ti} debita, scribit, temere admodum hoc nobis obiicit, ea enim ultro citroque debita fides non ab istis frivolis fortuitisque casibus, sed

ab ea invasione regni aliisque lanienis expilationibus subsecutis periculosissimisque tractatibus in aula Turcica factis esset metiendis, quae quidem omnia maluimus hactenus ferre silentioque tegere, quam in disputationem vocare. Bene valere Do. V. S. Mag^{cam} cupimus. Datum in civitate Meggyes, die 7. Februarii, Anno Domini 1576.

Stephanus Bathorj
Vaiuoda Transs ppa

¹ Kornis Gáspár első neje Dolhay Ilona és talán 1575-ben bekövetkezett halála után, a második Tholdy Erzsébet volt.

460.

Medgyes, 1576 február 8.

Báthory István vál. király eskülevele.

Esküt tevén a lengyel rendek követei s az erdélyi rendek előtt a lengyel alkotmány megtartására, azt valamennyien aláírásukkal erősítették meg.

Kiadva Reusner leveleskönyve XII. része 8. l. Ettől függetlenül! Szádeczky Báthory-ja 376—8. l.

Stephanus Dei gratia etc. Significamus hisce literis nostris, quorum interest universis et singulis, quia missis oratoribus ab Ordinibus regni Poloniae et magni ducatus Lithuaniae, qui nos ad regnum ipsorum regendum et administrandum ex decreto electionis liberae Statuum et Ordinum, qui nos in regem suum assumpserunt invitarent, in frequentia magna hominum in summo templo civitatis Meggyes, 8-va die mensis Februarii anni praesentis verbis conceptis, ad Sancta Dei Evangelia tale iuramentum Ordinibus eiusdem regni et magni ducatus praestitimus;¹ etc. Actum in summo templo civitatis nostrae Meggyes sub ipsis comitiis generalibus, 8-va die mensis Februarii. Anno domini 1576.

Stephanus Electus Rex ppa

Mart. Berzeuiceius procancell. ppr

Megjegyzés. A fenti nevezetes okmányt aláírta a lengyel rendek nevében követségük 13 tagja s az erdélyiek részéről 29 főúr és nemes, elsőül Báthory Kristóf váradi kapitány; utána harmadikul: Samuel a Zborow aulae nostrae familiaris, míg a szászok nevében az egyetlen Heidwig Ágoston szebeni királybíró.

A fontos országgyűlés a medgyesi evangélikus nagytemplomban tartatott s az eseményt Oltard Márton szász pap a következő szavak-

¹ Következik a hosszú eskü szövege, belefoglalva a litván szabadságok oltalmára vonatkozó fogalom is.

kal jegyezte be naptárába: 8. Februarii 1576 publice proclamatus est Ill^{mus} princeps Stephanus Bathori Rex Poloniae Medieschini.²

Eskülevelét, az elfogadott feltételek hitelesített példánya kíséretében Báthory István előre beküldte Sulyok Imrével a krakkai rendeknek, akik azt nagy örömmel fogadták és március 3-ikára ki is nyomtatták, hogy megküldhessék minden vajdaságnak és körzeti hivatalnak.³

461.

Medgyes, 1576 február 9.

Báthory István vál. király a litván rendeknek.

A lengyelek előtt tegnap letett eskülevelét meg a választási feltételek hiteles példányát megküldve, egyetértésre inti őket, nehogy szép országuk elpusztuljon annak híján.

Muz. Czartoryski. Kraków. Reg. Szádeczky Báthory-ja 264. l.

A tegnap lefolyt ünnepélyen az evangélium érintésével tett esküt a választási feltételekre s midőn annak aláírásával is megerősített példányát nekik siet megküldeni a követség két tagjával, akik hozzájuk Sulyok Imre vezetésével indulnak: Vos hortamur, ut omnes rationes concordiae ineatis, ne ob dissensionem civilem respublica ista florentissima, una vobiscum civilibus armis obruta, ad extrema quaeque redigatur hostibusque externis praedae exponatur.

462.

Medgyes, 1576 február 10.

Báthory István vajda nyílt rendelete a várparancsnokok részére.

Miután Sombory Lászlót Németországba küldte, rendeli, hogy ha visszatértéig netán valami zendülés folytán zavarok támadnának az országban, anyját, feleségét és gyermekeit befogadják bármely várba, ahol jelentkeznének oltalom okából, és mindennel megfelelően ellássák.

Sombory levéltár. Budapest. Pátens-alakú, kettős íven.

Stephanus Bathori de Soml'yo Wa'yuoda Transsiluanensis Et Sicularum Comes etc. Universis et Singulis Egregiis, Nobilibus, Praefectis, provisoribus, castellanis et officialibus Arcium nostrarum Varad, V'war, Georgen'y, Gy'alu, Dewa, Fogaras, et aliorum quorumcunque Locorum et Munitionum custodibus et officialibus ubivis in ditione nostra existentibus, eorumque vices gerentibus, et Ministris Modernis et futuris praesentium notitiam habituris. Salutem et favorem. Quoniam Nos Egregium Ladislaum de Som-

² A szebani Archiv 1848-i III. köt. 368. l.

³ Idézve Szádeczky Báthory-ja 283. l.

bor, directorem causarum nostrarum fiscalium et Arendatorem decimarum Nostrarum Transsilvaniensium in certis et arduis negotiis publicis in Germaniam hisce diebus ablegavimus, ac Eundem per absentiam suam de tuto et secure familię suę statu et protectione assecravimus, præsertim autem eo tempore, si forte (quod tamen minime speramus) nobis ex hoc Regno in Poloniam discedentibus tumultus aliquis per vicinos germanos in eius absentia moveretur, proinde mandamus vobis serie præsentium firmissime, ut in tali casu, quandocumque dicti Ladislai Sombori nomine fueritis requisiti, vel aliquis vestrum requisitus fuerit, in quamlibet Arcium Et Munitionum Nostrarum Mater eius et uxor cum liberis et familia rebusque ingredi voluerit, vos statim eas recipere locumque ad residendum sibi decentem assignare deque cibo et potu, ac sustentatione infra tempus sui reditus providere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus nullo modo feceritis. Præsentibus perlectis Exhibenti restitutis. Datum in Ciuitate Megyēs, decima die mensis februarii. Anno domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Sexto.

Ellenjegyezte: Mart. Berzeuicei9 Secret. et Consil. ppa

Megjegyzés. Sombory László utasítása, sajnos, nem maradt reánk, de megbízatásában serényen járt el, mert két hét múlva Miksa császár már annak végrehajtásáról tesz jelentést Báthorynak. Ld. 1576 február 25-i levelét, kivonatosan.

463.

Medgyes, 1576 február 11.

Báthory István vál. király Mieleczki Miklós podoli palatinusnak.

Levelére a visszatérő Főtisztelendő Woronieczki Jakab útján válaszol, de ezúttal is inti: tanusitson ügye iránt olyan jóindulatot, amilyenről követe, Blandrata György doktor által biztosította.

Staatsarchiv. Wien. Polonica Fasc. 16/a. Hiv. más.

Stephanus Dei gratia Electus Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mazouiae, Samogitiae, Livoniaeque etc. Nec non Transsylvaniae Princeps etc.

Spectabilis et Magnifice nobis sincere dilecte. Salutem et foelicitatem. Quamvis per Laurentium Kozlouium nuper et scripsimus, et nuntiavimus abunde, tamen cum Reverendus Jacobus Voronecius dimitteretur, placuit hisce literis nostris quasi postremo loco Sinceritatem Vestram commonefacere, ne quod prioribus scriptis officium suum non testatum fecisse putem, sed ut ad literas peculiare eiusdem per eundem Voronecium datas responderemus ac simul exhortaremur, velit se in re nostra talem praeber,

qualem se per dominum doctorem futurum esse declaraverat; si ille incognitus promoveri non posset, hoc enim tum patriae, quae sibi magnae curae esse debet, tum vetus nostra amicitia exigunt, de qua sibi honesta quaeque prolixè polliceri poterit. Bene valeat Sinceritas Vestra. Datum in civitate nostra Meggyes undecima die Februarii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo Sexto.

Stephanus Electus Rex

Mart. Berzeuicei⁹
procancell.

[*Külcíme:*] Spectabili ac Magnifico Nicolao Mieleczki Palatino Podoliae, Capitaneo Grodecensi etc. Nobis sincere dilecto.

Megjegyzés. Mellékelten a lengyel pap szabad utazása iránti egyidejűleg kiállított *salvus conductus*, az erdélyi hatóságokhoz intézve.

464.

Gyulafehérvár, 1576 február 17.

Báthory István vál. király Szeben város tanácsának.

Fizetés iránti intelem Ivascu Vornik érdekében.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. Kiadtam a Documente II. köt 105—6. l.

Iwaczko Wornyk Transalpinensis leveléből értesülvén, hogy még mindig nem adtátok meg 200 forintnyi pénzét, rendeljük, hogy: non exspectato superinde altero mandato nostro, azt neki megadjátok; ita ut ne in posterum ullae querelae ad nos superinde deferri queant; etc.

465.

Gyulafehérvár, 1576 február 19.

Báthory István vál. király Szeben város tanácsának.

Minthogy a Mindenható rendelkezéséből hamarosan el kell távoznia Erdélyből, hogy azt teljes biztonságban hagyhassa, inti, hogy az ország alkotmánya szerint őket illető számban gyalogos hadaikkal „hadi módon felszerelve“ tíz nap alatt megjelenjenek az országgyűlésen kihirdetett színhelyen.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. No. 1079. Két sornyí regesztája Kemény: Notitia I. köt. 221. l. Összevetve Beszterce-Naszód vm. levéltára példányával, melyet hasonmásban közlünk.

Stephanus Dei gratia Electus Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae Liuniaequae etc ac Transyluaniae Princeps etc.

Prudentes et Circumspecti fideles nobis dilecti. Salutem et gratiam. Credimus recentí vos memoria tenere, quomodo in Comi-

tiis Meggiesiensibus proxime celebratis communibus votis dominorum Regnicolarum inter caetera statutum sit, ut circa tempus egressus nostri ex hoc Regno omnes status et ordines dominorum Regnicolarum ratione sedecimae partis colonorum, cum equitibus et peditibus, prout videlicet unicuique conveniet,¹ bellico more instructi in locis ad hoc ipsum statutis in unum convenire et parati esse deberent.² Etsi itaque in praesentiarum nullus hostilis motus apparatusque seu gentium in confiniis innovatio atque auctio aliqua audiatur,³ tamen cum iam nobis fatis ita volentibus, ad functionem ab altissimo nobis destinatum et propositam, ex hoc Regno concedendum sit, et vocationi Divinae parendum, neque res ipsa moram patiatur, necessarium esse duximus vos et alios omnes iuxta articulos firmatos bellico apparatu in locis ad id statutis in unum iam convocare, et sub hoc tempore egressus nostri, ne quid propter⁴ spem ex negligentia Respublica Transsylvanica, quod Deus avertat, pateretur, paratos intertenere: Proinde fidelitatibus vestris harum serie committimus et mandamus firmiter, quatenus acceptis praesentibus statim vos quoque ex illa sede et civitate vestra Cibiniense, iuxta publica regni statuta eum numerum peditum, qui iuxta Regni statuta convenit, bellico more et apparatu instructis ad decimum diem a data praesentium computandum ad locum iisdem comitiis statutum mittere debeatis. Nec secus feceritis. Datae Albae Juliae, die 19 Februarii. Anno domini 1576.

Stephanus Electus Rex ppr

Megjegyzés. Ezt a bölcs rendeletet az imént lefolyt medgyesi országgyűlésnek 1576 február 8-án szentesített ama végzése alapján azért adta ki Báthory István, nehogy a szomszédok az ország ellen valamit megkísérelni merészeljenek, ezért mindenfelé szorgalmas vigyázókat bocsássanak és ha mi készülést valami felé értenek, ispánokat, királybírákat certíficáljon, és az mint a szükség kívánja, ahhoz képest vagy felével, az tizenhatodával, lovaggal, gyaloggal, vagy pedig személyek szerint is minden hadakozó hozzánk tartozóval, jó szerrel, jó móddal összegyűljenek, az nemesség és százság Kolosvárra, székely uraink Vásárhelyre, és ha az dolog mutatja, együvé Aranyosszék az

¹ Itt eredetileg *conueniret* állott s azt a fejedelem az irat aláírásakor áthúzva, az r betűt kidobva, *conuenire*-re helyesbítette.

² Ez a hely Kolozsvár volt, ahová a szászoknak kellett gyülekezniök, míg a székelyek Vásárhelyre, a nemesség meg Aranyosszékre gyűlt össze, a partiumbeli két vármegye (Kraszna és Szolnok) pedig Somlyóra. (Az 1576 január 28-án tartott egynapos medgyesi generális gyűlés magyar nyelvű végzésében; az-Erd. org. gyűl. Emlékek II. köt. 576. l.)

³ A besztercei példányban hibásan így: *inuocatio* atque aliqua audiatur.

⁴ Hasonmásunkban így: *praeter*.

nemesség között lévén az szomszédságért; és az mostani népünket Kolozsvárról az második hó kitelvéen, hazaszállíthassuk, az két vármegye pengig, Kraszna és Szolnok Somlyóra gyűljenek.¹

A szász univerzitás egyébként nemcsak a köteles haddal segítette meg Báthoryt, hanem pénzzel is, amennyiben 59,000 forintot bocsátott rendelkezésére, amihez 11.200 forinttal a barcasági szász községek járultak.²

466.

Gyulafehérvár, 1576 február 19.

Báthory István vál. király Teuffenpach Kristóf kapitánynak.

Emberét visszaküldve értesíti, hogy a neki felajánlott lengyel királyságot feltétlenül elfogadja s attól csupán a halál foszthatja meg.

Staatsarchiv. Wien. Hungarica, amelyben azonban már nem találtam meg. Reg. Szádeczky Báthory-ja 248. l.

A császár levelét olvasva, azt hittem, hogy ő Felsége jobban megindul és kegyelmesebb választ ad arra, amit a multkor üzentem. Újabb levélre azonban nem kíván választ, mert külön követet indítottam hozzá Bécsbe. Miután pedig hiába vártam a jelzett kárpótlási ajánlatokra a kitűzött ideig, elfogadtam a királyságot, amittől most már egyedül csak a halál — minden emberi törekvések eme véghatára — képes elvonni: a cuius regni cura atque regimine, non nisi sola mors, extrema omnium actionum humanarum linea, nos abducere poterit.

467.

Gyulafehérvár, 1576 február 20.

Báthory István vál. király Karnkowski Szaniszló wladislavi püspöknek.

Válasz. Jóindulatát köszönve, jóváhagyja az ajándékok adására vonatkozó javaslatát. Jelzi indulását, hogy koronáztatása napját a szerint tűzhesse ki.

Menckenius: Epistolae Batorii Regis 537—9. l. Lenyomatva Carnovii Epistolae 1723—4. hasábján.

Binae nobis redditae sunt a Sinceritate Vestra literae, quarum priores summam voluntatis et studii sui erga Rempublicam testificationem, alterae vero praeclarissimum consilium de distribuendis honoribus et muneribus Regni continent . . . Quod ad profectio-nem nostram in Poloniam attinet, eam secunda die Martii susci-

¹ Erd. Orsz. Gyül. Emlékek II. köt. 576. l.

² Trauschenfels: Kronstädter Zustände 27. l.

piemtus; in qua nil praetermitteremus, quod ad celeritatem pertinebit; etc.

Megjegyzés. Báthory István igyekezett ragaszkodni az indulás megüzent napjához, de mégis március 5-ika lett, mire elindulhatott. A nehéz út részletei körülményeit leírtam Báthory-életrajzom V. fejezetében. A mutatóul fentebb közlötteken kívül Báthorynak még nyolc további levele van Karnkowski püspökhöz intézve, még pedig egy 1576 június 3-ról, a többi meg 1577-ből, országos lengyel ügyekről s a danckaiak elleni háborúja különböző táborhelyéről írva;¹ viszont Karnkowski püspök Báthoryhoz írt levelei közül írójuk kilencet vett be az 1576—77 közti időből leveleskönyvébe,² telve hódolattal és tisztelettel Báthory iránt, kinek lengyelországi dolgát senki nála figyelmesebben elő nem készíthette volna. Megkoronázását is ő végezte a krakkói székesegyházban s utána végig hűségesen kitarított minden ügye mellett. E hűségét Báthory nemcsak avval jutalmazta, hogy amint megüresedett, a gnézeni érseki székre nevezte ki, hanem avval is, hogy leveleiben per „Sinceritas Vestra” bizalmasabb megszólítással tüntette ki.

Báthory Karnkowskihoz intézett idézett tíz levelében sok egyéni vonást találunk. Ezek közt nagyon jellemző az is, hogy midőn a király 1577 február 21-én hírét vette a danckai luteránus polgárok barbár kegyetlenségének, melyet az olivai kolostor kifosztásakor és meggyalázásában tanúsítottak,³ így kiáltott fel a püspökhöz írt levelében: Haec certe talia sunt, ut vix ab ipsis Scythia acerbiora sperari possint.⁴

¹ Kiadva Menckenius id. műve 539—550. l. Lenyomatva Carncovii Epistolae 1724—29. hasábján.

² Carncovius püspök id. ritka leveleskönyve 1805—14. hasábján.

³ Ez abban nyilvánult, hogy az oltárokat és képeket lerombolták és szétzaggatták; de ami legfelháborítóbb volt: a miseruhákat szamarak hátára rakva vitték végig az utcákon!

⁴ Menckenius id. műve 542. l.

468.

Gyulafehérvár, 1576 február 24.

Báthory István fejedelem Nagy Máté portai követnek.

Örönd, hogy a szultán és Mehemet basa lengyel királlyá választása hírét szívesen fogadta. Ezért különösen hálás, kivált Mehemet basának, aki annak idején bécsi fogságából való kiszabadulását szorgalmazta. Jól esik a budai basa híre is Erdély megsegítéséről, ha arra szükség lenne. A lengyel követek január 25-én ajánlták fel neki a királyságot. Elfogadta feltételeiket is, melyek elseje az Anna hercegnővel történő házasságáról szól. Laski viszont Miksának ajánlta fel a koronát és mellette küzd a primás is. Bizonyos, hogy Miksa seregeket gyűjt ellene és Bekes Gáspár is készül Erdélybe törni. Egyébként Miksa nevében egy magyar bizalmasa (Tieffenbach Kristóf szatmári kapitány) járt nála

mindenféle ígérétekkel, Nagybánya visszaadásával és mással, ha lemond a királyságról, amit már becsületből sem tehet. Helyébe Báthory Kristófot választotta meg Erdélyben a rendekkel, de avval a megszorítással, hogy címét ne használja amíg őt magát Krakkóban meg nem koronázták. Balassa János fiát és társait nem szolgáltathatja ki a töröknek, már csak azért sem, mert akkor nyilván hirdethetnék, hogy teljesen behódolt a pogánynak. Daczó János követ halála Konstantinápolyban. Lengyelországba Moldván át fog távozni, hogy a császár — akitől Magyarországon át való indulásra salous conductust kért — ne tudja, mely úton megy. Várja levelét, bár legközelebb más követet fog helyébe a portára kinevezni.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Karton 52. Titkos írású lappangó magyar eredetijének kivonatos német fordítása.

Copey des Wäydischen Schreibens an sein Agenten zu Constantinopl vom 24. Februarii 1576 aus Weissenburg so Achmet Chiausz den 20-isten Martii alher gebracht und dem Herrn Orator den 26-isten ist communiciert worden.

Stefan Bathori von Gottes gnaden Erwählter Kunig in Poln und Wayda in Sybenbürgen. Aus der Antwort die ich von der Porten und vom Mehmet Bassa empfangen hab ich Ewren Nagy Mathe Fleiß so Ihr in meinem Dienst gebraucht, daß auch der Verzug oder Saumbsal nicht Euch, sondern der schweren Winterszeit (dann der Currier hat eiseshalben über die Thonaw nit gekönnit) zugemessen werden solle, und über das mit sondern Freuden vernommen, daß der Sultanus ein benüeglich Gefallen ab meiner Election getragen, derer sich, als viel ich spühr Mehmet Bassa selbst auch hochlich erfreut, zweifl nicht Er Bassa hab alles das vollzogen, was Er mir in seiner Antwort hat zuegesagt, dann Er je und allweg mein gueter Freund gewesen, dafür ich Ihn vor länger Zeit erkennt. Er Bassa ist ein Ursacher gewesen meiner Erledigung aus des Romischen Kaisers Gefäncknuß ehe ich bin Wayda in Sibenbürgen worden.¹ Dessen hab ich auch ein ansehenliche Zeugnuß und Bestätigung aus dem, daß Er Bassa die Sachen dahin gericht, daß man von der Porten den Sibenbürgischen Ständen durch Mandat auferlegt meinen Bruedern an mein statt zum Wayda zu erwählen. Über das schreibt mir der Wayda in der Moldaw, daß ein Chiausz von der Porten zum Tartarn Han sey gefertigt worden mit Befelch, daß Er der Tartar

¹ Ez, mint tudjuk, 1567 nyarán volt. A nyilatkozat ezért — mint eddig ismeretlen adalék — igen érdekes.

Han in Poln nit rauben, noch streifen, sonder wider dem Moscowiter anziehen soll. Desgleichen embeut mir der Bassa zu Ofen, daß Er Befelch von der Porten empfangen, im Fall mich der Romische Kaiser in meiner Polnischen Praetention irren wollte, Ungern, des Romischen Kaisers Gebiet zu bekriegen; neben dem Er mich berichtet, daß Er dem Romischen Kaiser des Sultani Schreiben, darin Ihme Romischen Kaiser, wo er anderst nit bekriegt werden will, verboten wird mich nicht zu hindern zuegeschickt habe, bisher aber hab ich nicht verstanden, was der Romische Kaiser darauf geantwort.

Den 25-isten Januarii haben die Polnischen Gesandten durch Ihr Oration mir fürgetragen, daß sie von dem allgemeinen Adl des Landts Commission hätten mir das Königreich Poln zue praesentieren, vermüg der Wahl, der sie sich auf mein Person zu Ihrem König entschlossen hätten, mit ferrer Bitt, Ich sollte mit den Conditionen inhalt des Decrets der Election das Königreich annehmen, under welchen Conditionen die erste tractiert die Heurat zwischen mir und der Jungen Frauen; in welche Heurat sie die Gesandten mich aufs künftigt, wann ich das Königreich hätt angenommen zu willigen vermög, dieselb Heirat dann zu vollziehen hab ich aus Poln Bericht, daß der Adl gedachte Junge Fraw von Warsaw auf Cracaw mit vier oder fünf tausent Pferdten beleidt und daselbst Sÿ gekront habe.²

Hergegen vernimb ich, daß der verzweifelt Mensch, Zuestörer und Betrüeber gemeines Friedens, der Laski mit 9 oder 10 seiner Faction (mit Fürgeben sie sein als Gesandten vom Polnischen Senat zu dem Romischen Kaiser abgefertigt worden) zu Wien gewesen, seie allda den 20-isten Januarii gedachter Laski in Polnischer Sprach sein Red für dem Romischen Kaiser fürgebracht und Ihme Romischen Kaiser die Cron Poln angetragen, die Er Romischer Kaiser acceptiert habe.

Darnach hat man mir geschrieben, daß der Alt Narr, der Erzbischof³ zum Romischen Kaiser geflohen sey, aus Forcht, daß Ihn der Adl aus Masouia nit erschlug, daß auch der Laski wieder in Poln sey, Volk mit seinen Verwandten und Zuegethanen samble, under welchen der Waywoda aus Podolia, den man für ein verständigen Mann jederzeit geschätzt sich heutigstags, als wär Er seiner Vernunft beraubt, denen auch anhängen will, die mit

² Ez nem volt igaz, mert a megkoronázása egyszerre ment végbe a Báthoryéval.

³ Uchański Jakab gnézeni primás.

Schwertstreich den Romischen Kaiser ins Reich setzen wollen, derselb nimbt für sein Theil Volk in Ungern auf, in Sibenburgern als baldt ich verrückt bin, under des Bekeschen Anführung zue ziehen, damit sich der Romische Kaiser zu bescheinen und zu verdecken vermeint.

Gedachter Romischer Kaiser nimbt auch Volk an bei Breslaw in Schlesien stracks auf Craçaw zue kommen, hat auch den Moscowiter erweckt in die Littaw mit großen Hör anzuziehen, diejenigen so meiner Parthey daselbst sein zue schrecken, welche mir derothalben geschrieben, daß ich eilendts aufsein solle, daß ich Ihnen auf den ersten Tag künftigs Monats Martii zuethuen zuegesagt, demselben auch nachzuekommen hab ich Proviandt in die Moldaw auf alle Örter bis auf die Polnisch Gränicz fürgeschickt.

Die Polnischen Gesandten meiner Parthey wellen nicht, daß ich mehr als Tausent Pferd mit mir führe, dann sie achten mehrers für unnötig zu sein, vermeinen sy wollen dem Romischen Kaiser und seinen adherenten stark genueg sein.

Die vergangnen Tag hat der Romisch Kaiser mich zue stillen ein Ungrischen seinen Diener schlechtes Wesens nahendt bei Casaw wohnhaft mit einem Credenzschreiben zu mir geschickt; derselbe mir schöne Verheissungen gethan im Fall ich meiner Election abstehen wollte, nemblich daß mir der Kaiser etliche Schlösser und Dörfer in Ungern auf der Sibenburgischen Gräniczen, davon Banya eins ist, einzuraumen gedächte. Darauf ich geantwort Ich bitte den Romischen Kaiser mein Ehr diesfalls zu bedenken, umb welcher willen ich seinem Begehren nit köndt statt thuen; dieweil ich durch den Willen Gottes hernach von dem ganzen Adl schon zum Polnischen Kunig erwählt wär worden, das Königreich Ich allbereit angenommen, und die Heyrat mit der Jungen Frawen vermög des Gewalts der Gesandten so zu mir kommen contrahiert hätte, derer Ursachen wegen die billicher als billich sein, bitt ich den Romischen Kaiser mir kein Eintrag zue thuen, dann da Er mich hindern will, wirdt Er nit allein die Cron Poln, sonder auch die ganze Christenheit in Gefahr setzen, die Er seinem Amt nach eher beschützen und schürmen, als beleidigen und conturbieren sollte.

Die Poln haben ein Tag ihrer Zusammenkunft auf den 20-isten Januarii dieses Jahrs benennt gehabt, auf welcher sie sich resolviern wollten den Romischen Kaiser oder mich zum Kunig zu bestöten, des Kaisers Parthey aber ist dorten nicht erschienen, welches mir unangesehen, daß mich mein Parthey vertröst und vergewißt, daß wir die stärckern und mit der oberhandt bleiben

werden, groß Nachdenken geben, dann ich wünschte nichts lieber, dann daß die Sachen in Poln verglichen und gestillt würden, ehe ich ins Reich ankomme.

Der Berzeviczy,⁴ so dorten ist, gibt mir Hoffnung, daß mein Gegenwürt besser dieselben rumor stillen werde, so ich ohne Verhinderung gen Cracaw gelangen kann.

Ich hab mein Bruedern an mein Stell in Sibenbürgen erwählen lassen, mit Condition, daß Er sich des Titels nit anmasse bis ich zuvor Polnischer König gekront werde.⁵

Die Sibenbürgischen Ständt halten täglich heftig bei mir an, bitten ich solle bei ihnen bleiben und nit in Poln ziehen, dann sie fürchten sich es werd übel bei und mit Ihnen zuegehn, und der Romische Kaiser werde sy etwan wann ich weck bin bekriegen oder molestiern.

Soviel das Schreiben von der Porten, das mir Achmat Chiausz überantwort hat, darin man mir des Balaschen Sohn und andere meine Gefangnen an die Porten zu schicken befiehlt betreffen thuet, da hab ich den Mehmet Bassa gebereten er wölle mein reputation und mein Christliches Glaubens Profession ansehen, und daß allbereit der Romische Kaiser mich bey der ganzen Christenheit verfeindt und verhaßt zu machen, überall ausbreit und publiciert Ich sey zum Türken worden, Ich sey ein Vassal und Tributarius des Türkischen Kaisers, mit weiteren Fürgeben Ich wölle mich durch Hilf und Vermittlung des Sultani zum Polnischen König machen, damit ich hernach dasselb Kunigreich under seinen, des Türken Gehorsamb bringe; wêlchs der Romische Kaiser umb soviel desto leichter den Christlichen Fürsten und Potentaten persuadieren würde, wann ich die Gefangnen zum Türken schickte. Derwegen bitt ich den Mehmet Bassa mich für entschuldigt zue halten, dann ich viel eher und lieber mein selbst eigen Kopf der Porten liefern, als die Gefangnen schicken wolte. mit welcher Antwort ich hoff, daß der Mehmet Bassa zuefrieden sein sollte. Derohalben wann meine Schreiben dem Bassa überantwort werden, so gebt guet Achtung auf den Bassa was Er für ein Gebärd erzeigen, und was er sonst darzue sagen wirdet, das merkt fleissig, mich hernach dessen zu berichten. Achmat Chiausz hat mir zuegesagt sein bestes dabei zu thuen, damit obgedachtes Begern ab und eingestellt werde.

⁴ Irva hibásan Bersiczkj.

⁵ Ezt a feltételt hűségesen meg is tartotta.

Ich beger auch vom Mehmet Bassa, daß Er meinem Bruedern den Fahnen^e schicke, zur selben Zeit erst wann Mehmet Bassa vernehmen wirdt. daß ich gekront sey, da anderst mir Gott die Gnad gibt, dahin und so weit zu gelangen. Er Bassa wolle auch den Ständen in Sybenburgen befehlen, daß Sy meinem Bruedern gehorsam sein.

Ich hab mit sonderm Leidt des Daczo Janusch Todt verstanden, der bei Euch drinnen gestorben ist, weil es aber Gott gefallen Ihn zu fordern, so muesz man nur dem Allmächtigen darumben danken und mit Gedult sein Willen annehmen.

Ich hab ein Currier zum Romischen Kaiser abgefertigt umb den *salvum conductum*, dann ich mich dergleichen gestalt als wollt ich durch Ungern in Poln ziehen: hab wol gewist, daß er mein Diener mit der Antwort lang aufziehen wirdet. Derowegen will ich durch die Moldaw ziehen, damit der Romische Kaiser nit verstehe, welchen Weg ich an die Handt werdt nehmen.

Ihr werdet für Ewern Theil den Mehmet Bassa aller der hie oberzählter Particularitäten berichten und mir nach längs auch ausführlich wie die Handlungen fürgehen werden bei meinem eignen Diener, den ich Euch zu Fleiß schick Ihr Ihn auch mit ehistem als müglich, dann mir merklich viel daran gelegen abfertigen wollet, wider schreiben, daran ich ein annemblichs Gefallen tragen, es auch gegen Euch, hilft Gott, nit unerkannt lassen werde. Ich will Fürsehung thuen an Ewer statt ein andern zwischen hie und
 IV. 24 Sankt Jergen nächst künftigt hinein zu ordnen. Datum Weissenburg, den 24. Februarii 1576.

^e Nem hibából van így (die Fahne helyett) írva, mivel ezidőben követekezeten így szokták ezt a szót használni, ragozni!

469.

Gyulaféhérvár, 1576 február 24.

Báthory István vál. király III. Murád szultánnak.

Válasz. Tanácsára is hallgatva, elfogadta a lengyel királyi koronát s egy hét múlva indul be Lengyelországba trónja elfoglalására. A Német azonban a muszkával készül megtámadni úgy Erdélyt, mint Lengyelországot s ezért kéri, legyen oltalmára figyelmeztetőén a budai és temesvári beglerbégeket, hogy álljanak készen támadásuk esetére. Erdély kormányzását bátyjára, Báthory Kristófra bizta a rendek hozzájárulásával, saját atnáméja alapján.

Rosnyai Dávid török diák másolatából kiadta Löcsei Sp. Sámuel a kolozsvári Hon és Külföld 1842. évf. I. köt. 165—6. l.

Hatalmas Győzhetetlen Chiazar etc. Ezelőtt is meg irtam Te Hatalmagsagodnak, hogy az lengyel követek en hozzam el jutottak, kik ennekem Lengyelország kepebe meg esküvenek, hogy igazak es hivek leznek en hozzam. Enis rea feleltem nekik, hogy el megyek az kiralyfagra es az en indulalomnak napjat tettem nekik az jövő honak első napjat, ki ez mai naphoz heted nap. Az mint azért Te Hatalmagsagod nekem paranchiolja, hogy menten mennek, semmit ne varakozzam, En az Te Hatalmagsagod paranchiolattya es hűfege mellett kez vagyok mindent meg kefer-
 tenem es halalt is zenvednem: menten mennek. Valamint aggia Isten, valami lezen immar az vege es allapattya az kiralyfag dolganak es az en zerenchiemnek, azt chiak az Isten tuggia, a'melley Isten ezt indította Te Hatalmagsagod által. Mert az mint ez előtt is meg irtam Te Hatalmagsagodnak, az lengyel urak ket fele hasonlottak, egyik reze az Nemet melle allott, a' másik reze meg bechiülven Te Hatalmagsagodot, engem valasztott. Erttyük pedig bizonnyal, hogy az Nemet kiraly igen biztattya az ő partolsit, hogy meg legiti őket es azon vagyon az Muzkaval egytet ertven, hogy mind Erdelt s mind Lengyel orszagot ecczerfmind meg haboritla es haddal meg kefertlek. Ez dologhoz azért, hogy véghez mehesen es jó állapotban lehessen, kivantatik az Te Hatalmagsagod oltalma es segitlege, mellyet ez előtt is tuttara adtam Hatalmagsagodnak. Ez Erdel dolgot pedig es allapattyat en ilyen gondviseles alatt hattam, az en zerelmes batyamat Bathory Christoffot hattam helyembe itt Erdelbe az vajdasagba az Te Hatalmagsagod atta athname zerent, kit az orszag kivant es javallotta; kenyergek azért Te Hatalmagsagodnak alazatos zivel ilyen nagy dologban paranchiolja meg Te Hatalmagsagod az Buday es Themelwary Beglerbegeknek, hogy semmit ne varjanak, ne kefsenek, mindjaralt mozduljanak az alattok Begekkel, vitezekkel, es zaljanak taborba Zolnok melle, legyenek ott es vigyazzanak az ellenfegre. Paranchiolja meg Te Hatalmagsagod az tataroknak is, hogy ők is mozduljanak az Muzkwa hatarra, aggyanak gondot oda neki, hogy ne igyekezhessenek az masera; hiszük is, hogy az Nemet latvan az Te Hatalmagsagod gondviseleset es oltalmat az en fejemen, elhaggya gonosz zandekat, ezebe vezzi magát es nem hogy az maset akarna el venni, de inkab az ő magaet kezdi felteni, es arra lezen minden gonggya. Az lengyel urakis pedig ezt latvan, az kik ez előtt ellenem rugodoztak es az Nemet melle vontanak, meg ternek hozzam es ezükbe vezik magokat; azok is pedig az kik en mellettem voltanak inkab meg erőződnek az en hozzam való hűfegbe es engedelmelsegbe, es ekepen latvan az Te Hatal-

malsagod kegyelmes otalmat fejemen, mindnyajan egyye leznek. Tarchia meg Isten Te Hatalmalsagodat. Datum Albae Juliae, 24. Februarii 1576.

470.

Wien, 1576 február 25.

Miksa császár- király Báthory István vajdának.

Staatsarchiv. Wien. Polonica. Reg. Szádeczky Báthoryja 266. l.

Küldötted: Sombori László előadását értvén intünk — hogy — tekintettel a lengyel viszonyokra — ne gyujts lángpa olyan tüzet, melyet nehéz lesz eloltani: Te etiam benigne hortantes et monentes, ut consilia tua eo dirigas, ne tali incendio causam praebeas, quod postmodum non ita facile restingui queat.

471.

Gyulafehérvár, 1576 február 27.

Báthory István vál, király Fejérváry Tamás deáknak.

Erd. Nemz. Kolozsvár. Wesselényi Itár. Pátens-alakban félívre írva, az ország nagy pecsétjével lezárva. Reg. Szabó T. Attila műve 18. sz. a.

Stephanus Dei Gratia Electus Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae etc. Princeps Transylvaniae etc.

Egregie fidelis nobis sincere dilecte. Salutem et gratiam. Deputaltuk ez eztendon az paniti Dezmat Bathory Janosnak, haggjuk azert hogy haggjad Bekewel be takartatny. Nec secus facturi. Datum Albe Juliae die 27 februarii. Anno domini 1576

Stephanus Electus Rex ppr

[Külcíme:] Egregio Thomae literato Fejrwary Arendatori decimarum nostrarum Hungaricalium etc. Fideli nobis dilecto.

472.

Gyulafehérvár, 1576 március 1.

Báthory István vál. király Nagy Máté portai követnek.

Tájékozásul közli vele a tatár hán üzenetét és ez ügyben Ahmát csauszhoz intézett saját levelét, hogy Mehmet pasa nagyvezért megkérje, rendelje el a hánnak: vonuljon fel a muszka ellen s így gátolja meg abban, hogy Litvániába törjön. Szólítsa fel a nagyvezér a budai basát is támogatásra, mert bizonyos, hogy a német császár mindent megkísérel ellene és Erdélybe is betör. Ez esetre a moldva-havasalföldi vajdának is meg kell segítenie Báthory Kristófot.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Karton 32. Titkos írású lappangó magyar eredetijének kivonatos német fordítása, melyet a portai német követ küldött fel az udvarnak.

Stefan Bathori von Gottes gnaden Erwählter Kunig in Poln und Wayda in Sibenbürgen.

Euch Nag Mathe sey zuwissen, daß Ich hiebevorn zum Tartar Han abgefertigt, Ihn gebeten, daß Er wider den Moscowiter, von dem Ich vernimb, wie er täglich mit großem Hör gegen der Littaw sich nahe, anziehen wollte; darauf gedachter Tartar Han mir geantwort, wann Ich Ihm die ausstehend und restanten der Pension, so man Ihm aus Poln zu reichen vormals gepflegt bezahlete, daran Er Tartar nach Absterben Kunig Sigmunds durchaus nichts empfangen, so wollt Er mich alsdann meiner Bitt gewehren. Darauf hab Ich eilendts dies Schreiben durch die Post dem Achmath Chiausz nachgefertigt, damit Ihr von meinerwegen Euch der Tartarischen Antwort bei dem Mehmet Bassa zu beschwören hättet. Ihne Bassa bittendts, daß Er de novo ein ernstlich Mandat an Tartar fertige, damit Er eilendts wider den Moscowiter aufziehe, und Ihm in Litthawen zu kommen Verhinderung thue, dann sonst wirdt mein Sachen nit wol fürgehen. Ihr sollet auch den Mehmet Bassa bitten, daß Er nochmals dem Bassa zu Ofen schreibe, und Ihn ernstlich vermahne, seinestheils das seine zu thuen, dann es ist gewiß, daß der Romische Kaiser an allen Orten Volk aufnimbt mich zu hindern und Sibenbürgen zu überziehen. Nicht weniger werdet Ihr sollicitiern von des Wayda in der Moldaw und Walachey wegen, auf daß Ihnen beiden Vayuoden von der Porten befohlen werde im Fall sy mein Brueder ersuecht, Ihm Hilf zu thuen, laßt kein Zeit fürüber Euch ohne Underlaß vor dem Mehmet Bassa bis Ihr Euer Antwort habt zu erzeigen. Ich will mich den dritten dies Monats erheben. Euch sey wol. Datum Weissenburg den Ersten Martii 1576.

473.

Fogaras, 1576 március 8.

Báthory István vál. király Apafi Gergely tanácsúrnak.

Elimeri, hogy Apafi Gergely tavaly hűségesen járt el a Bekes Gáspár pártjához tartozott hűtlenné vált emberek javainak törvényes lefoglalásában és elosztásában.

M. Tud. Akadémia, Budapest. Cornides: Diplomatarium I. köt. 309. I.

Stephanus Rex etc. Recognoscimus per praesentes, quod fidelis noster Magnificus Gregorius Apafi etc. Consiliarius noster et Comes comitatus de Kükellö ad mandatum nostrum in confiscandis infidelium et rebellium, qui superiori anno factioni Casparis Bekes adhaerentes contra Maiestatem nostram publicumque regni statum

arma sumpserant, tam bonis et iuribus possessoriiis, quam etiam rebus mobilibus et immobilibus, ea, qua decuit fidelitate operam suam nobis praestitit, in eisque distribuendis et dispensandis summam diligentiam adhibuit. De cuius fideli et diligenti administratione eundem Gregorium Apafi atque haeredes ipsius quietum et securum reddere volumus, ne quis hoc nomine eidem aut haeredibus suis ullam litem temporis processu movere et intentare valeat. Prout eum securum, quietum et expeditum reddimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in arce nostra Fogaras, octavo die Martii. Anno Domini 1576.

Ellenjegyezte: Mart. Berzeuiceius Pro Cancell.

Megjegyzés. István király felkészülvén sok aprólékos körültekintést kívánt útjára, 1576 március 5-án indult ki gyulafehérvári udvarából, hogy — a sors különös szeszélyéből — oda soha többé vissza ne térjen. Déli irányban haladva, útját Szászsebesen át Szebennek vette, hogy a szászoktól az ígért pénzsegélyt átvegye, majd a Sárkány-erdőn át jutott ide Fogarasba, hogy aztán Brassóban is megpihelve két napig, az ojtózi szoroson keresztül hagyja el országát és folytassa útját Moldván át, a csángómagyarok közt Lengyelország felé. Menetelését életrajzában „A nagy út” című külön fejezetében ismertettem részletesen.

474.

Gródek, 1576 március 24.

Mielecki Miklós podoli vajda és társai Báthory István vál. királynak.

Muz. Czartoryski. Kraków. Reg. Szádeczky Báthory-ja 295. l.

Mint Miksa császár lengyel hívei arra kérik, hogy miután az állhatatosságot tartják a királyok által tiszteletben tartott egyik legfőbb erénynek, intik, kerülje el a rájuk bízott parancsnokságok (azaz Ilyvó s a sanoki vár kerülete) területét, amennyire csak teheti, habár csekély távolságban maradván is tőlük.

475.

Istanbul, 1576 március 28.

Nagy Máté erdélyi követ Báthory István királynak.

Válasz. Mehmet basa értesülvén leveléből arról, miért nem küldheti a portára a Bekes-elleni harcban szerzett foglyokat, nagyon kifakadt Miksa császár ellen, amiért „nem szégyel” Báthory ellen áskálódni és őt háborúval fenyegetni. Báthory mindkét levelét bemutatta Mehmet basának, aki híreinek nagyon megörült, de haragszik Laski és Bekes magatartása miatt. A tatárok mozdulatait figyelemmel kíséri s a szerint intézkedik majd a budai

basánál. Báthory Kristóf választását a szultán örömmel fogadta és megküldi neki a zászlót, amint István király koronázása megtörtént. Figyelmébe ajánlja Morosini Sándor emlékiratát, miután az István király jó barátja. A nagy éhség miatt az idén a portán semmi hadikészület nem folyik. Mehmet basa választát Rácz Miklóssal már útnak indította és várja újabb híreit Lengyelországba való indulásáról.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Karton 32 Fasc. 25. A titkos írással írt lapangó magyar eredeti hivatalos német fordítása.

Copey des Schreibens so Nag Mathe derzeit Waydischer Agent an der Ottomanischen Porten seinem Herrn Stefan Bathorigethan vom 28. Martii datiert und dem Kay(serisch)en Oratorj den 3-ten Aprilis communiciert.

Serenissime Rex. Ich hab aus Handen Achmath Chiausii zwey Schreiben von Ewer Mayestät, das eine vom 24. Februarii, das ander vom ersten Martii datiert wol empfangen,¹ und vermügderselben Inhalt mich in Divan verfüegt, dasselbmal Achmat Chiausz E. Mt Brief dem Mehmet Bassa überantwort, auch seiner Commission und Verrichtung der Gefangnen halben relation gethan hat. Als nun Mehmet Bassa vernommen, daß der Grundt und Fundament Ewer Mt Entschuldigung die Bekeschischen Gefangnen hieher derzeit zue schicken auf das Geschrey, so der Romische Kaiser durch die ganz Christenheit wider E. Mt ausbreitet gewesen, hat Er sich darüber mit dem heftigsten mit Ausgiessung vieler böser schmählicher Wort erzürnet. Er wunder sich, daß sich der Romische Kayser nit schäme dergleichen Reden under die Leuth zu bringen, so doch Er selbst, der das Haupt der ganzen Christenheit ist, mehr Tribut dem Sultano als E. Mt jährlich reicht, auch darzu noch ein ordinari Potschaft an der Porten hält; Mehmet Bassa sagt auch es befrembd Ihn nit wenig, daß der Romische Kaiser sich eins Kriegs wider den Sultanium understehen will, weil Er das Vermögen nicht hat, aber er Bassa ist dessen gewiß so gedachter Rom. Kaiser den Krieg anhebt, er werde Ihn so baldt nicht wieder stillen, wann er will, dann Er wirdt mit einem Herrn zu thuen haben, der Ihn bis auf die äußerist Noth hinaus tringen wirdt.

Hernach bin Ich [vor] des Mehmet Bassa Divan erschienen, hab dem Bassa alle Particularitäten beyder Ewer Mt Schreiben nach längs fürbracht. Er Bassa hat gern gehört, daß die Poln die Junge Fraw gen Cracaw geführt, sie dorten zu Ihrer Künigin

¹ Mindkettőt közöltük fentebb, a jelzett kelték alatt.

gekrönt, und daß E. Mt Gesandten die Hewrat zwischen Ihr und E. Mt dorten contrahiert, auch beschlossen haben; nicht weniger ist dem Mehmet Bassen angenehmb gewesen E. Mt Aufbruch zu vernehmen, hat daneben gemeldt, der Sultanus werde es gern hören. Es mag auch Ewer Mt sicher glauben, daß der Sultanus allzeit derselben gueter Freundt sein werde. Wie aber Mehmet Bassa des Laski und des Bekes Practicken so sie für sich haben verstanden, hat Er sich erzürnt und gesagt, daß sie zwen verloffne zenichtige Pueben sein, die wol eins Tags ihren längst verdienten Lohn bekommen dürfen.

Soviel die Tartarn betrifft, wiewol sy die Tartarn etwas ein widerspännige Antwort Ewer Mt geben, so schleust doch Mehmet Bassa für gwiß und eigentlich, daß Sy auf dato schon in der Moscau oder aufs wenigist auf den Weg daselbst hinwärts sein, daß man auch in wenig Tagen von dorten her gewisse Zeitungen hören werde; darumben ist nicht von nöten aufs new ihnen zu schreiben, dann sy haben zuegesagt in die Moscau einzufallen. Des Bassa zu Ofen halben hat Er des Sultani Befelch an Ihn reiteriert, daß Er Bassa zu Ofen im Fall es not, Sibenbürgen zu Hülf komme, und sein Volk in Ungern wider den Romischen Kaiser anziehen lasse als baldt Er Bassa zu Ofen des Romischen Kaisers *disegno* und *deliberation* vernehmen werde; über das alles wirdt mans dem Bassa zu Ofen noch ferrer auferlegen. Doch will Mehmet Bassa nicht, daß Er Bassa zu Ofen der erst ins Feldt zeuch, damit dem Romischen Kaiser nicht Ursach, noch Gelegenheit geben werde sich zu beklagen, daß man mit Ihm den Friedtstillstand von der Porten aus gebrochen. Nichts desto minder wirdt der Bassa zu Ofen nicht veraubsaumen alles das jenig, was Ihm auferlegt ist wol und embsig zu vollziehen. Also werden auch der Moldawer und Walach an ihrem theil mit Hülf zu erscheinen, dann es Ihnen schon von der Porten befohlen, nicht mangeln.

Der *Election* halben so mit dem Vaywodat Sibenbürgen auf E. Mt Herrn Bruedern gefallen, ist Mehmet Bassa wol zufrieden; hat mir auch Er Bassa gesagt, daß die *Election* dem Sultano wol lieber werde, dann Er Bassa zweifelt gar nit E. Mt Herr Brueder werde die bisher währende Freundtschaft mit dem Sultano erhalten, und sein Regierung also ankehren, damit die Underthanen, dessen Mehmet Bassa Ihn zum höchsten ermahnt nicht hieher zu klagen kommen.

Der Mehmet Bassa hat E. Mt Herrn Brueder den Fahnen wollen zueschicken, aber ich hab dafür gebeten, daß des Fahnen Übersendung bis nach E. Mt verbrachten Cronung vermüg E. Mt

Polnischen Election differiert. Es würde auch dieser Zeit an dem genueg sein, daß man den Sibenbürgerischen Ständen schreibe, wie die Election in Sibenbürgen auf E. Mt Herrn Bruedern dem Sultano sehr angenämb gewesen sey, daß man auch den Ständen allen Gehorsamb gegen E. Mt Herrn Bruedern, als threuen Underthanen gebührt, ernstlich auferlegte, welches der Mehmet Bassa gewilligt, und *incontinenti* befohlen, ein solchen Befelch an die Ständt *in petitem finem* zu fertigen, denselben Befelch Ich E. Mt Herrn Bruedern zuegeschickt. Dem Mehmet Bassa hab ich vermelden lassen, daß E. Mt Herr Brueder an seiner Gebühr mit Hersendung seiner Potschaft unvergessen sein werde, als baldt Er E. Mt Cronung eigentlich vernommen.

Der Gefangnen wegen wirdt E. Mt des Mehmet Bassa Antwort sehen, gegen mir hat Er anderst nichts vermeldt, allein man wolle sehen was die Polnischen Handlungen für ein Endt gewinnen und nehmen werden, daß man under des die Gefangnen wol und fleißig verwahre.

Weiter hoff Ich E. Mt werden mein expedition so der Alexander Morosini hinaus geführt empfangen, und das eingeschlossenen *Memorial* darinnen gesehen haben. Der guet Freundt so mirs mitgetheilt, bitt E. Mt wollen das Memorial wol betrachten umb der consequenz willen, die das Memorial auf sich hat und mit sich bringt. Für mein Person, weil der Mehmet Bassa zuegesagt, daß Er allzeit E. Mt gueter Freundt sein wolle, weiß ich nichts rechts davon zu urthn, hergegen sieh Ich wirdt E. Mt den Krieg an die Handt nehmen müessen, so wirdt groß Gelt und Unkosten darauf gehen. Soviel ich auch vernimb, so ist nit viel Gelts in Poln. Es sein auch die Poln der Art und Eigenschaft, daß sie eher und lieber nehmen als geben, E. Mt wirdt mit guetem Rath sich hierin zu verhalten und zu procediern wissen.

Der Hunger der heutigstags so groß in Constantinopl ist, dader gemein Mann umbs Gelt kein Brodt bekommen kann, wirdt Ursach sein, daß dies Jahr weder zu Wasser, noch zu Landt kein Kriegsrüstung ausgehen wirdt mögen; außserhalb 20 Galeren die man gen Alexandria innerhalb 8 Tagen schicken wirdt, Man redt auch noch von 20 Galeren, die auf das Schwarz Möhr sollen, aber die Zeit ihres Abschiffens ist ungewiß.

Ich hab Ihr Fürstliche Gnaden E. Mt Herrn Bruedern der Antwort so mir der Mehmet Bassa geben bericht, Ihr F. Gnaden auch die Copei dieses Schreibens mitgeschickt, aber den Artickl, dass ich des Fahnen Übersendung gehindert, hab ich in die Copey nicht eingestellt. Ich hoff, daß in wenig Tagen wir Zeitung von

E. Mt glücklichen Reis hören werden. Bericht daneben ich E. Mt daß ich allen meinen menschlich müeglichen Fleiß die Antwort vom Mehmet Bassa ehist zu bringen angewendet hab, welche Antwort Ich gestern nachmittag bekommen und heut fröhe den Racz Miklosch damit hab abgefertigt. Ser^{me} Rex, Ich bitt Gott, daß Er E. Mt allen heilsamen Fortgang in derselben Handlungen vergönnen wolle. Datum Constantinop den 28. Martii 1576.

476.

Sniatyn, 1576 március 31.

Báthory István vál. király a lengyel rendeknek.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 392. l.

Jelenti, hogy útra kelt és felszólítja, hogy húsvétra (ad festa Paschatis proxima) Krakó városába gyűljenek a további teendők elintézése végett. Datum Sniatini, ultima Martii, A. D. 1576.

Ellenjegyzte: Mart. Berzeviceius procancell.

477.

Wizna, 1576 április 10.

Báthory István vál. király Chodkiewicz János kapitánynak.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 393—5. l.

Válasz. Habár eddig kételkedett hűségében, leveléből és követe előadásából meggyőződven hűségéről, köszönetét fejezi ki érte s mivel minden lépésével az ország javát kívánja szolgálni, felszólítja, hogy sürgősen hozzásiessen a további teendők megbeszélésére; etc. Datum Visnae, 10. Aprilis 1576.

Ellenjegyzte: Mart. Berzeviceius procancell.

478.

Przemysl, 1576 április 14.

Orzechowski Bálint przemysli bíró Báthory Istvánhoz.

Körükbe érkezőén, melegen üdvözli a lengyel nemesség és szenátorok nevében. Utána: a király válasza.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 395—8. l.

Gens Polonorum ab origine sua, Serenissime potentissimeque Princeps, hanc innatam virtutem in se habuit, et nunc retinet, quod post summi Dei omnipotentis amorem nihil illi gratius cariusque est, quam summi Principes Regesque sui; etc.

Videbis, Ser^{me} potentissimeque Princeps, dum favente domino Deo, quod si faustus ac felix sedebis in Maiestate solii sui regalis, in corona Senatorum regni huius, pulcherrimam politiam regni huius, quam respublica Polona admodum pulcherrime graphiceque

ordinavit clarificavitque, non quo alio, nisi solo uno hoc genere nobilium regni huius. Equitas etiam, Ser^{me} Princeps, ad homines iuribus, privilegiis, libertatibus, a praedecessoribus Maiestatis Tuae regibusque nostris largissime munitos, incipiendo a Ludovico, Hungariae Poloniaeque rege, usque ad Ser^{mm} potentissimumque dominum Sigismundum Augustum, regem piaae sanctaeque memoriae nuper defunctum. Cognosces hoc, Ser^{me} Princeps dum haec iura, privilegia, libertates te nobis ea servaturum sacro iureiurando confirmabis, quod sic est et non aliter. Perpende itaque, Princeps potentissime, quod hi potentissimi reges has libertates dederunt propter eximiam virtutem gentis huius; etc.

Et sicut nos volumus in libertatibus nostris esse conservaturi, sic in protectione tua fortissima regali, ut inimicus regni huius cum timore et tremore nomen tuum commemoret illudque semper timeat; etc.

Commendants nos in gratiam Maiestatis Tuae cum fideli subiectione nostra virtutibus innatis annexaturi, M^{tem} Tuam cum summa laetitia salutamus manusque nostras, tanquam Principi et Regi nostro cum sincero corde nostro tibi dedimus atque porreximus.

Responsio Regis Electi.

Non ambitio regnandi, non cupiditas dominandi me ducit in Poloniam, sed praedestinatio, voluntas sanctissimi Dei omnipotentis, ut Dominationibus Vestris in tantis turbationibus, discordiis possim subvenire et adiuvare, quod sit ad gloriam Dei omnipotentis et ad conservationem inclyti regni Poloniae et dominiorum ei subiectorum.

Reliqui etiam fratres consanguineos, amicos charamque patriam, pignora haec magna sunt, ad vos quamcelerrime iter possum facio.

Hoc candidum pectus, hunc amorem, hanc felicitatem, optimi charissimique equestris ordinis milites, quam mihi sincero corde fidelique offerunt Dominationes Vestrae gratissimo animo suscipio, dominum Deum rogabo, ut ipse solus, qui fecit talia, prosperet omnia regno huic.

Agnosco enim multum debuisse me dominiis huius inclyti regni Poloniae omnibus, magis autem terris Russiae vosque admonendos esse volo et rogo, ut relinquuntur discordiae omnes, intestina odia exterminentur.

Omnia in charitate perficiant Dominationes Vestrae quamcitissime, nam: concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.

479.

Kraków, 1576 április 26.

Báthory István vál. király Chodkiewicz János kapitányinak.

Csodálkozik, hogy némelyek a litván rendek közül mainapig sem feleltek levelére, habár koronáztatásának napja is ki van tűzve és még Erdélyben tett esküjében Litvánia szabadságai megtartását is esküvel fogadta. Erről most is biztosítja, mint litván marsallt.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 401—2. l.

Mirari satis nequimus, quum paucis his diebus, quibus in Polonia versamur, aliquoties ad Status et Ordines Magni Lithuaniae ducatus literas dederimus, nil nobis plane responsi relatum esse, maxime, quum dies a Senatu coronationi indicta iam instet . . . *holott* quum regno magnoque ducatus, tum et regni omnibus provinciis semel in genere (secundum formulam nobis praebitam, qua etiam Ser^{mus} Rex Henricus est usus) iuraverimus, ac de omnium libertatibus luculentissime caveremus, cuius rei etiam diploma oratoribus regni, qui ad nos vocandos in Transylvaniam venerant dedimus, prout eius exemplar iam pridem est a nobis ad Sinceritates Vestras transmissum; etc.

Ius certe electionis, tum omnes in genere libertates et immunitates magni ducatus non solum integras ad posteritatem transmittere illesasque volumus, sed quidquid nostra fieri poterit, ad earum securitatem atque perpetuam firmitatem augendam nil unquam operae et studii reliquum faciemus, a nobis nil unquam commissurum sponte, quod Status et Ordines magni Lithuaniae ducatus merito offendant, quum firmum sit nostrum propositum, nil quod nostrum sit, nisi, quod bonum publicum spectet curare; nam eo animo vitam tranquillam reliquimus nosque in hoc pelagus immensarum difficultatum dedimus, ut cura omni privatorum commodorum omniumque affectuum postposita, ea tantum peragamus, quae ad amplificandum nomen vestrum gloriamque finitiorum etiam testimonio iungendam cum dignitate nostra spectabunt; tot laborum totque difficultatum nullum aliud divinitus praemium exspectantes, praeterquam ad posteritatem boni principis veram laudem, quam ut bonis modis assequamur, omnia, quae nobis coelitus sunt contributa, bona, vitam denique ipsam pro vestra salute profundere; etc. Datum Cracoviae, 26. Aprilis Anno domini 1576.

Stephanus Electus Rex ppa

Megjegyzés. Útjából ennél több levele már nincs István királynak, mivel krakkói fényes bevonulása után, május 1-én folyt le koronáztatása. (Bőven ismertetem Báthory életrajza 82—86. l.)

480.

Kraków, 1576 május 4.

Báthory István király kiáltványa megkoronáztatása után.

Miután a lengyel rendek hívására és egyhangú akaratából királyné választották s immár meg is koronáztatott a nemesség, a rendek s a királyné jelenlétében, esküt is tett az ország s a közszabadságok megtartására: rendeli, hogy ezt valamennyi városban, faluban és lelkészi hivatalban kihirdessék, sőt jelen kiáltványát nyilóános helyeken kifüggeszék és minden eszközzel és módon közhírré tegyék, neki pedig a hűségesküt mindenki mindenütt és minden hivatalban és hatóság előtt letegye, a törvény értelmében, nehogy a rend, törvény és igazság sérelmet szenvedjen.

Kuntze: Suentoslai Orzelski Interregni Poloniae libros 656—7. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Sincere et fideliter Nobis dilecti. Factum est divina providentia, cuius nutu et voluntate cuncta gubernantur, ut cum liberis ac communibus Ordinum huiusce Regni nostri suffragiis ad Regiam dignitatem evecti ac per oratores eo nomine ad nos missos accersiti essemus, non modo incolumes huc pervenerimus, sed etiam Cracoviae in summo arcis templo die prima mensis Maii sacro diademate, Regibus Poloniae imponi solito, inspectante Senatu ac terrarum nuntiis ceterisque Ordinibus insigniti et coronati sumus. Quo in loco iusiurandum verbis conceptis iuxta exhibitam nobis formam de servandis ac manutenendis omnibus libertatibus, praerogativis, tam ecclesiasticis, quam secularibus, tam publicis, quam privatis, tum etiam legibus, statutis, consuetudinibus praestitimus, easdem etiam diplomate nostro (cuius exempla quoquoersus transmitti mandavimus) confirmavimus. Quibus omnibus rite ac de consilio senatus assensuque omnium Ordinum confectis iam in Dei nomine, quod faustum felixque sit, scepra ac regimen administrationemque Reipublicae huius, suscepto primum a Senatu Regni, deinde ab his, quorum interest, fidelitatis iuramento apprehendimus. Omnia etiam ex parte Serenissimae Infantis Poloniae, consortis nostrae charissimae ex praescripto Varsaviensi et Andreoviensi suum sortita sunt effectum. Quod ad notitiam omnibus deducentes Sinceritates et Fidelitates vestras, quorum id interest, hortamur et mandamus, ut hanc inaugurationem nostram libertatumque ac iurium a nobis factam confirmationem publice in civitatibus,

oppidis, parochiis et villis diebus forensibus aut solemnioribus per praecones litterarumque harum apud loca publica affixionem denuntiari ac publicari, et in acta publica castrensia ingrossari curent et faciant. Tum vero, quod unicum restat, Sinceritates et Fidelitates vestrae intermissa officia ac munera sua, praestito prius quamprimum iuramento, reassumant iudicia tam terrestria, quam castrensia capitanealia causarum tam iudicialium, quam officiorum ac etiam civilia, quam alia, quaevis auctoritate et sub nomine ac titulo nostro exercent omninoque ea, quae vel ex legum praescripto, vel de more ac consuetudine facere quis tenetur, iam facere incipiant et exequantur finita determinatione conventus praesentis iuxta iuris ordinem denique operam, ne ius et iustitia, quae sunt regnorum firmamenta, negligantur, pro grátia nostra. Cracoviae, die 4. mensis Maii. Anno Domini 1576.

Stephanus Rex ppa

Petrus Dunin Wolski
procancellarius

Megjegyzés. Báthory István koronáztatásáról a bécsi velencei követ (Vincenzo Tron) már május 12-i jelentésében írt haza.¹

481.

Krakóro, 1576 május 6.

Báthory István király Lónai Kendy Sándor tanácsúrnak.

Szeretné, ha Erdélyből bejönne hozzá, hogy megbeszélje vele, miként lehetne Erdély- és Lengyelország közt valamely egyezséget kötni, a török sérelme nélkül.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Mindvégig sajátkezű. Ötvös műve 1. sz. a. Beke 1122 regesztája.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque etc. Dominus et Princeps Transsilvaniae. Egregie nobis sincere dilecte. Salutem et gratiam nostram regiam. Azmint ott Erdélyben, azonképen most, is azon itéletben vagyunk, hogy az Kegyelmed ide be való jövése nem lött volna haszontalan; sőt ez nemzettel való ismeretség, mely nagy szeretetet mutat az mi nemzetünkhöz, kétség nélkül igen használna az dolognak promoteálására. Ugy annyira állottak még ekkoráig az mienkkel, hogy csak egy szablyát sem vontak ki köztök. Bizony ez dolog ez állapotban levén, jó volna erről gondolkodnatok, miképen az két országot egyessé tehetnők az töröknek offensája nélkül. Mert most volna ám az út az megmaradásnak [effektuálására] hami oly módot találhatnátok benne [mut]assa-

¹ Hurmuzaki: Documente III/2. köt. 6—7 l. (Turba nagy Dispacii-kiadásában hiányzik.)

tok, és fő embereteket [küldjétek] ide, kik által ezt az dolgot az generális gyűlésben, mely rövid idő mulván Varsavában leszen, elindithatnók. Ha kedig semmi módja nincsen, azt is jól meglássátok. Mi azt kívánnánk, hogy az szeginy Hazának ennekutánna is oly gyámola lenne, ki alatt megmaradhatna. Isten tartsa meg Kegyelmedet. Datum in Arce nostra Cracoviensi 6-a May 1576.

Stephanus Rex ppr

[Külcíme:] Egregio Alexandro Kendi de Lóna, Consiliario Nostro etc. Nobis sincere dilecto.

482.

Kraków, 1576 május 18.

Báthory István király Łaski Albert sieradzi palatinusnak.

Tudatja, hogy — miként már értesülhetett — ideért, immár meg is koronáztatott s neki a rendek és alattvalók le is tették a hűségi esküt. Azokról a büntetésekről is bizonyára értesült, amelyek a renitenseket érték, akik neki meghódolni vonakodtak, sőt kül- és belföldi hadakat gyűjtve, dacoltak vele s az ország rendjével. Tudomására jutván a moslani országgyűlésen, hogy még mindig vannak, akik őt királyul elismerni nem akarják s a haza ellen izgatnak, amilyennek őt is nevezték a rendek, felszólítja, hogy négy hét alatt előtte megjelenjen s a szokásos hűségesküt letegye. Ha ezt elmulasztja, ellenségnek s a haza csendje megháborítójának tekinti s vele szemben az ország törvényei meg az andrzejóvi gyűlés végzései szerint fog eljárni.

Staatsarchiv. Wien. Hungarica. Fasc. 426. A nagy állampecséttel lezárva.

STEPHANVS Dei gratia REX Poloniae, magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Mafouiae, Samogitiae, Liuoniae etc necnon TRansyluaniae PRinceps.

Magnifice syncere nobis dilecte. Etfi quidem facile intelligamus, iam pridem non latere Synceritatem tuam, id tamen et nunc illi per praesentes notum esse volumus: Nos iam, per Dei gratiam, magnis, duris et periculosis itineribus emensis, in regnum nostrum Poloniae et sedem Regiam Cracouiam appulisse iamque in eadem fede Regia in Regem Poloniae coronatum nunc residere: Multos quoque Senatorum, Consiliariorum et Officialium regni atque curiae Regiae, peracta Itatim coronatione nostra foelici nobis debitam obedientiam, ac solitum fidelitatis et subiectionis iuramentum praestitisse. Non dubitamus etiam Synceritatem tuam non latere ea, quae in proxime transacto conventu Andreiouiensi ex omnibus terris et Palaťinatibus Regni congregato, magno omnium ordinum et statuum consensu ac voluntate laudoque communi ac

decreto publico sancita, laudata et constituta sint contra eos omnes, qui electioni de persona nostra factae assentiri nosque Regem Poloniae admoniti et requisiti agnoscere, vel diversa studia et consilia sequi, aut militem tam externum, quam internum conscribere, vel quovis modo consensui communi contravenire praesumerint. Cum vero nunc in praesenti conventu foelicis coronationis nostrae Cracouiensi universi nuntii terrestres ex omnibus terris et Palatinatibus Regni deputati ad nos detulerunt, esse hactenus nonnullos in Regno hoc nostro, qui laudo huic communi et consensui publico assentiri nosque Regem Poloniae electum, iamque per Dei gratiam coronatum agnoscere nolentes, alium sibi Regem quaerere eoque nomine militem tam externum, quam internum conscribere multaque alia in praeiudicium consensus istius publici et laudi communis, atque adeo in patriae suae detrimentum et perturbationem moliri dicuntur magnaue contentione et maximis instantiis idem, ipsi nuntii terrestres nobiscum in praesenti publico conventu, et frequenti SENatu Regni egerunt, ut contra tales omnes, et quemlibet eorum, tanquam perduelles et patriae suae turbatores, secundum iura publica Regni huius, et vigore laudi communis Andreiouiensis ad debitam exequutionem procederemus: Inter quos, cum etiam Synceritate tua ab eis nominaretur et ad nos deferretur, etsi quidem nos non speramus, nec facile nobis persuaderi permittimus, Synceritatem tuam (quam patriae suae amantem et Reipublicae studiosam, ac saniora et quietiora consilia amplectentem semper intelleximus hactenusque intelligimus) aliquid eiusmodi tentare aut moliri, quod ne dum Reipublicae Regni huius laudoque et consensui communi, verum etiam dignitati et existimationi ipsius Synceritati tuae nocivum et contrarium fieri debeat; Nihilominus tamen, satisfaciendo in eo postulatis nuntiorum terrestrium, et omnia leviora remedia ante omnia, ne quid praeproperere agere videamur, experiri volentes, et ne forte posthac Synceritas tua, quominus debito suo satisfaciat, ignorantiam adventus nostri in Regnum, aut etiam coronationis nostrae praetendere possit, Synceritatem tuam hisce adhuc literis nostris requirendam et movendam duximus, uti quidem monemus et requirimus, ut Synceritas tua ea consilia in Republica sequi velit, quae pacem et tranquillitatem in se contineant et a communi omnium voluntate ac consensu non abhorrent. Ob id Synceritatem tuam monemus et requirimus, ut Synceritas tua intra spatium quatuor septimanarum a datis praesentibus literis nostris ad nos huc Cracouiam aut ubicunque locorum protunc cum curia nostra foeliciter constituti fuerimus, ad adgnosendam debitam obedientiam et subiectionem,

et ad praestandum folitum fidelitatis et subiectionis iuramentum veniat. Alioquin nisi intra tempus hoc a nobis praestitum ad nos venerit, et debito suo satisfecerit: Nos eam pro tali, ut ad nos delata est habituri, et contra eam tanquam hostem nostrum et patriae suae turbatorem nihil iam aliud exspectantes, secundum iura Regni et vigore laudi communis Andreiouiensis, ac literarum universalium de super editarum et publicatarum processuri et animadversuri sumus. Datum Cracouiae in conventu foelicis coronationis nostrae feria sexta post dominicam Jubilate proxima. Anno Domini M^o D^o LXXVI.º Regni nostri anno primo.

Stephanus Rex ppa

[Külcíme:] Magnifico Alberto a Lasko Palatino Siradiensi sincere nobis dilecto.

Megjegyzés. István király ez erélyes hangú levele címzettjének az a magyar vonatkozása, hogy fia annak a Laski Jeromosnak, aki János király odaadó híve és kegyeltje volt lengyelországi bujdosásakor s azután is itthon; annyira, hogy Késmárkot kapta tőle s annak bíróságban később Ferdinánd király is megerősíté, midőn hűségére tért. Fia, Albert is bátor katona, de kapdosó, kalandor természetű volt, aki feleségül vevén Serédi György özvegyét, Businczka Katalint, a vele kapott 100,000 forintot elpazarolta, miként később két más feleségéét is. Ő maga is híve maradt Miksa császár- királynak, amiért honfiúsítást nyert.¹ Ez volt oka annak is, hogy nem hódolt meg Báthory Istvánnak; habár a császártól nem kapta meg azt az összeget, amellyel késmárki, elzalogosított uradalmát kiválthatta volna. Ezért Miksától elállott és ismét Henrikhez fordult. A tőle nyert levél alapján a Krakkó közelében fekvő Lanckorona várát foglalta el erőszakkal a meghalt várnagy özvegyétől. Ebből lázított zsoldosai szedése közben a megkoronázott Báthory ellen, támaszkodva az osztrákoktól szerzett pénzre és hadakra, amelyek közt még magyar katonák is voltak. Napról napra fokozódó izgatásai oly kihívóak lettek, hogy István király meg sem várva a levélben kitűzött négy heti idő leteltét, még a levél kelte napján várát Gorka Szaniszló 1000 lovasával és Bánffy György 1500 főnyi magyar hajdujával körülzáratta s azt öt napi ostrom után a távollévő Laski védőserege kénytelen volt feladni kegyelemre.² Nagyobb baja így nem is esett, az igazságszerető, lovagias király pedig a várát visszaadta eredeti birtokosának, Wolska Borbála czerneni várnagy özvegyének. Ezt az egykorú Orzelski feljegyzéséből is tudjuk, ahol a várát és ostromát részletesebben leírta.³

¹ Nagy Iván: Magyarország családai VII. köt. 30 l.

² Bővebben Szádeczky Báthory-ja 92—3. és 307. l.

³ Lanscoronam arcem nullo prius sparso rumore Stanislao Comite Gorciano et Georgio Banphio ducibus expugnavit. Est Lanscorona arx, praealta rupe, quinto a Cracovia milliario sita, natura loci munitissima, exiguo tum peditum Germanorum a Lasco missorum praesidio defensa, qui simul atque de exercitu certiores facti essent, tormentisque mira Hungarorum praetoria-

E remekbe készült feddő írásnak azért meg lett a hatása címzett-nél, bár lassacskán; mert Laski előbb a császári udvarba menekült, majd Miksa halála után olaszföldre ment, mindenütt adva az üldözöt-tet. De mikor már kölcsönt senkitől sem kaphatott és Rómában is rengeteg adósságot csinált, hónapokig Velencében élt. Onnan (1579 tavaszán) Bécsbe indult, az udvar támogatását kérve moldvai akciójá-hoz, amelynek kimondott célja volt lekötni Báthory István muszka elleni erejét. Mivel azonban ígéreteknél egyebet nem kapott és Prá-gában sem adták meg azt a pénzt, amellyel szepesi elzalogosított bir-tokait kiválthatta, sógora útján, kegyelmet kért István királytól és 1581 január közepén seregszámba menő lovaskíséretével eléje sietett, hogy neki meghódoljon. A királyt Varsón túl úton találta s miután szívesen fogadta, kihallgatást adott neki este szállásán. Báthory négy-szem közt kívánt vele tárgyalni, de mikor a téli esti homály elosztatása végett Laski gyertyáért szaladt, leintette és sötétben társalgott vele. Ez a lenyűgöző bizalom annyira meghatotta a bűnbánót, hogy — mi-ként a nunciusnak kijelenté — attól a perctől fogva ezerszer is kész volt életét áldozni a kegyes királynak s ezt azon sebtiben meg is fo-gadta egy közeli templomban. István király a sieradzi palatinussal tehát úgy járt el, mint egykor a megtérő Bekes Gáspárral, mert nagy-rabecsülte benne a lovagot és vakmerő harcost, akinek hasznát re-mélte venni a török elleni forrongó terve végrehajtása során.⁴

483.

Kraków, 1576 május 22.

Báthory István király III. Henrik királynak.

Jelenti, hogy elfoglalta a lengyel rendek által felajánlott ki-rályságot, egyebek közt azért is, mert belátta, hogy annak kor-mányzását címzett nem vállalta tovább. Tisztelettel van iránta s a francia királyok iránt és kéri, tartsa meg vele és országával szemben azt a jóindulatát, melyet már erdélyi uralma alatt tapasztalt. Tudomására jutoán, hogy távozása után számos értéke maradt itt, de viszont sok hitelezője is, várja megfelelő intézkedését.

Muzeum Czartoryski. Kraków. Kiadva Sádeczky Báthory-ja 410—1. l.

Quum ad nos proxime superioribus temporibus, maximis or-dinum studiis deferetur regnum hoc Poloniae, equidem quum multa alia in mentem nobis venirent, *közte az is*, ut gubernacula huius imperii diutius a Serenitate V^{ra} teneri nequaquam posse

norum celeritate arci admotis et explosis perterrentur, aliquod caesis, deditio-nem fecerunt, omnes incolumes dimissi. Eam arcem Rex castellanae Cernenst reddidit, Comitem vero Gorcanum virtutis ergo, quam in oppugnanda arce praestiterat, in senatum Regni adscivit et primario honore, palatinatu videlicet Posnaniensi, Cracoviensi pari, remuneratus est. (Kuntze: Orzelski Interregni Poloniae libros 680. l.)

⁴ Caligari nuncius jelentései nyomán; a vázolt nagy jelenet bőven is-mertetve Levelezése, 486—7. és 654. l.

viderentur, *elfogadtam az ország koronáját és kérem tartsa meg irántam azt a régi jóindulatát, melyet veteris illius iam tum in Transylvania, nostro dominatu, constitutae, tuendae ac retinendae látszott. Ceterum Serenitatem Vram ignorare nolumus, hogy itt sok értéke maradt hátra, de mivel hitelezője is elég van, kérem, intézkedjék, quid cum ea fieri vellet; etc.*

Megjegyzés. Ez egyszerű udvariassági levélnek az ad különös jelentőséget, hogy címzettje elődje volt István királynak, aki trónigényét akkor kezdte érvényesíteni, mikor híret vette, hogy Henrik egy csendes nyári éjszakán — 1575 július 15-én — alig egy évi uralkodás után megszökött s a lengyeleket faképnél hagyta.

484.

Istanbul, 1576 május 23.

Nagy Máté követ Báthory István királynak.

Híre jöven, hogy a császár Bekes Gáspárt haddal Erdélybe készül küldeni, Báthory Kristóf fejedelem Rác Miklós útján segélyt kért a portától. Ez a hír annyira felbőszíté Mehmet pasát s a szultánt, hogy azonnal rendeletet küldtek a budai basának Erdély megsegítésére. E végre Ahmát csauszt is útnak indították a rendekhez intézett levéllel. Közben német küldöttség érkezett, amely tagadta, hogy Bekes a császár nevében megy Erdélybe, ahová ő csupán elvett jószágai visszaszerzése végett készül. Miután azonban a császár ellenséges szándékáról naponta érkeztek gonosz hírek, Mehmet pasa a német követet elfogatta. Végül Miksától is jött levél, amelyben kijelenté, hogy Báthory István. Lengyel- és Erdélyország ellen nem kíván fegyveresen fellépni. István király Krakkóba vonulásáról és megkoronázásáról a budai basa leveléből értesültek, míg Báthory Kristóf hasonló tárgyú levele csak tegnap érkezett a portára.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Karton 55. A lappangó titkos írású magyar levél kivonatoss hivatalos német fordítása.

Ser^{me} Rex. Domine clementissime. Ewer Mt werden verstanden haben wasmassen nach E. Mt Verrücken aus Sibenbürgen der Romische Kaiser aus Hoffnung E. Mt wider von Ihrer vorhabenden Reis in Poln abzuwenden den Bekesch mit Kriegsvolk Sibenbürgen zu überziehen und einzunehmen hat anziehen lassen. Derowegen dann E. Mt Herr Brueder hieher den Racz Miklós mit Briefen geschickt und umb Hilf bei der Porten angesuecht hat. Darauf Ich mich zum Mehmet Bassa verfüegt und E. Mt Bruedern Schreiben Ihm tiberantwort, Ihme Bassa auch mündtlich alles das, so mir E. Mt Brueder geschrieben anbracht habe, welches alles der

Mehmet Bassa mit sonderm Zorn wider den Kaiser Maximilian verstanden und es als baldt seinem Kaiser fürzubringen sich erboten hat.

Folgendestags bin ich E. Mt Notturft zu sollicitiern wieder für den Mehmet Bassa kommen, dazumal mir Mehmet Bassa anzeigt, der Sultanus hab dem Bassa zu Ofen befohlen zu schreiben, daß Er sich E. Mt wider den Kaiser Maximilian Hilf zu reichen fertig mache, welches den also durch ein besondern auf der Post eilends wegreisenden Chiausen dem Bassa zu Ofen ist auferlegt worden.

Hernach ist Rätz Peter¹ hieher mit Schreiben von E. Mt Bruedern ankommen, darinnen von der Porten begehrt wirdt, den Ständen in Sibenbürgen von hie aus ernstlich durch ein besonder Mandat zue gebieten, dann Er sonst ein groß Mißtrawen und Zweifel in sie setze, daß sie E. Mt Bruedern gehorsamen und wans die Notturft erfordert Ihm im Krieg *pro defensione patriae* nachfolgen sollten. Dasselbig Schreiben ist auch dem Mehmet Bassa angehängt, darüber Er alsbaldt den Achmath Chiausen zu sich gerufen, Ihm befohlen sich eilendts fertig zu machen, das begehrt Mandat von der Porten an die Ständt daselbst in Sibenbürgen mit sich zue führen, darinnen den gedachten Ständen vom Sultano mit sonderm Ernst eingebunden wirdet, daß Sy E. Mt Bruedern zu Rettung des Vaterlands gehorchen und treulich dienen sollen, wo sy anderst nit als rebellen gestraft werden wellen. Als ich vernommen, daß der Mehmet Bassa ein Chiausen schicken wollte, da hab ich abgewehrt, so viel ich köndt mit Anzeigen, es sey unnoth ein Chiausen zu schicken, der Bassa wollts underlassen, dann es an einem Schreiben gar genug wäre, welches Racz Peter mit sich führen würde; Mehmet Bassa aber ist auf seinem Fürnehmen beharrt und den Chiausen fort abgefertigt.

Zur selben Zeit hat des Romischen Kaisers Orator erfahren, daß der Sultanus dem Bassa zu Ofen geboten hätte E. Mt Bruedern wider seinen Herrn Hilf zu geben, darauf Er auch zum Mehmet Bassa gangen sich beschwert, Er verwunder sich, daß der Sultanus wider den Friedtstandt solche Mandat und Aufbot hät lassen ausgehen. Die Potschaft hat auch den Bassa persuadiern wöllen, es sey der Warheit ganz zuwider, daß Ihr Herr den Bekesch in seinem Namen wider Sibenbürgen zu kriegen schicke, sonder Bekesch sey seiner Güeter entsetzt, derwegen hab Er et-

¹ Vajjon testvére volt-e a fenti Ráczi Miklósnak? Annyi bizonyos, hogy egyidőben szerepelnek futárszolgálatban.

lich Volk ohne Vorwissen Ihres Herrn zusammenbracht, sein Hab und Gut widerumben zu erlangen. Ferrer hat auch die Potschafft angehalten, daß Ihr der Bassa zuegebe Ihrem Herrn von dem Aufbot an Bassa zue Ofen zue schreiben, und damit mittlerweil alles still und Friedtstandt bliebe bis die Antwort wieder von Ihrem Herrn käme, welches Er Bassa zuegeben, auch anzeigt sie solle Ihrem Herrn schreiben, weil er anderst nit ein Krieg mit dem Sultano haben, daß Er sich hüete den Bathori als erwählten Kunig in Poln zue hindern, und soll auch wider Sibenbürgen nichts feindtlichs anheben. Darauf nun die Potschafft Ihrem Herrn geschrieben, Mehmet Bassa aber hat die Brief zuvor sehen und erst hernach schicken wöllen. Derwegen die Potschafft Ihr Schreiben an Ihren Herrn Türkisch verdolmetschen und dem Bassa fürbringen lassen, welchs der Bassa nach Vernehmung seines Inhalts dem Bassa zu Ofen es dem Kaiser Maximilian zuezesenden überschickt hat.

Darnach sein täglich Zeitung kommen Kaiser Maximilian hab ein groß Hör in Ungern, in der Schlesien und wölle damit in Poln rücken. Dergleichen Zeitungen hat des Teutschen Kaisers Orator als ob sy falsch wären durch seine Practicken bey dem Mehmet Bassa verricht; darauf Ich zum Bassa gangen, und Ihn sein des Teutschen Kaisers Oratoris falschen Practicken verständigt, darüber Mehmet Bassa alsbaldt Befelch geben der Beglerbeg in Graecia solle den Orator gefäncklich einziehen, darob sich gedachter Orator mit höchstem entsetzt, und hat soviel bei dem Bassa durch allerley Ränk erhalten, daß die Gefäncknuß prolongiert, doch ist seinem Chiausen, der Ihn verwahrt mit sonderm Ernst befohlen worden fleissig auf Ihn und alles sein Thuen Acht zue haben. Etlich Tag hernach seie Schreiben vom Kaiser Maximilian kommen, darinnen er sich entschuldigt, daß er den Beschen nit in Sibenbürgen hat anziehen lassen. Er praetendier nichts zue E. Mt. Königreich, ausser des Consens und Guetwilligkeit aller der Ständt in Poln. Er hab kein Hör beisamen, Er wölle E. Mt nicht hindern, auch kein Krieg mit dem Sultano anheben, erbeut sich den Tribut zu schicken; gleichformigerweis schreibt der Bassa zu Ofen, daß der Teutsch Kaiser kein Hör beisamen habe. Umb der Ursachen und Bericht willen hat der Sultanus dem Baschä zu Ofen auferlegt sein Volk abzufordern, doch soll er wachen, damit der Kaiser Maximilian wider Poln und Sibenbürgen nichts widerwärtigs fürnehme. Als baldt der Teutsch Orator (der nicht schläft) des gewahr worden, hat Er von stundtan die Abzugsmandat zu sehen begehrt und wie Er

den Punct darin gefunden, man soll mundter auf sein Herrn Acht haben, damit Er wider Poln und Sibenbürgen nichts tentiere, hat Er begehrt dasselb auszulassen, nichts aber bei dem Bassa erhalten können.

Entzwischen hat der Bassa zu Ofen hieher bericht, E. Mt sey vier oder fünf Tag nach Ostern zu Cracaw ankommen, daselbst haben von stundtan die Poln E. Mt gekrönt, und die Hochzeit mit der Künigin gehalten, über welchen Zeitungen der Sultanus und Mehmet Bassa sich sonderlich erfreuet haben; Ich aber habs nit glauben wollen, dann wans wahr wär, so hätten mirs E. Mt aus Poln, auch aus Sibenbürgen E. Mt Brueder, also auch der Moldawer an die Porten hieher geschrieben. Baldt darnach sein Kaufleuth von der Lemberg kommen, haben anzeigt E. Mt sey zu Lemberg drey Tag gelegen und fortzogen, von der Cronung aber haben sie nichts gesagt.

Gestern ist Alexander Morosini mit E. Mt Bruedern Schreiben, davon ich E. Mt Copey itz schick, aus Sibenbürgen kommen. Also haben E. Mt ein Bericht zu empfahren von den Ehrerbietungen die der Persianischen Potschaft zum Einritt alhie widerfahren, von des Sultani stattlichen Einritt vier Tag hernach, was auch die Potschaft alles dem Sultano verehrt hat, wann E. Mt Brueder seiner Zuesag nach, ein andern Agenten an mein statt herschickt: will ich straks mich zu E. Mt verfüegen und mündliche meines Diensts relation thuen. Dieser des Herrn Vaywoda zu Cracaw Diener, dem Ich dieses Schreiben geben, hat mich gebeten Ihm ein Passbart auf 6 Ross zu kaufen vom Mehmet Bassa zu erlangen, hab nichts erhalten, dann Er vom Zborowski kein Schreiben gehabt. Ich gewart täglich mit höchsten Verlangen Zeitungen E. Mt Kronung. Datum Constantinopoli, den 23. Maii 1576.

485.

Kraków, 1576 május 28.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Miután Miksa császár Lengyelországba törni készül, kéri támogatását, mint szövetségését.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 414—5. l.

Elfoglalván a királyságot, fő célja annak békés kormányzása, megnyervén azokat is, akik — félrevezetve — eddig ellene dolgoztak. Hűségesen megtartja a birodalmával fennálló szövetséget is. De figyelmeztetni kívánom, hogy Miksa császár nem nyugszik „et sollicitando modis omnibus animos tum Germaniae, tum

Moscoviae principum“ augusztus havában készül betörni országunkba. Mi ugyan készen állunk elibe, mégis kérem: ut Serenitas V^{ra} faciat consiliaque sua ita obtemperet, ut sua in omnem occasionem intentos esse iubeat; etc.

486.

Kraków, 1576 május 28.

Báthory István király Mehmet pasa nagyvezérnek.

Ertesíti, hogy tanácsára idejövén, megkoronáztatta magát és célja, fenntartani az ország békéjét: megnyerni azokat, akik meghivatásának ellenesei voltak és megvédeni birodalmát, melynek határait Miksa császár háborúval fenyegeti.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 413—4. l.

Stephanus Rex etc. Illustris princeps ac domine sincere dilecte. Quod hactenus ad Illustritatem V^{ram} nihil scripsimus, *nagy elfoglaltságunk az oka*. Nunc quidem res nostrae ita se habent: Quum Transylvaniam de ipsius Illustritatis V^{rae} consilio reliquissimus, magnis itineribus in Poloniam contendimus, ubi multorum erga nos studia experti, Cracoviam venimus et diebus aliquot interpositis in Regem coronati sumus eodemque illo tempore regni administrationem coeptam non infeliciter per Dei gratiam continuamus. In quo duae res sunt, quae curam cogitationemque nostram quodammodo destinere videantur. Una, quod eorum hominum, qui ante etiam electionem nostram *ellenünk dolgoztak, megbékítsük*. Alterum est, quod Maximilianus quoque imperator a proposito suo non dissensit *és országunk, valamint a külföld nyugtalanaival titkos tárgyalásokat folytatván*, etiam cum Germaniae et Moscoviae principibus quietem et tranquillitatem regni nostri perturbare conatur, in animoque habere dicitur, proximo demum mense Augusto, bello insperato nos adoriri. *Ámbár e szándékának omnibus viribus nostris obsistemus, kötelességszerűen bejelentem ezt tájékozása végett és legközelebb küldendő követéssel bővebben is írni fog róla.*

487.

Kraków, 1576 május 28.

Báthory István király Sánta Péter moldvai vajdának.

Bibl. Nat. Paris. Iorga: Acte si fragmente I p. 24.

Dzierżek Kristóf aulicust küldvén a portára, kéri adjon mellé valakit, aki a veszélyesebb helyeken biztonságosan átvezeti.

488.

Bolimóro, 1576 június 10.

Báthory István király Laureo Vince nunciushoz.

*Értesülve, hogy levelét kívánja arra nézve, hogy a Szent-
szék válaszáig az országban maradjon avagy távozzék, felkéri,
hogy azt országán kívüli helyen várja meg.*

Bibl. Nat. Paris. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 417. l.

Reverendissime in Christo Pater. Nuntiatum nobis est a Magnificis castellanis Woynicensi et Sanocensi¹ Sinceritatem Vram exspectare literas nostras, ex quibus cognoscere possit, utrum e regno proficisci, an in eo subsistere, donec a Sede Apostolica responsum acceperit debeat: Nobis quidem non modo pro nostra erga Sanctam Sedem Apostolicam pietate, verum etiam erga eius ministros studio gratissimum fuisset, si Sinceritas Vra curasset, quod tam eius Sanctitati iucundum, quam Ordinibus huius regni optatum foret. Etenim scimus eius Sanctitatem pro sua erga omnes Catholicos paterna ac pari caritate hoc solum quaesivisse, ne alius Rex Poloniae, quam Catholicus crearetur; itaque nobis, qui in Catholica religione nati et educati sumus sanctissimeque eam colamus, ac pro ea libenter mortem oppeteremus, creatis, ipsius Sanctitati plene satisfactum fuisse; non dubitamus, quemadmodum etiam ipsius Sanctitas nostram erga se observantiam vel potius pietatem re ipsa cognoscat.

Nunc vero, quum in iis, quae a Sinceritate Vra hoc tempore gesta dicuntur, Sinceritas Vra non modo ipsius Ecclesiae ac religionis causam egisse, verum praeter id ea, quae libertatem regni huius offendere videntur procurasse, ab Ordinibus regni existimetur: postulamus a Sinceritate Vra ut hac in parte faciat, quod maxime ad tuendam Sanctae Sedis Apostolicae hoc in regno dignitatem, quae nobis summae curae est, pertinet, ut nimirum extra regnum responsum ipsius Sanctitatis exspectet in aliquo loco, in quo extra suspicionem statuum morari possit; quod regni huius status, etsi Sinceritatis Vrae tanquam Apostolici nuntii rationem magnam habeant, tamen de libertate quoque sua cogitare sese debere existiment ipsiusque Sanctitati abunde satisfacere se sciant, quum nec ipsius, nec Ecclesiae auctoritati conservata sua suffragiorum in comitiis regalibus libertate, quicquam derogare cogitent. Nos vero ipsi non solum illi derogare nolimus, verum etiam omni spe efficere constituerimus, ut eam sartam, tectam more maiorum conservemus et tueamur. Bene valere Sinceritatem Vram cupimus.

¹ Tarnowski Kristóf és Herbut János várnagyok.

Datum Bolimoviae, die 10 mensis Iunii anno domini 1576. Regni vero nostri anno primo.

Megjegyzés. Ezt a hidegen udvarias, de vesékiig ható levelet a címzett nuncius, aki István királyt elismerni még most (negyven nappal megkoronáztatása után) sem akarta, mivel a németpárti prímással tartott, írója, a király másnap reggel, d. e. 11 órakor kézbesítette egyik kamarásával a szállásától alig két olasz mérföldnyire fekvő szomszédos Chróslin faluban. Ez udvariasan üdvözölte az előkelő püspököt a király nevében, felkérve egyúttal, hogy alkalmazkodjék a benne, valamint a hozzá csatolt másik levélben foglaltakhoz. Ebben a másik levélben az volt mondva, hogy a nunciushoz a rendekhez intézett válaszát közölték a királlyal, s az most azok határozatát is megküldte neki arra nézve, hogy késedelem nélkül hagyja el az országot. Ez a megszégyenítő, de határozott fellépés azért következett be, mert a nuncius nem akarta a királyt elismerni, őt most — megkoronáztatása után — is erdélyi fejedelemnek tekintette és neki a „Felség” címet megadni vonakodott. Biztosítá őt ugyan ő Szentsége iránta való teljes jóakarattól, de megüzente, hogy addig nem látogathatja meg, amíg válaszát meg nem kapja Rómából; ám amennyiben *magányosként* fogadná, sok mindent közölhetne vele az ország meg a hit érdekében. Ezeket a nuncius a király levele élén említett két várnagyhoz címezve írta meg,² külön levelet intézván egyúttal Teczynski János grófnak is. A várnagyok a levelet azonnal bemutatták a királynak, aki azt kétszer is elolvastván figyelmesen, felolvastatta a szenátusban is, melynek személyesen nyújtotta át avval a kijelentéssel, hogy ime: a nuncius nemcsak királynak nem címezte, de még azt sem helyezte kilátásba, hogy a jövőben elpártol Miksa császár ügyétől. Ez nagyon meglepte a szenátorokat, akik természetesen első határozatukhoz híven a nuncius távozását kívánták; még azt sem engedvén meg, hogy az titkárt tartsa az udvarban, a király, az ország és vallás felmerülő ügyei elintézésére. Ezért *salvus conductus*-levelet küldtek a nunciushoz egy nemes emberrel, aki őt az ország határáig kísérte.

Ekként hagyta el szégyenszemre kénytelenségből Lengyelországot a menekülő nuncius, útban Boroszló felé. Ott kilenc teljes hónapot töltött, István király ellenségeivel, Dudicscsal és másokkal barátkozva. Mikor aztán a Szentszék pálfordulása után annak utasítására visszatérhetett volna Varsóba, Báthory rendelkezéséből előbb birodalma nyugati csücskében, Piotrków városában kellett két hónapig vesztegelnie, amíg megengedte, hogy udvarába jöhessen. Így bírt és tudott tiszteletet szerezni tekintélyének és méltóságának az ellenpártiak sorában István király, aki ehhez hasonló módon szégyenítette meg a kártartóan ellene működő primást: Uchański Jakab gnézeni érseket is.⁴

E megaláztatás után István király teljes jóakaratot mutatott Laureo nunciushoz iránt és mindig szívesen fogadta, valahányszor

² Kiadva Szádeczky Báthory-ja 418—9. l.

³ Laureo nuncius 1576 június 25-én Boroszlóban írt érdekes jelentése alapján; Wierzbowski: Vincent Laureo, 444—5. l.

⁴ Böven ismertetem a fenti esettel együtt Báthory-életrajzomban.

nála jelentkezett. Ez pedig nagy kitüntetés volt, mert Lengyelországban az összes külföldi követek közül csupán a vatikáninak volt joga *szenátor jelenléte nélkül* tárgyalni a királlyal s ezt a kedvezést nunciások mindig előnyösen kihasználták az Egyház érdekében.⁵

489.

Warszawa, 1576 június 15.

Báthory István király Sigér János várhegyi kapitánynak.

Oltalmazza meg Kondrát Miklós feleségét a reá szállott vagyonban.

Orsz. ltár. Budapest. Gyulafehérvári lymbus I. 4. 1569. A király nagy állampecsétjével lezárva. Rothadt, csonka.

Stephanus Rex etc. Egregie fidelis nobis dilecte. Salutem et gratiam nostram Regiam. Jelentettek nekewnk Kondrat Istwan e6 Kondrat Myklo6 mý vere6 drabantynk, hogy Kondrat Myklo6 felesegere zallott volna attyarol neminemew e6re6kleg az salfalwi hataron, kyben e6ttet az falw haborgatna, keonyeore6gwen nekewnk, hogy e6ket meg oltalmaznwk benne. Keonyeorgefet meg halgatu[an h]aggywk neked hogy e6ket teorwentelen haborgatoktol oltalm[azd] meg. Nec secus facturu6. Datum in civitate nostra Varlaviensi, die 15 I[unii] Anno Domini M.D. LXXVI.° Regni vero nostri anno primo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcime:*] Egregio Joanni [Siger] arcis nostr[a]e Varhegyi[ensi] praefecti, necnon capitanei sedium] nostrarum Siculicalium [Chik, Girgio et] Orbai; fideli nobis dilecti.

490.

Szmarchow, 1576 június 22.

III. János svéd király Báthory István királynak.

Válasz. Levelének rendkívül megörült. Királyi uralkodásához szerencsét kíván. Az államaik közt való kapcsolat erősödésére számít, kívált, hogy neje nővérét ve6én feleségül, most atyafiságba jutottak.

Bibl. Nat. Paris. Kiadva Szádeczky Báthoryja 421. l.

Ioannes tertius Dei gratia Svecorum, Gothorum etc. Rex.

Serenissime princeps, domine frater et affinis charissime et honorande. Nihil gratius, nihil iucundius accidere nobis potuit Serenitatis Vrae literis... *melyben azt is jelenté, hogy proximis*

⁵ Pastor pápai története IX. köt. 681. l.

superioribus calendis Maii cum Ser^{ma} principe, domina Anna regina Poloniae, sorore et affine nostra carissima *házasságra lépett és megkoronáztattak*. Ad alteram vero nostra mutua fraternae benevolentiae *dolgában meggyőződése*m, hogy abból fructum eum percepturi simus, qui et nobis, et regnis utriusque nostrum, ac universae christianae reipublicae futurus sit uberrimus et optatissimus; etc. Datum in arce nostra Szwarchow, die 22 mensis Iunii anno Christi 1576.

Megjegyzés. Külön levélben üdvözölte a királyt levélíró neje — Catharina regina — is, benne e szavakkal: ex animo de hac dignitate regia gratulamur; etc. (Ugyanott, a 422. lapon.)

491.

Warszawa, 1576 július 16.

Báthory István király vallásügyi közrendelete.

A zsidókat igazságtalanul vádolják keresztény gyermekek megölésével; aki ezt továbbra is hirdeti, büntetést kap.

Główny Archiw. Warszawa. Pawiński: Źródła dziejowe XI. p. 1—2. Magyarra fordítva Csöpey id. műve 239—240 l.

Miután ebben a dologban nyomozást indított s annak eredményeként kitűnt, hogy ez a súlyos vád nem igaz, be akarván vágni az ily rágalmak és zaklatások útját, rendeli, hogy senki többé ne illesse a zsidókat vérváddal vagyis avval, hogy a törvénnyel ellenkezve keresztény gyermekeket ölnek, meg oltári szentséget lopnak, mert aki ezt ezentúl is tenni merészelné, szigorúan bűnhődik; aki pedig híró előtt emel vádat a zsidók ellen, fenyítő eljárást indít ellene és fejesztésre ítéltessék.

492.

Warszawa, 1576 július 5.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Menti magát, hogy amióta királlyságra jutott csak most üdvözölheti követe útján, de biztosítja, hogy mindig katolikus módon élt s a vallás szabadságát mindenben meg fogja tartani.

Bibl. Vat. Roma. Vat. Lat. 6205. Theiner: Annales Eccl. II. köt. 206—7. l.

Beatissime in Christo Pater et Domine, Domine Clementissime. Post oscula pedum beatorum regnique mei ac dominiorum meorum commendationem. Quod, posteaquam in Dei nomine regni Poloniae gubernacula per solemnem unctionis ac coronationis meae inaugurationem coepi, nullos hactenus ad Sanctitatem V^{ra}m Oratores miserum, qui fructus meos Regis vero Christi Domini nostri Vicario submitterent meumque nomen apud Sanctitatem Vestram, unicum Sedis Apostolicae praesidem, inter reliquorum

Catholicorum Regum nomina profiterentur, ne, quaeso, existimet, neve sibi persuaderi patiatur Sanctitas V^{ra} alia de causa factum esse, quam meis primum regnique mei occupationibus summis, deinde vero etiam nonnihil impeditis hoc tempore itineribus usitatis ad Sanctitatem Vestram. Quid est enim, quod alioquin aut prius, aut libentius facerem, quam ut ego, qui per Dei gratiam Catholicus semper vixerim, nunc summa Dei benignitate in hoc Regiae dignitatis fastigio constitutus, apud Sanctitatem Vestram, summum Venerabilis Ecclesiae Pontificem, nomen meum profitear, in isto orbis terrarum teatro, inter tot antecessores et aequales meos Reges Christianos, quorum memoria in benedictione est, et laus in Ecclesia Sanctorum? Verum huius rei facultatem eripuerunt mihi interea, ut dixi tempora, regni mei maxime necessaria negotia, quae tamen ipsa mihi, ut spero, brevi restituent, ac meum desiderium summum, in ipso huius mei Regni initio salutandi de more Sanctitatem V^{ram} per Oratorem meum, ad exitum, quod spero, optatissimum deducunt. Nunc quoniam initia ista regni mei in quasdam eiusmodi difficultates inciderunt, ut non minus fortassis isthic facta consiliaque mea, quam hic quoque facta consiliaque nonnulla Sanctitatis V^{rae} in suspicionem vocari viderentur, equidem, quod ipse ultro facio, ut de Sanctitate V^{ra} nihil, quod non sit cum illius sanctitate, pietate et religione consentaneum cumque adeo Sedis istius Apostolicae dignitate coniunctum, mihi persuaderi unquam patiar, idem a Sanctitate V^{ra} his meis literis peto et quaeso, ut si quid forte isthuc alienum a perpetuo meo erga hanc Sanctam Sedem studio et observantia ad Sanctitatem V^{ram} afferatur, ab hominibus existimationi meae periniquis, (quodquidem, nisi iis virtuti inimicis temporibus, nunquam mihi profecto alias vereri in mentem venisset) id totum Sanctitas V^{ra} pro sua prudentia respuat et aspernetur, certum habens et persuasum, me constantiam religionis Catholicae meae, quam libenter admodum profiteor, ad extremum usque spiritum per Dei gratiam conservaturum esse. Atque haec quidem de rebus meis. Quod autem praeterea ad praesentem statum Regni mei attinet, perficiat, quaeso, Sanctitas Vestra, ut cum omnium reliquorum Regnorum atque Impiorum Christianorum libertates curae habeat easque paterno prorsus amore et affectu prosequatur, tum ipsius quoque Reipublicae Poloniae, non magis meo, quam ipsius Sanctitatis V^{rae} nomine devotae et addictae, libertatem tueatur.¹

¹ Idáig kiadva Carncovii Epistolae Illustrium Virorum 1754—5. hasábján. Itt-ott javítva belőle Theiner kiadása szövegét.

Neque enim, quod absit, sive aperto, sive etiam tacito suo consilio et assensu (quemadmodum malevoli in vulgus spargere non dubitant) per cuiusquam hominis contentionem everti aut labefactari ulla ex parte patiatur. Nam Nobilitati quidem ipsi et Ordinibus regni mei, quod mihi apud Sanctitatem Vestram dissimulandum non est, certum est ius suum modis omnibus tueri. Atque adeo, si opus sit, tanto libentius pro libertate sua accumbere, quanto crebrius pro aliena quoque libertate ab hostibus nominis Christiani tuenda ac defendenda vitae discrimen adire non dubitarunt. Quisquis autem se iuri ac libertati eorum propriae se opposuerit, is profecto primum pacatam hanc et florentem admodum Rempublicam, ac vere murum totius Christianitatis in maximos et turbulentissimos motus coniecerit. Deinde universum prope terrarum orbem bello funesto et inexplicabili involuerit; postremo autem sibi quoque turpissimam illam privatarum factionum fovendarum maculam ad omnem posteritatem asperserit, et praeterea acerbissimam tum pestem, tum vero etiam multo magis aeternam conscientiae mentis suae poenam divinitus accersiverit. Quae ego interea, dum tempus est, ad Sanctitatem Vestram libere pro officio meo referenda esse duxi, ut ipsa etiam Sanctitas Vestra cum meum hoc erga se officium in optimam partem accipiat, tum vero his ipsis toti Christianitati perniciosissimis conatibus pro officio patris et pastoris communis tempestive occurrat. Caetera Deus viderit Optimus Maximus, qui mihi regnum hoc peramplum et perhonorificum, uti semel sua voluntate detulit, ita nunc iam, quod quidem ad domesticas ipsius actiones attinet, pacatum prorsus et tranquillum reddidit pro sua misericordia infinita. Ut intelligat Sanctitas Vestra atque adeo orbis Christianus universus, si qui postea motus in pacata hac Republica exorti fuerint (quod omen Deus obruat immortalis) eos non aliunde sane, quam ab externis ipsis hominibus fuisse excitatos. Commendo regnum dominique mea omnia in gratiam et protectionem Sanctitatis Vestrae. Datum Warsouiae, die 6. mensis Iulii. Anno Domini MDLXXVI.

493.

Warszawa, 1576 augusztus 10.

Báthory István király Kornnyáti Bekes Gáspárnak.

Zborowski Péter krakkói vajda ismételt közbenjárására hajlandó őt barátságába fogadni, ha hűségesen fogja szolgálni. E végből feledniök kell mindkettőjüknek a multat, de jól vessen számot

magával és tiszta szívevel jöjjön hozzá, mert Isten előtt semmi sem marad titokban.

Staatsarchiv. Wien. Ungarn. Fasc. 109. A lappangó magyar nyelvű eredeti egykorú kancelláriai fordítása.

Magnifice nobis honorande. Salutem. Der Wajwoda von Krackha Sborowskhÿ Peter, hat sich nit allain vormalsz, sonder fürnemblich jeczo Eurenthalben beÿ mir bemuehet vnd gehandelt mit vermeldung wie weit Er sich mit Euch in Handlung eingelassen habe etc. Wiewol mich weder die Zeit, noch Not dahin bringet, daß Ich mich meiner selbst wegen in Tractation soll einlassen. wie Ihr selbst zuerwägen habt, aber doch gueter Leut Underhandlung und Guetbedunckhen genueg beschehen möcht Ich auch mein Seel und Gewissen vor Gott und der Welt desto mehr offenwar und gewisser machen¹ und ob wol die Wurzel der Liebso zwischen uns gewesen sehr abgerissen, uns auch viel Exempel und Authoritätz was guets oder peses aus reconcilierten Freundschaften entstehet, Anweisung geben, doch aber alien Unwillen, Frembtheit aus meinem Herzen ausgereuttet: Geben wir Euch jeczo zum leczten aus guetem reinen Herzen vnd Wolmeinen nochmals Freÿheit, daß Ihr Euch zu mir bekehren mögt, mit dem Verheissen, daß alles Handles und Unwillens Sachen, so zwischen uns jemals gewesen, hin abgelegt und genczlich vergraben sein sollen, und khunfftiger Eurer Treuen und Fleÿssigen Dienstepilliche recompensation. Damit Ihr aber aller Sachen dieser Tractation gewisz sein, und eigentlichen Bericht haben mögt, Ist solches dem Schworowzkhÿ Peter Weÿwoda zu Crackha (weil wir selbst mit andern Geschäften beladen) zu handeln, durch uns vertrauet worden, dem Ihr in allem völligen Glauben geben wöllet, vnd was Ihr hiemit reden und schliessen werdet, an dem soll kein Mangel erscheinen. Aber hierumb bitt Ich Euch zum höchsten, Ihr wöllet Euch selbst wol brüeffen, und Euer Gewissen also reinigen, auf daß des jenig was Ihr thuet (weil vor Gott alle Ding offenbar und vor Ihme nichts geheimbs oder verborgen ist) aus guetem Gemuet vnd Fürnemen beschehe, den kein Segen beÿ denen ist, die etwas nur aus erdichtem Herzen und Gemuet, mit pösem Herzen zu thuen vermeinen. Valere optamus. Datum Warsauiae, 10. Augusti 1576.

Stephanus Rex

[Külcíme:] Magnifico Caspari Bekes de Korniyath etc. Nobis honorando.

¹ Hibásan fordítva és írva: machte.

494.

Warszawa, 1576 augusztus 16.

Báthory István király udvari rendtartása.

Regimen morum in curia Regia observandorum a Maresalcis constitutum.

Główny Archiw. Warszawa. Pawiński: Źródła dziejowe IV p. 53—57. Lengyelül. Bő magyar kivonatban Csopey id. műve 82—83. l.

Dan Varschaviae die XVI mensis Augusti anno MDLXXVI. Regni vero nostri primo. Na własne JKMcí rozkazanie.

495.

Eperjes, 1576 augusztus 27.

Bekes Gáspár Báthory István királynak.

Válasz. Háláját fejezi ki iránta nagylelküségéért. Ugye tárgyalását a király kívánságára Zboromski Péter a krakkói vajdára bízta.

Staatsarchiv. Wien. Ungarn. Fasc. 109. Kiadta fonétikus átírásban Károlyi Árpád a Történelmi Tár 1880. évf. 131. l.

Felleges kýral nekem kegelme6 wram eoreokke walo zolgalatom aianlafanak vtanna. Kewanok az mýndenható vrifitentol mýndeon iokat te fellegednek e6 lok eztendey6 walo eletet. Towabba meg kulde ennekom az te felleged lewelet krakaj vajda wram ew nagsaga hýw embore altal, mely6 te feollegod leuelebol latom e6 Ilmerom az fellegod en hozzam walo kegelmeffeget, kýert az vriften mýnden iokkal legeon te fellegodhoz, e6 mýndeonokuel magasztallya io hýret newet ew Zent fellege ez fele magnanimitafaert te fellegodnek, melyben ha te fellegod meg nem zeonik, e6 regj lok io feýdelmeknek peldayokat kewetj, hagi az melj ellenfegot feguerrel meg geoztenek e6 hozzaio6 hajtotanak, azokat nem hagi meg fpolialthanak wolna, de inkab lok iokkal augealtak azokat, e6 lok beneficiomokkal vgi deuincaltak magokhoz azokat, hagi az utan azoknak zolgalataual e6 hýwfegekkel magoknak lokat zolgaltanak, býrodalmok eoregbeodot e6 io hýrek neuek zeles ez welagon dýcereto6 wolt: Azont varya te fellegodis ha azoknak eletýt kewetý. Mýert penig hagi te fellegod ez dolognak tractalafat, az te fellegod hýwere ew nagsagara krackay vajda wramra býzta, ew nagsaga altal meg attam enió erteni te fellegodnek az en kenergesomet e6 kewanlagomat. Te fellegodnek kenorgok te fellegod kegelmeffon halgaffa meg, e6 hýdgie meg zawat ew nagsaganak mýnt tulajdon en zomat. Datum ex Eperýe6 27 Augusti A. D. 1576.

Hátíratá: Responsio Casparis Bekes ad literas Stephani Báthory.

496.

Marienburg, 1576 szeptember 4.

Báthory István király Danzig város tanácsának.

Felszólítja, hogy ellenállásukat megszüntetve, két küldöttje által neki hűséget fogadjanak.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 438. l.

Spectabilibus et famatis proconsuli et consulibus totique comunitati civitatis nostrae Gedanensis, fidelibus dilectis... Miramur, quid causae sit, quod non modo consensum ordinum regni Poloniae, in deferenda nobis subiectione, ut debuistis, minime secuti, verum etiam ne exemplo quidem proximo terrarum Prussiae permoti sitis. *Ezért hozzátok küldvén két megbízottunkat, reméljük, hogy iusiurandum nobis more maiorum detis; etc.*

497.

Danzig, 1576 szeptember 13.

Danzig város tanácsa Báthory István királynak.

Válasz. Követeivel küldött felszólítását vették. De mivel írásbeli válaszuk átvételét azok megtagadták, azt most külön emberükkel juttatják kezébe, kérve kívánságaik meghallgatását.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 439—440. l. Javitottam Danzig város levéltárában, eredeti példányáról.

Serenissime potentissimeque Rex, ac domine, domine clementissime etc.

Qui proximis diebus Regiae V^{rae} M^{tis} ad nos missi fuerant legati, *nagy reménységet keltett bennünk, hanem követségük tárgyát előadván, követelték*, ut fidelitatis iuramentum Regiae M^{ti} V^{rae} praestaremus. Ad quod postulatam non ita sane respondimus, ut debitum recusaremus; sed ut ea, quae iuribus, libertatibus et privilegiis nostris obstant, inprimis M^{ti} V^{rae} plenius innotescerent, eaque de causa rationes nostras ad M^{tem} V^{ram} perferendas scripto consignavimus. *De mivel azt elfogadni nem akarták, ezúton küldjük meg, kérve jóindulatát, hiszen: fuerunt nobis etiam cum divis antecessoribus Poloniae regibus, quorum memoriam sanctam habemus, variae de iuribus et privilegiis nostris actiones, et saepe tales, in quibus necessum fuit divorum regum postulatis iurium nostrorum conditionem opponere; de mindig megértették egymást. Ezt reméljük és kérjük most is, tiszteletben tartván kívánságainkat, neque durius ad quorumvis hortationes aliquid statuere, priusquam alterius etiam partis, quod vere regium est, rationes clementius cognoverit; etc. Datum Gedani, die 13. mensis Septembris anno domini 1576.*

Ser^{mae} Regiae M^{tis} Vrae

Obsequentissimi proconsules, consules, scabini, centumviri et tota communitas civitatis regiae Gedanensis

Megjegyzés. Minthogy Danzig fenti felelete a királyt nem elégítette ki, annak vétele után (1576 szeptember 15-én) azonnal újból felszólítja a várost, „quatenus coram nobis et consiliariis nostris feria quinta proxima in arce nostra Marienburgensi, aut ubicunque pro tunc cum curia nostra feliciter constituti fuerimus“ megbízottaikat küldjék a hűség eskü letételére. Mivel ezt a makacskodó város tenni nem akarta, a király megindította ellene a háborút. Miután Dancka városa külföldi segílyt is kapott, ez a hadjárat nem végződött oly eredménnyel és gyorsasággal, miként azt István király képzelte és óhajtotta. De mégis megalázta a várost, amellyel végre is kiegyezett nagy váltságdíj lefizetése és évi adó biztosítása után s ezzel továbbra is megtartotta Lengyelországhoz esatolva, a korábbi lengyel királyokkal kötött régi egyezséglevelek alapján és régi kiváltságaik tiszteletben tartása mellett.¹

A hadjárat oklevéltárát Pawinski Adolf varsói történetíró adta ki.² A ritkà könyv magyar érdekű darabjait kötetünkbe átvéve, adalékait inár Báthory-életrajzomban felhasználtam.

¹ A háború részletes leírását lásd Báthory-életrajzom „Dancka“ fejezetében, a kötet 103—123. l.

² Pontos leírását a könyvészeti részben közlöm. Varsóból magammal hozott példányomról, amely biztosan az egyetlen hazánkban.

498.

Marienburg, 1576 szeptember 13.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Az elhunyt krakkói kanonok helyére ajánlja Lasez Márton felszentelt papot, egyik nagyanyja fogadott fiát.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Theiner: Annales Eccl. II. köt. 208. l.

Beatissime Pater . . . Cum ad praesens in mense isto Septembri meghalt az egyik bonus et pius Canonicus in Ecclesia Cathedrali Cracoviensi Raphael Mstomski, helyébe kinevezésre commendo Sanctitati Vestrae aluminum Aviae meae¹ et Cancellarium Notarium, discretum ac nobilem ex Illustri familia ortum Martinum Lasez clericum in minoribus sacris rite ordinatum et optimis moribus, simul et eruditione non vulgari instructum; etc.

¹ Nagy kár, hogy nem jelölte meg, melyik nagyanyjáról van szó?

499.

Roma, 1576 szeptember 13.

P. Szántó István jezsuita Báthory István királynak.

Válasza késésének okai. Üdvözli királyságra jutásának alkalmából. Kérdi, mikor indulhatnak be Erdélybe. Blandratával óatosan érintkezzék, eretnoksége miatt.

Bibl. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 29—54. l.

Üdvözlő sorai kapcsán, nagy olvasottságra valló részletességgel, történeti példákkal és bölcseséggel fejtegeti, hogy egy katolikus királyban ennek a négy dolognak és erénynek kell meglennie: Isten iránti kegyességnek, alattvalói iránti igazságosságnak és jóságnak s végül hadi tehetségnek, hogy országából az ellenséget kiűzhesse. Részleteiben kiemeli Báthory István hithűségét, melyet Krakkóba érve, nyilvánosan is tanusított, amivel Istennek tetsző dolgot cselekedett. De mutatja vallásosságát az is, hogy immár nyolc esztendő óta igyekszik a jezsuitákat Erdélybe bevinni, melynek népe várva-várja őket. Végül felsorolja vele való levelezése tárgyát, kérve rendelkezését, menjenek-e mikor és merre, hogy régi vágyát teljesítsék s egyúttal kéri, hogy mielőbb állítson fel számukra kollégiumot Erdélyben. Utóiratban, római bíborosok és püspökök kívánságára arra inti, hogy Blandratával csak úgy érintkezzék, ha nyilvánosan visszavonja eretnek tanait és nem engedi meg, hogy a Szentháromság-elleni könyveket nyomasson Erdélyben.¹

Data Romae e Poenitentiarie Divi Petri. Anno ab orbe redempto 1576. Idibus Septembris.

Stephanus Arator Pannonius
Poenitentarius Apostolicus

500.

Dirschau, 1576 szeptember 28.

Báthory István király György Frigyes brandenburgi örgrófnak.

Figyelmébe ajánlja Berzeviczy Márton erdélyi prokancellárt, aki Poroszország meglátására indul, hogy Königsberget is megismerje.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen. Königliche Familien.

Nobilis Martinus Berzeviczi consiliarius ac procancellarius noster Transylvanicus suscepit curam et iter visendarum regionum istarum Prussiae et fortassis etiam aliarum vicinarum, ut loca earum amoeniora, ac etiam munitiora contempletur et animum peregrinatione ista expleat suum; decrevit et Regiomontanam urbem videre ac Ill(ustritatem) Vestram invisere *s ezért őt kegyeibe ajánlom, mert ő gratus consiliariusunk lévén, örömet fog általa nekünk szerezni; etc.*

¹ Ez érdekes új adaléka a Gyulafehérvárt maradt Blandrata György működésének, miután eddig nem tudtuk, hogy ott könyveket is nyomtatott vagy készült nyomatni.

501.

Roma, 1576 november 6.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Válasz. Rég ismeri vallásos kegyességét és odaadását, még mielőtt király lett. Követét örömmel várja.

Carnoviti Epistolae 1755—6. hasábján. Theiner: Annales Eccl. II. köt. 209—210. I. Szádeczky Báthory-ja 429—430. lapján, 1576 augusztus 6-i hibás kelettel.¹

Charissime in Christo fili noster. Salutem et Apostolicam benedictionem.

Qualis sit Maiestatis tuae pietas, inque catholica religione tuenda Apostolicaeque Sedis et Christi Vicarii dignitate atque auctoritate, ut par est, agnoscenda et colenda constantia, cum multorum sermonibus et fama ipsa, tum ex celebri illa professione, quam tuis verbis fecit apud Nos Orator tuus, multo ante, quam ad Regiam istam dignitatem pervenires, apertissime cognovimus: opinionemque illam, quam tum cepimus, amantissima semper de te cogitatione retinimus. Postquam autem királyi méltóságra helyezettél, erre még nagyobb alkalmad nyílik és hatalmad adatik: inservire in sanctissimo nimirum cultu Dei tuendo latissimeque propagando. Ebben bízva felelünk leveledre, et summopere laetati sumus Divinaeque bonitati gratias, quantas possumus, maximas agimus teque ut filium charissimum amplectimur. Az idők nehézségének tulajdonítjuk, hogy Oratorem, ad eam, quam solent omnes Régés Catholici, obedientiam praestandam nondum miseris, de amint megjön, örömmel látjuk honorificeque, ut decet, accipiemus; etc. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris, die VI. mensis Novembris MDLXXVI. Pontificatus nostri anno quinto.

¹ Érdekes megjegyezni, hogy e levél kelte hibás voltára már Pastor is figyelmeztetett, nagy műve IX. köt. 667. l.

502.

Roma, 1576 november 6.

Galli Ptolomeo b. államtitkár, Báthory István királynak.

Nagy tisztelője Berzeviczy Márton követsége óta s most, hogy lengyel király lett, a Szentatya is örömmel értesült leveléből felmagasztalásáról. Maga is meg van győződve, hogy egyházi kinevezéseknél mindig a katolikus hit érdekeit fogja szem előtt tekinteni s mindent elkövetni annak érdekében.

Arch. Vat. Roma. Nunziatura di Polonia 172. köt. 226—8. l. Más.

Serenissime Rex etc. Ab eo usque tempore, quo Martinus Berzeviceius cultus et obedientiae tribuendae causa ad Sanctissimum D. Nostrum missus a Maiestate V^{ra} fuit, quae tum Transilvaniae Princeps erat, animo meo praecipuum erga eam studium et magna de illius virtute opinio atque exspectatio insederunt. Nam huiusmodi officium a Principe tot terrarum spatio a nobis disiuncto praestitum per hominem dedita opera missum, non poterat nisi a summa pietate et prudentia, et ab insigni Catholicae religionis zelo proficisci; quod idem Sanctitati Suae omnino persuasum certumque fuit, sicut pluribus relatum fuisse ab eodem Berzeviceio non dubitamus. Cum vero postea huc allatum esset, M^{tem} V^{ram} ad amplissimi Poloniae regni regimen accersitam fuisse, etsi nullus ab illa nuntius nullaeque litterae mitterentur, quod mirum nonnullis videbatur, et in malam trahebatur partem, Sanctissimus tamen D. N. illius superioris erga se pietatis memor, moram eam perturbationibus, in quas regni ipsius initium inciderat, facile adscribebat; quod etiam postea re ipsa comprobatum est, allatis nempe M^{tis} V^{rae} literis die V. Julii datis,¹ quibus perpetua ipsius voluntas in Apostolica Sede colenda perspicue declaratur. Gratulor itaque M^{ti} V^{rae} de tanti regni accessione, in qua non tam temporalium rerum possessio et potentiae magnitudo, quam praeclarum Dei iudicium ac munus, et aucta de Sancta ipsius fide ac religione benemerendi facultas consideranda sunt. In eum enim locum evecta est Maiestas Vestra singulari Dei optimi beneficio, ubi pietatem et virtutem suam ad divini nominis gloriam, populorum sibi commissorum atque adeo ad totius Christianae Reipublicae salutem exercere, atque ita uberius divinam gratiam cum regni securitate et immarcescibilem in altero saeculo coronam promereri possit. Cum autem non lateat prudentiam vestram nullum maius, nec firmiter iaci posse regni fundamentum, quam si divino cultui, ecclesiarum recto regimini et Sanctae orthodoxae religionis firmitati prospiciatur, non dubito eam in designatione personarum ad sacerdotia et officia, quae nunc vacant, et deinceps vacabunt ita se gesturam, ut illius fides, et pietas Deo et Sanctitati Suae vel maxime probata esse debeat, cuius quidem auctoritatem et favorem ad regium istud munus recte fungendum nunquam defuturum Maiestas Vestra sibi certo persuadeat. Quod superest, tranquillum regni statum, perpetuamque incolunitatem M^{ti} V^{rae} precor, ac mea eidem officia et obsequia omni animi studio defero. Romae, die VI. Novembris M. D. L. XXVI.

¹ Sajnos, nem ismerjük.

503.

Thorn, 1576 november 11.

Báthory István király Brzenski Jeromos kincstartónak.

Rendeli, hogy a tanulásra Krakóban hagyott Gyulai Boldizsár nemes ifjúhoz illő ruhája s egyéb téli felszerelése mielőbb elkészüljön.

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 180 p. 180. Hiv. egykorú másolat.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Magnifico Hyeronimo Brzenski, thesaurario regni nostri ac zuppario Cracoviensi, Brzeznicensi Krzeczoviensique capitaneo, sincere nobis dilecto, in absentia ejus thesauri notariis. Gratiam nostram regiam.

Magnifice sincere nobis dilecte. Committimus sinceritati tuae mandantes, ut nobili Balthasaro Gyulai, puero nostro Hungaro, quem Cracoviae causa studiorum reliquimus quamprimum requisita fuerit vestimentis et aliis hoc brumari tempore necessariis, uti nobilem et ingenuum puerum decet provideat providerique iubeat. Nos id in ratione sinceritati tuae suscepturi sumus, pro gratia nostra et suo officio. Secus non facturum. Datum Thorunii in conventu regni nostri generali, die 11. mensis Novembris. Anno Domini 1576. Regni vero nostri anno primo.

Stephanus Rex

Megjegyzés. Thorn városában István király az általa oda összehívott lengyel országgyűlés alkalmából tartózkodott.¹ Ezen mutatkozott be az engedetlen lengyeleknek törhetetlen erélyével és mindenkit lenyűgöző férfias fellépésével, amellyel még azokat is lefegyverezte, akik ide avval az előre megfontolt szándékkal sereglettek, hogy vele szembe szállnak s legalább is úgy viselkednek, mint régebbi királyaik alatt megszokták. Persze hamar csalódnok kellett, kivált mikor a fenti rendeletét követő 1576 november 14-i ülésen, egyik válaszában az új királytól az alábbi ünnepélyes kijelentést kellett végig hallgatniok: Non sum in caula, sed homo liber natus. Neque antequam in has terras veni, mihi victus et amictus defuit. Libertatem itaque meam amo et conservabo, Deo volente. Per vos in Regem vestrum sum electus, vobis postulantibus et instantibus huc veni. Per vos corona capiti meo est imposita. Sum igitur Rex vester, non fictus, neque pictus. Volo regnare et imperare: non feram, ut quis mihi imperet. Custodes libertatis vestrae estis, sed non volo, vos Paedagogos meos fieri, nec Senatorum.

¹ A nevezetes országgyűlés lefolyását bőven ismertettem István király feltűnést keltő nyilatkozata magyar fordítása bemutatásával, Báthory-életrajzom 109—110. l.

Custodes igitur tales sitis libertatis vestrae, ne haec libertas vestra in abusum vertatur.²

E történeti jelentőségű nyilatkozat elhangzásának pontos idejét (postridie Idus Novembris) az egykorú lengyelországi nuncius jelentése tartotta fenn; közölve a nyilatkozat szövegével együtt Theimer: Annales Eccl. II. köt. 209. l. De az idézett közlők nem vevén észre a nyilatkozat e hiteles szövegét, közlésük ettől itt-ott eltér.

504.

Thorn, 1576 december 29.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Sajnálja, hogy a nizovi kozákok újra betörték birodalmába, de mivel Dancka elleni hadjárata igen elfoglalta, nem birt ellenök kellően fellépni. Bővebben értesülhet erről küldönce, az örmény Hanko révén s biztosítja, hogy ezentúl szigorúan ügyel a köztük fennálló frigy megtartásán.

M. Nemz. Muz. Budapest. Prot. Bathorianum 24—25. l. Egykorú másolat.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Ser^{mo} ac Potentissimo Principi domino Sultan Murato Dei gratia Imperatori maximo Constantinopolitano, Asiae et Europae, Perfarum, Arabum, Syriae Aegyptique, Domino amico et vicino nostro charissimo longevam vitam et felicitatem.

Ser^{me} ac Potentissime Princeps, grave Nobis auditu fuit, quod Nyzouii latrones iterum excursionem in ditionem Ser^{tis} V^{rae} fecisse et damna dedisse dicuntur. Qua de re quamprimum ad Nos Nuntius pervenit prepropere literas has nostras ad Ser^{nam} V^{ram} mittendas putavimus. Ne possit hoc illorum factum in Nos a quoque detorqueri. Sciat igitur Serenitas V^{ra} Nos adhuc in remotissimis regni nostri partibus morari, quod civitas potens et opulenta regni huius, nomine Gedanum Nobis rebellet, quam ut ad officium quamprimum reducamus nobis operam dare oportet. Etenim comoda est mercaturis, quod ad mare posita sit opportunitatemque fluviorum habeat. Haec civitas Germano⁶ incolas habet et antiquitus a Germanis possessa fuit. Post vero a Ser^{mis} Regibus Poloniae, antecessoribus nostris ad regnum Poloniae adiecta est propter-

² Ez a lengyel forrásokban sokhelyütt megvan, nálunk Nauclerus János Chronicon-ja 1564-i kiadása II. kötetének üres lapján olvasható egykorú bejegyzésből Pray adta ki ritka könyvekről írt Indexe II. kötete 140. lapján s azt nem vevén észre, Szilágyi Sándor újból (sok hibával ugyanonnan) a Magyar Könyvszemle 1879. évf. 285. l. Egyébként Pray azt hitte, hogy a bejegyzés Kovachóczy Farkastól eredt, hozzáfűzvé, hogy ő: in Comitibus pro eligendo Stephano gravem, elegantemque orationem dixit. (De ez hiba, mivel azt Blandrata György tartotta.)

eaque sub hunc electionis motum cum proceribus Germaniae communicaverat confilia et eos in societatem belli trahit, ut maximum periculum etiam reliquo regno creetur, nisi oriens hoc incendium sine mora restinguamus. Quod Nos facturos, ac illa urbe potituro6 brevi speramus cum iam aliquot cladibus nostri illius milites, quos e Germania conduxerat, affecerint. Itaque per hanc nostram in remotissimis regionibus absentiam istis latronibus audacia crevit, ut haec damna ditionibus Ser^{tis} V^{rae} darent. Colluvies haec hominum collata est ex diversis nationibus Moschis, Valachis, ac etiam nostris subditis, qui damnati capitis metu poenae eo confugiunt. Aucta vero est, post superioris anni cladem a Tartaris regno nostro allatam, quod multi tanti fortunis cum non haberent unde viverent, ac item commoti suorum parentum, fratrum, coniugum, liberorum captivitatibus caedibus ad eos se aggregarunt. Ut ut est, nos volentes, ut omnibus antiquis foederibus, quae debet esse sacrosancta in omnibus satifiat, nihil minus quamprimum fidum Aulicum nostrum, qui de his maleficis, si alicubi reperire possint, inquirat, eos capiat, et quos ceperit morte affici iubeat, captivos ab illis ex ditione Ser^{tis} V^{rae} abductos liberos dimittat, ac damna sarciri curet. Si qui vero Capitaneorum aut Circassiensium, aut Brallavienfes, aut Kyowienfes illis hoc in facinore fuissent, eos literis mandatorum nostrorum ad Regiam nostrarum citet, ut secundum praelcriptum legum de his, qui fœdera turbant, plectantur. Postquam vero his in partibus remotiora regni pacata omnia fuerimus, id quod Deo volente, post paucos dies efficiemus, ad viciniora loca ditionis Ser^{tis} V^{rae} reversi, in meliorem ordinem et illa confinia redigere, et si omnes tolli illi latrones non poterunt, quod confugiant ad Moschum, tamen ut illorum licentia reprimatur enitemur. Cuius rei causa, si opus fuerit etiam Capitaneos mutabimus. Haec igitur Serenitas Vestra de nostro ac ordinem regni studio sciat, atque presentis temporis statu perspecto pro sua iam inde a Tritannis cum regno Poloniae coepta amicitia in bonam partem interpretabitur, cum presentim nobis ac ordinibus constitutum sit efficere, ut ex nostra quoque parte pristinis foederibus omnino satifiat orator noster maioris dignitatis a Nobis ad Ser^{tem} V^{ram} destinatus hunc Armenum Hanko dictum, subditum nostrum, quem nunc festinanter praeire iussimus sublequatur, ex quo Serenitas V^{ra} cetera omnia plenius agnoscat. Bene ac foeliciter Ser^{tem} V^{ram} valere cupimus. Datum Torunii, 29 die mensis Decembris. Anno domini 1576. Regni vero nostri anno primo.

Ex Commissione Sacrae M^{tis} Regiae Propria.

505.

Thorn, 1576 december 29.

Báthory István király a prekopi tatár kánnak.

Válasz. Királya választása alkalmából kifejezett szerencsekívánatait köszöni, mint régi jó barától jövőt. Üzenetét megértette és barátságuk fenntartása érdekében mindent megtesz; de arról nem tárgyalhatott emberével, akinek semmiféle meghatalmazó levele nem volt. Követet indít hát hozzá, hogy a köztük fennforgó ügyek részleteit megtárgyalhassák. Megértette a nizovi kozákok prédálásai miatti panaszait is, habár eddig nem tehetett ellenük semmit, mivel azok kalandozó rabló népek; de meg azért is, mert a Neszteren túl nem terjed Lengyelország s az azontúl elszaladtakat üldözni nem képes.

Muz. Czartoryski. Kraków. Kiadva Szádeczky Báthory-ja 453—4. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Nuntium, quem ad nos tu, frater noster misisti, et per quem nobis regnum hoc, in cuius solio praepotens Deus nos collocavit, gratulatus es, jószívvvel vettük és üzeneteidet is megértettük. De mivel embered tőled plena mandata nélkül érkezett, mittimus nunc ad te internuntium nostrum, hogy avval az országaink közti ügyeket megtárgyalhassad, régi fennálló szerződéseink értelmében. Így azt a kárt is, amit Cosaci Nizovii országokban okoztak s aztán in Moschoviam profugiant. Am figyelmeztetünk, hogy ultra Boristhenem nullas arces habemus és így azokat megbüntetni sem bírjuk, hanem cis vero Boristhenem, ubi sunt arces nostrae, meghagytuk kapitányainknak, ne illos recipiant, sed omnes, qui in illorum manus venerint, debitis poenis afficiant. Datum Torunii, die 29 mensis Decembris, anno domini 1576. Regni vero nostri anno primo.

506.

Bydgoszcz, 1577 január 17.

Báthory István király Brzenski Jeromos kincstartónak.

Miután megbízásából Brutus János Mihály Magyarország törtenétét írja, évi fizetéseül 450 tallért biztosít neki és rendeli, hogy azt negyedévi részletekben pontosan kiutaltassa számára.

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 180 p. 182—3. Hiv. más.

Stephanus Rex etc. Omnibus testatum esse volumus, virtutem et politiorum literarum scientiam generosi Joannis Michaelis Bruti, fidelis nobis dilecti eo loco semper apud nos fuisse, ut dignum cum censeremus, ut scribendae „Ungaricae Historiae“ eius demandaretur. Quod ut commodius et solutiore animo aggrediatur et ad alia quoque in posterum scribenda liberalitate nostra regia provector

accendatur, ex regio nostro thesauro illi decernimus annui stipendii nomine quadringentos quinquaginta taleros solvendo per quatuor pensiones, ita ut initio cuiusque quadrantis anni illi centum et duodecem cum dimidio taleri ex praedicto thesauro nostro regio repraesententur. Supposito anni principio a Calendis Januariis anni huius 1577 prout per praesentes decernimus. Proinde id ad universorum, quorum interest, praesertim vero Magnifici Hieronimi Brzenski, regni nostri thesaurarii et eius notariorum modernorum et pro tempore existentium notitiam decrevimus, mandamusque, ut praedicto generoso Ioanni Michaeli Bruto stipendium praedictum singulis quadrantibus anni ita uti superius est descriptum persolvant persolvique irrecuse curent. Nos id illis visis recognitionibus Bruti superius recensiti in ratione suscepturi sumus pro grata nostra et suis officiis secus non facturi. Harum quibus manu nostra subscripsimus et sigillum nostrum apprimere iussimus testimonio literarum. Datum in arce nostra Bidgostiensi. die 17 Januarii Anno Domini 1577. Regni vero nostri anno primo.

Megjegyzés. István király igen nagyrabecsülte az állandóan mellette tartott olasz történetírót. Ez kitűnik abból is, hogy őszire (1577 október 22-én, Marienburgban) fizetését évi 100 tallérral javította,¹ a rákövetkező évben félévi fizetése pedig már 320 forintot tett ki s azt 1585 nyarán további 200 forinttal emelte.²

¹ Ugyanott, a 195. lapon.

² A király számadáskönyve adataiból, a Fontes Rerum Hungaricarum III. köt. 32—187. lapjain szétszórta.

507.

Thorn, 1577 január 22.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Sajnálja, hogy birodalmába a nizovi tatár kozákok betörték, de az szedett-vetett nép. Rendeletet adott ki a tatárok feltartóztatására.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 591.

Grave nobis auditu fuit, quod Nisovii latrones újból beütöttek birodalmába, de azok colluvies est hominum ex diversis nationibus, Moscovitis, Vallachis et etiam nostris subditis, *vegyesen mindenféle halálra ítélt emberekkel.*

508.

Istanbul, 1577 február 7.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Válasz. Részletesen beszámolva a kozákok pusztításairól, az elvitt tárgyakért kárpótlást kíván.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 592—3.

Keservesen kellett értesülnie a birodalmában élő kozákok beütéseiről, holott Nos enim non minus incolis regni Poloniae, quam propriis subditis faciemus... Nunc vero ex ditione nostra Caesarea ablata mancipia, iumenta, omniaque bona restitui Maiestas Vestra curet et mandet, nec alias taliter fieri patiatur; etc. Datum ex urbe nostra Constantinopoli, anno sancti prophetae Muhameti 984 lunae 18 Silhidze.

509.

Bydgoszcz, 1577 március 15.

Báthory István király Albert Frigyes brandenburgi őrgrófnak.

Kéri, adja Leistenau hűbértartókat Berzeviczy Mártonnak, akiben hálás hűbérest fog találni.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen. Königliche Familie.

Nem tagadhatván meg könyörgése teljesítését, kérjük, adja Berzeviczi Mártonnak hűbérül „feudum Leistenaw, quod morte priorum possessorum“ újra az őrgróf hatósága alá jutott s meglátja, hogy erdélyi procancellárja személyében „hominem gratissimum et officio erga se plenissimum“ fog nyerni.

510.

Wladyslawóro, 1577 április 7.

Báthory István király bátyja, Báthory Kristóf részére.

Tartsa meg a zalatnai aranybevéltő olaszokat a nekik szálásul átengedett fejevári ház birtokában, amíg tisztjüket viselik. Intézkedjék Gyulay Mihály fiai, Rácz János és Horvát István árvái ügyében.

Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár. Mike Sándor gyűjt. Csonka, a levél felső egyharmada lerothadt. Utóirata sajátkezű. A király nagy állampecsétjével megerősítve.

Rég --- akarthun[k---ir]ny--- Kegyelmednek [g]ondolkodggyek rolla [s az] my tecczik azt miwellige Kgd: mÿ meg irt[u]k nekÿ hogÿ Kegyelmedteol varion valazt feleole.

Irtanak az Zalatnaÿ olazok is nekwnk az haz feleol, kÿt mi nekik Feÿerwarot attunk wolt miért hogÿ lattiwk wala, hogÿ annakÿl semmikeppen nem lehetnek, holot amÿkor be jwttenek onnan vagÿ keneseöt vagÿ araniat hozthanak be egiebeoue nem volt wolna io, hogy zallottanak wolna vele, kewalkeppen hogÿ neha amÿg abba veg leöt, meeg azt akit hozthanak megh lattak, megh pobaltak, megh meerthek, es be vettek teölek ennihánÿ nap kellet ot kesniek. Azért merthogÿ most sem lehetnek el vgian azon

okert az haz nelkwl, Kegyelmed tarcha megh eöket benne, mind addig, mig abban az tiztben leznek, mert mÿs csak vgÿ attwk nekÿk hogÿ addig meeg abban az zolgalatba leznek, biriak azt az hazat.

Was Georg keönicorog minekünk hogÿ Kegyelmednek irnank hogÿ Kegyelmed az zegin Giwlaÿ Mihalÿ fiait venne othalmaban. Azert Kegyelmedet kerriwk, hogÿ Kegyelmed otalmazza eöket mindenbe es az iozagokbelÿ dezmatís engeggie megh nekik, miért hogÿ zegin Giwlaÿ Mihalÿ io emberwnk wolt, es giermekitis reank hatta.

Keonieoreog Racz Janosis, hogÿ az iozagnak, kit neki attwnk az donatioÿa vtrumque sexum concereret - -¹

T[ovabba - - - Bess]enieÿ gye[rmekeine]k attwnk v[olt] my [val]ami jozagot wÿn[czen- - -] kihez nem tuggiwk ha hozza fogh-e iuth[atni] vagÿ nem, de ha elesnek teöle, es iozag nelkwl maradna keriwk Kegyelmedet, hogÿ Kegyelmed keresne modot benne hogÿ ne lenne iozag nelkwl, minket gyermeksegeteöl fogwa jamborwl zolgalt, es mostis io es hiw zolga es io vitéz emberis, hogÿ amikor zwksege lenne Kegyelmed mindenbe haznat vehetne. Gondolliwk vala azt hogÿ Kegyelmed Chazarÿt adna nekÿ, iol lehet hogÿ nem akarnok, hogÿ az zegin Horwat Istwan arvaÿtol meeg most az el zakadna, de ha ez nem lehetneÿs Kegyelmed aggion valahon egiebwt hasonlo iozagot nekÿ, kiuel Kgd: nekwnk igen kedves dolgot chelekzÿk. Isten tarcha megh Kegyelmedet. Datum Wladislawie die 7. Aprilis 1577. Regni vero nostri anno primo.

Ha penig Kegyelmed walami okbol az olafzoktol azt az hazat el akarnaÿs venni, a kÿt mi attwnk volt nekik, vgian nem hagÿhatia azert mas haz nelkwl Kegyelmed eöket, miért hogÿ abba az zolgalatba lewen, haz nelkwl semmikeppen nem lehetnek.

Horwat Istwannak kedeg Chazarit chak elteig attwk wolt.

Stephanus Rex ppr

[Kÿlcíme:] Illustri et Magnifico domino Christophoro Bathori de Somlio, Vaivodae Transylvaniae et Siculorum Comiti etc. Domino fratri nobis observandissimo.

¹ Az ív felső harmada hiányzik, lerohadt.

511.

Wladyslawóó, 1577 április 7.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Panaszkodik a tatár hán betörése miatt, minek folytán kénytelen volt Dancka ostromával felhagyni. Kéri tehát intézkedését, hogy a rablott embereket és holmikat a tatár visszaadja.

Gerlach István istanbuli császári követ 1577 május 7-i kivonatában, id. naplója 343. lapján; abból a levélből, melyet egy török főúrtól olvasásra kapott volt. Latin szövege (Inowladislaw képtelen keltezéssel) Iorga: Hurmuzaki XI. köt. 595. l.

Stephanus Bathory König in Pohlen etc. Dem grossmächtigsten Kayser in Asia, Europa etc unserm Freund und Nachbarn, wie wir jederzeit gegen euer hohen Pforten gesinnet gewesen und noch sind, das ist euch [nit] unverbogen, dann wir habens oft in der That bezeuget: also dass wir auch bey allen Christlichen Fürsten uns verhasst dardurch gemacht haben etc.

Hierauf folget seine Klag über der Tartarn Einfall, dass er von ihretwegen vor Dantzig, das er schon fast in seinen Händen gehabt, abziehen müssen;¹ dann es sey ihm eine Post zukommen, dass die Tartarn auf Pohlen ziehen, das er aber nicht glauben wollen, *mivel vele békeszerződése volt és követe is még lengyel földön tartózkodott, miután őt szívesen fogadta*. Indessen aber sey ihm ein ander Post zukommen, dass dieses Tartars Söhne in Pohlen allbereit eingefallen und dasselbe weit und breit verwüstet hätten. Darumb bitt er, Ihre Majestät wollten doch dem Tartar die geraubte Menschen und Vieh wieder herzugeben gebieten, auch solche Gewaltthätigkeit inskünftig einzustellen anbefohlen: So woll er auch, wie bisher als ein guter Freund und Nachbahr sich erzeigen.

512.

Warszawa, 1577 április 23.

Báthory István király Karnowski Szaniszló wladislavi püspöknek.

Örönd a jó hírnek, hogy hadaink a négyszeres erővel szemben Dancka alatt vitézül harcolnak. A tatártól nem fél, mert a török nem engedi betörni s különben is követét várja. A püspök által ígért sereget sürgösen kéri.

Lünig: Literae procerum Europae I. köt. 20—21. l.

Stephanus Rex Poloniae Stanislao Carnovio episcopo Vladislaviensi.

Plenius et certius iam cognovimus de proelio a nostris cum Gedanensibus commisso, victoria Divina benignitate a nostris est parta, summo tamen labore et virtute militum nostrorum, quibus paucis cum maiori quam quadruplo hostium numero res fuit, et

¹ Ez végtelen becses megjegyzése István királynak, mert így válik érthetővé, miért hagyta abba tényleg hirtelen Dancka ostromát, amelyhez újabb erősítést kapott volt Erdélyből.

cum bene armato et tormentis maioribus instructo. Si tardabimus, putamus eos sibi supplementa a civitatibus Anseaticis et aliunde comparaturos, unde de novo quasi rem gerendam, si vero celeritate utamur, brevi nos istius rei reliquias conficere posse. De Tartarico periculo cum cogitamus, videmus eos, cum habeant equos strigosos, non posse ditiones nostras, nisi sub messem aut paulo ante invadere. Praeterea etiam credimus iam a Turcarum Imperatore mandata ad illos de pace ex pactis servanda data, cuius iniussu id factum apparet ex eo, quod nullus Bialogradensium et aliorum Tartarorum Caesaris Turcarum in hac excursione adfuerit. Praeterea significatum nobis est, venire ad nos a Tartaro Legatum. Ita ut ex dilato hoc Gedanensi negotio, propter incertos de Tartaris nuntios, tunc cum verum periculum aderit, ita ut nunc distineremur ancipiti periculo, nec Russiae terris auxilium iustum ferre possemus. Perfecto autem hoc negotio paucis, ut credimus, diebus illuc cum numerosiore exercitu venire possemus. Id quod certe Deo volente faciemus eoque recta contendemus et efficiemus, ne is perfidus hostis imposterum nostris nocere possit; ac si Deus iuverit, fortasse etiam vindictam perfidiae de illo sumemus, facere sane id enitemur. Nunc vero versus Gedanum XXIIIX. die huius mensis contendemus. Hortamur igitur Sinceritatem Vestram, ut copias, quas nobis promisit, quamprimum mittat. Facturam id Sinceritatem V^{ram} pro sua singulari erga nos observantia confidimus. Quam bene valere cupimus. Datum Varsaviae, die 23. Aprilis, Anno 1577.

Megjegyzés. Ezt a levelet csupán mutatónl közöljük a címzetthez intézettek közül, aki Báthory István ügyének eleitől kezdve lelkes híve volt és sokat fáradozott királlyá választásának sikere érdekében. A jelzett kötetben Karnkowskihoz írt további két levele van Báthory Istvánnak, keltük: Predbory, 1576 június 5 és Marienburg, 1577 szeptember 26. Egyébként első levelét hozzá István király még Gyulafehérvárról 1576 február 1-én keltezve intézte,¹ mikor személyesen még nem ismerte.

513.

Warszawa, 1577 április 26.

Báthory István király Bornemisza János kapitánynak.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Beke 1123 reg.

Felhívja, hogy őt, aki most Brednicsába fog menni, kövesse, csatlakozva Malinius nevű udvari emberéhez és hozza magával azokat a Vladislaviában hagyott lovakat és szolgákat.

¹ Lásd fentebb, a jelzett dátum alatt.

514.

Szászváros, 1577 május 18.

Berzeviczy Márton tanácsúr Báthory István királynak.

Üdvözli dirschauai nagy győzelme alkalmából, melynek híre Erdélyben általános örömet keltett. Anyagi és gazdasági dolgairól nem sok jót mondhat, mert birtokain házai romladozók s még a nyájait is elhajtották a gonosz szomszédok. Ma Fejérvárról Báthory Kristóf fejedelemmel Déváig jött le s onnan őt Kendy Ferencsel Karánsebesre küldi, hogy kivizsgálja, mi az oka annak, hogy a bán miatt eddig már valami 600 jobbágy ment át a törökhöz s a mult tordai országgyűlésen ötszáznál több adott be panaszt ellene.

Orsz. ltár. Budapest. Gyulafehérvári lymbus I. 4. 1569; rothadt, szakadozott állapotban.

Serenissime atque Augustissime Rex, domine et domine mihi clementissime.

Ex insigni illa victoria, quae ad Derfchaviam felicitate M^{tis} tuae parta est,¹ incredibili omnes hic perfusi sumus laetitia. Etenim admiranda atque perillustris merito ea habenda est, quod tam paucorum militum morum praeclara virtute, sub imperio maximi regis, cuius nomen apud posteritatem nulla unquam oblivioni obruetur, tanta hostium multitudo est superata. Neque tamen nobis satisfecisse videmur eiusmodi hilaritatis laetitiaequae contestatione, nisi etiam accedat gratulatio quaedam, cum secundarum rerum comprecatione coniuncta. Qua re etsi fortissimi principes non impensi capiuntur, ex ipsa virtute tantum solidam laudem nomini- que immortalitatem consecrantes: nostri tamen officii est, tam memorabiles principum res gestas, summa gratulatione bonoque omine prosequi. In quo, ne ego postremus else videar, quippe qui ad M^{tis} tuae dignitatem, omnes meas actiones libentissime confero, comittendum plane non fuit, itaque M^{ti} tuae ex animo gratulor de ea victoria, simuletiam Deo immortali supplex gratias ago, quod iusto suo iudicio, hostium fraudulentiam vindicavit. Faxit idem, ut id M^{ti} tuae ad maiores triumphos maioremque in orbe terrarum felicitatem viam sternat.

De rebus meis, quae perturbatissime hic sunt, pudet me scribere. In pago meo sub tectis rusticis incommode habito, non sine rerum mearum iactura, quae variis in locis dispersae iacent; multi sane boni viri commiseratione quadam tanguntur, dum me de principe meo non male meritum, iniquitate fortunae exagitari

¹ Ez 1577 április 17-én történt; bőven ismertetem Báthory életrajza danckai fejezetében.

vident; maxime apud eos, de quorum gratia mihi multum pollicebar. Auget acerbitem animi loci iniquitas, qui propter vicinitatem aulae, variis iniuriis expositus est, ut taceam finitimorum insolentiam, qui etiam ex liberis pascuis meorum pecora abigere solent, hincque factum, ut omne aedificandarum aedium consilium abiicerem. Quae quidem omnia adhuc in Polonia recte praevideram, dum supplex a tua M^{te} peterem, ut permutatione agri, Maiestas tua iam commoditati, quam securitati meae clementer prospicere vellet. Has autem incommoditates, ne dicam calamitates eousque feram, quoad clementia M^{tis} tuae iis liberatus fuero. Omnes enim spes meae in M^{te} tantum tua secundum Deum sunt collocatae; ceterum omnem patientiam extremus dolor superabit. Ac ne pluribus M^{ti} tuae sim molestus, ratio ipsa omnium affectuum moderatrix me cohibet.

Hodie cum Illmo principe Devam versus profectus sum, inde cum Francisco Kendio Karansebesum ablegabor, ut iniurias illas, quibus latus di[ctus] a Bano indigne afficitur cognoscamus, cuius rei causa in proximis comitiis Tordensibus plures quam quingenti coloni illorum locorum querelas Illmo principi detulerunt, quibus omnino certum est in ditionem Turcicam viritum concedere, si ab illius hominis saevitia non fuerint vindicati.² Ab eo tempore, quo praefecturam illam obtinet, sexcenti circiter coloni in Turcicum imperium se contulerunt. Banus, quantum video, omnium invidiae est obnoxius, quod magnam rem cum maximo detrimento illius districtus fecit. Deus Opt. Max. tuam M^{tem} felicem atque incolume diutissime conservet. Datum in oppido Szazuaras, 18 May 1577.

Ser^{mae} atque Augustissimae M^{ti} tuae

Devotissimus ac dicatissimus cliens

Mart. Berzeuicei⁹ mpr

Eq.

[Külcime:] Ser^{mo} atque Augustissimo Regi Poloniae etc. Domino ... domino mihi clementissimo.

515.

Marienburg, 1577 május 23.

Báthory István király Naevius orvos részére.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen, Königliche Familien.

Útban hazafelé, Lipszébe, salvus conductust ad ennek a Medicinae Doctornak, aki — úgylátszik — kezelte is.

² Az elszökött jobbágyok visszaadásáról intézkedett ugyan az 1577 április 21-én megnyílt idézett országgyűlés, de abban egy szó sincs erről az igen fontos dologról. (Erd. org. gyűl. Emlékek III. köt. 118. l.)

516.

Danzigi tábor, 1577 június 23.

Báthory István király Mocenigo Alajos velencei dogénak.

Kéri, hogy a Páduában elhunyt Forgách Ferenc hagyatékából adassa ki sorait felmutató titkára, Zamoyski János kezébe az abban feltalálható okleveleket, melyeket ő Magyarország története megírásához tőle kapott s magát történeti műve kéziratát is.

Arch. di Stato Venezia. Lettere Principi di Polonia. Mirese János másolata. Reg. Óváry Oklevélmásolatai II. füz. 953. sz. Bártfai Szabó: Forgách Ferenc évkönyvei 196. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Serenissimo Principi Domino Aloisio Mocenigo Venetiarum Duci, amico nostro charissimo. Salutem et mutuum benevolentiam.

Serenissime Princeps, Domine amice charissime. Mortuus est Patavii Magnificus Franciscus Forgach,¹ qui res gestas Hungariae describebat habuitque a nobis multa scripta eius rei causa illi data. Quae quidem scripta ac Historiam itidem ab eo institutam, commisimus accipere et ad nos adferre generoso huic Ioanni Zamoscio secretario nostro.² Quamobrem postulamus a Serenitate Vestra, ut hoc negotium Magistratibus urbis Patavinae commendet, quod Serenitati V^{rae} omni genere officii ac benevolentiae referremus. Bene ac feliciter valere Serenitatem V^{ram} cupimus. Ex Castris ad Gedanum, die XXIII mensis Iunii. Anno Domini M^o D^o LXXVII. Regni nostri anno II.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Serenissimo Principi Domino Aloisio Mocenigo Venetiarum Duci. Amico nostro charissimo.

517.

Danzigi tábor, 1577 június 24.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Óváry Oklevélmásolatai II. füz. 954. sz. a. Orosz-lengyel levéltárból vett másolat alapján, amely — sajnos — ma már nincs meg.

Kéri, adja meg a szokásos kiváltságokat az általa Krakóban felállított új főiskolának. Engedje meg egyszersmind hozzá küldött titkárának, Zamoyski Jánosnak, hogy a vatikáni levéltárban Magyar- és Lengyelország történetére vonatkozó okleveleket másolhasson ama történelmi munkák részére, melyek megírásával több tudós férfiút megbízott.

¹ Forgách Ferenc a Páduában kitört pestisben 1577 január 19-én halt meg. Neve tévesen így írva: Forcas.

² Ez nem a későbbi lengyel kancellár, hanem a Grzymała-nemből való Zamoyski János volt.

Megjegyzés. A fenti érdekes adalék megvilágításául tudnunk kell, hogy Magyarország története megírásával Báthory István még erdélyi fejedelemsége korában megbízta a nemrég elhunyt Forgách Ferencet, meg az olasz Brutus János Mihályt, akit evégből Lengyelországba is magával vitt s ott mint kinevezett udvari történetíró állandóan dolgozott nagy művén, amely később meg is jelent, bár csonkán, három kötetben.¹

Július közepe lett belőle, mire Zamoyski elindulhatott, megbízva egyúttal avval is, hogy az újjáalakított krakkói egyetem részére Olaszországból tudós tanárokat hozzon magával² Félesztendeig volt oda és 1578 január végén érkezett vissza, de küldetése nem járt valami nagy eredménnyel, mert semmit sem tudunk a királynak róla tett jelentéséről.³ Pedig a vatikáni könyvtárban való másoltatás a királynak nagy szívügye volt, amit Morone János bíborossal is ekként közölt egyidejűleg hozzáírt levelében: *Dedimus praeterea negotium explendarum historia-rum Polonicae et Hungaricae viris quibusdam doctis, ad quod illis plurimum adferrent adiumenti ea, quae in actis curiae Romanae de negotiis utriusque regni reperiri poterunt, quae cuperemus inde descripta habere.*⁴

518.

Danzigi tábor, 1577 június 24.

Báthory István király a Jezsuita-rend atyáinak.

P. Sacchini: *Historia Societatis Jesu* IV. köt. 142. l. Lenyomattam a *Fontes Rerum Trans.* I. köt. 59—60. l.

Köszöni levelükben kifejezett, meg titkára, Zamoyski János által tolmácsolt jóindulatukat és üdvözlésüket s mindent megtesz Isten egyháza javára, melyet figyelmébe ajánlottak.

519.

Danzigi tábor, 1577 június 24.

Báthory István király Szántó István atyának.

Bibl. Vat. Roma. Kiadtam a *Fontes Rerum Trans.* I. köt. 60—61. l.

Válasz. Készüljön társaival visszatérő követe kíséretében hozzájönni; in *Transylvaniam propagandae salutaris doctrinae causa.*

¹ A M. Tud. Akadémia kiadásában, még 1863—76 közt.

² *Laureo nuncius* 1577 július 12-i jelentése e sorai szerint: *Il Signor Zamoyski va in Italia, mandato dal Re per condurre nello Studio di Cracovia uomini eccellenti in qualunque professione, affermando di aver ordine di venir a Roma, per ottenere da Nostro Signore la confermazione e accrescimento dei privilegi del detto Studio.* (Wierzbowski: *Vincent Laureo*, 585. l.)

³ Varsói 1578 január 31-i jelentéséből; ugyanott, 646. l.

⁴ *Arch. Vat. Roma. Caligarii Epistolae* p. 12.

520.

Danzigi tábor, 1577 június 24.

Báthory István király Cseffey Benedeknek.

Válasz. Irt érdekében Báthory Kristóf fejedelemnek, hogy valami jószágot adjon neki, kívált, hogy most is unokahúga (Kerecheny Judit) mellett szolgál hűségesen.

Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár. Mike Sándor gyűjt. A királyi nagy pecséttel megerősítve.

Stephanus Rex etc.

Egregie fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram regiam. El vettwk az te leweledet kibeöl megh ertettwk keönieörgesedet. Azert mÿ megh gondolwan az Kegielmed regÿ iambor zolgalattÿat, irtwnk wramnak Bathjammak Kegielmed feleöl es aÿanlottwnk eö Kegielmenek, hogÿ wgian ottan jozagodhoz keözel aggyön valami jozagot, kiwel Kegielmed segit-hesse es taplalhassa magat. Hizzwk kedeg hogÿ vram Bathiamnak tekinteti lezen Kegielmedre, es nem haggia Kegielmedet annakwl, kewalkeppen hogÿ mostis Kegielmed hwgwnk mellett vagion, es eö neki amint Ziczÿteöl ertiwk mindenekbe kedwesen zolgal, kiben ennek wthannaÿs Kegielmedet intiwk hogÿ Kegielmed megh ne zwnniek, mert ewel Kegielmed nekwnk kedwes dolgot chele-kezyk. Isten tarcha megh Kegielmedet. Datum ex castris ad Gedanum positis die 24 Junÿ 1577. Regni vero nostri anno secundo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Egregio Benedicto Cheffeÿ Magistro curiae Ill^{mae} dominae Judit Kereczenj sororis nostrae charissimae fideli nobis dilecto.

521.

[Danzigi tábor, 1577 június vége.]

Báthory István király első hadi rendtartása.

Általános rendtartás a danckai hadjárat elején, valamennyi sereg és fegyvernem számára.

Główny Archiw. Warszawa. Pawiński: Zródła dziejowe III. köt. 133—4. l.

Articuli iussu Sacrae Maiestatis Regiae promulgati, quomodo se quisque in castris exercitus gerere debeat.

1. Primum omnium ea serventur, quae ante de disciplina militum stipendiariorum absentibus nobis sancita sunt.

2. Nemo alterius servum ad se allicere audeat.

3. Debet quisque ordinem a M^{te} Regia praescriptum servare, neque tumultuari.

4. Si quis praeter victualia aliquid capiat, ut vestes et alia ex domestica suppellectili, suspendatur.

5. Quicumque in castris vel itinere dissidium moverit, poena sit in S. R. M^{tis} arbitrio, si vulneraverit, vitam amittit; sin evaginaverit, tantum manum perdit.

6. Omnes praefecti equitum et peditum ad tesseram alias haszlo¹ recipiendam, dominum campiductorem requirere teneantur, ac cum his, quorum interest communicare.

7. Ne quis in castris audeat tuba canere, tympana equestri sonare, tormenta quaevis emittere.

8. Omnes milites et caupones diligenter caveant, ne incendium per eos suscitetur in castris sub poena capitis.

9. Currum ordine locatum, nemo loco movere audeat sine consensu officii sub poena.

10. Caupones omnes seorsim extra castra locentur et locum illis per magistrum sive metatorem castrorum designetur.

11. Nec pecudes in castris mactentur, et ut feces et cadavera non educantur.

12. Post publicatam tesseram alias haszlo clamores cessent, pixides non explodantur, cauponationes desinant.

13. Cum tympana et tuba per campiductorem datum signum fuerit, non discurrant, sed sub signis suis sibi iam ante designatis contineantur.

14. Pabulatores sine consensu et scitu campiductoris nunquam exeant. Si qui tamen exire voluerint, campiductor duces illis adhibebit, qui deducant et illis praecaveant ac etiam subditis M^{tis} Regiae, si quis secus fecerit, suspendetur.

15. Si contigerit noctu et die classicum cani, ne quis vociferetur, ne quis clamet, neve tumultuetur, sed celeriter equo consensu sub signum suum silentio se recipiat.

16. Nemo audeat quemque sub protectione sua tenere, nisi eum, quem pecunia conductum habeat. Si quis secus fecerit, in gravem poenam et indignationem incurret. Non excluduntur tamen homines, qui in aliorum comitatu sint et negotia sua honesta procurent, sed vagi, qui nullius servitio vel honestis negotiis sunt addicti.

Megjegyzés. Ez értékes irat keltét kiadója június közepére (circa idus Junii) helyezte, de mivel Dancka alatt a király csupán 1577 június 22-én ütött táborn, azt június végén keltnek gondoljuk, mikor már a tábori rendet teljesen megteremtették, kiváló hadsegéde, Zamoyski János alkancellár támogatásával.

¹ Mai írásmódja szerint; haslo = jelige, die Losung, das Losungswort, Symbol.

522.

Danzigi tábor, 1577 július 8.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Figyelmébe ajánlja Lielienski Tamást, kérve, adjon neki udvarában valamelyes állást.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 3. sz. a., tévesen 1576 alatt. Beke 1124. regesztájában, helyesen 1577 július 8-i kelettel.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Princeps Transylvaniae. Illustrissime Princeps Domine Frater Nobis carissime atque honorande. Salutem atque fraterni amoris mutuuum incrementum. Proficiscente e Regno et dominiis nostris in Transsilvaniam nobili Thoma Lielienski Polono, eo animo, ut a servitiis Illustritatis Vestrae esse possit, petitionibus amicorum illius, quos in Aula nostra habet adducti, eum Illustritati Vrae commendamus; postulantes, ut eum Illustritas Vra in numerum servitorum suorum adsciscat et pro ratione meritorum, favore et gratia sua prosequi velit. Rem gratam nobis Illustritas Vra faciet. Quam bene valere cupimus. Datum in Castris nostris ad Gedanum, die 8ª mensis Julii. Anno Domini 1577.

Frater

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Illustrissimo Principi Domino Christophoro Bathori de Somlyo, Vojvodae Transsilvaniae et Siculorum Comiti etc. Fratri nobis carissimo atque honorando.

523.

Istanbul, 1577 július 25.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. köt. 598. l.

Értesítem, hogy az országával létrejött békekötést jóváhagytam. De mivel „ab initio auditur nobis in regno Poloniae multos fuisse, potissimum vero Kozakos nuncupatos,“ akik Moldvába való betöréseikkel a békét és szövetséget állandóan zavarják, kérem, fékezze meg őket s ha az nem sikerülne, értesítésére magunk sietünk leverésükre.

524.

Istanbul, 1577 július 30.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Polonica. Kiadtam a Documente II. köt. 127—9. l.

Kívánságára megerősíté azokat a cikkelyeket, melyek a Moldova felé való kereskedelem rendes folytatását biztosítják, törölve az ott jogtalanul hozott illetekeket is.

525.

Marienburg, 1577 szeptember 16.

Báthory István király Elbing város tanácsának.

Értesíti, hogy kikötőjének a danckaiakkal szemben való védelmére magyar hadat küld Kornyiati Bekes Gáspár főkapitány vezérlete alatt.

Glówny Archiw. Warszawa. Pawiński: Źródła dziejowe III. köt. 222—3. l.

Stephanus Rex etc. Spectabiles et famati fideles nobis dilecti.

Mittimus ad Fidelitates vestras praesidii causa magnificum Casparum Bekessium de Corniath, virum gravem et rei militaris peritum una cum certo numero militum nostrorum Ungarorum tam peditum, quam equitum, quos nunc ad manum habuimus; cui id commisimus, ut communicato cum Fidelitatibus vestris consilio diligenter ea pericula, quae portui Elbingensi et vicinis istic locis a classe rebellium Gedanensium imminere feruntur, propulset et propellat. Huic igitur, quod attinet ad totam eius negotii gerendi rationem et ad alia, quae ad eandem rem pertinent, volumus, ut Fidelitates vestrae consilio et auxilio atque quavis ratione praesto sint. Bene valeant. Datum Marienburgi, XVI. die mensis Septembris anno Domini 1577. Regni nostri vero anno secundo.

526.

Marienburg, 1577 szeptember 16.

Báthory István király Elbing város tanácsának.

Védelmükre magyar hadat indít hozzájuk, kérve azok elszállásolását; de megjegyzi, hogy katonái minden élelmiszert, amire szükségük van, készpénzzel fognak fizetni és szigorú utasításuk szerint semmi kárt tenni nem fognak.

Glówny Archiw. Warszawa. Pawiński: Źródła dziejowe III. köt. 223—4. l.

Stephanus Rex etc. Spectabiles etc. Mittimus Fidelitatibus vestris praesidii causa milites Ungaros, nam Germanos, quos a nobis petierunt, hoc tempore non habemus; iis igitur militibus hospitia in suburbio novae civitatis Fidelitates vestrae assignent. Qui cum omnia praesenti pecunia sunt comparaturi, curent quoque, ut illis ea, quae ad victum pertinent venalia suppeditentur, nec vero ab illis ulla damna timeant, severe vero illis iussimus, ne ulli hominum quicquam detrimenti faciant, sed officio duntaxat suo satisficientes in praesidium cuius causa a nobis mittuntur, diligenter incumbant. Ac nos quidem, si adhuc maioribus

copiis Fidelitates vestrae egerint, maiores, quas ipsa necessitas postulaverit mittere ipsis parati sumus, illud vero, quod Regiomonto ad Fidelitates vestras de multis navibus magnoque militum numero instructis Dani et Anseaticarum civitatum scriptum est, rumorem vanum esse existiment. Neque enim rebelles illi ullas alias naves habent, nisi eas, quas hactenus habuerunt, nec pluribus militibus instructas, quam ad summum mille et quingentis. Bene valere ipsas cupimus. Datum in arce nostra Marienburgensi, XVI. die mensis Septembris anno Domini 1577. Regni vero nostri secundo.

527.

Marienburg, 1577 szeptember 16.

Báthory István király hirdetménye Dancka elleni harcáról.

Miután Elbing város tanácsa könyörgése folytán védelmére magyar hadat indított Bekes Gáspár vezérlete alatt, rendeli, hogy mindenki engedelmeskedjék neki és támogassa.

Główny Archiw. Warszawa. Pawiński: Źródła dziejowe III. köt. 224—5. l.

Stephanus Rex etc. Significamus praesentibus literis nostris, quorum interest, universis et singulis, quod cum exploratum haberemus classem rebellium Gedanensium in mari Chab dicto vagari atque excursionem tam in portum Elbingensem, tum in alia loca facere velle; cumque Elbingenses ea de re nos certiores facerent, atque ut illis praesidium aliquod mitteremus a nobis postularent: idcirco visum est nobis Elbingam praesidii causa certum numerum equitum ac peditum Ungarorum mittere. Quibus, ut meliorem operam istic nobis et illi civitati navarent utque sub disciplina militari commodius regerentur, neque ulli hominum quicquam molestiae et detrimenti afferrent, praefecimus magnificum Casparum Bekessium de Corniath, virum gravem et rei militaris peritum. Quod ad omnium et singulorum, quorum interest, nominatim vero civitatis Elbingensis notitiam deducentes, mandamus, ut memoratum Bekessium, uti militum nostrorum istic praefectum et hominem multis nominibus nobis meritum debito honore prosequantur et in propellendis propulsandisque periculis ac excursionibus, quae a praefata classe rebellium illis locis imminent, communicato cum ipso consilio eum omnibus modis et quavis ratione iuvent. Pro gratia nostra et debito officii sui secus non facturi. In cuius rei fidem sigillum nostrum praesentibus literis est appressum. Datum Marienburgi, XVI. die mensis Septembris anno Domini 1577. Regni vero nostri anno secundo.

528.

Elbing, 1577 szeptember 19.

Bekes Gáspár főkapitány Báthory István királynak.

Elbing városának felégetése a danckaiak és társaik által. A tüzet a rettenetes széloihar is táplálta s ezért a kár tetemes volt, kivált a faházak sorában. A kikötőt holland hajók támadták. A kapuk és falak védelmét Vadas Mihály kapitányra bízta. A város az ellenség kezére jutott volna, ha a magyar hadak nincsenek benne. Ezek vesztesége jelentéktelen. Frauenburg város, melyben a Vármiai káptalan székel, 4000 forintot ígért megadni a hajóhad parancsnokától követelt hatezerből, de Bekes megtiltá annak kifizetését. Így a hajók is kifutottak a tengerre, egyetlen kis hajót hagyván hátra, benne két halottal.

Glówny Archiv. Warszawa. Pawiński: Źródła dziejowe III. köt. 254—6. 1.

Scripsi antea Maiestati Vestrae Sacrae et de incursione hostium, et de incendiis illorum, quae tamen minus damni, quam putabamus intulerunt, cum principio vice urbem etiam ipsam ab igne tutam fore existimabamus, tanta erat vis ventorum, qua flamma in immensum exorescere sensimque longius serpere videbatur. Civitas ista habebat magnas lignorum strues penes granaria, in eas primum ignem iniecerunt et ab iis deinde granaria quoque ipsa exarserunt, ex quibus viginti tria combusta sunt, sed tamen minora, quorum quinque frumenti aliquid in se habebant, reliqua vacua erant. Unum fuit burgrabii continebatque frumenti lastus septuaginta, reliquorum alia tria, alia quatuor, alia etiam duo tantum habebant. Aliquot etiam praedia, quae granariis proxima erant, exusserunt. Ventus tandem flammam, superato, intermedio flumine, suburbanis tectis intulit, ibique aliquot domos absumpsit. Tres ex hostibus capti sunt, unus eorum est Gedanensis, qui omnia de urbis statu comperta habet ac dicit, se eo consilio hanc expeditionem suscepisse, ut novam civitatem incenderent ac naves interim ad urbem appellerent, et ex illis ad portam illam, quae ad flumen ducit ac satis est debilis, impressionem tandem facerent, cum sperarent fore complures in urbe qui, statim eorum partes sequerentur. Sed quamprimum viderunt nos sibi obviam prodeuntes illico gradum sisterunt et habito ex tempore consilio in eam sententiam devenerunt, ne priori proposito insisterent, sed aliquot cohortes flumen trajicere et ad incendenda granaria ire iuberent. Quod cum ex sententia eius cessisset viderentque flammam iam in altum attolli, illico tanquam spe pleni in nos signa converterunt, ad quos nos quoque pari animorum alacritate tanto

impetu delati fuimus et deinde eos terga vertentes usque ad naves cederemus, et certe, si lutum non obstitisset, non omnes ex eis naves eo die conscendissent, sed equis nulla ratione ad eos penetrare potuimus. Dicunt captivi stipendiariorum militum fuisse mille quingentos; deinde ex navibus Hollandicis fuisse complures, quas illi vi, arma secum coniungere coëgerant. Naves autem Hollandicas esse triginta, quas putarent iam dimissum iri, quamvis omnibus rebus spoliatis ignis iam prorsus cessavit. Michaellem Vadas peditum praefectum in urbem misi, ut portas et muros urbis custodiret, ipse in nova civitate consedi.

Certo credat Maiestas V^{ra} Sacra, quod urbs haec in manus hostium devenisset, nisi nos Maiestas V^{ra} Sacra huc opportune misisset; nihil enim istis hominibus ad bellum vilius atque ineptius esse potest. Etsi de eorum fide conqueri certo non possum, atque ita existimo eos satis fideles et constantes esse, cum nullibi in urbe nec tumultus ullus, neque murmurationes hominum audiantur, quin potius boni homines ipsi de nobis solliciti erant, dum putarent nullos fere ex nobis a glandium illa procella salvos evasisse, nam vel sagitta ipsa facile nos ferire ex eo loco potuissent, ni Deus nos manu sua protexisset. Tormenta hostium neminem ex nostris offenderunt, sed glande plumbea duo gregarii milites, alter eques, alter vero pedes occisi sunt.

Hac nocte hostes cum magno tumultu et clamore discesserunt adeo properanter, ut unam minorem navem, in qua duo sunt cadavera reperta, in portu reliquerint: nunc extra portum in anchoris stare videntur.

Civitas Varmiensis, in qua Capitulum est,¹ offerebat admiralio quatuor millia florenorum, ipse vero sex millia ab eis petebat, quae res in eius reditum dilata tandem fuit. Ego iam scripsi eis, ne ulla ratione eam pecuniam illi numerarent, sed bona illi verba dent et me postea certiores faciant, ut si forte admiralius eos invadere vellet, subito iis auxilio accuratur, nam Capitulum illud audio distare a mari medio milliari, ut facile a nobis, si e navibus descenderint, consequi queant. Elbingi, 19^a Septembris anno 1577.

Megjegyzés. Bekes Gáspár fenti sorokban jelzett levele sajnos, nincs meg, de a káptalan reá adott ugyancsak szeptember 19-én kelt két válasza olvasható a fenti kötet 236—243. lapján, egy szeptember 21-i harmadik levéllel együtt; a 246—8. lapon.

¹ Ez a vármiai város: Frauenburg, a danzigi öböl belső felében, a Frisches Haff közepén, Braunsbergtől nyugatra. Jártam benne és dolgoztam a káptalan levéltárában (1895 tavaszán) Báthory András vármiai püspök életrajzához kutatva.

529.

Elbing, 1577 szeptember 20.

Bekes Gáspár főkapitány Báthory István királynak.

Az ellenfél hajóhadának újabb éjjeli támadása. A küzdelmet 100 magyar katona, meg 100 városi polgár kiküldésével vette fel ellene, de ma sem jutott sor ütközetre, bár egy külvárost az felgyújtott. Egy fogoly előadása szerint Königsbergben 28 hajón segélyhadat készülnek küldeni a danckaiak támogatására. Egy megszőkött hajós sokat panaszott veszteségükről, viszont itt néhány gyanus polgárt Bekes elfogatott.

Główny Archiw. Warszawa. Pawiński: Zródła dziejowe III. köt. 243—5. l.

Sciat Maiestas V^{ra} Regia classem adhuc ante portum istum consistere, hac nocte aliquot minores naves in Nogadum se intulerunt et non in eum tantum, qui Mariemburgo huc defluit, sed in alios quoque eius fluminis ramos, qui in tres partes scinduntur. Iam vero illa fluminum spatia vastant et igne obsumunt. Maiores quoque aliquot naves per Habum in eam partem cursum converterunt. Hinc navibus ad eos aditus nobis non patet, cum nullae in fluviis naves reperiantur, quibus tamen etiam, si ad eos perveniri posset, inutilis esset futura omnis nostra opera, adeo solum in iis regionibus est depressum lutoque et aquis palustribus impeditum, ut etiam pedites multis in locis paulo se ipsis minores aquas, ex quibus collo tenus exstent, superare cogantur: tantum abest, ut ab equitibus peragrari possit. Quod etsi ita se habet, nisi tamen eo centum pedites ex meis, quibus cives quoque suos centum pedites adiunxerunt. His comisi, ut cum sint periti locorum, simul atque navigia aliqua nacti fuerint, statim flumen trajiciant et hostes adoriantur.

Burgrabius suadet, ut Maiestas V^{ra} Sacra maiorem illam Zulavam custodiri iubeat, ne eius quoque littora ab hostibus invadantur. Hac ex parte non audent iam hostes in terram se exponere: heri ipsemet cum triginta duobus equitibus ad aliquot milliaria in ipso littore explorandi gratia processeram, sed nullus omnino mihi hostis obvius fuit. Hodie rursum cum sexaginta peditibus et triginta duobus equitibus speculatum profectus fueram, sed neminem itidem extra naves reperiri potui. Dum item facerem, vidi fumum in altum elevari, interea venit quidam ab urbe, qui mihi renuntiavit ipsius civitatis Zulavam ab hostibus esse incensam. In maris littore ex hac parte in ipsa silva reliqui pedites, qui si vel unus ex navibus descendat, videre poterunt. Certo mihi referunt speculatores, quibus adstipulantur etiam

captivi ipsi, hostes ipsos in reditu omnes civitates, oppida atque villas in littore maris positas, quae iuramentum regi Daniae et Dantiscanis praestare noluerint, igne absumere velle. Civitas quoque D(omini) Dekaliński iam illis sacramentum dixit ac pecuniam quoque numeravit, adhuc ante nostrum huc adventum: e nullo loco, quo literas scribo, responsum mihi affertur. Capitulo quoque Varmiensi adhuc heri mane scripsi, unde hactenus nullum responsum habui. Credo illos quoque pactam eam hostibus pecuniam illis numeraturos, quamvis ego ubique excubitores habeam ac id tantum exspectem, ut hostes se loco moveant, quos quocumque iter direxerint, terrestri itinere sequi constitui.

Hodie captus est quidam explorator, qui certo dicit ducem quoque Prussiae Regiomonti classem viginti octo navium instruere, militem conducere, ut his viribus contra M^{tem} V^{ram} Sacram utatur; statim certum hominem eo misi, qui de omnibus rebus me certiore faciat. Hoc tamen certum est, praefectum ducis cum classis istius hostilis praefecto, dum ea in portum hunc inveherentur, collocutum fuisse, quod omnes captivi etiam affirmant.

Heri quidam e navibus hostium elapsus certo nobis refert, plures quam centum ex hostium numero nuper in pugna cecidisse et quod magna ex eo omnes molestia afficerentur, quod iam rem nobiscum inprospere tentassent. Dicit etiam eos magno dolore affici, propter mortem praecipuorum quorundam militum et ante signa nostrorum, quorum tres in dicta pugna ceciderunt, ex quibus nos quoque duos vidimus occubuisse, quorum alter fuit Scotus, vir praecipui apud eos nominis et strenuus miles.

Hic aliquot ex civibus, qui senatui suspecti fuerant, custodiae sunt traditi, et hi quidem omnes ex plebeis, non autem ex nobilioribus civibus. Maiestas V^{ra} Sacra scribat ad senatum: siquidem videntur, omnes his literis, quas Maiestas V^{ra} Sacra nunc ad eos scripsit, recreati esse, et ut video, omnes certe sunt constanti erga M^{tem} V^{ram} Sacram fide et ad omnia parati.

530.

Roma, 1577 december 1.

Muretus Antal író Báthory István királynak.

Köszöni megtisztelő meghívását az egyetemi tanszékre, de titkárával közölte az okokat amiért azt nem bírja elfogadni.

Mureti Epistolae 84—85. l. Apponyi: Hungarica, 1853. sz.

Serenissimo et Potentissimo Principi Stephano. Dei gratia Poloniae Regi etc. M. Antonius Muretus S. D.

Nihil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, Serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio, neque doctrina praeter ceteros praestans, amplissima et honestissima conditione proposita a Maiestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam, non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi comminus cum principem, qui solus hodie confirmat vetus dictum hominis sapientissimi, tum demum beatas civitates fore, cum aut philosophi regnarent, aut reges philosopharentur. Sed id, cum ita cuperem, ut nihil unquam cupierim ardentius, cur efficere non potuerim, Regia Maiestas tua ex Iohanne Zamoscio secretario suo intelliget. A qua suppliciter peto, ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscumque modis potero, et loquendo, et scribendo, quantum regiae ipsius liberalitati debeam profiteri ac praedicare. Deus optimus maximus Regiam Maiestatem tuam rebus omnibus florentissimam quamdiutissime servet. Romae. Kal. Decembris M. D. LXXVII.

Megjegyzés. A francia származású, nagy tudású latin classica-philologus kétségkívül legkiválóbb tagja volt a római Sapienza tanári testületének. Ez az oka, hogy a római Senatus és maga a pápa rábeszélésére Muret nem fogadta el István király meghívását. Előadta-e ezt is titkárának, nincs nyoma, bár később lemondott tanári állásáról, hogy mint pap, tisztán a tudománynak élhessen a neki biztosított pápai nyugdíjból. 1585 június 4-én bekövetkezett haláláig.¹

¹ Pastor nyomán, id. m. IX. köt. 198. l.

531.

Roma, 1577 december 8.

P. Szántó István jezsuita Báthory István királynak.

Bibl. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 61—66. l.

Válasz. Köszöni, hogy reá és rendtársaira gondolva őket Erdélybe hívja. Kiválóságát itt is mindenki dícséri, a németeket kivéve, akiket sikere és felmagasztalása bosszant. De kéri, legyen szigorú az udvarában élő eretnekek iránt s ne engedje, hogy a katolikus szertartásokon résztvegyenek. A krakkói Akadémiáról. A Rómában feltűnt üstökösről.

Datae Romae, Anno ab orbe redempto 1577. 6^a Idus Decembris.

532.

Marienburg, 1577 december 15.

Báthory István király a konstantinápolyi patriarchának.

Kéri, küldje meg könyvtára jegyzékét, hogy kiválaszthassa belőle azokat a műveket, amelyekre szüksége van és gondoskodjék azok lemásolásáról.

Moszkvai levéltár. Supala kiv. Reg. Óváry: Oklevélmás. II. füz. 966. sz.

Petit, ut Regiae Maiestati indicem omnium librorum ex bibliotheca sua mittat. *A király aztán majd kiválasztja azokat, amelyek inyére valóak lesznek s azok lemásoltatását kérni fogja.* Inprimis cuperemus reperiri aliquas veteres historias Bulgarorum, Croatarum, Serviorum, Rasciorum, Illyricorum ac ipsorum Graecorum; etc. Datum Marienburgi, 15. Decembris 1577.

Megjegyzés. Végtelen kár, hogy épp ez annyira fontos művelődéstörténeti levél másolatát nem készíté el a különben mindig lekiismeretesen dolgozó Supala, megelégedvén fenti hézagos kivonatolásával, melynek végére oda rakta: etc. Ez ma pótolhatatlan veszteség, mert az illető kötet, amely ezt a felette becses iratot tartalmazza, a kíméletlen világháború pusztításai között tán már nincs is meg vagy legalább nem található a helyén.

533.

Marienburg, 1577 december 16.

Báthory István király Ahmed csausznak, a portára.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 608.

Tegnapi levelünk megírása után intelleximus cives Leopolienses extraxisse administrationi iustitiae. Gondunk lesz reá egyebekkel együtt.

534.

Warszawa, 1578 január 12.

Báthory István király Macieiwski János szepesi kapitánynak.

Erdélyből visszatért kancellárja, Berzeviczy Márton ügyét ajánlja figyelmébe.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen. Königliche Familie.

Mivel Berzeviczi Márton „per Transylvaniam cancellario nostro, nuper ex Transilvania reverso, in sua causa ad Illustritatem V^{ram} hinc proficiscendum fuit“ ajánlja őt kegyeibe s kéri, hogy a neki adott leistenai hűbértokot „perpetuo jure, si fieri possit“ engedje át számára.

535.

Warszawa, 1578 február 4.

Báthory István király Szántó István atyának Rómába.

Bibl. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 66. l.

Ismételten kéri, siessen követével,¹ kíséretében egy-két társával: doctrina et moribus excellentes, etc.

¹ Uchański Pál belzi várnagy.

536.

Warszawa, 1578 február 10.

Báthory István király Albert Frigyes brandenburgi örgrófnak.
Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen. Königliche Familie.

Értesülvén leveléből, hogy a Berzeviczi Márton kancellárnak adott listnowi birtok engedélyezése nála, az örgrófnál „magnum pondus habuisse“ köszöni kegyes jóindulatát s igyekezni fog azt alkalomadtán viszonzni.

537.

Warszawa, 1578 február 12.

Báthory István király Macieiewski János szepesi kapitánynak.

Rendeli, szorítsa reá a vállalt adóterhek viselésére azokat a lublói nemeseket, akik azt kötelezettségük ellenére megtagadták.

Wagner: Analecta Scepusii I. köt. 257—8. l. Schmauk: Suppl. Anal. Scep. 461. l.

Lubowlia város consulaitól értesülvén, hogy certis Nobiles, qui quamvis se inscripserunt ratione domorum aliorumque bonorum, quae in eadem civitate nostra possident omnia onera, tributa et exactiones civiles sustinere, tamen ipsos ea nolle praestare, non sine damno et iniuria eorundem consulum ac reliquorum civium, rendeljük, ut eos... ad sustinenda onera, tributa et exactiones civiles ex Officio Fidelitatis tuae adigas pro gratia nostra; etc.

538.

[Warszawa, 1578 március eleje.]

Báthory István király Mágóchy Gáspár máramarosi főispánnak.

Bizalmas terve arról, miként lehetne a „nyomorult“ magyar nemzetet segíteni, hogy függetlenségét újra visszanyerje: idegen érzelmű királya helyében mást választva s megkérve a törököt, hogy hódításával elégedjék meg. Ezt a dolgot egyelőre azonban nem kell terjeszteni, amíg annak ideje el nem érkezik.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 4. sz. a. Javítva a budapesti Egy. kvtár Lit. orig. 141. sz. a. egykorú példánya szövegéből. Írásában Szamosközy kezeirását ismertem fel, erről tanuskodik lapszámozása is: 620—622.

Mit kiuanion en twle[m.] az en hazamnak es atia[m]fiainak szerelme, seöt az Isten, az ki enge[m] ez allapatra emelt, szwn-tele[n] elmembe[n] forgato[m.] Tartozo[m] Istennek halaadással, hazamnak penigh, es azoknak kiket Istenis kezembe bizot, oltalommal gondufeliffel es fegitliggerel. Mi lehetne penigh Isten eleöt idwölfigesb, auagy ez vilagh szere[n]t hirefb newesb mi[n]t az ki hazayat vezgendő állapottiabol fel emelhetne, auagy chak

megh segithetne. Enneke[m,] az Jsten iol lattia lziwemet, mi[n]-den mu[n]ka, fáratlagh, leöt az halalis édesnek lacczanek, hogÿ en az en haza[m]nak illien vtolfo szwkfigeben legithetnek. Mikoro[n] penigh errwl giakorta es valoba gondolkodna[m,] fellelte nagÿ nehezliget latok ebben, az en it valo allapatomhoz képeft, vgÿ hogÿha io fondame[n]tommal ne[m] chelekednénk, magamnak hiaba[n] valo mu[n]kat, es gonofz hir newet, az hazanak penigh hirtele[n] valo vezedelmet vonnank. Magiar orzagh eleitwl fogwa az ket auagÿ inkab haro[m] felé huzas vonas miat vezet. Az nemet es magiar vezet ölzwe, az teörök vegezte el az iatekot. El kel azért azt tawoztatnunk, ha megh maradaft, io hirt newet akaru[n]k kerefnÿ, auagy Jstennek kedwes dolgot chÿelekedni. De az beölch Jsten az, az ki ez vilagnak tengelyt, az ð el vegezet akarattÿa lzerint forgattÿa. eö az ð rendelését, femmi emberi inchelkedéö auagÿ hatalmalfagh megh ne[m] változtathattÿa. Eö penigh az lzerint igazgattÿa, es aggia az occasiot, eö az ezkeözti, az mi[n]t alkalmatos az ð akarattianak el végezéfére. Seöt keöz belzed; occasio facit fure[m,] Innet vagio[n] az, hogÿ ne[m] megÿe[n] véghez, es föha iol ne[m] esik, az mit ember mód adataf nelkwl, chak tulaidon indulatiabol kezd. Mert ez világnak foliafat, lenki mafra nem fordithattÿa, hane[m] chak az mibe[n] Jsten rendelte. Ninch azért howa foliamnu[n]k, hane[m] chak az kegelmes Jstenhez, hogÿ ð aggio[n] occasiot, aggion módot ennekem, kibe[n] en az en hazamnak iawara, eö megh maradafara melta[n] indultattafam. Bizony halalommalis kéfz volnek megh pechÿetlene[m] az en hazamhoz valo lzerelmemet. Jollehet penigh az Jsten kezebe[n] lok lزامتالا[n] mod, occasio vagÿo[n,] de en az en röwid ertelme[m] lzerint, es ez mostani vilagnak allapatÿa lzerint¹ ket dolgot latok, melto es io indito okot.

Elleöt hogÿha Jsten keöniörwlne raitunk, es ez mostani chafzartokat, kiraltokat,² kit en ighes betegeö embernek ertek, ez vilagbol ki wenne, otta[n] megh lzabadulatok, eö mi[n]den zenebona nelkwl lzabad valasztok lenne, eö ez vilagh sem ragalmazna, sem tÿwtökét, sem azt az ki oltalma ala venne. Vaiha vra[m,] Maximilianussal megh eritek vala, es ecczerfmind ket koronas kiralt ne[m] chÿinaltok vala, most azt ne[m] kellene

¹ Ez a két „szerint“ szó közti mondat csupán a gyulafehérvári példányban van meg s épp az egymás fölé eső két szó miatt tévedésből kimaradt Szamosközy másolatából.

² Rudolf király, 1576 október 12-ike óta.

varnotok. De az magyar loha bar ne vellen az Istenre, ki mi[n]-denkor ielen volt volna neki, chak w magok ne kerelték volna az el veszet vtat.

Malodikot azt lato[m,] hogýha az teörök chazartul megh kerhetnök, hogý ez maradék niomorult feoldet ne wldoerne, fôt ol-talma ala venne, hatart mutatna. De ehezis igaz most ne[m] lato[m] modunkat, noha atalliaba chazarral ne[m] inditottuk, mierthogý egyebek az kikkel keözlöttwk, ne[m] biztattanak, Ez okaért hogý chazarnak Perfiara nagý go[n]gýa vagýo[n,] es ket feleöl, ne[m] akar haboruba[n] lenni. Mas oka miért ne[m] inditotta[m] ez, hogý az muzka igh[en] megh haborita, es mostis kefwlélbe vagýo[n,] kire eztendöre niarra az Jstennek segitlige vele[m] lewen, reaýa megýek, es az mire Jsten vezere azt mi-wele[m,] Seöt az it valo népetis tekintwe[n,] esmerem hogý hatok meget ellenligeek lewen az muzka, ne[m] niulnanak mas dologhoz; abba[n] penigh valami io végh lewe[n,] mi[n]denhez alkalmataffago[m] lenne.

Im azért en vgia[n] megh giwno[m] keg[elme]dnek, az en lelký ismeretemnek titkaýt, kiböl te keg[elme]d megh itilhetý, hogý most mi[n]giarast semmi io modu[n]k, sem egý feleöl, sem mas feleöl ehez ninchýen. Jstentwl kel varnu[n]k. es keöniörög-nwnk, hogý az w lzeöleoýt, melliet enni poganlagh által helhez-tetet, es ket kezewel pla[n]talt, vegsókeppe[n] el pulztitani ne lzenweggýe. Amen.

Az bekeleget en vele[m] nemet chazar lok zantalan emberek által kefergette, vgia[n] chak keöz rendek altalis, de fwkeppen papa által, Saxoniaý, Brandeburghi, es pomerani herczegek által, de mierthogý loha enneke[m] feýembe ne[m] fér, mi[n]t lehetne az, az magyar nemzet niomorufaga nelkwl, ne[m] miwelte[m,] ezvtan sem miwele[m,] Noha aztis proponalliak, Slesia es cheh orfzagh keöz legýe[n] az bekefégh, de en arra azt mo[n]tam, hogý e fele tettetet, es keputalo békelles, fel reszint valo bekesegh, hafznotlan es alla[n]do sem lezen; ha békefignek kel lenni, ne[m] vagiok ideghe[n] az fele bekefegtwl, az melybe[n] nem chak Slesianak, Chýehorfzagnak, Lengel orfzagnak, hane[m] az tellies kereztienfignek, az többi keözöt az niomorult Magyar orfzagnak iawat es eleomenetit ismerýwk.

Ez dolgot ne[m] tartok ellent benne, ha ke[gelme]d chak azzal keözlý az kiwel illik, es az kinel megh al. De ha ki terýed es eleb megh ertik amoda, hogýne[m] mi[n]t az dologh megh in-dul, felette nagý akadalt lszerezne az dologban. Ez wdeökeözbe, hogýha az nemet vagý keözö[n]liggerel, vagý eggienkint, tw

ke[gielme]teket megh haboritana, es haddal niulna hozzatok, mi[n]den tehetfigemmel es oltalommal akarok lenni. Mindazaltal okot moft semmit ne[m] kel adni, feöt wdözny, es diffimulalni, magat penigh eörizny etc. Ez a vege.

[Az irat élén, Szamosközy kezével:] Az felsiges Istwan Lengel kiraly levele, Magochy Gasparnak etc.

Megjegyzés. Első hadjáratát a muszka ellen (amire fentebb célzott) István király 1579 tavaszán indította meg s így ez a kijelentése határozza meg e szép, de keletnélküli levele iratásának évét. Szerencsére hónapját is megállapíthatjuk *Gerlach* István követ konstantinápolyi 1578 április 8-i feljegyzéséből, amelyben megemlékezik arról, hogy a lengyel király magához akarja ragadni Cseh- és Magyarországot s ha nincs az orosz készülődése, bizonyára Németországot is megtámadta volna célja eléréséért.¹ Titkos szövetkezéseivel immár a magyarországi urakat is behálózta s az a lengyel, aki e dolgokról tájékoztatta a sztambuli követet, otthonlétében látta Zrinyi² szolgáját, levelében ura teljes hűségét fejezén ki Báthory István iránt.

¹ Gerlach jelzett becses naplófeljegyzése így szól: *Abschrift aus eines Polacken Schreiben. Der König trachtet stark darnach, dass er die 2 Königreich, Böhmen und Ungarn an sich ziehen möge, und vertröset sie mit vielen glatten Worten. Als wir da waren, hat des Zrini Sohn seinen Diener mit Schreiben geschickt gehabt, und darinnen dem König alle Treue zugesagt. Wann des Moscoviters Tumult nicht gewesen wäre, so hätt er ausser Zweifel einen Krieg wider Deutschland angefangen, dann das hat er durch uns auch dem Bassa andeuten lassen. (Gerlach id. naplója 479. l.)*

² Ez Zrinyi Miklós szigetvári hős fia, György, a költő későbbi apja volt.

539.

Istanbul, 1578 március 10.

Sokoli Mehemed pasa Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 608—610.

Panaszol a kozákokra, akik a moldvai Ioannes vaivoda Podkova kíséretében a birodalomba törtek s ezért kártérítést követel; etc.

Megjegyzés. Az említett moldvai vajda egy rutén származású vakmerően bátor délceg hős katona, aki képes volt három patkót kettétörni, amiért melléknevét is kapta. Ennek a kozákok támogatásával 1577 végén sikerült elűznie Sánta Péter moldvai vajdát s a bojárok által magát november 29-én vajdává választatnia. De mivel ez a szultán tudtán kívül történt s a dolog István királynak sem tetszett, hasonnevű unokaöccsét — Báthory Istvánt — küldte ellene, aki aztán a volt törvényes István vajdát 1578 január 1-én székébe ültette. Podkova azonban előle Lengyelországba szaladt, ahol elfogták és börtönbe vetették.¹

¹ Laureo nuncius 1578 február elseji, valamint Caligari nuncius június 28-i jelentése alapján.

540.

Warszawa, 1578 március 25.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 616.

Mercatores et alterius conditionis homines subditi nostri *panaszára, hogy a birodalmában vásárolt lovakat kihozataluk alkalmával tőlük elszedték, holott iuxta articulos pactorum* ők szabadon kereskedhetnek ott, kérem azok visszaadását s jövőre az ily kihágások megszüntetését.

541.

Roma, 1578 április 5.

Szántó István atya Báthory István királynak.

Figyelmébe ajánlja levele átadóját, az erdélyi Nesiz Andrást, aki egykor az ő hadában szolgált Fogaras ostroma és elfoglalása alkalmával, majd török fogságba esvén, abból csak most szabadulhatott. Igy kiváló katonát nyer benne, bár csupán mostanában tért át a katolikus hitre. Kívánatos volna, ha egész hada ily derék katolikusokból állana, mert a történelem tanusága szerint azok voltak hőseink is. Az ilyeneket még az Isten is jobban megsegíti, csak gondoljon arra a tavalyi esetre, mikor Kanizsa várát a menykő elpusztította és eretnek Bornemisza János kapitányt a romok közül félholtan emelték ki. Utódja a katolikus Kielman András katolikus ember, s ámbár nem oly jeles hadvezér, mint elődje volt, mégis szerencsés kirohanásokat végez a török hódoltságra. Ezt itt most két Rómába érkezett kanizsai magyar katona mesélte el. Ajánlja egyúttal a nagy reményekre jogosító nemes Szeredy Pétert is, de rajta kívül még más két magyar kíván hadában szolgálni, akiket nemrég térített meg katolikus hitre.

Bibl. Vat. Roma. Codex Vat. Lat 6205. Celes Marton jezsuita budapesti másolatgyűjteménye II. köt. 501—506. I.

Serenissime et Invictissime Rex. Pax Christi.

Mense Martio anni 1578 ex molesta, dura et tyrannica servitute Turcarum in libertatem se asseruit Andreas Nesiz Transylvanus, et post multa terrae et maris pericula, Divino potius, quam humano adiutus auxilio incolumis tandem per Illyriam Romam pervenit, ubi postquam ex omologesi et Sacra communioni animum purgasset, templá devote invisisset, beatos Summi Pontificis pedes osculo delibasset, et honestum ab eo viaticum accepisset redire in patriam decrevit, et me obnixè rogavit, ut se Tuæ Maiestati commendarem. Quod equidem eo feci libentius, quod diceret se unum fuisse ex iis militibus, qui iussu tuæ M^{tis} arcem

Fogaras obsederunt, oppugnarunt ac demum brevissimo tempore feliciter expugnarunt,¹ et quod hominis fides, probitas, fortitudo et constantia, utcumque iam mihi esset perspecta, et Tuæ M^{tis} talium virorum opera propter assidua bella magnopere indigere non ignorarem, sed quam rari esset inter Nobiles et milites nostrates veri Catholici satis superque nossem. Commendo igitur virum hunc Nobilem et militum strenuissimum Tuæ M^{tis} quanta possum diligentia, et rogo, ut eum in numerum suorum decurionum aut centurionum adscribere non gravetur. Habebit Tua Maiestas militem non solum fidelem, sed etiam rerum bellicarum expertissimum; saepe enim cum Turcis confligit, praedas ingentes e manibus eorum extorsit, pluresque ex illis gladio suo confecit, quam alii viderunt. Iam vero longa rei militaris exercitatio, servitus, excubiae assiduae et paucorum annorum vexatio difficile dictu est, quantum ei animi, quantum experientiae, quantum fortitudinis, et quantum prudentiae adiecerit. Desiderarem totum exercitum Tuæ M^{tis} conflari posse ex similibus Catholicis militibus, sed quia id propter multitudinem sectarum, turbulento hoc tempore fieri nullo humano potest consilio, optarem ut ad minus Duces exercitus, centuriones et decuriones essent Catholici. Frequenter enim fides et pietas boni Ducis impetrat a Deo toti regno salutem et exercitui victoriam, impietas vero et perfidia centurionis sibi et aliis exitium saepe numero parit. Sicut enim Divina Iustitia iis, qui aliis iniuste bella movent, non patrociniatur, sic neque ducibus haereticis (qui fide Catholica abiecta perfidi Deo facti contra Christum et eius Ecclesiam obstinato animo pugnant) victorias de adversariis concedere non consuevit: ne superbia elati, obstinatiores in suis erroribus fierent, et arbitrarentur Deo suam sectam placere, et propter suam fidem (dicere debueram perfidiam) hostes fusos aut superatos perfricta fronte impudentissime gloriarentur. Possem id innumeris exemplis ex variis historiis petitis confirmare, nisi illud notius multo Tuæ M^{ti} quam mihi non solum ex lectione historiarum, verumetiam quotidiana experientia certo mihi persuasum haberem. Novit enim Tua Maiestas post Joannem Hunyadem Matthiam Corvinum, post Maylathos Bekesios, Bathorios, Törökios, Turium et Losonczios, qui omnes Catholici fuerunt,^{1a} nullum

¹ Fogaras várát Báthory István 1573 őszén fogta ostrom alá s vette el' az áruló Bekes Gáspártól, aki belőle észrevétlenül megszökött.

^{1a} Ez azért érdekes adalék, mert kitűnik belőle, hogy Bekes Gáspár János Zsigmond udvarába jöve tért át unitárius vallásra, amelyben meghalt.

insignem militem, qui fuisset alicuius nominis ex Nobilibus haereticis in Hungaria surrexisse. Fides enim Catholica, incredibile dictu est, quantum animi, quantum audaciae, quantum fortitudinis militi Christiano adiiciat, praesertim si et aliae virtutes charitas, spes, prudentia, iustitia et temperantia eam fuerint comitatae. Contra vero mala conscientia et impiae haereses in primo statim conflictu animum formidine pulsant, mentem terrore concutiunt, membra viribus et robore spoliant, totumque hominem metu turpissimo deiiciunt. Nec sane merito robur corpori et fortitudinem animae Deus administrat, a quanto quis per haereses et vicia longius recesserit, tanto imbecillior et vilior efficietur. Et vicissim, quanto homo per virtutes sanctas, arctius Deo coniunctus fuerit, tanto fortior et terribilior cunctis adversariis reddetur. Huc accedit, quod Deus quoque optimus maximus, qui ex alto speculatur corda omnium mortalium, in se sperantibus Catholicis, grandem praebet tempore adversitatis confidentiam; in eos autem, qui lucem Evangelii receperunt aut receptam repudiarent, immittit suum terrorem et formidinem, ut animo consternato aut fugiant, aut gladiis inimicorum confodiantur, aut denique in se ipsos tanquam amentes conversi, mutuis sese vulneribus et caedibus conficiant. Dei enim est (ut verissime Propheta Dei ad Abram Regem Juda dixit) et adiuvere, et in fugam convertere. Iuvat autem Deus eos praecipue, qui fidem suam nunquam ab eo immutarunt, quique puro corde et vera religione eum colunt, observant, venerantur. Impios autem Apostatas et perfidos haereticos, nunquam contra bonos Catholicos iuvat, nec iuvabit. Testes huius rei sunt Libri Regum et Paralipomenon, in quibus plurima exempla bonorum et malorum Regum recensentur. Bonorum constantia, temporalibus victoriis et aeternis praemiis remunerata est, malorum apostasia temporalibus poenis et aeternis cruciatibus castigata est. Testis est Graecia universa, quae nullam aliam ob causam, quam propter innumeras et absurdissimas haereses a Turcis et barbaris occupata est. Testis est Flandria, in qua aliquoties paucissimi Catholici, innumeram multitudinem haereticorum fuderunt, et ante paucos annos centum Hispanici Catholici 5000 haereticorum fugarunt et trucidarunt. Testis Ungaria nostra, in qua postquam haereses coeperunt vigere, milites nostrates facti sunt longe timidiores et imbecilliores, quam antea; plurimi ex illis partim cadunt, partim capiuntur, et quosdam eorum etiam ultro Divina prosequitur. Nam anno proxime elapso 1577 mense Martio arx Canisa fortissima, una cum Capitaneo haeretico Ioanne Bornemissa de

Tengölöl² uxor et eius famulis, rebusque omnibus, quae in ea erant, coelesti igne funditus eversa est; et caeteris quidem universis in cineres redactis, capitaneus ipse sub ruinis graviter saucius, vivus tamen inventus est.³ Commendabatur enim a iustitiae observatione, quod licet haereticus esset, fideliter tamen Jus omnibus administraverit, nec sui erit quemquam iniuste opprimi. Propterea quoque Divina bonitas, tempus ei et locum poenitentiae concessit. In huius officium iussu Imperatoris successit Andreas Kielman Germanus, vir Catholicus, qui tametsi parum sit in re militari exercitatus raroque aut nunquam in proelium egrediatur, tamen propter solam fidem Catholicam, quam sincere observat, adeo feliciter milites Canisenses sub eo cum Turcis congregiuntur, ut raro aliquem ex suis amittat, multos vero ex Turcis partim capiant, partim trucident. Cum sub aliis capitaneis haereticis Canisenses perpetuo praedis Turcarum expositi fuerint. Haec mihi duo milites Canisenses Marcus Mészáros et Antonius Kalmár, qui his diebus causa emendicandi pretium redemptionis Romam venerunt, fidelissime retulerunt, cum quibus Andreas Nesiz, quem in principio Tuae M^{ti} commendare coeperam, et nunc iterum unice commendo, pluribus diebus familiariter conversatus est, a quo etiam totam historiam plenius Tua Maiestas cognoscere poterit. Fuerunt et alii duo Nobiles Ungari milites veterani hoc anno apud me, quos Ecclesiae reconciliavi, qui et ipsi promiserunt se brevi ad Tuam M^{tem} venturos in Transylvaniam, Petrus Szeredy nobilissimus adolescens et magnae exspectionis; commendo igitur hos omnes plurimum Tuae Maiestati. Sed quid ego solos nostrates Nobiles et milites Catholicos Tuae M^{ti} numero et commendo, cum habeat Tua Maiestas inter Polonos quoque Palatinos aliquot et Nobiles non paucos Catholicos, militaris disciplinae expertissimos, prudentia, fide, constantia vitaeque integritate commendatissimos, quibus graviora negotia regni, officia Reipublicae insigniora, rerumque bellicarum administrationes secure Tua Maiestas committere possit. Quamobrem eligat, obsecro, Tua Maiestas in omni opere et officio arduo et excellenti Catholicorum magis virorum, quam haereticorum opera uti. Quod si Tua Maiestas fecerit, experietur proculdubio maio-

² Ilyen előnévű Bornemisza-családot nem ismerünk s nyilván hibás olvasásból eredt elírás, talán Ternyei helyett, amilyet Nagy Iván idéz, műve II. köt. 184. l.

³ A kanizsai vár történetében ez az érdekes epizód tudtommal teljesen ismeretlen, talán kapitánya nevével egyetemben.

rem erga se Dei amorem, insigniorem providentiam et custodiam rerumque omnium longe feliciorum successum. Quod faxit beata et individua Trinitas. Amen. Nos adhuc in dies avidi Legatum Tuam M^{tis} exspectamus. Opto Tuam M^{tem} recte valere. Datae Romae, anno a Virginis partu 1578 nonis Aprilis.

Tuae M^{tis} addictissimus

Stephanus Arator Pannonius

542.

Warszawa, 1578 április 7.

Báthory István király a krakkói Jagiello-egyetemnek.

Megküldi átnézésre és esetleges kiegészítésre XIII. Gergely pápa naptárújítási tervét.

Possevino: Notae Divini Verbi 197. l. Lenyomatva Ciampi: Bibliografia II. köt. 299—300. l. Keletnélküli szövege Janocki id. műve 11. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, etc. Venerabiles ac Excellentes fideles nobis dilecti.

Cum ad omnem divinatorum, pariter et humanorum rationem rite constituendam ordo temporum requiratur, sapienter atque non minus pie a multis prudentibus et piis viris in hoc studio desudatum erat, quo vera anni ratio ipsiusque Sacrosanctae diei Paschae celebratio (quam caetera sequuntur) suo tempori restitueretur, aut ad certiore formam restringeretur. Observatur enim iam hoc non a paucis temporibus annum a Caesare Julio institutum successu temporum non modice suis terminis egressum esse. Quoniam autem Summus Pontifex, cuius nos auctoritatem libenter in omnibus sequimur, inter caeteras pastoralis officii sui curas etiam in eam rem incumbit, quo restitui Calendarium possit, merito Christianis omnibus hoc illius Sanctitatis studium gratum esse debet, et tanto quidem magis, quod omnium Christianorum Regum ac Principum ea de re sententias explorare ac cognoscere velit, ut quod ad omnem et temporum, et provinciarum statum pertinet, etiam id ante ab omnibus rite perpendatur, ac examinetur. Cum igitur eius Sanctitas nobis ea de re scripserit, ac compendium novae rationis restituendi Calendarii miserit, requirens etiam consilium et iudicium mathematicorum nostrorum, illud idem Fidelitatibus Vestris mittimus, atque hortamur, ut eam rem diligenter in manus assumant, de eaque intercalatione vel augenda, vel minuenda, vel mutanda, vel ea, quae offertur, approbanda, ita rationes omnes conferant, quo et nos intelligamus studium vestrum et industria vestra cum vobis ipsis,

tum regno nostro ac Nobis ipsis honorifica apud Suam Sanctitatem et homines externos existat. Bene valeant. Datum Varsaviae, die 7. mensis Aprilis. Anno domini 1578. Regni nostri anno secundo.

[A levél élén:] Venerabilibus ac Excellentibus viris Rectori, Doctoribus et Magistris, praesertim Professoribus facultatis Mathematicae Universitatis Cracoviensis, devotis et fideliter nobis dilectis.

Megjegyzés. Érdekes és eddig ismeretlenül lappangott jelenség volt Báthory István király életében, hogy a Gergely-féle újnaptár bevezetését csak a krakkói egyetem matematikus tanárai véleményének meghallgatása után kívánta elrendelni Lengyelországban. Ő maga különben (mint egykori páduai diák) oly nagy híve volt a tudománynak s a krakkói tudomány-egyetemnek, hogy látva mennyire hanyatlott azon az oktatás ügye, már uralkodása elején — a fegyverek zajában — Marienburgban, 1577 május 29-én kelt rendelete szerint valósággal új egyetemet szándékozott alapítani a párizsi mintájára, valamennyi tudományszak és művészet számára. E végből Zamoyski Grzymala János titkárt külföldre indította tudós tanárokért, akiknek fizetésükön kívül teljes adómentességet ígért és egyházi meg polgári előhaladást biztosított.¹ Követének másik megbízatása az volt, hogy a pápa az új főiskolának adja meg a szokásos kiváltságokat.² A király a krakkói egyetem fejlesztésére állandóan élénk gondot viselt s ennek számtalan írott emléke van az 1576—84 közti évekből.³ Nevezetes ezenkívül az a végzése is, amellyel a krakkói Szent Flórián prépostság jövedelmét az egyetemnek adományozta: mikor pedig híre jött Rómából, hogy a tudós Hosius Szaniszló vármiai püspök és bíboros meghalt, titkárát, Reszka (Rescius) Szaniszlót hazahívta onnan és neki adván az andrzejówi gazdag ciszterci apátságot, felszólítá egyúttal, hogy az egyetemre jeles külföldi tudósokat szerezzen és hívjon meg nevében tanárnak. A király elsősorban Muret, Sigonius, Ursius, Aquarium és Valenciai Gergely megnyerésére

¹ Idézett rendeletének eleje így szól: Cum in reliquas reipublicae regni huius, ad cuius fastigium divina voluntate evecti sumus, partes, quae studio nostro et emendatione egerent, intentis oculis intueremus, non negligendam nobis esse literarum curam existimavimus, quarum tanta est utilitas, ut non aliunde maior ad genus humanum pervenire possit. Erigendum igitur Cracoviae novum Regium gymnasium esse existimavimus ad instar gymnasii Regii Cameracensis Parisiis a domino Francisco primo Galliarum rege conditi, in quo suis horis artes quaelibet ac facultates ingenuae, theologia, iurisprudentia, medicina, philosophia, disciplinae mathematicae, humaniores et literae ac linguae doceantur. (Pawiński: Źródła dziejowe IV, köt. 177—8. 1.)

² A pápához intézett 1577 június 24-i leveléből; reg. Óváry Oklevélmásolatái II. füz. 954. sz.

³ Közölve a krakkói egyetem 1900-ban megjelent jubileumi kiadványa V. kötetében.

gondolt, de nagyszerű terve megvalósításában váratlan és korai halála megakadályozta.⁴

543.

Istanbul, 1578 április 25.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Válasz. Helyesli szigorú eljárását a moldvai zavargásokkal szemben.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 24—25.

Megértette amit Sobieski Márkus és Dzierzek Kristóf követeivel üzent a moldvai vajdák csatározásairól. *Ezek azért indultak meg, mivel regnum Poloniae duos integros annos sine Rege manens a trónkövetelők szabadon működhettek, a tényleges vajdakkal versenyezve.* Ezért jól tette, hogy kettőt közülök elfogatott. *Továbbra is igyekezzék e tekintetben, ne quid contra foedus et pacem delinquatur, neve fundamenta pacis offendatur.*

544.

Kraków, 1578 [május eleje.]

A krakkói Jagiello-egyetem Báthory István királynak.

Válasz. Felszólítására rövidesen részletes előterjesztést tesznek a naptárjavítás kérdésében, tudatában annak, hogy ez általános, az egész keresztény világot érdeklő kérdés.

Muzeum Konstantego Swidzińskiego. Warszawa. Janicki id. műve 141—2. l.

Serenissima et Sacra Regia Maiestas, domine et domine clementissime. Cum summa ac ea, quam debemus observantia orationum nostrarum atque omnium obsequiorum promptitudinem S. R. M^{ti} Vestrae imprimis offerimus.

Cum nihil sit, quod aeque velimus, Serenissime Rex, quam ut nostris, quae hic profitemur, litterarum studiis, omnium animos ad amorem nostrum alliciamus, fieri non potuit, quin eiusmodi opportunitatem nobis offerri vehementer gauderemus, qua non solum S. R. M^{ti} Vestrae, sed etiam universo orbi christiano nostras disciplinas probare possimus. Ita enim et studiorum nostrorum fructus, ab illis, quibus maxime debetur, percipi, et opinio, quae de nobis ad exteros usque permanavit, commode confirmari posse videbitur. Quae quidem causae, quamvis eum difficilem omnino laborem, quem in restituendo calendario S. R. Maiestas V^{ra} nobis imposuit, satis commendatum reddiderunt, tamen haec maxima

⁴ Janozki: Nachricht raren polnischer Büchern I. része 83. l. és III. része 14. l. Bár nem idézte, ez adatait Reszka 1582 szeptember 1-én írt római leveléből vette.

visa est, quod eo laboris genere, non tam nostrae dignitatis, totiusque imperii S. R. M^{tis} V^{rae} splendorem illustrari, quam communem omnium utilitatem contineri animadvertimus; cuius amplificandae cum nullam occasionem relinquere debeamus, equidem id etiam onus ad certam rationem revocandi temporis, longe iam aberrantis libenter nobis imponi patimur, eique illos praeesse volumus, quorum iudicio similia et maiora etiam subiicere non veremur. Duce itaque Deo Optimo Maximo, cuius ope, magis quam nostris institutis corruptissimo hoc seculo, nostra floret adhuc litteraria respublica, opus hoc primo quoque tempore perficiendum curabimus, et quantum ingenio, arte, industria, experientia poterimus, contendemus, ut non solum S. R. Maiestas V^{ra} hoc domesticae testimonio delectari aliquando possit, sed ne Summi Pontificis Sanctitas una cum caeteris in partem sollicitudinis vocatis, quicquam sibi de nostris frustra promississe intelligat. Interim nos S. R. M^{tis} V. gratiae humiliter commendamus, Deo semper supplices ut S. R. M^{tem} V^{ram} ad sui nominis laudem, totiusque Reipublicae Polonae gloriam et Academiae utilitatem quam diutissime servet incolumem. Cracoviae ex Academia Sacrae R. M^{tis} Vestrae, die . . . anno Domini MDLXXVIII.

Sacrae et Ser^{nae} M^{tis} Vestrae subditi fidelissimi

Rector, Doctores, Magistri omnium facultatum
Universitatis Cracoviensis

545.

Roma, 1578 május 14.

P. Szántó István Báthory István királynak.

Miután hónapok óta nem látta levelét s nem hallott felőle, aggodalma támadt, hogy az erdélyi jezsuiták ügye erről az évről is lemarad. Követének érkezte azonban megnyugtatta s mivel értesítése szerint immár útban van a vallásügy érdekében érkező követe is, a király küldetését Jozafát királyéval kell összehasonlítani, aki mindenfelé papokat és levitákat küldött szét: hirdetni az Isten törvényeit. Példáját követte Ezechiás és Józsaías, aki a templomokat kisépertette, utánok most pedig így tesz István király is; hiszen midőn Erdély kormányzását átvette, első dolgának tekintette a vallástisztaság visszaállítását. További bibliai példákat hozva fel, kitartásra inti az eretnekek elleni küzdelmében. Egyben köszöni a jezsuita rend iránti szeretetét és jóságát, kérve Istent, hogy tartsa meg ezirányú ügybuzgóságát és támogassa nagy célja elérésében. A Vatikáni könyvtárban, annak tudós öre, Sirleto

Vilmos bíboros szorgalmasan dolgoztat a királynak, igyekezővén minden magyar és lengyel vonatkozású régi oklevelet felkutatni és számára lemásoltatni.

Bibl. Vat. Roma. Vat. Lat. 6205. Celes jezsuita budapesti másolatgyűjteménye II. köt. 294—301. l.

Serenissime et Invictissime Rex, Pax Christi. Cum tacitus mecum admirarer et moerens saepe in animo meo revolverem, Rex Serenissime, quid causae esset, quod pluribus iam mensibus nec nuntium, nec litteras, nec novi quidquam ex Polonia de Ser^{ma} M^{te} Tua acceperimus dubitaremque vehementer atque metuerem, ne etiam hoc anno res Transylvanicae impendirentur, aut in aliud longius tempus reiicerentur: En repente et peropportune Dominus Paulus Zajczkowsky,¹ orator Ser^{mae} M^{tis} Tuae foecundissimus superveniens, omnem nobis admirationem sustulit, sollicitudine animum liberavit, moerorem in gaudium, timorem vero in certam expectationem commutavit. Intellexi enim partim ex sermone eius familiari, partim ex litteris, quas Ser^{ma} Maiestas Tua per eum ad me dedit,² Legatum M^{tis} Tuae Serenissimae (cui tota cura negotii nostri commissa est) iam in itinere esse et propediem affuturum. Vere bonus et Sanctus Dominus, qui reliquias gentis nostrae in Transylvania collectas, et a Turcica quidem rabie illaesas conservatas, fraude tamen haereticorum et astutia diaboli circumventas perire in variis et gravissimis erroribus non est passus, sed oculis misericordiae suae eas respiciens, immisit in cor prudentissimi et sapientissimi Regis, ut de congregatione et revocatione ovium dissipatarum sedulo cogitaret: viros Catholicos, qui alicuius essent pietatis et eruditionis, diligenti cura magnoque labore hinc inde conquerendos atque in Transylvaniam amandandos curaret.³

Sic olim legimus fecisse Iosaphat, Regem Iuda pientissimum; qui, ut primum in solio Regali se vidit constitutum, misit confestim Sacerdotes et Levitas, qui per universas urbes legem Dei populo annunciarent, ab errore homines revocarent, verum Dei cultum veramque antiquorum Patrum religionem omnibus persuaderent, servandamque praedicarent. Itaque (ut Scriptura Sacra ait) factus est senior Domini super omnia regna terrarum, quae erant per girum Iuda, nec audiebant bellare contra Iosaphat. Sic Ezechias, Dei amantissimus Rex, anno et mense primo regni sui aperuit valvas domus Domini et instauravit eas, adduxitque Sacerdotes

¹ Lengyelesen írt neve: Zajczkowski, latinosan Leporinus, miként néha a levelekben előfordul.

² Ismeretlen, nem maradt reánk vagy lappang.

³ Érti Bekes Gáspár leveretését, majd utána királlyá választását.

atque Levitas, et congregavit eos in plateam orientalem, dixitque ad eos: Audite me Levitae et sanctificamini, mundate domum Domini Dei, Patrum nostrorum et auferre omnem immunditiam de Sanctuario. Peccaverunt Patres nostri et fecerunt malum in conspectu Domini Dei nostri, et praebuerunt ei dorsum, clauserunt ostia, quae erant in porticu et extinxerunt lucernas incensumque adoleverunt, et holocausta non obtulerunt in Sanctuario Deo Israel. Concitatus est itaque furor Domini super Iudam et Ierusalem, tradiditque eos in commotionem et in interitum, et in Sibillum, sicut ipsi cernitis oculis vestris. En corruerunt Patres nostri gladiis, filii nostri et filiae nostrae et coniuges captivatae ductae sunt propter hoc scelus. Haec ubi Rex ad Sacerdotes perorasset, misit eos ad emundanda templa ab immunditiis idolorum et ad docendum Legem Domini, et ad congregandum populum, ut servirent et celebrarent Phase Domino. Sic Iosias quoque Rex religiosissimus, mox ut coepit regnare, lucos et simulacra comminuit, misit Sacerdotes, qui expugnarent et instaurarent templum Domini, Librum Legis in templo Dei inventum, coram se recitari iussit, audiensque verba Legis scidit vestimenta sua, dimisitque Sacerdotes dicens: Ite et orate Dominum pro me et pro reliquiis Israel super universis sermonibus Libri istius, qui repertus est, magnus enim furor Domini stillavit super nos, eo quod non custodierunt Patres nostri verba Domini, ut facerent omnia, quae scripta sunt in volumine isto. Deinde ipse quoque Rex congregans populum legit coram eo verba Legis et stans in tribunali suo, percussit foedus coram Domino, ut ambularet post eum et custodiret praecepta et testimonia, et iustificationes eius in toto corde suo, et in tota anima sua; faceretque, quae scripta sunt in volumine illo, quod legerat. Adiuravit quoque super hoc omnes, qui reperti fuerunt in Ierusalem et Benjamin, et fecerunt habitatores Ierusalem iuxta pactum Domini Patrum suorum. Abstulit ergo Iosias cunctas abominationes de universis regionibus filiorum Israel et fecit omnes, qui residui erant in Israel servire Domino Deo suo, cunctis diebus vitae eius. Sic et caeteri novi et veteris Testamenti Reges, qui Dei nutu ad regni gubernacula fuerunt proveci, zelo Divino accensi, ut primum limites sui imperii attigerunt, primam cogitationem, primamque curam de cultu Dei restituendo et propagando habendam esse censuerunt, quorum pietatem praepotens Deus felici rerum omnium successu abunde remuneravit. Laborabant fideles famuli Dei pro honore et gloria Dei, et Deus cogitabat de illorum protectione et exaltatione. Contra vero impiorum et haereticorum Regum atque Imperatorum primum studium fuit perfidiam suam propagare et

nostram religionem opprimere, sed inutilis fuit omnis eorum conatus. Ipsi enim, ut fumus evanuerunt in cogitationibus suis, veritas autem Domini mansit et manebit in aeternum. Verum quid peregrinis opus exemplis, cum iam olim Ser^{ma} Maiestas Tua in se ipso Regis prudentissimi et perfecti typum egregie expresserit? Nonne cum Transylvaniae gubernacula Tua Maiestas suscepisset, primum omnium de religionis restitutione et templorum expurgatione et restauratione coepit cogitare. Quod quam gratum Deo fuerit, conicere potest Tua Maiestas ex duplici victoria, quam brevissimo tempore de rebelli subdito suo habuit, et ex sceptro Regali, ad quod praepotens Deus paulo post exaltavit. Erat tunc iucundum spectaculum in Transylvania, in quo castra et urbes erant theatri, spectatores Deus et Angeli, actores Princeps ipse et seditiosi cives. Princeps totus erat in eo positus, ut antiquam religionem exulantem revocaret in regnum et ecclesiis suos census restitueret, inique ab Evangelicis novis alienatos et occupatos. Displicuit hoc Principi tenebrarum, qui est Rex super omnes filios superbiae, excitavit seditiones, inflammavit animas perditorum hominum contra pium Principem, promisit dignitates, honores, libertatem, opes, praedamque plurimam. Currunt confestim ad arma coeca vanae gloriae mancipia, inflantur fumo ambitionis sive tantum laudis cupidi, Dei praeceptorum obliviscuntur, struunt innocenti insidias, inhiant ad caedes fratrum suorum, quorum haereditates et possessiones iam dudum spe devoraverant, dignitates omnes animo et voluntate inter se distribuerant. Talia impii cogitabant et latere se existimabant; sed Deus ex alte intuebatur et subsanabat eos, quoniam contuebatur repentinum illis supervenire interitum. Capti sunt igitur astuti in astutia sua, iniquitas impiorum in capita ipsorum descendit, inciderunt in foveam, quam iusto paraverant, suspensi sunt cum Aman superbo in eodem patibulo, quod innocenti Mardochoaeo erexerant; dissipatum est consilium Acitophel. Cum ambitioso Absolon (qui sollicitabat ad defectionem corda virorum) suspensi in ramis arborum inter coelum et terram pependunt. Separati sunt improbi cives, patriaeque funesti eversores a bonis civibus; eiectione sunt turbatores pacis et pax optata bonis reddita est. Extincta denique est pernicioosa lues, quae interiora corporis depascebatur et interitum toti corpori minabatur.

Tales habet exitus insana cupiditas regnandi, hos producit fructus improba coniuratio. Habes ergo Rex Serenissime in te ipso quem admireris, quem imiteris et cui te conformare debeas. Te ipsum igitur tibi proponito, antiquo tui ipsius exemplo. Perge vi-

riliter ut coepisti in tuenda et propaganda fide orthodoxa. Oppone te fortiter haereticis omnibus, ministris Sathanæ et præcursoribus Anti Christi, nec quidquam illis unquam concedas, quod ali-quod modo fidei Catholicae adversatur. Nihil eos metuas, etiamsi cum tota legione Tartarea contra Te conspirarent. Canes enim sunt foetidi alligati, tenentur a potentissimo Olympi moderatore, nec nocere possunt, nisi quibus, quando et quantum ille permiserit. Idem hic adest Christus spectator operum tuorum, qui fuerat in Transylvania, idem protector, gubernator et adiutor, et capillus de capite tuo sine permissu eius non peribit. Idem ipse semper tibi assistit, optimus conscientiae tuae testis et fidelis omnium laborum tuorum remunerator. Ipse est primus et novissimus, qui Apocalypsi hortatur ad fortiter agendum et victoribus promittit coronam vitae, regnum aeternum, manna absconditum, calculum candidum et in calculo nomen novum, quod nemo novit, nisi qui accipit. Ipse denique est, qui potestatem iudicandi et regendi omnes gentes, quam accepit a Patre communicaturum se cum electis suis pollicetur. Qui vicerit, inquit, et custodierit opera mea usque ad finem, dabo illi potestatem super gentes et reget eas in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringentur, sicut et ego accepi a Patre meo. Sed quid ego per Deum immortalem ago? Quorsum me affectus transportavit? Fateor, Rex Serenissime, cum Dei tantum optimi maximi erga nostram gentem inauditam bonitatem et misericordiam paucis celebrare et Tuae Ser^{mae} M^{ti} pro sua erga me, nostrumque ordinem incredibili amore et benevolentia gratias agere instituissem. Interea dum suavissimos cum Ser^{ma} M^{te} Tua misceo sermones, nescio quomodo me in Ser^{mae} M^{tis} Tuae res gestas incidissem, quas dum confero cum aliorum pientissimorum Regum praeclaris gestis, longius etiam quam putaveram, orationem meam a proposito suo aberrasse. Quamobrem ne patientissimas Ser^{mae} M^{tis} Tuae aures prolixiori oratione offendam hic finem scribendi facio. Precor Christum optimum maximum, ut qui sanctum istud desiderium extirpandae haereseos et restituendae atque propagandae fidei Catholicae in animo Ser^{mae} M^{tis} Tuae excitare voluit, ipse quoque pro sua bonitate hoc pium propositum, hanc Deo gratam voluntatem, hunc sincerum erga res Dominarum affectum, hanc religiosam mentem, hunc denique ardentissimum veritatis et honoris Dei zelum in Ser^{ma} M^{te} Tua perpetuo confirmare, conservare, provehere, augere et perficere dignetur. Et quia placuit suae immensae pietati Tuam Ser^{mam} M^{tem} ad summi honoris apicem provehere, oro, precor et obtestor, ut vires ad tanta regni onera sustinenda Tuae Ser^{mae} M^{ti} sufficientes concedat, ut tantam donet

potestatem, quantam ad reprimendos et profligandos hostes Christiani nominis satis esse videbitur. Et sapientiam, prudentiam, clementiam et iustitiam tantam tribuat, quanta necessaria est ad bonam vastissimi regni tui gubernationem, ad perspiciendum et superandum callidi daemonis insidias occultas et ad cognoscendas atque vitandas impiorum haereticorum fraudes, ut post remotam copiosam gratiam largiatur, qua et propriae saluti prospicere et tot diversas nationes tuae potestati subiectas linguis, moribus et religione plurimum inter se dissidentes quiete et prudenter regere, Deo reconciliare et in una Sancta Catholica et Apostolica fide unire aliquando possis universos, ac tandem ad illum supremum et beatum regnum, in quo sine cura et molestia imperatur, sine repugnantia obtemperatur, et sine tumultu aut perturbatione in summa voluptate et tranquillitate reguntur, feliciter cum multis aliis valeas pervenire, quod faxit semper potens et beata Trinitas. Amen.

Ill^{mus} Cardinalis Sirletus non cessat de Ser^{ma} M^{te} Tua, de tota Ungaria et Polonia insigniter bene mereri. Iubet enim in gratiam Tuae Ser^{mae} M^{tis} omnia veterum Pontificum regesta, ante quadringentes aut 500 annos manu scripta et in Vaticana Bibliotheca recondita diligentissime evolvi, et ex epistolis Regum Hungariae atque Poloniae ad Pontifices Romanos datis, et e Pontificum litteris ad eosdem Reges missis curat diligenter notari et colligi, quaecumque ad contexendas historias Hungaricas et Polonicas utilia fore existimantur; in quibus perlegendis et excerptendis duo viri inclyti, Dominus Fridericus et Dominus Marinus, Ill^{mi} Cardinalis Sirleti consanguinei et Vaticanae Bibliothecae praefecti molestissimum et prope dixerim intolerabilem exantlant laborem; qui tamen perexiguus illis videtur propter amoris magnitudinem, quo erga Ser^{mam} M^{tem} afficiuntur. Quare non alienum ab officio meo putavi, si diligentem eorum operam et praeclarum erga Ser^{mam} M^{tem} Tuam studium paucis hic attingere eosque unice Ser^{mae} M^{ti} Tuae commendarem. Nos in horas singulas Ser^{mae} M^{tis} Tuae Legatum expectamus, qui ubi venerit, intelligemus plenius ex illo Ser^{mae} M^{tis} Tuae voluntatem eique maturabimus primo quoque tempore satisfacere.³ Opto Ser^{mam} Tuam M^{tem} bene valere. Datae Romae. Anno a Virginis partu 1578 pridie Idus Maii.

Ser^{mae} M^{tis} Tuae addictissimus et obstrictissimus

Stephanus Arator Pannonius S. I.

³ Ez a fejezet, meg a levél utolsó bekezdése kiadva (nem a legpontosabb) Boratyński: Caligarii nuntii epistolae 10—12. l.

546.

Roma, 1578 június 3.

Szántó István atya Báthory István királynak.

Figyelmébe ajánlja nemes Baythi Mátyás veterán katonát, aki most szabadulván hosszas török fogságából, hadában kíván szolgálni. Vallásos katolikus ember, hogy pedig milyen vitéz, mutatja az, hogy útjában tíz német lator rabló támadta meg s miután egyet közülök súlyosan megsebesített a többi elszaladt előle.

Bibl. Vat. Roma. Vat. Lat. 6205. Celes más. II. köt. 325—6. 1.

Serenissime atque Invictissime Rex. Pax Christi.

Annis proxime elapsis capti fuerunt in finibus Hungariae aliquot Hungari militares viri, qui post diuturnam captivitatem et carceris macerationem tormentis variis subiecti, evulsionem dentium tamdiu vexati sunt, donec pro sua liberatione certam pecuniae summam promitterent, quam ut solvere possint ad Christianorum auxilia sibi confugiendum esse putaverunt. Peragrata igitur Germania, Hungaria et Gallia Romam tandem ad Summum Pontificem pervenerunt, a quo benigne et paterne suscepti, pecunia et litteris commendatitiis liberaliter sunt adiuti, caeteris autem in patriam hinc redire cupientibus, praecipuus eorum, nomine Matthias Baythi natione Ungarus, genere nobilis, professione veteranus miles, fide et religione sincerus Catholicus, soluto pretio redemptionis et pertaesus fines Ungariae (ubi a pueritia fere sub Imperatore fidelissime et strenuissime militavit) desideransque deinceps sub umbra et protectione Tuae Sacrae Mis quietiorem ducere vitam, rogavit me, ut se Tuae S. M^{ti} officiose commendarem. Commendo igitur virum hunc nobilissimum Tuae S. M^{ti} ea, qua possum diligentia, et rogo, ut in eo honore et officio eum constituat, quo maxime dignus videbitur. Est enim homo maturi iudicii, magnae experientiae, bonae conscientiae, vitae integerrimae et Catholicus non solum sincerus, verum etiam pius, qui ut spero, erit ornamento aulae Tuae S. Mis et exemplo suo multos commilitones milites suos ab haeresi ad sanio rem mentem revocabit. Iam vero quanta sit in eo peritia rei militaris ex eo facile Tua S. Maiestas coniectare poterit, quod cum hoc anno per Germaniam transiret, et decem latrunculi Germani ex insidiis eum adorti fuissent, adeo viriliter se contra eos defendit, ut unum eorum graviter vulneraret, reliquos vero omnes in fugam converteret, ipse autem a nullo eorum laedi in corpore potuerit, sed in pallio solo, quo erat indutus vestigia pugnae et indicia insignis militis apparuerint, in quo et nos fissuras non

paucas tamquam vulnera inflictā oculis nostris conspeximus. Quare non utar pluribus verbis in commendando viro Nobilissimo, quod nihil dubitem eum per se Tuae S. M^{ti} non solum gratum et utilem, verum etiam necessarium futurum. Opto Ser^{max} M^{tem} Tuam recte valere. Datae Romae, 3. Iunii 1578.

Legi Hosio¹ hanc epistolam et sequentem, et ipse mihi suas ad Regem litteras, in quibus dissuadet Regi, ut Blandratam et fratrem eius iuridicos haereticos amoveat a se et a Transylvania.

Tuae Sac^{mae} M^{tis} addictissimus

Stephanus Arator Pannonius

Megjegyzés. Baythi Mátyás Lengyelországba a fenti levéllel Thomas Dalmata nevű ifjú kíséretében indult el, aki három évet töltvén Rómában, felszólítására olasz tolmácsul csatlakozott hozzá, miután magyaron kívül a dalmát nyelvet (azaz a dalmáciai horvát tájszólást) is ismerte. Ezt kiválóságáért Szántó egyidejűleg külön levélben ajánlta István király figyelmébe, minthogy késznek ajánlkozott akár katonai szolgálatra is; míg egy másik levélben honfitársának, az ugyancsak dalmát származású Fabio Györgynek is ajánlta. Ez a király gyóntatója volt. (Ugyanott.)

547.

Istanbul, 1578 június 8.

Mehmet vezérpasa Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Kiadtam a Documente II. köt. 146—7. l.

Hírét vevén, hogy ajándékot fogadott el a tatár hántól, tanácsolja, adja neki vissza, különben nem fogja többé a szultánnál támogatni.

548.

Livóro, 1578 június 12.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Válasz. A tatárok túlkapásaival szemben kéri intézkedjék megfélekezésük dolgában.

Staatsarchiv. Wien. Harmuzaki: Documente III/1 p. 19.

Az Achmed chiaus által hozott levélre megnyugtatta, hogy maga is intette a prekopi tatárok hántját barátságra, *sőt cum in regnum hoc ex Transsylvania veniremus még útközben követel küldtünk ad patrem eius; de midőn minket in extremis regni nostri finibus versus Germaniam esse cognovisset, birodalmunkba*

¹ Hosius Szaniszló lengyel származású vármiai püspök, jeles egyházi író és bíboros, akit a pápa nagypenitenciáriussá nevezvén ki, Rómába költözött s annak közelében hunyt el 1579 augusztus 15-én, 75 éves korában; lelkes híve István királynak, mindjárt uralkodásának eleje óta.

tört és számtalan falut égetett fel, rabolva és pusztítva embereivel. Szövetségének biztosítása érdekében még 25/m tallér ajándékot is ajánltunk fel neki, de Devlet Cheray halála után, fia Mehmet Cheray követünket fogságba vetette és továbbra is ellenséges indulatot tanúsít. Kérjük tehát intse jobb belátásra, miután békét kívánunk; *hisz pacem praeterea cum Moldavia vicinitatem habuimus s ennek érdekében léptünk fel szigorúan békebontó vajdáival szemben is.*

Megjegyzés. A levél utolsó mondata István király Podkova vajda elleni szigorú eljárására vonatkozik. Ez avval ért véget, hogy ép ez időben (1578 június 16-án) Ilyvó főterén lefejezték. Bajtársai ugyan mindent elkövettek könyörgéseikkel, hogy a király megbocsásson a kiváló katonának, de — miként Laureo nuncius megjegyezte — a csaus jelenléte többet nyomott a latban s a kortársak bizony rossz néven vették a királytól, hogy engedett a szultán követelésének.

¹ Laureo nuncius 1578 június 19-i és Caligari nuncius már fentebb idézett június 28-i jelentése alapján.

549.

Lwów, 1578 június 28.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Staatsarchiv. Wien, Hurmuzaki: Documente III/1 p. 19—20.

Értesíti, hogy miután birodalma szélén quendam latronem, qui se Petrum filium Alexandri palatini Valachiae mondván, zavarásokat idézett elő s azok megfékezésére hadakat küldött el-lene, kéri, ne magyarázza ezt félre.

550.

Iasi, 1578 július 12.

Sánta Péter vajda Báthory István királynak.

Bibl. Nat. Paris. Iorga: Acte și fragmente I p. 27.

Megértvén Andreas Taranowsky által tolmácsolt üzenetét, köszöni jóindulatát és hűségéről biztosítja.

551.

Kraków, 1578 július 13.

Possevino Antal jezsuita atya Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Caligarii Epistolae p. 31—33.

Ajánlja a III. János svéd királlyal fenntartandó barátság ápolását, amiről vele otllétekor tavaly sokat tárgyalt s erről a pápának is beszámolt.

Megjegyzés. István királynak ez volt első érintkezése a tanult jezsuita atyával, akinek később annyi szolgálatát vette igénybe az

oroszokkal való békekötése s az erdélyi vallási viszonyok körüli fáradozásában. Báthory igen nagyrebecsülte klasszikus míveltségeért s róla mindig a legnagyobb elismerés hangján emlékezett leveleiben meg a nunciusokkal való társalgásában.

552.

Istanbul, 1578 július 18.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI p. 619—620.

Emberét küldvén in Muschoviam propter pelles et alias nobis necessarias res, miután az visszatérőben meghalt s a vásárolt áruk országban maradtak, kéri küldje azokat in Moldaviae fines, ahol majd átvéteti őket.

553.

Lwóro, 1578 július 28.

Báthory István király Provana Prosper bendzini kapitánynak.

Miután Brutus János Mihály évjáradékát a krakkói sóhivatalba tette át, legyen gondja, hogy azt neki mindig pontosan kiutalják.

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 180 p. 195. Hiv. más.

Stephanus Rex etc. Significamus nostris hisce literis universis et singulis, quorum interest. Dederamus antea nobili et eximio viro Ioanni Michaeli Bruto „Historiae Hungaricae“ scriptori nostro literas nostras, quibus ipsi stipendium annuum ex thesauro regni singulis annis percipiendum assignavimus. Ad cuius supplicationem nobis ea in re factam, faciendum nobis esse existimavimus, ut propter commodiorem, facilioremque pecuniae perceptionem, illud ex thesauro in zuppas nostras, salinasque Cracovienses ipsi transferamus, quemadmodum quidem praesentibus literis nostris *rendeljük, hogy neki azt pontosan* propriis quietationis literis *ellenében kiutaljátok*; etc. Datum Leopoli, die vigesima octava mensis Iulii anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo octavo. Regni vero nostri anno tertio.

554.

Lwóro, 1578 július 28.

Báthory István király Mehemed pasának, a portára.

Bibl. Nat. Paris. Iorga: Acte și fragmente I. p. 28—29.

Értesülvén azokról a mozgalmakról, amelyek birodalmunk e keleti határait Moldva felől fenyegetik egy magát vajdafinak kiadó részéről, seregünket küldtük Péter moldvai vajdához, hogy együttesen megbüntessék.

555.

Istanbul, 1578 augusztus 12.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI p. 622—4.

Válasz. Értesülvén Tartarorum Han Mehemet Giray országába való beütéséről, emberét küldte hozzá, a béke fenntartása érdekében; etc.

556.

Istanbul, 1578 augusztus 12.

Mehmet pasa vezér Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 27—8.

Hírét vevén, hogy Kozakos Polonicos unum quendam latronem Petrum „Mortui Alexandri vayvodae filius sum“ dicentem vajdájokul választották és 8000 főnyi sereggel Moldvába törtek, hogy elűzzék valódi kormányzóját, Péter vajdát, kéri büntesse meg azokat a rendbontó hadakat és hamis urukat.

557.

Lvóvo, 1578 augusztus 31.

Báthory István király Lubló város tanácsának.

Biztosítja, hogy megmaradhat a Szepesi prépostságnak bérbeadott dézsmák szedésében s abban őket Macieiomski János kapitány nem fogja háborgatni.

Schmauk: Suppl. Analecta terrae Scepusiensis 461—5. 1.

A király végzésében az volt döntő: ut ipsi oppidani Lublyovienses ab antiquis temporibus in usu et perceptione earundem decimarum iuxta contractum suum cum praepositis Scepusiensibus semper habitum fuerint; etc.

Megjegyzés. Ez az igazságos végzés a Bornemisza Gergely váradi püspök, szepesi prépostnak¹ a dézsmaszedés miatt Lubló város tanácsával keletkezett ellentéte következtében támadt peres ügyet fejezte be szerencsésen, amely döntés végett egész a király elé jutott. A város három követét küldte Báthoryhoz, amint hírét vette, hogy az közelében, llyvó városában tartózkodik; míg Macieowski kapitányt egy lengyel familiárisa képviselte, felszerelve a prépost június 2-i levelével s a prépostság provizorainak három nyugtájával.

¹ A magyar király által kinevezett váradi püspök Szepesváralján tartotta székhelyét ezidőben, nem Váradon, amely az erdélyi fejedelemséghez tartozott, ahol a katolikusoknak 1556 óta püspökük nem volt.

558.

Istanbul, 1578 augusztus 31.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 30—1.

Újabb értesítést vevén arról, hogy a lengyelországi kozákok Moldvába törtek, *kérjük* ut latrones communem tranquillitatem turbantes non negligat, sed severissime punit et diligentissime curet, ut contra foedus et pacem sanctissimam nihil agatur et committatur in istis negotiis.

559.

Lwów, 1578 szeptember 1.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 30—32.

Válasz. Készséggel megtesz mindent a határokon becsapó emberek megfékezésére, sőt a legközelebbi országgyűlésen végzést fog hozatni ellenük: ut omnes subditi nostri, si qui eas excursiones facere auderent, pro exulibus perpetuis ac morte damnatis haberentur.

560.

Lwów, 1578 szeptember 12.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 36—7.

Válasz. Biztosítom, hogy mindent elkövetek a Moldvába betört doni kozákok megfékezésére és *már is* misimus campiductorem nostrum cum parte equitatus Polonici et Bekesium cum peditatu nostro aulico ad eos opprimendos, *mire azok a tolvajok rögtön eloszlottak.*

Megjegyzés. Erről a dologról egyidejűleg két külön levélben tájékoztatta bővebben Mehemed pasát is.¹ Bekes egyébként augusztus elején indult 200 lovassal meg valami 600 hajdúval Ilyvóból a moldvai vajda megsegítésére; sőt híre járt, hogy helyébe a király őt akarná a vajdai székre ültetni, ámbar ennek sok akadálya volt.²

¹ Ugyanott, a 37—39. lapon.

² Két krakkói olasz hír (1578 augusztus 6-áról és 15-ről) a nuncius köréből; Filitti id. m. II. füzete 25. l.

561.

[Gyulafehérvár,] 1578 október 10.

Névtelen könyörgő Báthory István királynak.

Zavaros fogalmazású elmélkedés a király jóságáról, igaz tanításáról, gyakorta való írásáról és beszédei hatásáról; a végén alá-

zatos könyörgés, hogy támogassa őt a Bánffyakkal szemben fennálló követelésük ügyében.

Sombory levéltár. Budapest. Megfakult sűrű írású fogalmazvány, melyet a névtelen író a Lengyelországba visszatérő Gyulai Pállal küldött be István királynak.

Fidelium seruiciorum meorum in gratiam V^{rae} S. M^{tis} perpetuam ac humillimam subiectionem.

Az Mindenható Keg(i)elmeő vr Isten lathom keonyeorgelwnket meg halgattya felleged: feleol, mertt nem Zewnyk meg ew Zenttfellege Meg Mwtattnj Minden keg(i)elmefleget fellegedhez. Mjkor ew Zentt Istenlege illien Nag(ifa)gos dolgokat Chelekedet felleged: által, tebyt hogj hattra haggjam ez igen Meg Nyomorodott Romlott Nemzetett felleged: feyedelemfegeteol fogwa Melj Nagj chendeflegben meg tartotta eő tartya, kytt hogj ew Zentt fel(fe)ge Meg Neh Zewnteffen eő vonnjon, - - - d fel(fe)gedet, bodogh hozzw elettel egefflegel, minden lelky teftj Jokal eő Igazgattwan vezerelwen lelki tefti Allapatban Meg Aldwan eoregbjchen, Eyel Nappal keonyergeok, Mertt Jol Ismerem hogj Reÿank valo gondwiselele, keg(el)meflege fellegednek Semyben Meg Nem Zewntt, mind prae - - - mind generaliter nagytwl fogwa kjchjnyg feyenkent Mjnd az kjknek occasio adatyk fel(fe)gedet Zemelj Zerent Meg kerefny, Mjnd kyk itt wagjwnkyő fel(fe)ged Nagy keg(iel)melen amplectalya excipialya, eő Meg Irtogettya ex Regia liberalitate Regy dychireteő feyedelmeknek zokalkok eő természetek zerent largiciokal kegieő Zawaywal Jntelywel tanytalywal eő gjakorta valo Jrafywal bjzon Nagy fokzor Jwtnak Ezembe Ennekemyő az fel(fe)ged: keg(iel)meő Bezedj, feokeppen fogwaftan mykor fel(fe)ged monda hogj Nem vezen Eoreok Bwchwt Jlljen Zegen Niomorwltt kewfseb Zolgayatol, Mert Meeg Sokzor Meg Akar lattnj fel(fe)ged: de az Isten Nem atta eddygh az occasiott Benne Melyet igen Nagy Zywem Zerent warnek, kj Isten vthan chak fel(fe)gedteol lehet, mert Nekem elegfegem Sem modom Imar Jol lathom Njnchen, Jollehet keg(el)meő Vram Nyomorwlagat Bantalth egjebet eő Nagjwbat tellieő Elmem zerent hatra hagywan magam feleol Mjndenekett, Nem latok Mjntt az keozseonleges vezedelemteol valo felelem, hogj Az en ke(giel)meő Vramat ew Nagyilagat: (twdom Erthj fel(fe)ged): melj gyakorta valo nehez Betegflegben tartya (kjtt Az Mindenható Vr Isten hogj Eltetne Joh Egéllégben vsque ad annoő Nestorios) ew Zent fellege twggja azt kywannam,) Noha lathom az Bewnerett valo fenyegeteő eleol Az Istennek Sok Ostorÿtt Raÿtwnk Mert valoba ki zette ez Nemzett keozseol Mynd az feo Nepet az Veneket Tanachokatt,

ereofseket hadakozokatt etc. Seott feoldewnketj6 Meddeowe teotte Minden termelben (untalan lok zokatlan zapor esseket Aar vjzeket pochjakat fergeket az gabonakra, mjndenben valo fogiatkosalokat e6 Nyomorwlagokat Bochatot reank kikben --- effectulý Meg tetchenek. Njlwan rajtwnk E6, Mind ezeknei Nagiwb az ký ezeket Nemzette Minden iftentelenlege karomlala tewelgeo Bottrankozasa Mjnden fele vndok Bewneok zabadon el arattak keoztwnk kikertt Rettegek e6 félek (az mjntt ez feele Sok Signa praecedentia Iftennek ereo6 haraghjabol valo fenýegeteli zerent Mwtattjak) hogj Imar Majd Majd kefedelemmelkeol el Bwrýt e6 el teoreol Mjnket ew Zentt Iftenlege, kýtt --- Meg Ideýen reank gondott Výfelnj, twdhattnank Ertený Jeowendeo Eleottwnk Jaro e6 Meg Maradafwnk feleol, Mert Noha Nem tekjntewnk, sem tekjnthet Senkj egjebre az fe(lle)ged: Nemzett-ségénel, de Joh volna az en keg(iel)me6: Vram eleteben az feleol twdofoknak Ertelmefeknek, keotelefeeknek e6 ereofseeknek Bewnewnk mýatt Zegeni kýral fýa Eleteben Neh tekjntene Senki Akor diuerfumra, Mert ecczerj diffenfionk vtolfo vezedelmet hozna reank, hogy penýgh fel(ege)det: Mjltattlan voltomra ez feleýekkel Banthom, aad Zabadlagott reja az fel(le)ged: Nagj keg(iel)meflege e6 az Jelen valo Njomorwlagnak e6 keowettkezheteo vezedelemnek tekjntetj. Keonjeorgeok Azertt felle(gedne)k Alazatofon (nekem) keg(iel)mefen Meg Bochalfa. Vegezettre ha fel(le)ged: Meg Nem Banthom Megis fellegednek keonýeorgeok, Mýntt minden dologban Mýndeneknek keg(iel)me6: fel(le)ged legien keg(iel)me6: Mj hozzankj6 az Banfýakal valo végezés e6 meg elegýtee6 feleol Twggýa fel(le)ged hogj Mýkett kýwanwnk. Seott Meeg ez felettj6 Fel(le)gedben e6 ew Nagyilagaban: Magamnak Nagj Remenfegben vagjok, Mertt Bjzom Istenben, fel(le)gedben e6 ew Nagyilagaban. Materiam keg(iel)mes: vram Irafra Nem igen vagyon, felekj6, hogj Irafom Baira Neh keowettkezzek. Azertý6 rýttka Irafom Az fel(le)ged: lewelet sem lattam zegen Swlýok Imreh Vram halalatwl fogwa.¹

Direxi SER^{mo} Regi per P[aulum] G[yulai] 10: 8bris 1578.

¹ Meghalt, mint kancellár 1578 Szent Pál fordulása napján — azaz január 25-én Ujvárbán. (Egykorú feljegyzés, a Történelmi Tár 1880. évf. 644. 1.)

562.

Padova, 1578 november 1.

Riccoboni Antal tanár Báthory István királynak.

Melegen szól két erdélyi volt tanítványa haladásáról.

Uncius könyvéből kiadva Veress: Olaszországi magyar tanulók 515—5. 1.

Tanítványom, az erdélyi Leonhardus Uncius a magyar dolgokról írt verses művét örömmel olvasván, elismerésemet fejezem ki iránta s egyben megemlékezem másik növendékem: iuvenis Stephanus Bathoreus, fratris tui filius szorgalmáról is, melyet tapasztaltam: dum ipse Patavii fuit és Unciussal együtt tanult; etc.

563.

Istanbul, 1578 november 17.

Sokoli Mehemed pasa Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 629.

Válasz. Ajánlom, hartsa fenn a jó viszonyt a tatár hánnal, mert si amicitiam cum Ser^{mo} Tartarorum Hano constanter colueritis, ex parte illius nihil tumultum et impedimentum habebitis. Viszont a kozákokat le kell vernie, nem tűrve, hogy azokkal a lengyel urak szövetségzenek.

564.

Kraków, 1578 december 28.

Báthory István király Berzeviczy Márton ügyében.

Átírja a menyasszonyával, Woianoroi Damarauí Katalinnal kötött (keletnélküli) német nyelvű házassági szerződését, melynek alapján hozományul leistenauí birtokát kapja Keleti Poroszországban.

Kakaslovníci Berzeviczy-levéltár. Budapest. Egykorú másolat. Kiadta Berzeviczy Egyed, a Történelmi Tár 1899. évf. 52—55. l.

Közhírré tessziük, hogy megjelenvén előttünk Generosi Nicolaus et Hieremias fratres germani, et Joannes frater suorum patruelis de Berzeuice, Hungari, pro se et pro Christophoro de Berzeuice in remotioribus Hungariae locis tum absente, kijelenték, quod cum a Generoso Martino de Berzeuice Equite ac nostro per Transylvaniam cancellario patruo suo requisiti essent, hogy hozzájáruljanak az ő és menyasszonya közt létrejött házassági szerződéshez, azt most bemutatják és írásba venni kéri, miután úgy a maguk, mint atyafiságuk nevében se itaque, quod iuris et aequitatis eos articulos esse existiment, et quod postulatis commemorati Martini Berzeuicei patruí sui satisfacere studeant, mindenben hozzájárulásukat nyilváníják.

Megjegyzés. Bővebben ismertettem Berzeviczy Márton életrajzában. Közöltem benne Berzeviczy Márton kerek címere képét is, a ma már idegen kézben lévő leistenauí kastély lépcsőházából, amit ottani tanulmányutamban fényképeztem volt le.

565.

Wilno, 1579 február 10.

Báthory István király Tyczyn Györgynek, Rómába.

Küldje sürgősen Ridolfini Domonkos hadi mérnököt, akit a meginduló új háborúban nem nélkülözhet.

Bibl. Nat. Paris. Caligarii epistolae, p. 324.

*Sürgős szükség van reá, quia belli administrationem iam suscipimus... et stipendium quinquagenorum aut sexagenorum talerorum menstruorum, aliaque commoda ei promisiimus; etc.**Megjegyzés.* A címzett királyi megbízott Rómából december 10-én jelentette a királynak, hogy a kívánt építész még karácsony előtt útnak indul in Poloniam.

566.

Grodno, 1579 február 19.

Báthory István király Albert Frigyes brandenburgi örgrófnak.

Kis lánya keresztelésére maga nevében és személyében Berzeviczy Márton kancellárt küldi.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen. Königliche Familie.

*Miután (miként már előbb, e hó 7-én is írtam¹) újszülött leányát — Máriát — államügyeim sürgőssége miatt „ex sacro fonte levare“ személyesen nem bírom, ezennel magam képviselőtében Berzeviczi Márton erdélyi kancelláromat küldöm, hogy „ad sacrum baptismatis fontem“ jelen legyen „atque omne id muneris obeat praestetque, quod in ea re sacra obiri, praestarique ab iis solet, qui compatres nominantur“ s a kiseded anyját is nevemben üdvözlje.*¹ Ez a levele nem maradt reánk.

567.

Grodno, 1579 február 25.

Báthory István király György Frigyes brandenburgi örgrófnak.

Ami Leistenau birtokának Berzeviczy Márton részére való adományozását illeti, a felmerült nehézségekhez az adományozott nem szólhat hozzá, mivel megbízásából távol, Konstantinápoly felé jár. Biztosítja azonban, hogy azt Albert Frigyes örgróf ismételt ajánlatára adományozta neki. A königsbergi Akadémia tiltakozása egyébként elévült, minthogy a nevezett fejedelem ötven évnél régibb idő óta van a jelzett jószág birtokában s így szabadon rendelkezhetett vele.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen. Königliche Familien.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae; etc.

Illustris Princeps domine affinis nobis carissime. Quid ad postulationem nostram de pago Listnoviensi, quem nostra gratia nobisque petentibus Illustris princeps dominus Albertus Fridericus dux in Prussia etc. affinis noster carissimus generoso Martino Berzeviceio Equiti et per Transylvaniam Cancellario nostro liberalissime contulit, commissarii nostri responsi attulerint intelleximus. Ac primo, quod Illustritas vestra videtur ambigere a quo et ob quas causas pagus ille Berzeviceio donatus sit, meminimus de eo nos iteratis nostris literis commendationum ante biennium cum ne mentio quidem gubernationis Illustritatis vestrae facta esset ab Illustri duce contendisse ac postea Berzeviceio nostro in Transsylvania absente nostra causa decretum atque condonatum, ut ex literis ipsius Illustris ducis in Transylvaniam ad ipsum Berzeviceium missis constat. Neque vero offendat Illustritatem vestram ipsum eius pagi possessionem cepisse iam gubernatione a nobis Illustritati vestrae decreta, cum ille ex remotissimis regionibus, qui Constantinopolim usque nostro iussu profectus erat, citius in has terras redire non potuerit. Academia Regiomontana ipsius Berzevicei integro iuri immerito derogare conatur; siquidem pagus ille quinquennio ante ab Illustri duce sit possessus, quam illi datus, et cuius potestatis fuit imprimis accedente autoritate et postulatione nostra de suo iure, quod liberet statuendi. Hinc tanto tempore interiecto tacite illi Academiae ius illud abrogatum fuisse videtur, quod in secundo possessore revocari durum et quod ab ipso Illustri duce etiam evictione ipsa privilegio adiecto cautum est. Quod ad Lichtenavios attinet, cum ea sit illius feudi ratio, ut ad illud nulla via pervenire feminae haeredes possint, cuius ratio nobis tum explorata non fuit, cum ipsi literas illas a nobis efflagitarent, facile perspicimus commendationem nostram ab illis per speciem iustae causae impetratam fuisse. Quae omnia, etsi ita defendi aut etiam defendi non possent, tamen iterum atque iterum rogamus Illustritatem vestram ne patiatur ipsum Martinum Berzeviceium inanem gratia Illustritatis vestrae redire. Id nobis pergratum fuerit pari aut maiore benevolentia Illustritati vestrae responsuris. De ipso Berzeviceio pollicemur eum huius beneficii non fore immemorem. Quod superest Illustritatem vestram bene feliciterque valere exoptamus. Datum Grodnae, vigesima quinta die mensis Februarii. Anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono. Regni vero nostri tertio.

Stephanus Rex ppr

568.

Roma, 1579 március 27.

Hosius Szaniszló vármiai püspök Báthory István királynak.

Megküldi neki tisztelete jeléül Osorius Jeromos sybveni püspök „Paraphrasis in Isaiam“ című tavaly megjelent művét.

Stanislai Hosii Opera omnia tom. II. p. 452; Caligarii Epistolae 92.

Proximo superiore anno miseram V^{rae} M^{ti} prophetam Isaiam Tulliane loquentem et ut inter preces, quas a lecto surgens, ad Deum fundere consuevit, unam aut alteram paginam in eo libro legeret sum hortatus; etc.*Megjegyzés.* A király könyvszeretétét annyira ismerték papi körökben, hogy ezt a művet a Vatikánból is megkapta volt s midőn egy ízben Caligari nuncius vele a latinul jól író kortársakról beszélgetett, és erre, a könyvre terelődött beszélgetésük, végtelenül dicsérte, kiemelvén, hogy Osorius irályát tartja valamennyi papi íróé közül a legkiválóbbnak.¹

569.

Roma, 1579 május 9.

Szántó István atya Báthory István királynak.

Követte: Uchański Pál ünnepélyes fogadtatása. Hatásos szonoklata a konzisztóriumban s a pápa dicsérete. Maga is a követ kíséretében óhajtana hozzáindulni, de indulása idejét még nem képes megállapítani.

Bibl. Vat. Roma. Vat. Lat. 6205. Celes más. II. köt. 328—335. l.

Serenissime atque Invictissime Rex. Pax Christi.

Diu a Romanis exspectatus et multum a nobis desideratus Orator Ser^{mæ} M^{tis} tuae, vir Clarissimus Dominus Paulus Uchanski mense Aprili ventis secundis et prospera valetudine, magno cum honore et splendido apparatu in hanc Urbem introductus, cuius felicissimus atque optatissimus adventus Summum Pontificem cum III^{mis} Cardinalibus, incredibili quadam et insolita perfudit laetitia, Romanos vero cum tota Italia in maximam rapuit admirationem, nobis autem inusitatam atque inauditam attulit voluptatem. Gaudebam enim, Rex Ser^{mæ} venisse iam tandem aliquando Comitem illum clarissimum atque integerrimum virum, qui me una cum fratribus meis secure hoc anno, et certe ad Sacram M^{tem}

¹ Caligari 1578 december 9-i krakkói jelentésében ekként: Havendo messo la Maestà del Re in dolcezza di ragionare, cascassimo negl' huomini, che hoggi scrivevano bene latino, et in questo proposito mi disse, che la Paraphrasi dell'Osorio sopra Isaia gl'era stata carissima, et lauda infinitamente lo stile di quel prelato, et lo preferisce a tutti gl'altri, che hoggidi scrivano. (Caligarii Epistolae p. 92.)

tuam Regiam esset deducturus. Laetabor praeterea, quod mihi felicem aliquando illum videre licuisset diem, quo Ser^{mae} M^{tis} tuae fides, pietas, religio et erga Sedem Apostolicam singularis observantia, non tantum per Ungariam, Poloniam, Transylvaniam, Germaniam et per fines Sarmatiae publica fama et communi voce populi praedicarentur, sed in ea quoque urbe, quae caput est orbis, coram supremo in terris Ecclesiae Catholicae pastore, palam per viros magnae auctoritatis annuntiarentur et passim ab exteris etiam atque distantissimis nationibus cognoscerentur. Quamvis enim notus iam olim foret Summi Pontifici et Ill^{mis} Cardinalibus constantissimus animus Ser^{mae} M^{tis} tuae, partim per litteras, partim per nuntios, partim ex relatione bonorum amicorum a simplici tamen populo non satis adhuc (propter falsas iniquorum hominum calumnias) virtutes tuae prospiciebantur. Verum enimvero hac celebri legatione ad Summum Pontificem facta, ita animi omnium fuerunt excitati, ut nullus amplius in Italia videatur relictus angulus, ad quem non celebris fama Ser^{mae} M^{tis} tuae pervolarit, nulla urbs, in qua non fiat mentio honorificentissima de sacra tua Regia Maiestate. Nulla regio, ad quam non pervenerit splendor nominis tui, nulla gens, quae tuas virtutes, fidem, iustitiam, prudentiam, humanitatem, benignitatem et pietatem possit ignorare. Erit igitur, Rex invictissime, haec publica religionis et obsequii tui declaratio aeternum coram Deo et Angelis eius sinceræ fidei tuae testimonium, erit apud Summum Pontificem, populum Romanum et exteras gentes perpetuum pietatis tuae monumentum. Erit nomini ac dignitati tuae gloria immortalis. Erit denique nationi Ungaricae et Polonicae laus et memoria sempiterna.

Sed ut facilius et exactius Regum prudentissime possis cognoscere, quantum splendoris haec legatio tuo nomini attulerit quantumque apud Summum Pontificem, Reges et Principes Christianos favoris, amicitiae, benevolentiae existimationis atque auctoritatis tibi conciliaverit, exponendum videtur breviter, qua pompa, quo splendore, qua hominum frequentia et gratulatione Orator Ser^{mae} M^{tis} tuae Urbem hanc fuerit ingressus, ut cum intellexeris, quo ille apparatu fuerit exceptus, eundem tibi quoque honorem fuisse exhibitum non dubitares. Tota enim Legati gloria ad eum referri consuevit, cuius ille nomine legatione fungitur.

IV 10 Quarto igitur Idus Aprilis, cum Orator Ser^{mae} M^{tis} tuae extra Urbem non procul a porta Flaminia substitisset, egressa primum

obviam illi est Romana Nobilitas, deinde Curia et familia Illustrissimorum Cardinalium, familia item Legatorum, Regum, Principum et Rerumpublicarum, familia praeterea Summi Pontificis cum Praetorianis militibus, Helvetiis et equitatu Italico. Postremo in occursum eius sese effudit tanta communis populi turba, ut a loco, ubi Orator exceptus est, usque ad palatium Ducis Octavii (in quo est introductus) plateae et viae omnes per bis mille circiter passus spectatoribus replerentur. Eorum porro, qui Oratorem praecedebant et qui comitabantur, ea fuisse fertur multitudo, ut aegre intra tres horas transitus eorum finiretur. Nec tamen in tanta hominum frequentia et varietate aliqua ordinis perturbatio oriebatur, sed eum diligenter quilibet custodiebat locum, quem honori, gradui et personae suae congruere non ignoraret. Postremo loco vir Clarissimus Dominus Paulus Uchanski Orator Ser^{mae} M^{tis} tuae, inter Magistrum domus Pontificis¹ et Patriarcham Hierosolymorum² Regia gravitate et modestia incedebat, quem Episcopi nonnulli et Praelati magnae auctoritatis subsequebantur. In medio fere itinere cum Orator esset prope castrum Sancti Angeli, tormenta bellica honoris et gratulationis causa tanto impetu sunt explosa, ut terra atque aedificia Urbis ingenti tremore concuterentur, hominum vero mentes stupore primum et admiratione, postea vero incredibili laetitia et voluptate afficerentur. Ventum est deinde ad hospitium, ubi Orator valedicens praelatis et viris, qui inter alios maioris videbantur auctoritatis, hilares omnes ad suas remisit aedes. Ipse quoque Clarissimus Comes cum sua familia pleno gaudio intra penetralia domus festinanter se recepit. Palatinus autem eius in primo statim ingressu columellis ex myrthi viventibus ramis confectis, depictis item armis seu stemmatum insignibus Pontificis, Regni Poloniae et Illustrium aliquot Cardinalium venuste satis ornabatur, intus vero Regio cultu et apparatu, aulaeis novis et peristromatibus praetiosis parietibus appensis splendide simul ac magnifice vestiebatur. Audivi vero gravissimos constanter affirmare, neminem ex omnibus Imperatorum, Regum et Principum Christianorum Legatis nec tam splendido ornatu, nec tanta nobilissimorum famulorum stipatum caterva, nec tam insolita spectatorum frequentia, nec tanto denique hominum applausu a 20 et eo amplius annis Urbem hanc fuisse ingressum, quanta est his diebus populi gratulatione Orator Ser^{mae} M^{tis} tuae introductus. Quod certe in maximam cedit laudem, gloriam et existimationem, non solum

¹ Claudio Gonzaga.

² Iohannes Antonius Fachinetto.

Ser^{mae} Regiae M^{tis} tuae, verum etiam toti nationi Ungaricae atque Polonicae.

Sequenti tandem die³ simili iterum hominum frequentia, clangore tubarum et strepitu bombardarum ad palatium Pontificis est deductus, ubi magna Summi Pontificis et Illustrissimorum Cardinalium gratulatione in publico Consistorio est exceptus, sed priusquam conclave, ubi Pontifex cum Cardinalibus consederat ingrederetur, iam Orator Regis Galliae praecesserat et praemisera nescio quam coram Pontifice protestationem, ad quam tamen nihil aliud Sua Sanctitas respondisse fertur, quam: Audivimus. Paulo post superveniens Orator Ser^{mae} Regiae M^{tis} tuae per dimidiam circiter horam tanta omnium attentione et approbatione coram Summo Pontifice et Ill^{mis} Cardinalibus peroravit, ut multis praelatis et amplissimis viris lachrymas excussisse fertur, cui Pontifex vicissim graviter perbenigne et humanissime ad singulas orationis partes respondit. Mirati sunt multi, quod nullum secum rhetorem, more aliorum Legatorum in Consistorium adduxisset, qui nomine eius coram Pontifice et Ill^{mis} Cardinalibus declamaret, sed ipse solum et officium Oratoris, et munus declamatoris subire non formidasset magnaue laude et satisfactione partes utriusque pertractasset. Qua in re adeo Summo Pontifici placuit, ut eum solum inter omnes Legatos Regum, nomine et officio veri Oratoris probe perfunctum esse palam et ingenue coram omnibus testaretur, et se desiderare diceret, ut caeteri etiam Oratores eius diligentiam et eloquentiam imitarentur. Atque haec de solempni ingressu Oratoris Ser^{mae} M^{tis} tuae dixisse sufficiant.⁴

Restat, ut et de praeclaris virtutibus ipsius Oratoris pauca quaedam dicenda esse videantur. Commendatur imprimis in eo insignis erga Deum pietas, nam priusquam solempni pompa et apparatu Urbem ingrederetur, animi labes coram uno ex Patribus nostris Sacramento poenitentiae pie et religiose expiavit. Post paucos item dies praemissa sacra exomologesi, tanta reverentia et modestia publice in templo nostro in maxima hominum frequentia ad Sacram Domini mensam accessit, ut Romanos omnes ad pietatem et devotionem excitaret. Eadem et in famulis eius erga poenitentiae et Eucharistiae Sacramenta visa est animorum propensio, quorum aliqui etiam e manu Summi Pontificis ipso die Sanctorum Paschae⁵ nobis spectantibus communionem Sacram percipere meruerunt. Deinde laudatur in Clarissimo

³ Vagyis április 11-én.

⁴ Ez a két fejezet megjelent Caligari nuncius levelezése 159. és 161—2. l.

⁵ Azaz április 19-én.

Oratore singularis in conversando humanitas et magna in tractandis negotiis prudentia. Item eximia erga pauperes Christi liberalitas, quibus cum die quadam more solito distribuere in Lateranensi ecclesia pecuniam coepisset, tanta subito fuit pauperum multitudine oppressus, ut oportuerit eum magnam vim pecuniae spargere in terram, quo facilius se e manibus illorum (dum illi in pecuniis colligendis occupantur) possit eripere. Iam vero Summo Pontifici quam sit gratus, hinc facile Ser^{ma} Maiestas tua poterit cognoscere, quod cum Suae Sanctitati fuisset relatum, Cracoviae vacare officium Ecclesiasticum satis opulentum eiusque collationem ad neminem alium, quam ad Suam Sanctitatem spectare, totum Ius suum in Oratorem transtulerit eique liberam concesserit facultatem conferendi beneficium illud cui vellet, et qui sibi dignus tali munere in Domino videretur.⁶

Res novae, quae huc ex aliis provinciis adferuntur paucae nunc sunt et incertae, quas melius ex tabellario, quam ex nostris litteris Maiestas tua poterit intelligere. Ex Polonia nihil aliud habemus, quam quod Ser^{ma} Maiestas tua iam castra moverit contra Moscos et generalis exercitus ducem constitueret Polonum quendam in re militari exercitatum, virum optimum et Catholicae religionis observandissimum. Quod sane omnium in hac Urbe animos vehementer exhilaravit magnamque nobis praebuit fiduciam, ut bene de toto exercitu sperare possimus. Atque utinam Sacra Maiestas tua possit non solum duces, centuriones et decuriones, verumetiam totum exercitum Catholicum habere. Facile Deus optimus maximus et Moscos, et Tartaros sub pedibus tuis contereret, sed quia malitia temporum id fieri non patitur, ad minus optandum est, ut praecipui duces exercitus sint Catholici.

De adventu nostro ad tuam Ser^{mam} M^{tem} quo mense futurus sit, nihil certi scribere possum, adhuc enim Orator occupatur in visitandis Ill^{mis} Cardinalibus, nec potuit cum Patre Generali et nobiscum de negotio Transylvanico tractare. Hoc unum Ser^{mae} M^{ti} promittere possum, in me et in Patribus nostris moram nullam futuram, quocumque mense aut die Clarissimo Oratori visum fuerit proficisci. Haec sunt, Rex Ser^{me} quae mihi nunc ad Ser^{mam} M^{tem} tuam Regiam scribenda sese obtulerunt. Servet Deus optimus maximus tuam M^{tem} Nobis et Ecclesiae Suae diutissime incolumem.

⁶ Báthory István követe római bevonulása fenti érdekes leírásának nemcsak az ad különös jelentőséget, hogy magyar ember tollából származik, hanem az is, hogy arról eddig mindössze négy sornyi római feljegyzésünk volt. (Pastor id. m. IX. köt. 876. l.)

Datae Romae e Poenitentiaris Divi Petri. Anno Virginis a partu
1579. 7. Idus Maii.

Tuae Ser^{mae} M^{tis} addictissimus

Stephanus Arator Pannonius
Poenitentarius Apostolicus

570.

Pultusk, 1579 május 19.

Caligari András János nuncius Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Caligarii Epistolae p. 197.

Andream Bathorium eos iam progressus tum in religione, tum
in litteris habere, ut in virtutum quasi studio non currisse, sed
volasse videatur.

Megjegyzés. Útjából megtérve, Caligari nuncius élőszóval is je-
lentést tett a királynak Báthory András tanulásban való előhaladásá-
ról. Báthory Istvánnak láthatóan jól esett a dolog s azt mondta, hogy
unokaöccsét papnak szeretné neveltetni s ezért 2—3 év múlva Bo-
lognába vagy Rómába fogja küldeni. (Caligari levelezése 211. l.)

571.

Wilno, 1579 május 31.

Báthory István király Provana Prosper bendzini kapitánynak.

*Két megcsonkított munkaképtelen derék kocsis: Ujfi Albert és
Both Lukács részére a krakkói sókamaránál évi segélyt rendelvén,
utasítja, hogy az nekik hetenként pontosan kiutaltassék.*

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 189 p. 207.

Stephanus Rex etc. Generose fidelis nobis dilecte. Cum
honesti Albertus Wypii¹ et Lucas Both,² aurigae nostri propter
labores, quos non exiguo temporis spatio, in servitio nostro
existentes alacriter sufferebant, atque ob mutilationem certorum
membrorum adeo viribus sint exhausti, ut jam pene valetudine
amissa nullo modo operam suam amplius nobis navare queant, qui
ne id tantum, quod totam aetatem contribuerint a nobis retulisse, et
cum nullum amplius labore quaestum facere sint idonei ad
extremam inopiam redacti esse videantur, memores officiorum
egestatique ipsorum prospicere volentes, remittimus eosdem ad
zuppas nostras Cracovienses, ut ibi more similibus vitam degant,
ex proventibusque nostris annuis victu et amictu a praefectis

¹ Mivel ez nem hangzik magyarosan, valószínűleg másolási hiba, *Ujfi* vagy
Vizsolyi helyett. Emberei közt tényleg volt egy Visoli Pál és Tamás. (Báthory
István számadáskönyvei 60. és 101. l.)

² Már az 1576 szeptember 15-i listában előfordul. (Ugyanott, 14. l.)

zupparum eorundem provideantur. Quare diligenter fidelitati tuae mandamus et praecipimus, ut eosdem aurigas nostros ab eo, quo istic venerint die eos in numerum aliorum suscipiat et provisionem hanc quam caeteri habent, quod ab vitali hac fruentur aura sine ulla excusatione, vel illorum majori calamitate singulis septimanis extradat et exponat, ab aliisque extradari et exponi curet. Secus pro gratia nostra non faciens. Datum Vilnae, die ultima mensis Maii Anno Domini MDLXX nono: Regni vero nostri anno quarto.

572.

Wilno, 1579 június 28.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Kéri, elégítse meg valahogy Apafi Istvánt szenvedett káráért.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Rothadt, vízfoltos. Ötvös műve 2. sz. a.

Stephanus Rex etc. Apafi István talált meg minket könyör-gésével, az Örményes --- még ott benn létében meghagyott volt [jobbágyo]kkal, hogy ha kárt tenne neki, contental[nók] őtet. Kegyelmed lássa, ha kára vagyon, contentálja [őt] valahonnat te Kegyelmednek tetszik. Tartsa [meg] Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in Arce nostra Regia Vilmensi, 28^a Iunii Anno Domini 1579. Regni vero nostri Quinto.

573.

Wilno, 1579 június 28.

Báthory István király Danzig város tanácsának.

Staatsarchiv, Danzig. No. 24397. Hiteles más.

Rendeljük, hogy a város idei adójából fizessetek generoso Martino Berzeviceio, Equiti nostro per Transylvaniam cancellario, aut eo absente ipsius mandatario kezéhez 340 forintot, forintját 30 lengyel garassal számítva.

574.

[Wilno, 1579 június vége.]

Báthory István király lovasságának hadi rendtartása.

Ez az értékes szövegű rendtartás egyúttal a magyar hadaknak is szolt és különös érdekessége, hogy csupán magyar példányban maradt reánk.

Orsz. Itár. Budapest. Gyulafehérvári káptalani osztály. Cent. Kk. 45. Egykorú másolat, 4-rétű füzet alakban. Kiadta Barabás Samu 1890-ben. Kiadásunk az eredeti kézirat alapján készült.

Hadi zertartások, mellickekhez kellien mindeneknek magat tartani, kik az ű felsege zolgalattira jöttek, mind hadnagicknak, mind egieb rendbelieknek etc. etc.

ISTVAN: Iftennek kegielmesegeböl, Lengiel orzagnak kÿrallia, nagh Herzege Lituanianak, Rufsianak, Prufsianak, Mafouianak, Somogitianak, Liuonianak, etc. Erdell orzagnak feiedelme etc.

Minden Ember walaki az mi hadunkban wagyon fizetet wagh fizetetlen, akar mi Nemzett es rend beli legÿen, tartozik ez ide ala megh irt hadi zertartafokhoz es teorweniekhez tartani magatt, mÿertt hogh senkinek nem azertt kellett ide jÿni, hogh az jo zertartafnak akadallia legÿen, hanem hogh az mi keozeonfezes haznúnknak zolgallÿon.

Azertt holott minden joknak, es geozeodelmeknek, csak egedwll az menniei Isten oka, es kegyelmes zerzeoie zwkfeg minden Capitanioknak, hadniagioknak, gyákorta inteni alattok walokatt az Isteni felelemre, tiztelettre, Imattfagra, es Igaz lelki Ismeretnek megh tartafara, hogh ű zentt felsege minden tanczinkat igazgassa, igiekezetwnket segicze es minden eleottwnk walo dolgainkatt jo zerenczewell megh algÿa.

Az wton minden fereg, az mintt ell rendeltetet, az ű rendiben jarion, es senki egieb feregebeoll malikban Ne jarion, senki az Menesben walo rendett megh ne haboriczsa, hanem mind eleoll utol, csak wgh jarion az mint ell rendelik, kinek kinek terhe, ferege utan jarion.

Azertt megh jelencze minden Ember zekerenek zamat, mind poztos zekernek 's mind penig kolezanak. Kwfarok, Bor, es ler arofok, ha mellik feregeben akarnak mennÿ, az eleott megh jelenczek, hogj heltt adhaffanak Nekik, ne akadozzanak imit amott.

Hogj penig az uton walo rend inkab megh tartassék, minden feregebeoll kett kett Rott mesterre kell ez dolgot bizni. Ha ki az menesben mod Nelkwll zekeret mas feregeben elegiti, es az menesnek renditt megh bantia: Effele Embertt zabad lezen nem csak a' fereg hadnaginak, de az rend eorzeo Rott mesternekÿs megh bwn-tetni, wagh werni akaria, wagh zekeret akaria el rontani.

Az mi magunk zekerinknek, algÿinknak es egÿeb terheknek, uton walo rendit, senki el ne zakazza, es megh ne tartoztassa, mertt az megh bwn-tetesre zabadfaga lezen annak, az ki mi zekerink eleott lezen.

Ha walamell feregeben walo kinek zekere el teorendik, ki kell wetni az wttbol, hogh az utanna waloknak akadallÿa ne legÿen, de miheltt wgh megh czinalliak, hogh el mehett, akar mellik feregnek zekere rendiben be wegÿek, az Rott mesterek kik az wtra wigÿaznak. Ha walami zeker wagh koleza wagh farban wagh

egyeb helyen megh akad mingyartt ki emellyek, walakiknek az Rott mesterek paranczohliak.

Minden fereg az ű Neki rendeltetet helyen zallyon, lowatt azon helyen tarczya, es lo eleft onnat zerezzen, senki mas ember helyet el ne foglallya, feokeppen penig az mi magunk zallo helyere senki zallani ne merien.

Senki az srafan kiwwll lakmanyra ne mennien megh az utonis; walaki kwleomben czelekedik megh fogia az strafa mester, kinek hogh ha walaki ellene allana, wgh kell wele czelekednj, mintt ide ala megh wagyon irwa.

Az porozlo mesternekys, kitt profoznak hinak hatalma lezen mindentt megh fogni, mind taborban mind tabor kiwwll, akar mi Nemzett es rendbeli legyen. Negh Ember walaztatik penig Eggik Lengyell, mafik Littwa, harmadik magyar, Negyedik Nimet, hogh minden dolgok kwnniebben el igazultaffanak.

Ezek mindenkor ielen leznek es az kiket az profoz walami wtekerertt megh fogh ezekhez uizik es ezek itileti zerentt igazittatik el dolga. Ha ki penig az Negh Embertwll az mi feo generalifunkra wezi dolgatt, azys megh Engettetik.

Nemis Niulnak ezek affele dologhoz, ki az witezleo zer tartas ellen teortenik, hanem affelet az feo Generalifra hadnak, minden akar mi fele dolgok az regi zokas zerent azok altal wegeztetnek el, kikre az Generalis bizta.

Valaki kezett weti wagh az profozra, wagh annak zolgajara, minden kegyelem nelkwll feiewel eri megh, az ki penig bozzw bezeddell illeti kerekre tetettetik.

Az kozakok kik zabad akarattiok zerentt az ellenfeg feoldere mennek, minden fele inide amoda ne budoffanak, de minniaian egbe gwllienek, es az kitt eleotteok hadnak, annak birtoka alat legyenenek, kinek hire es akarattia Nelkwll ha walamellik zellel bwdofik, feiewel eri megh: zabadis aztt akar kinekis az mi hadunkbol megh fogni, es az Generalifhoz winni.

Az kozak Rott mesternek sem zabad sem zolgawwl megh fogadni, sem tarlafagokban wennj az mi feregwnkbeol zeokeott embertt; ha ki be fogadangia az tanacz itileti zerentt megh bwn-tettetik, az zeokeot zolganak penig feie elik ell.

Senki az mi feregwnkbeol lohowa, de feokeppen sakmanira, az srafan tul, es Generalis hire Nelkwll ne Boczaffon, az ki az sraflat megh halagyä, megh fogiak az srafa allok, es az Generalis igen megh bwnteti, ha penig az srafa ellen allana, es megh nem hadna magat fogni, ha megh eoli az srafa wereis el wez, ha penig

el zaladis az strafa eleott, walahol kezben akad feiewel eri megh. Az Rott mester kire az strafat bizzak ha gond wífeletlen lezen igen megh bwnyttetik. Mikor penig az ellenfeg feoldere kel kwldení, mod adatik abban mintt leheffen batorlaggal.

Semmi fele wetemintt fenki lowawal, barmawal ne tapottafson, hanem az mennire zwkfege wagyon, kazallyon, es araffon benne.

Senki hazatt falwtt, templomott ne egelfen, parasztlagott, mwzka gyermekeket, papott, azzonj allatott megh ne eollyon, le rabba ne tegyen.

Senki le feo legenj le hadnagh, le kwfar, femmi fele barmott kitt az ellenfegh feolden talaltak haza Ne haytalfon, hanem az taborban tarczya es ott aggya ell, hogh az eles ez fele dolog miatt megh ne zwkwllyeon.

Senki hirtt az mi hadunkban ne hordozzon, mertt kerekre tetetik, ha ki penig oll hirtt ertend hadnagyanak titkon ielencze megh, ki Nekwnk aggya Ertenwnk, azonkeppen ha walaki maga ezettwll walami hazonra walo dolgott ífmer, czak hadnagjanak ielencze megh, mertt nem zabad egh keozeonfeleges legennekjs egh mas keozeott hadi dolgokrwl tanaczkozni, es tractalni, mertt az fele tractalas gonoz peldat es Engedetlenseget zokott zerezni.

Senki az taborban zalalban, mas ember heliet le fatorawal le lowajwal el ne foglallia, hanem minden az w zekere eleott walo helliel megh elegeggek; fenki az, taborban zekeret az rendbeoll ki ne mozdicza, akar mi zwklegereis, mertt nagh bwnytetele lezen.

Minden Rott mesternek jelen kell lenni az wton 's mind mikor kezwleott fwnak.

Senki haborwlagott eozwe walo futtogast ne indiczon feie weztefe alat, ki hogj inkab el tawoztassek, walaki wagj Generalis eleiben, wagh attul rendeltetet birak eleiben ideztetik, kett wagh harom barattyawal, teobbel oda nem mennien, eztt minden egyeb dolgokbanis megh kell az witezleo nep keozeott tartani.

Azertt ha walakinek walami dolga mi welwnk wagyon, minden zene bona nelkwll hadnagya altal tegye hirre az feo Generalisnak, ki Nekwnk tuttunkra aggia. Walaki azoknak ellene all, ellenek zol, es ellenek tusakodik, kikre az Generalis wagh keozeonfeleges dologban all, tractalalat, wagj Eieli eorzeft, es strafat bizta, feiewell eri megh.

Semmi fele Ember hadi dologban semmit ne keferczen, le indiczon, az fw Generalis wegezesse es paranczolattia Nelkwll, tiztellefe weztefe alat.

Senki lemmi fele eleft az taboron kiwvll ne wigyen, kwfarnak es egýeb eles hordonak eleiben ne mennien, hanem az taborban illendeo aron wegýek az ki mitt akar wenni.

Ha walaki walami werfengeft inditt, es eo3w wezeft, az Generalis akarattýa zerentt bwntetetik megh. Walaki wertt tezen, feiewell eri megh.

Ha csak kardott kap wagh csak kardhoz futamikis hogh walakinek arczon wele, fel kezevel eri megh. Ha kett Ember egiben, we3, es egj maffall wini kezd, feie weztese alatt lenki megh ne segicze eggiketis, ha ki walakit baýra ki hi igen megh bwntetik.

Minden bwdofó es wandorlo es tizta[ta]lan zemell az mi hadunkbol tawoll legýen, affele azzonjallatoktul megh wal[w]a kik feriekkell egýetemben, eleft hordananak, es tiztan elnek, walakit penig tiztatalan zemelliel kapnak, mind ketteo feiewell eri megh.

Valaki rabott fogh mingýartt hirre tegýe az Generalisnak, es walamitt az hag aztt miuellýe wele, mertt igen zwkleg tudni az Generalisnak kik es miczoda rabok wannak az hadban: wizontt kitt Isten ell tawoztalfon, ha walakinek innét uagh zolgaiatt wagh tarfált az ellenleg el fogia, mingýartt megh ielencze az Generalisnak.

Kemfegnek el tawoztatafaertt lenki idegen es ismeretlen Embertt nalla ne tarczon, hozza le fogaggion az Generalis hire nelkwl, az ki kwleomben czelekedik nagh bwntetefe lezen.

Senki lowatt kire ho penztt wezen, le zekerben ne fogia, le keolczeon mafnak ne aggia, le w maga zwklegere mafwua ne aggia.

Senki egh Ejnel towab leltt marhatt maganal ne tarczon, hanem az Generalistul rendeltetet Emberhez wigie, es az tabor keozepin walo ozlophoz teteffek, hogh minden hamareb rea talallýon, el wezett marhaiara, az ki eztt nem miwelj, órw gianantt bwntetetik.

Az jeltt minden Ember Ercze minden nap, mertt ha walaki nem tuggia es eiel megh kapiak, kerekre keoteoztetik, azertt mikor az trombitas ielt fw, minden megh ercze.

Az jell utan lenki ne zajogion, puskauál ne leoieon, korczoman ne igjek es ne hüiagalfon, mertt nagh bwntetefe lezen, az utonis akar uadat akar mit lasson, lenki megh ne siualkoggiek nagh bwntetes alat.

Valamig zemell zerentt mi magwnk az hadban lezwvk, lenki megh ne terheffen, seott ha mi magunk ualami okertt az fereget itt hagjwan, el kellettnek mennwnkis, tartozik minden hogj itt maraggion. Ha kinek penig oll nagh es feo gongia wagyon, wagi

peri, kiben ketelen uolna ielen lenni, effele zűkfeznek melto heltt adni, hogj Bűzonios ideig tawoll leheffen, az hadboll, csak oll Embert haggjon kepeben, ki hadi dologban forgott legűen.

Senki se uton se taborban lowatt, kire fizetelt uezen fwre ne boczassa, hanem az orankentt teortenhetero zerencziertt mindenkor mellette tarczűa.

Sem taborban, sem tabor kiwwll, akkor nem zabad senkinek doboltatni es trombitaltatni, hanem egedwll csak az Generalisnak, awagh azoknak, kiknek az Generalisok Engedik megh, walami Bizonyos zűkfezere, az uton penig zabad ez minden hadnagznak.

Miheltt eűen az Generalisnak megh wtik az dobott, minden Rott melsternek kik betegek nem leznek, mingűartt az Generalis-hoz sielfenek, hogh megh erczek mihez kell magokatt tartaniok es mitt aggianak Ertelere az tarlafagnak. Ez penig leg akkor zűkfezeseb, mikor walami dolog esik, kire hamar gondott kell wifelnj.

Az tabor indulaskor senki galibaiat es iftalloiatt megh ne gwjczsa, megh ne egesse.

Minden hadnagznak kerdetlen, az w maga Emberfege es hwfege alat, muŧtra Nelkwlis megh kell mondani ha walami hűa wagyon az feregnek, es ki menni hűawal wagűon.

Mas Ember zolgaiatt Generalis hire nelkwll megh ne fogaggia, Nemis zabad senkinek eggik feregbeoll maŧban allanj.

Korczomarofok ho penztt fel ne wegűenek, hanem megh elegeggienek kereskedefekkell, zallafok se legűen az taborban, hanem kiwwll, ahol Nekik heltt mutatnak.

Senki fegweret es ruhaiat maŧnak ne agdia, se keolczeon maŧtol ne wegűen. Ha ki lopott marhatt adna tartani, senki be ne fogagia, az korczomarofok se wegűenek zalagban se fegűertt, se ruhatt.

Az ki ezek kiwwll czelekedik, akazto fa lezen helűe, azonkeppen walaki, fegweret wagh ruhaiatt iatekra weti, mind az ki ŧieri, mind az ki wezti akasztassal bwnttetetik megh.

Az jell utan az korczmaros senkinek semmitt ne aggion, es az tabortul senkit nala halni ne haggűon twzet minden megh olcza, ha ki penig korczomarofst ereowel keziritene, hogh wagj bortt wagh sertt adna az jel utan, es egűeb ereozakott miwelne, zinten ollian bwntetese lezen, mintt ha az taborban miűelte uolna.

Zeokeott zolgatt az taborbol az kwfarok es korczomarofok el ne wigűenek, es semmiuel az zeokefhez ne segitteffenek, mertt feiekkel erik megh.

Tehen beltt es egýeb rutlagott taborban es az taborhoz keozell fenki el ne üellen, wagh mezze wigýe, wagh mas fell lingnire ell affa.

Azonkeppen megh holt lowatt 's mind egýeb deogeott az taborbol oda wigýenek, aholl affelenek heltt mutatnak, az ki eztt nem miweli wgj bwnteti az g[ene]ralis, az mint akaria.

Valaki gonoz eletben foglallia magatt, es maft megh botran-koztat, az g[ene]ralis bwntetele zerentt megh bwntellek, azýs walaki tiztit ell hagjwan rezegfegnek aggia magatt.

Minden gýalognak az zer tartashoz kell magatt tartani, melliet az gialogok tiztireoll kýleon adünk ki, az ki penig gondwiféletlenwll jar ell abban, wgj bwntetik megh, mintt az articulofook mutattýak.

Megjegyzés. Ez a becses rendtartás pompásan kiegészíti a király korábbi — fentebb közölt 1577-i — első latin hasonló hadi rendtartását, melynek sok pontját ez bővíti.

575.

Straczin, 1579 július 10.

Báthory István király Protaszewicz Valerian vilnai püspöknek.

Muz. Czartoryski. Kraków. Caligarii Epistolae p. 245. Reg.

Értesíti, hogy rövidesen beindítja Erdélybe Wujek Jakab jezsuita atyát.

Megjegyzés. A tanult Wujek atya 12 társával július 31-én indult Vlnáról Sunieri Ferenc lengyelországi tartományfőnök vezetésével Kolozsvárra, ahol a jezsuita-kollégiumot megalapították.¹ Erről a provinciális november elején tett jelentést Caligari nunciushoz és távoztával annak élére Wujeket nevezte ki rektorrá.²

576.

Roma, 1579 július 25.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Kívánságára készséggel megengedi, hogy böjtös napokon nem böjtös ételt is ehessen.

Arch. Vat. Roma. Caligarii Epistolae p. 258.

Exponi siquidem nobis fecisti, quod, cum quandoque incommoda utaris valetudine, cuperes prohibitis temporibus ovis, butiro, caseo et aliis lacticiniis ac carnibus, absque aliquo conscientiae scrupulo vescendi tibi per nos licentiam concedi, azt *szívesen megengedi, két orvos tanácsára is hallgatva, de úgy, hogy mások ne lássák azok élvezetében:* in loco tamen secreto ita, ut aliis scandalum non generetur; etc.

¹ Caligari levelezése 260 l.

² Kiadva a Fontes Rerum Trans. I. köt. 81—4. l.

Megjegyzés. A szentatya e kegyét a király Uchanski követé útján kérte, megismételvén korábbi (1577 november 28-án) kifejezett ilyenmő kívánságát, amikor a danckai ostrom alatt sokat gyengélkedett.

577.

Dzisna, 1579 augusztus 4.

Báthory István király Caligari A. János nunciusnak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Documente II. köt. 168. l.

Értesülvén, hogy „Albertum Laski Viennae militem cogere, ac Moldaviam dominatus occupandi causa oppugnare velle“ közli ezt a hírt, megjegyezvén, hogy fegyverrel kész ellene szegülni birodalma nyugalmaért.

Datum Drisnae, die 4. mensis Augusti. A. D. 1579.

578.

Polock, 1579 szeptember 12.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Mivel Iván muszka cár megszegte szavát és támadólag lépett fel, háborút intézett ellene 6000 lovas és egyéb hadával. Részletesen beszámol hódításairól, megismertetően hadjárata nevezetesebb eredményeivel.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Fasc. 40. Egykorú hivatalos fordítás. Valószínűleg magyar eredetiből.

Stephanus Rex etc. Serenissime ac Potentissime Princeps, Domine amice et vicine noster charissime. Quomodo gesserit se erga nos Magnus Dux Moscoviae, communis noster ac Ser^{ti}s V^{rae} hostis, et quae illius fuerit insolentia, ac in offerenda nobis pace astutia, significavimus iam antea Ser^{ti} Vestrae; perscripsimus etiam rationem instituti nostri, quod nimirum armis atque bello persequendum eum decreverimus. Renuntiata ergo illi et remissa quam sub dolo nobis offerebat pace, bello uti a nobis constitutum fuerat, eum aggressi sumus, ad quod tantum sex equitum milliae Poloniae regno ob longinquitatem itinerum duximus. Caeterum Magni ducatus Lithuaniae hominum, qui viciniores sunt Moschis ea fuit alacritas et navandae nobis operae studium, ut iustam ex illis et numero, et viribus exercitum confecerimus, quo cum progressi contra hostem arcem Polocensem duobus cinctum fluminibus, Duna et Polota valloque firmissimo ac moeniis et propugnaculis munitam, commeatu etiam, tormentis, globis, pulvere et omni apparatu bellico plus quam existimari posset instructam, et in cuius ille praesidio selectissimos e suis milites collocarat, quindecimo oppugnationis die, Deo auxiliante coepimus; collegerat ille ad Plescoviensem suam civitatem iam inde a mense Junio copias

ex omnibus suis ditionibus numerosissimas, neque tamen cum iis progredi ac suam nobis faciem ostendere est ausus. Capta vero Polocka, arces deinde minores, quae decem aut quindecim milliariibus distant, oppugnauimus, quarum quinque iam partim sub obsidione Polociae, partim vero ea oppugnata in nostram venire potestatem, in quarum una, Sokol dicta, partem aulicarum ipsis copiarum, quam ad operam ferendam arci Polocensi miserat, tribus et praecipuis exercituum ipsius ducibus caesis, duobus captis delevimus. Haec, quae Ser^{ti} V^{rae} pro nostra mutua amicitia proque foederis, quod nobis cum Ser^{te} V^{ra} intercedit ratione grata et iucunda fore confidimus, Ser^{ti} V^{rae} significanda esse putauimus. Optamus interim Ser^{ti} V^{rae} valetudinem prosperam ac diuturnam. Datum in Arce nostra Polocensi, die 12. mensis Septembris 1579.

Megjegyzés. Polock vára augusztus 30-án jutott István király kezébe, 32 napi kemény ostroma és lövetése után. A király a reákövetkező hétfőn tartotta a várba való ünnepélyes bevonulását. Ezen nagy feltűnést keltett, nemcsak kegyessége, hanem az is, hogy az asszonyokkal nem erőszakoskodott és nem engedte azt meg katonáinak sem. A várban talált hadi zsákmány igen tekintélyes volt, mert a nagy ágyúk száma hatvanra rugott, a fegyverek 3000-re, egy esztendőre való lőszerezellel. Ezt a talált eleséggel, füstölt hússal együtt 200 ezer forint érőre becsülték.¹

¹ Caligari nuncius két jelentéséből; Levelezése 271—5. 1.

579.

Polock, 1579 szeptember 14.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Kéri támogassa a vitéz Pribék Jánost érdeme szerint.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Ötvös műve 6. sz. a. Beke 1129. regesztája.

Stephanus Rex etc. Pribék János, ki itt ez mostani szolgálatunkban jámborul forgolódott és nagy emberséget is művelt, talált meg minket könyörgésével nemi nemü dolgairól és bizonyos szükségéről, melyeket Kegyelmed ez bekötött supplicatióból megérthet. Mi őtet Kegyelmedre halasztottuk és az Kegyelmed itéletére. Azért commendáljuk ez jámbor vitéz embert Kegyelmednek, kinek is hogy az ő irdeme zereant legyen minden segítséggel Kegyelmed neki. Tartsa meg Isten Kegyelmedet. Datum in Arce nostra regia Polocensi, 14 Septembris. Anno 1579.

580.

Polock, 1579 szeptember 14.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

A rövid időre bemenő Sügerdi István enyedi házáat mentesítse minden fizetség alól érdemeiért.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Ötvös műve 7. sz. a.

Stephanus Rex. etc. Ez iffiu legény, Sügerdi¹ István haza a gy kéredzik, hogy az mi szolgálatunkra rövid nap mulván megjünne; lakása pedig Enyeden vagyon. Könyörge minekünk, hogy az mi szolgálatunkban levén, az ő háza, küben Szász Anna, Philep Balasne, az ő anyja laknek, minden szolgálattól, adófizetéstől lenne szabados. Kérjük azért Kegyelmedet, hogy az ő házát tartsa szabadságban Kegyelmed; netalan oly szolgáló ember válik ez iffiu legényből, ki szolgálhat minekünk. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in Arce nostra regia Polocensi, die 14 Septembris. Anno Domini 1579; etc.

581.

Polock, 1579 szeptember 15.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Ajánlja a bemenő Rác Pétert jóindulatába, kérve adjon neki vitézségéért valami jószágot, mert különösen kitünt a várak felgyujtásában s ezentúl is semmi szolgálattól nem húzódik vissza.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Ötvös műve 5. sz. a. Beke 1131. regesztájában hibásan 1579 szeptember 14-i.

Stephanus Rex etc. Rác Péter, ki Chukát Péterrel jött volt be, Minekünk a gy szolgált az mostani szükségünkben, hogy ugyan bízvást commendáljuk Kegyelmednek, mert ugyan sok közül is csak olyannak kell válni az vitézlő rend közül. Az gyujtásban ő volt egyik fő, ki mind addig ott forgolódott, míg a láng felment; mely nem csak neki, ott forgolódván, de még azoknak is, kik sánczból távol rea néztek, nehéznek tetszett szemeiknek. Ugyanakkor sebek, taglások, verések estek rajta. Minekünk könyörge, hogy az ő jámbor szolgálatjának tekintetéért, septelibéli részt neki engednők; de minthogy Minekünk a gy jut eszünkbe, hogy az váradi háznak részei ott volnának, ki nélkül az ház sem lehet, Mi azt az Kegyelmed itiletire és jó akaratjára hagytuk. Kérjük Kegyelmedet, hogy vagy ott Erdélyben vagy Magyarországon valahul, valami jószágot szakaszszon neki, tegyük örökös szolgáló gánkká, mert ez mindenkor, valahol az szükség kívánja, meg nem vonsa az szolgálattul magát. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in Arce nostra regia Polocensi, 15 Septembris 1579; etc.

¹ Beke 1150. regesztájában hibásan: Sügödi.

582.

Istanbul, 1579 szeptember 16.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 44.

Értesítem, *hogy* quendam de malo latrone Lasko famam venit, *hogy mindenféle seregekkel Moldvába akar törni, ott* delecto Petro Vayuoda, qui nunc illi praecest sibimet usurpet ac vendicet. *Miután ott semmi változást nem tűrünk, non ut* Moldavia, sed tantum unius palmae terra ex Moldavia licentia nostra minime datur.

583.

Wilno, 1579 október 13.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Ajánlja, vegye be a veres drabantok közé Boldisár Mihályt régi hűséges szolgálataiért.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 8. sz. a. Beke 1152. regesztája.

Stephanus Rex etc. Boldisár Mihály, Tusnádi, könyörgött minékünk, hogy őtet az Veres Drabantok közibe számláltatnók. Mivel pedig hogy régtől fogva minket szolgált, és mostan főképen az mi szükségünkben, őtet Kegyelmedre halasztottuk, hogy írassa az Veres Drabantok közibe. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in Arce nostra Regia Vilmensi, 15^a Octobris Anno Domini 1579; etc.

Megjegyzés. A meghódított Polock városból jöve, István király bevonulását Vilna városába 1579 október 4-én tartotta. Habár esett, ez a legnagyobb ünnepélyességgel folyt le. Zamoyski kancellár a nunciussal egy mértföldnyire sietett a király elé, aki egyenesen a székes-egyházba ment, ott misét hallgatott könnyes szemekkel s utána Te deumot mondatott.¹ Másnap aztán szétküldetett (1579 augusztus 31-i kelettel) a királynak a polocki ostromról írt levele, amelyet még magyarul is kinyomatott.²

584.

Wilno, 1579 október 15.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Ajánlja sorozza be a veres drabantok közé a hazatérő Székely Antal és Székely Balázs régi udvari embereit.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 9. sz. a. Beke 1153. regesztája.

Stephanus Rex etc. Székely Antal és Székely Balás, kik egynehány esztendőktől fogva itt a mi udvarunkban szolgáltak, könyörögnek minékünk, hogy Mihály Deák kezéből vennők ki és számláltatnók az Veres Drabantok közibe. Mivelhogy pedig

¹ Caligari 1579 október 5-i jelentése; Levelezése 297—8. l.² Ez sajnos nem maradt reánk, csupán latin kiadása.

ezek itt úgy forgottak, és ezután is szolgálhatnak, hogy méltók az mi kegyelmességünkre: kérjük Kegyelmedet, hogy Kegyelmed találjon oly módot benne, hogy ezek számláltassanak az Veres Drabantok között; ha egyébképen nem lehet, adjon más jobbágyokat érettek Kegyelmed Mihály Deáknak. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in Arce nostra Regia Vilmensi, die 15 mensis Octobris. Anno Domini 1579 etc.

585.

Wilno, 1579 október 15.

Báthory István király Ébeni Gábor szamosujvári udvarbírónak.

Zambo Balázs könyörgésére, hűséges szolgálatáért Ormánban lakó anyját mentesíti minden adófizetés alól.

Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár. Gr. Wass-cs. levéltára.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Egregie fidelis Nobis dilecte, Salutem et gr(at)iam n(ost)ram Regiam. Zambo Balázs kő Jttben mostansággal minekeonk Jamborul zolgalth, eő mostis az mő zolgalatunkba megh maratth, keonýeorge Mýnekeonk hogý egý uen anniatt ormanban lakozott Zabo Ambruñet addigh migh az Mý zolgalatunkban lezen, ado fizetisrel eő zolgalattal ne ban-tatnok. Mý Azertt ennek Jambor zolgalathýatt megh tekýnttuin haggýuk teneked hogý az Aniatt le ado fizetisre le zolgalathra ne kingerichied hanem Az zabadlagba megh tartald migh Az eo fýa Itt ben Az Mý zolgalatunkban megh marad. Nec secu6 factur(us.) Datum Jn Arce no(st)ra Regia Vilnen(li) die 15 mensis octobris Anno Dominij 1579 Regni uero nostri Quarto.

Stephanus Rex ppr

[Külcíme:] Egregio Gabrieli Ebeni prouisoris arcis n(ost)rae Viuar etc. Fidelis nobis dilecto.

586.

Warszawa, 1579 október 22.

Báthory István király nyilt parancsa Ilyvó, Kameniec és más városok lakosaihoz.

Zárolja Sánta Péter moldvai vajda fennálló követeléseit adósa, Corniact Constantin részére.

Arch. civ. Leopoliensis. Iorga: Studii și documente XXIII p. 362—3.

Debet haud exiguam pecuniae summam Magnificus Petrus Walachiae palatinus generoso Constantino Corniacto teloneorum nostrorum per Russiam praefecto s mivel híre jár, hogy a szultán

öt letette ac in eius locum alius novus palatinus suffectus esse dicitur, adósa könyörgésére elrendeljük, hogy aki valamivel Péter vajdának tartozik, azt senki másnak ne fizesse vissza csupán a megnevezett prefektusunknak; etc. Datum Warsowiae, in comitiis regni generalibus, die XXII. mensis Octobris, anno domini MDLXX nono, regni vero nostri anno quarto.

587.

Grodno, 1579 november 2.

Báthory Itván király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Megtért hős katonája az ostromban elesett Dósa Mihály családja nyomorogván, kéri adassa vissza egykori udvarházát, mással kárpótolván Balogh Ferencet, aki most benne ül.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Utóirata sajátkezű. Ötvös műve 10. sz. a. Beke 1134. regesztája.

Stephanus Rex etc. Mikoron Bekes Gáspár Erdélyre jött volt, Dósa Mihály, Alárd Ferencz szolgálja levén, az feltámadásnak okáért elbujdosott volt; kinek az mi kevés jószágocskája volt, Balogh Ferencznek adtuk volt. Azután az mi szolgálatunkra jött. és az előbbi vétkét az ostromkor halálával is hűségesen szolgálván eltörlötte. Értjük, hogy szegénynek mind anyja, felesége és gyermekei azoltától fogva nyomorognak. Könyörgettek minékünk érettek, hogy az eldonált jószágocskát, másonnét Balogh Ferenczet megelégtívén, visszaadnók nekik, kiből az árvák ennek halálának valami vigasztalását vehetnék. Kérjük azért Kegyelmedet, legyen azon, hogy Balogh Ferencz másonnét contentáltassék, és az árváknak főképen az udvarházat adattassa meg Kegyelmed, ne kényszeritessenek bujdosásban élni. Kit mi Kegyelmedtől igen jó neven veszünk. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egységben. Datum in Arce nostra Regia Grodnensi, die 2 mensis Novembris. Anno Domini 1579; etc.

Ugyan igen kerem Kegyelmedet, ne hadja Kegyelmed az szegeny arvakat; legyen ez consolatiojok es contentalások ennek halalaval valo szolgálatjaert.

Frater Stephanus Rex ppr

588.

Warszawa, 1579 november 16.

Caligari János András nuncius Báthory István királynak.

Részvétét fejezi ki Bekes Gáspár halála alkalmából.

Arch. Vat. Roma. Caligarii Epistolae p. 318.

Doleo S. R. M^{tem} V^{ram} Dominum Bechesium, virum rei militaris gloria florentem hoc tempore amisisse, sed iacturam hanc eo commode facile compensabimus, si filii eius, ab haeresum contagio abducti ad nostrae Sanctae fidei catholicae normam rectius atque desautius, cura atque iussu M^{tis} V^{rae} erudiantur.

Megjegyzés. Bekes Gáspár testi erejét gyöngülni érezvén, Grodnón, 1579 november 1-én tollba mondta magyarul írt végrendeletét, végrehajtójául első sorban a királyt kérvén meg¹ s utána alig hét nap múlva meghalt. Két fiát. (az első nejétől született Lászlót és a másodikától származott Gábort) a király nevelte fel, míg özvegyét, Sárkány Annát fél év múlva Wesselényi Ferenc vette feleségül.²

589.

Warszawa, 1579 november 28.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Kéri, hogy a bemenő Nehéz András drabantnak adassa vissza örökségét, amelybe atyjafiai beleültek.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Sajátkezű. Ötvös műve 11. sz. a. Beke 1135. reg.

Stephanus Rex etc. Könyörge Mineküink az mi drabantunk Nehéz András, hogy valami öröksége volt volna ott Fejérvárott, az melylyel az atyafiai, halálát hallván, megosztottak volt, hogy az felől neki igazságot szolgáltatnánk. Kegyelmedet azért kérjük, hogy Kegyelmed adjon neki oly parancsolatot, hogy mindjárt neki igazságot tegyenek, és az mi örökség őtet illette, minden okvetetlen neki kezéhez eresztesék. Isten tartsa meg Kegyelmedet jó egészségben sok üdőig. Datum ex Arce nostra Varsaviensi, die 28 mensis Novembris. Anno Domini 1579 etc.

590.

Krakóro, 1579 december 1.

Brutus János Mihály történetíró Báthory István királynak.

Üdvözli oroszok elleni diadalmas hadjáratából való visszatérése alkalmából. Ő maga szorgalmasan dolgozik Magyarország történetén s immár János király halálán túl jutott vele. Jó hasznát vette munkájában Fejérvári Tamás deák feljegyzéseinek, sőt azok alapján Jovius Pál számos tévedését kijavíthatta.

Bruti Epistolae libri V. 1698-i kiadása 65—75. l.

Erat meum consilium republica bene abs te, atque ex sententia gesta, felicem tibi reditum e bello, quod nunc statui his meis

¹ Kiadta Barabás Samu a Történelmi Tár 1891. évf. 145—7. l.

² Ez Harinnai Farkas Anna volt.

³ Bővebben írtam róla Báthory-életrajzom 182—9. l.

ad te literis mihi esse faciendum coram gratulari... *De nagy elfoglaltságomban is, midőn tollat ragadok, non ex iis, quae gessisti magis, quanquam illa tanta sint, quam ex iis, quae ea consequuntur tibi gratulandum censeam, mert non enim vicisti Moschum solum apertum hostem, sed occultos alios et multos etiam, quorum oculos perstringit tuae virtutis splendor. Itaque memini, me hoc non semel, ex tuo ore augustissimo hausisse, cum ita diceres, te non improbare quidem, quam de tuis laudibus orationem scripseram (videri enim diserte et copiose scriptam,) sed recte factis multis te, quam disertis scriptoris oratione constare tibi tuas laudes malle. Egyébként inter caeteras causas melyek miatt illően nem bírlak dicsőíteni est illud ipsum pridem abs te mihi mandatum munus, res Pannonicas scribendi, ami éjjel-nappal foglalkoztat. De örömmel jelentem, hogy iam pertexui Ioannis regis nuptias, receptum in Transylvaniam, indicta comitia Tordam, non Cibininum, ut Jovius¹ tradit. Quae omnia in annum incidunt huius seculi XL. Aztán megírtam a rákövetkezett két esztendő eseményeit, felhasználva Thomas literatus² Ephemeridem rerum kéziratát, melyet tőle kaptam, quae mihi ad haec ipsa certo ordine et tempore digerenda magno fuit adiumento; kijavítva híven Jovius és mások hibás adalékait. Quae omnia quatuor libros conficiunt satis ubere...³ et iusti duodecim libri conficientur; his postremis IIX prioribus adiectis, initio, facto, unde est Forgacius suos Annales exorsus... Qua de re ne pluribus agam, quam occupationes tuae gravissimae patiantur, ad Paulum Giulanum pluribus scribo. Fortunet tibi Deus tua consilia, inceptaque omnia, quorum unum propositum finem habes, populorum salutem, concordiam, pacem, otium, auctos et propagatos longe lateque imperii fines. Vale, nostrae aetatis maximorum regum maximum decus. Datum Cracovia Kal. Decembris M D LXXIX.*

Megjegyzés. E levél legfontosabb jelentősége az, hogy megtudjuk belőle, hogy „Magyarország története“ első négy fejezetét mikor fejezte be Brutus.

¹ Jovius (Giovio) Pál püspök, 1552 végén Firenzében meghalt történetíró, aki kora történetét, az 1494—1547 közti eseményeket latinul megírta, sok magyar vonatkozással együtt.

² Ezt Toldy Ferenc (Brutus munkája I. köt. előszavának 48. l.) jóhiszeműen Gyulaféjérvári Tamásnak vélte, de tulajdonképpen Székesfehérvári és azonos avval a deákkal, akit Báthory István még János Zsigmond udvarától örökölt és bécsi fogságát is vele élte át.

³ Ezt a részt foglalja magában Brutus munkájának I. kötete, habár eleje hiányos.

591.

Roma, 1579 december 5.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Kegyessége, harci vitézsége s a katolikus hit védelmében tanúsított erénye jutalmául megszentelt kardot és főveget küld neki nála járt követő által.

Arch. Vat. Roma. Arm. 44 vol. 24 fol. 243. Hiv. más.

Charissimo in Christo filio nostro Stephano Poloniae regi illustri Gregorius papa XIII.

Charissime in Christo fili noster salutem, et Apostolicam benedictionem. Insignis pietas et virtus tua, quae in civilium, bellicarumque rerum administratione, inque catholicae religionis cultu et propagatione sese facile ostendit, cumulat Nos, bonos omnes et Christi cupidos omni gaudio et voluptate: quo quidem nomine non cessamus Deo gratias agere, teque eius bonitati commendare. Mittimus Maiestati tuae per dilectum filium Paulum Uchanskium, oratorem tuum, ense et pileum, quibus benediximus vetere Romanorum Pontificium instituto nocte Natali Domini nostri Jesu Christi, oramus autem divinam bonitatem, ut tuam Maiestatem perpetuo tueatur teque maiore in dies vivente, Ecclesiam suam gaudio et foelicitate hostes moerore augeat tuaque praestanti charitate atque opera utatur, ad sui nominis gloriam sanctaeque Ecclesiae suae amplitudinem. Ut autem hoc nostrum vere Regiae virtutis tuae testimonium eo, quo decet honore celebretur, volumus, ut peracto per aliquem antistitem, quem malueris sacrosancto missae sacrificio in eo templo, quod opportunius iudicaveris, idem antistes ense et pileum tradat Maiestati tuae nostris verbis. Omnibus autem verae poenitentibus et confessis, qui missae integrae vel aliqua ex parte, etiam tum cum antistes populo benedicet interfuerint proque Sanctae Ecclesiae amplitudine pacis concordiaeque inter catholicos principes conservatione, eius misericordia confisi, plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam elargimur. Datum Romae apud sanctum Petrum sub annulo Piscatoris, die quinta Decembris MDLXXIX. Pontificatus Nostri anno octavo.

Megjegyzés. A pápa kitüntető ajándékát István király a Possevino atya által neki küldött művészi asztali arany órával meg egy nagy hegyikristálytálccával vizonozta, amivel Velencében is eldicsekedett, mikor hazatérőben ott is tárgyalásokat kezdett a nagy európai liga érdekében.¹

¹ Velencei 1582 szeptember 22-i jelentés alapján: *Pierling* „Bathory et Possevino“ c. műve 223 l.

592.

Warszawa, 1579 december 11.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Kéri támogatassa a bemenő Fejérdi Bertát vitézségéért, melyet különösen a gyujtásban tanúsított.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Utóirata sajátkezű. Ötvös műve 12. sz. a. Beke 1136. regesztája.

Stephanus Rex etc. Fejérdi Bertha mitőlünk kikéredzék egy kevés ideig háza népének meglátogatásáért; kinek mi az ű jámbor hűséges szolgálátjéért valami kevés jószágat is adánk, ki ha Kegyelmedet megtalálja, legyen Kegyelmednél commendatus; mert az egész had láttára egynehányszor az gyujtásra ment, holott sebek is estek rajta, és valami vitéz emberhez illett; abban semmit hátra nem hagyott. Ezután is minden hűséggel igyekezik minékünk szolgálni. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in Arce nostra regia Varsaviensi, 11 die Decembris. Anno Domini 1579 etc.

Az drabant hadnagyok közt senki ennél gyorsabb nem volt az szerencsekeserteshez, úgy hogy valamikor csak tiz legeny mentis, ő volt az egyik. Tudom, hogy ezutanis halalat nem szanja ertiünk: quo nemo majorem charitatem habet.

Stephanus Rex ppr

593.

Warszawa, 1579 december 18.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Ajánlja a bemenő Sibrik György kérését, miután ha valamely jószágot kap, továbbra is itt szolgálna szívesen.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Sajátkezű. Ötvös műve 13. sz. a. Könyomatú hasonmásával.

Illustris[ime] d[omi]ne fr[ater] nob[is] obseruan[de.] Salutis ac Seruicioru[m] commen[dationem.] Sibrik Gewrgi fo ha ez elewt nem jelentete akaratiat hogý newewnk alat kewanna ewrekes kepen meg maradny, Sewt ýnkab vntalan vagiodoth tewlenk oda fel hazaiaba, monduan hogi onnat el nem zakadhat; moftan jelente akaratiat hogý ha valamý oli ýozagocikawal latogatnok meg nem zakadna el tewlewnk ýt vegezne el alatwnk az ew ýletýt, lathwan azert oth az mý hazankban az emberleges vitez embernek zewk woltat es azoknak az kyk vadnak naponkent fogiatkozafat halal es Betegefkedes mýat, meltonak Itelem hogi keg[ielmednek] comendalnam, mýerthogi latom hogi mynden erkelciel, emberlegel zeréti Isten, es Imar en vtana[m] latot es forgodott olý dolgokban

hogi ahwl lezen twd zolgalnÿ: azert Im be megen keg[ielmedhez]: en nekem teccik hogi ha mogia lezen, es valami meltatlan dolgot nem kewan ÿs meg marasztalya, ezt nem az zewkleg vizi rea hogi ÿt maragon hanem az ÿo akarath: azert en az keg: Jo akaratiara es Iteletire hagiom az mit eben akar cielekedni. Tarcia meg Isten keg[ielmedet.] Varsaviaban kewlt 18 Decembr[is] 1579

Amaz bolond Kwn gergelnek, es Cierepwitnenak Sarkady Farkasnak zep jozagok vaon, ha vakalna valamelik effele vitez embereket kellene keg: vele telepitenÿ: mer nem myndeltig Ilien bekefeg lezen.

Fr[ater]

Stephanus Rex ppr

594.

Warszawa, 1580 január 12.

Báthory István király Bekes Gáspár özvegye,
Sárkány Anna részére.

Kívánságára átirta és hitelesen kiadta elhalt ura magyar nyelvű végrendeletét.

Orsz. Itár. Budapest. Gyulafehérvári kápt. osztály Centuria XX. 13. Kiadta Barabás Samu a Történelmi Tár 1891. évf. 145—8. l.

Memoriae commendamus... quod pro parte et in personis generosae et magnificae dominae Annae Zarkandy, magnifici quondam Casparis Bekes de Korniyath relictæ viduæ et Ladislai ac Gabrielis præfati Casparis Bekes filiorum exhibitæ sunt nobis et præsentatæ quaedam literæ testamenti ipsius Casparis Bekes in forma libelli ungarica lingua conscriptæ, *kérve*, ut easdem literas testamenti ac omnia et singula in eisdem contenta ratas, gratas et accepta habentes *hitelesen átírtjuk; amely kérést készséggel teljesítve, a végrendeletet* acceptamus, approbamus, ratificamus et perpetuo valituras gratiose confirmamus, salvis iuribus alienis, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in arce nostra regia Varsaviensi duodecima die mensis Ianuarii anno domini Millesimo quingentesimo octuagesimo, regni vero nostri quarto.

Ellenjegyezte: Mart. Berzeicei9 per Transsilvaniam cancell. pp.

595.

Warszawa, 1580 január 15.

Báthory István király Wolski Dunin Péter plocki
püspöknek Rómába.

Örönd a bíborosi kar iránta való jóindulatának. Köszöni Szántó István páter beküldése érdekében való fáradozását.

Arch. Vat. Roma. Boratyński: Caligarii nuntii Epistolae et acta 365. l.

Sacri Ordinis Cardinalium erga nos studium et benevolentia est nobis gratissima; in nobis certe nihil etiam deerit, quominus eam, quam debemus Sacrosanctae Sedi observantiam et benevolentiam integre conservemus, etsi aliquando usus postulet, re ipsa comprobemus.

Officium Sinceritatis Tuae in expediendo huc ad nos Patre Stephano est nobis gratum. Quamprimum huc venerit, curari mandabimus, ut illi omnia commode adsint; etc.

596.

Warszawa, 1580 január 20.

Báthory István király Saffraniecz Szaniszló és társai részére.

Megbízza őket, hogy a Szepességbe menjenek s ott a Rudolf császár meg a szepesi polgárok közt felmerült peres ügyet elintézzék.

Schmauk: Suppl. Anal. terrae Scep. 486. l. Reg. Illésy: Igló levéltára 43. l.

A Rueber János magyarországi kapitány előtt lefolytatandó tárgyalás „pro die festo Sancti Adalberti Episcopi proxime venturo” tüzetett ki, megbízván a biztosokat, hogy azon az ügyet megismervén: casque legitimo definiant et discernant iudicio differentias etiam omnes, quacunque ex causa exortas componant et sopiant, et quidquid decreverint et statuerint, id ab iis, quorum intersit, irrefragabiliter observari curent.

597.

Warszawa, 1580 január 30.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Kéri teljesítse a bemenő Csanádi Tamás deák az iránti kívánságát, hogy tordai házát a város lepecsételje amíg végleg haza mehet.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Ötvös műve 14. sz. a. Beke 1139. regesztája.

Stephanus Rex etc. Mivelhogy az mi barbélyunknak az atyafia, kivel egy volt Chianádi Tamás Deák, Thordai, itt holt meg, könyöreg mi nekünk, hogy Kegyelmednek irnánk marhájának és az ő atyafia házának bepecsételte[t]esse felől, mig vagy ő maga ki-mehetne, vagy bizonyos emberét kibocsáthatná. Kérjük azért Kegyelmedet, hogy egy inassal bocsássa Thordára, ki előtt valami marhája az ő megholt atyafiának maradott, az thordaiak város pecsétjével bepecsételjék. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészségben. Datum in arce nostra Regia Varsaviensi, 30 die mensis Ianuarii. Anno Domini 1580 etc.

598.

Warszawa, 1580 február 12.

Báthory István király Achmád basa nagyvezérnek.

Szívből üdvözli régi barátjaként, nagyvezéri kinevezése alkalmából.

Staatsarchiv. Wien. Turcica. Fasc. 42. Hiv. más.

Illustrissime Princeps Domine amice syncere nobis dilecte. Postquam delatum esse accepissemus Illustritati V^{rae} a Ser^{mo} et Potentissimo Imperatore munus supremi vesiratus, sane non mediocrem inde cepimus voluptatem, quo nomine Ill^{ti} V^{rae} gratulamur ac propterea inprimis, quod ob virtutis summae opinionem ad locum hunc pervenerit, nobis quidem Illustritas V^{ra} iam antea amicitiam suam, dum in Transyluania essemus testatam fecerat. *Ezért bizom jóindulatában s arról magunk is biztosítani kívánjuk követünk által;* etc. Datum in civitate nostra Varsoviensi, die 12 Februarii 1580 etc.

Megjegyzés. Egyidejűleg hozzáírt másik levelében arról értesíti, hogy Dzierzek Kristóf követet indítja be hozzá a tatárokkal való békekötés érdekében, miután betöréseik igen nagy kárt okoztak. (Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente XI. p. 644.)

599.

Warszawa, 1580 február 18.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Figyelmébe ajánlja... András ifjú legényt.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Felső része fekete tentával leöntve, olvashatatlán. Beke 1140. reg.

[Stephanus Rex etc.] --- Andras fia, kinek az atyja az mi zolgalatunkba holt meg, könyörge minekünk, hogy az anyjat ne hadnok, mivelhogy arva es özvegye maradt volna, ő pediglen ifju leven, zolgalhatna es idővel kereshetne maganak. Kirjök Kegielmedet, hogy Kegielmed ne hagyassa, hanem legyen segitsig-gel neki, az miből meg találja, az ő rendi zerent. Tartsa meg Isten Kegielmedet jo egessegeben. Datum in arce nostra Regia Varsaviensi, decima octava die Februarii. Anno domini Millesimo quingen-tesimo octogesimo. Regni vero nostri quarto.

600.

Grodno, 1580 március 16.

Báthory István király Bánffy György tanácsúrnak.

Szolgalatába ajánlja az ifjú Scipionovicz Jeremiást.

Bánffy-levéltár. Budapest. Nagy állampecséttel lezárva.

Stephanus Rex etc. Magnifice Nobis sincere dilecte, salutem et gratiam nostram Regiam. Egý Jambor hiweonk keonieorge minekeonk hogý fiatt Scipionowicz Jeremiast ký mi Vduarunkba uolt ezkorai g ott Erdelyben olý feo embernek ayanlanok, kinel ualami Jo erkeolchýeott es nieluett tanolhatna. Azirtt mi Keg[yelme]dnek commendalliuk, Keg[yelme]d uegýe hozzaia es neuellýe ugý hogý Keg[yelme]dnel ualo lakasa ne legien hazontalan, kireol az attýais Keg[yelme]dnek minden iott mondhasson. Mýs io neuen uezzeok Keg[yelme]dteol. Tharcza megh Isten Keg[yelme]det. Datum in arce nostra Regia Grodnensi decima sexta die mensis Martý, anno domini millesimo, Quingentesimo octogesimo. Regni vero nostri Quarto.

Stephanus Rex ppr

[Külcíme:] Magnifico Georgio Banfý Lossonchý Consiliario nostro etc. Nobis sincere dilecto.

601.

Grodno, 1580 március 17.

Báthory István király Vaszili János orosz cárnak.

Levelét véve, a béketárgyalások ügyében követeit küldte hozzá, de foglyul esett főurait nem adhatja vagy cserélheti ki.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Ötvös műve 15. sz. a. Beke 1141. regesztája.

Misisti ad nos binas litteras, quas nobis reddidit internuncius tuus, Eleasar Ivanovicus Blagovius. Earum alteris nobiscum egisti, ut bono Reipublicae Christianae, ineundae mutuae amicitiae causa, ad componendam pacem animum applicaremus eiusque rei gratia, magnos nostros oratores ad te ablegaremus... Quod ad alteras litteras attinet, quibus petis Palatinos, Duces et Nobiles tuos, qui per Dei gratiam et felicem exercituum nostrorum victoriam in nostras manus pervenerunt, commutatione aut pretio dimitti: tuo ipsius hoc iudicio reliquimus, num hoc rerum statu captivos dimitti conveniat; etc.

[Hátlapján egykorú kézzel:] Litterae aeterni silentii, rogo, consecrandae.

602.

Grodno, 1580 március 31.

Báthory István király --- Jánosnak.

Kész szolgálatába fogadni, csak jöjjön Lónyai Alberttel s ha még valaki vitélő embert hoznak, azoknak is jó fizetést biztosít.

A nemes Kornéli nemzetség levéltárából kiadta Dankó János a Tudományos Gyűjtemény 1831-i 8. füzeté 125. l. Hazánk s a Külföld 1865. évf. 154. l.

Stephanus Rex etc. Egredie nobis dilecte, salutem et gratiam nostram Regiam. Izenteonk Kegyelmednek Bathory Peter teol, ez minap Bornemisza Janostulis, megh erttvin az mi zolgalatunkra valo io zandikyatt, melliett mi iova hagyvan intieok Kegyelmedet maraggyion megh abba az io indulattba es menteol iob zerrel hamareb lehet my hozzank ieoyeon be Loniai Albertal egietemben.¹ Ugy hogy ittis meg nyugodvan: az my zolgalatunkra mind magatok louatok alkalmatosb lehessen. Az mellett ha my hyres es nevezetes uitezleo embereket hozhattna el velle igen kedves dologt chielekednek minekeonk Kegyelmed, merth gyuelvez es elegies zolgalo nipett ittis elegett thalalnank; az Kegyelmed keolczigett munkayatt mi hiaba nem hagyjuk, es valakikett hoz Kegyelmed azokra fizetese liszen. Az my kegielmessigeonkbe megh nem fogyattkozik. Datum in arce nostra Regia Grodnensi trigesima prima die mensis Marty, anno domini millesimo quingentesimo octogesimo, regni vero nostri quarto.

Stephanus Rex ppr

[Külcíme:] Egredio Joanni --- de etc. Nobis dilecto.

603.

Wilno, 1580 május 18.

Báthory István király Ébeni Gábor szamosújvári udvarbírónak.

Pogácsás Máté gyalogos panaszára rendeli, adja vissza az atyja kezében hagyott és tőle elvett ingóságait.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Gr. Wass cs. levéltára. A király három sornyi sajátkezű utóiratával.

Stephanus Rex etc. Egredie fidelis Nobis dilecte etc. Vasaó Zylualfý Pogachaó Mathe Mý Vduarunkbelý gyalugunk aggya ertheneonk, hogy az mý zolgalatunkra be jeouyn hatta volth marhayatt egy ven atya kezinel, kytt keg(ielme)d azirth az dologerth hogy mynekeonk akar zolgalny az Attya kezýbeol el uitettett volna, Ha azirth nem egyeb uitkyerth hane(m) hogy Jde be Mý hozzank Jeott vitette el keg(ielme)d: Inthýeok keg(ielme)det hogy az el ueoth Marhatt, az dologh Jgy liuin, adaffa megh nekýe, hogy az mý zolgalatunk myatt karban ne maraggion. Datu(m) in arce n(oft)ra Regia Vilnenli decima octaua die mensis Maý, anno domini mill(efi)mo Quingent(eli)mo octogesimo. Regni uero n(oft)ri Quinto.

Stephanus Rex ppr

¹ Ez a Lónyai már 1579 február 12-én István király hadában szolgált lengyel földön, nyolc lovasával. Később (nyilván újabb toborzásért) Erdélybe ment s onnan visszatérve, 1581 július 7-én ismét a király táborában találjuk. (Báthory István számadáskönyvei 81—163. lapján, több adalékkal.)

Ha zinthe valamý egeb oka uolnaýs ez en zolgalatomon liwin ne karoficia meg keg(ielmed.)

Hátlapján, levéltári kézzel: Bathori István Lengyel Király Leuele, egj Jobbágj el vett marhája reftitutiója felöl.

604.

Wilno, 1580 június 15.

Báthory István király unokaöccse, Báthory Andrásnak.

Értesülvén, hogy immár belépett a filozófiai osztályba, nemes, erényes életre inti, elmélyedve a tudománybani és isteni kegyességben.

Arch. Vat. Roma. Nunz. di Germania 92. köt. 354. l. Kiadva Boratinsky: Caligarii nuntii Epistolae et acta 498—9. l.

Charissime nepos: salutem. Binas literas tuas accepimus, atque ut petitionibus tuis responderent, iniunximus nostrumque consilium, quod requiris, iam aperiemus. Probamus autem vehementer, quod virtutis viam tibi imitandam proposueris, cum tamen ea ardua sit, et aetas tua lubrica nimis, vide perseveres, ut de te dici possit: Melius erat non cognovissem. Quod ipsum vel nostra tempestate in dies fieri in plerisque vidimus. Denique cum virtutis partes sint plurimae, ac unaquaeque conditio seu vocatio ex fonte ipso virtutis sua trahat incrementa, non tamen temere, nec ante tempus, sed maturo iudicio a natura et occasionibus perque ea media, quibus Deus maximus suam ostendit stabilitque legitimam vocationem, collum iugo subdere, ducentique Deo manum porrigere debebis. Interim autem intentionem bonam retineas teque ipsum noscas, et varietatem conditionum vitaeque humanae ratione exquiras, ad Deum autem autorem te referas instanterque petas, ut oculos mentis tuae aperiat, ut scias, quid acceptum sit coram ipso et quem te esse velit: quae omnia si pietatem in Deum cum eruditione literarum, potissimum vero philosophiae, cuius iam classem ingressum te esse audio, coniunxeris, procul dubio consequeris nosque tanto tibi reddes propensiores, quanto tu maiori cum diligentia ac constantia in hoc optimo tuo proposito perstiteris. Vale. Datum Wilnae, 15 Junii 1580.

Stephanus Rex ppr

Hátlapján, Possevino atya kezével: Copia della lettera del Ser^{mo} Re di Polonia ch'egli di propria mano scrisse al Signor Andrea suo nipote, mentre stava il detto rè in somme occupationi della guerra di Moscovia.

Megjegyzés. Unokaöccsét, Báthory András István király 1578 tavaszán hozatta át Erdélyből s adta be a pultuski jezsuita kollégiumba.

Ottani tanulása és életmódja részleteiről rendkívül érdekes adalékokat gyűjtöttem össze Varsóban¹ s dolgoztam fel Báthory István életrajzában.² De érdekes adatunk van róla Possevinotól is, aki pár héttel előbb meglátogatván az ifjú növendéket intézetében, előnyösen nyilatkozott róla, megemlítvén egyúttal, hogy valami 400 nemesifjút vittek be oda példájára, oly jó hatással volt jelenléte az intézetre.³

605.

Polock, 1580 július 7.

Skarga Péter vilnai jezsuita rektor Báthory István királynak.

A Dorohostajski Miklós polocki palatinus okozta nehézségek dacára, Zsuki Ferenc polocki várparancsnok támogatásával megalapozta itt a katolikus hitet. De az ügy érdekében engedelmét kéri, hogy személyesen adhassa elő panaszait és kívánságait.

Arch. S. I. Roma. Edidit Sygański, p. 117—8.

Serenissime Rex. Decimus est dies, ex quo Generosum Dominum Skuminum,¹ qui eodem die est nobiscum Vilna egressus, Polociae exspectamus. Non poeniteret me temporis, sed nec nunc poenitet, si Mag^{cum} Dominum Palatinum Polocensem² ad ea, quae catholicae sunt pietatis, aggredienda faciliorem invenissem. Negat se nobis locum ullum in arce, in quo sedem figamus, ostendere posse, causas ipsemet V^{rae} M^{ti} exponat. Vix etiam post 4 dies ad declinanda capita peregrini et pauperes (nisi hospitalitas Domini Zuki³ procuratoris arcis nos refecisset) hospitium in arce Regia obtinuimus. Hoc unum nos solatur, et quod nobis, si cetera desint, magnum facit animum in Domino, quod nacto quodam deserto ruthenico templo, ex tacito consensu Vladicae⁴ (nam aperte propter Palatinum non est ausus) cultum Domini Sabaoth iam per tot annos ex his oris exulantem, repurgato et benedicto templo instauravimus. Iam sit Christo Deo gloria, in arce beneficio divino per victricem M^{tis} V^{rae} dexteram recuperata et ab hostibus vindicata,⁵ vota altissimo, quae Maiestas V^{ra} edidit, persolvimus et

¹ Báthory István király udvari számadáskönyvei sok helyén szétszórtan.

² Kötetem „A kardinális“ című külön fejezetében.

³ Erről Possevino 1581 június 6-án ezt jelentette Rómába: Ho trovato il nipote del Re che fa progresso al solito negli studii et nella pietà, et il quale ha dato occasione che qua concorrano da 400 nobili di questo regno con notabile frutto nel servizio divino. (Pierling: Bathory et Possevino, 87. l.)

⁴ Theodorus Skumia Tyszkiewicz, Thesaurarius Curiae Lithuanicae, 1576—1586.

⁵ Nicolaus Dorohostajski. ³ Franciscus Zsuki capitaneus.

⁴ Theophanes Bohdanus Rypinski, Metropolitae Polocensis Ruthenorum.

⁵ Polock, kiostromolva és elfoglalva István király által 1579 augusztus 30-án.

sacrosancta sacrificia ritu catholico pro M^{te} V^{ra} et populo illi subiecto et pace Regni sui celebramus; etc.

Ego proposui aliquot adhuc dies exspectare Dominum Skuminum, tametsi sine Palatino pauca videtur de rebus nostris statuere posse; si tamen morabitur, antequam V^{ra} Maiestas Regia longius Polocia castra figat, adire ipsam et coram de his, quae desiderantur agere constitui; etc. Gratiae M^{tis} V^{rae} subiectissime et humillime me commendo. Polociae, 7. Iulii 1580.

606.

Szczyduty, 1580 július 10.

Báthory István király Skarga Péter jezsuita rektornak.

Válasz. Meghívója táborába és várja, amint indulásáról tudósítani fogja. Kívánságait könnyen és szívesen teljesítheti.

Arch. S. I. Roma. A király sajátkezű utóiratával. Sygański, p. 119—120.

Stephanus Rex etc. Venerabilis devote nobis dilecte. Ea, quae nobis scribis, omnia sunt facilia et factu possibilia. exspectamus tamen modo adventum ad nos Mag^{ci} Domini Palatini Polocensis, qui quamprimum venerit, de omnibus iis, ita, ut scribis, cum eo conferemus, et uti res postulat transigemus. Quod vero scribis, velle te ad nos venire, hoc etiam nobis gratum erit; exspectabit tamen Dilectio Tua ea de re alteras nostras literas, quibus et itinerarium nostrum et mittemus, et diem praestitutum castrorum nostrorum ad ripam Dhunae positionis indicabimus. De pecuniola etiam, uti scribis, placet, ut ad eum aedificationis usum convertatur. Quod reliquum est, te bene valere et pro nobis Deum orare cupimus. Datum Szczydutae, 10. Iulii Anno Domini 1580. Regni nostri anno quinto.

Porro D(ominum) Palatinum sine mora remitemus, ac una aliquem ex nostris idoneum, qui voluntatem nostram exequatur, adiungemus, per quem Domino Skumino ampliora mandata mittemus.

Megjegyzés. Báthory kilátásba helyezett levele már hat nap mulva elment Skargához. Ez felkeresvén őt, minden panaszára orvoslást nyert a vallásos királytól. De azért (miként Skarga leveléből megtudjuk) mindkettőjüknek nagy csatát kellett vívniok a hit érdekében a nem katolikus palatinussal és szenátortársaival, akik nem méltányolták a połocki katolikus egyház megalapítása körüli fáradozásukat.¹

¹ Ld. bővebben Skarga hazatértekor, Vilnából írt 1580 augusztus 8-i levelében; Caligari nuncius jelentései 471. l.

607.

Wielkie Łuki, 1580 szeptember 2.

Báthory István király Ridolfino Domonkos mérnöknek.

Miután katonai megbízatásának kitűnően megfelelt az eddigi várostromokban, ezredessé nevezi ki.

Hadtörténelmi Közlemények 1941. évf. 35—36. I. Banfi Florio közlése.

Significamus universis et singulis . . . *hogy mivel* ab Illustribus quibusdam Italiae viris Nobilis Dominicus Rudolphinus Camerinus ob eximiam virtutem et in re militari singularem scientiam et usum *ajánltatott és hívásunkra ex Italia hozzánk jövén*, a Nobis in numerum servitorum ac aulicorum nostrorum receptum atque adscriptum esse; *mint ilyet cum exercitu Illustrem Dominum Joannem Zamoscium, regni nostri cancellarium ad expugnandum Vielisiam arcem in Dhunae ripa sitam küldtük s annak ostromában cohortibus aliquot mille peditum Polonorum oly kiválóságot tanúsított úgy ott, mint in expugnatione arcis Vieluniensis, hogy minden várakozásunknak megfelelt s ezért ezredessé nevezvén ki*, in hac obsidione arcis primariae ditionem Moscovitarum Velicolucensis *alkalmazni kívántuk* nostrum mille peditum praefectusaként; etc. Datum in castris nostris Velicolucensibus 2^a die Septembris. Anno Domini MDLXXX.

608.

Praha, 1580 szeptember 17.

Rudolf császár-király Báthory István királynak.

Értesülvén követétől, hogy Szatmár és Németi visszaadását kívánja, azt a kérdést addig nem tárgyalhatja, amíg a Magyar- és Erdélyország közti szövetség biztosítása létre nem jön. Különben is a császár a János király néhai fiával 1570-ben kötött egyezség alapján áll. Nem teljesítheti azt a kérését sem, hogy magyar földön katonákat toborozzon, mert ez az ország hadait gyengítené. A Szepesség és Lengyelország közti határkiigazításnak baráti úton való rendezéséhez készséggel hozzájárul, sőt kész azt a legközelebbi magyar országgyűlésen tárgyaltatni. Válasz a követ titkos előterjesztésére.

Egy. kv. tár. Budapest. Lit. orig. no. 143. Szamosközy gyűjt. 182—185. I. Egykorú gondos másolat.

Responsum Sacrae Caesareae M^{tis} ad suprascriptam legationem.

Sacra Caesarea ac Hungariae et Bohemiae Regia Maiestas, Dominus noster clementissimus, iam pridem ab oratore suo, Domino Joanne Cyro Abbate Sancti Vincentii Vratislaviae de iis

edocta est, quae M^{ti} suae Ser^{mus} Princeps, Dominus Stephanus Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae etc ad eiusdem Cyri legationem referri voluit *s miután értesült arról, hogy követségét* mense Augusto huc delato *elvégezte*, Maiestas eius praetermittere noluit, quin domino Oratori suam ad singula capita sinceram mentem et voluntatem scripto hoc declararet; etc.¹

Quod ad rerum ipsarum capita, et primo quidem oppidorum Zaththmar et Nemethy restitutionem attinet, Caesarea Maiestas ita sibi persuasus habet, quod cum Ser^{mo} Regi haud obscurum sit, quo pacto oppida illa belli tempore in M^{tis} suae Domini genitoris colendissimi Divi Imperatoris Maximiliani augustae memoriae manus devenerint; quis eorundem Zaththmarÿ praesertim hoc tempore status quaeque forma, ac quid denique superiore anno septuagesimo inter M^{tem} suam ac Ser^{mi} quondam Regis Joannis filium Principem Transsilvaniae conventum transactumque sit,² Serenitas sua habita eorum omnium condigna ratione, illis acquietura esset. Verum cum praeter hanc M^{tis} suae expectationem Ser^{mus} Rex restitutionem illam demum urgeat, Maiestas sua ita existimat, iis prius peractis, quae ad stabiliendam inter utrumque Principem, ac eorundem regna Principatus et dominia mutuam firmamque amicitiam et benevolentiam maxime pertinent, pactis scilicet atque foederibus, quae invicem intercedunt renovatis, de eo, quod dictum est negotio commodius agi tractarique posse, Caesarea Maiestas autem illis praemissis, talem se exhibitura est, ut ab aequitate se haud alienam esse Serenitas sua intelligere, neque iustam aliquam hoc loci conquerendi causam habere possit; etc.

Quod vero ad prohibitionem in M^{tis} suae ditionibus haereditariis, praesertim vero Hungariae regno factam attinet, Maiestas eius praefatum oratorem suum Joannem Cyrum Ser^{mo} Regi ostendit, gravissimas se habere causas militis in ditionibus suis retinendi, *miután senkinek az országból idegenbe mennie katonának nem szabad* sine M^{tis} suae scitu et permissione, *habár ez régebben megis történt olykor. Kérése tehát nem teljesíthető*, ne regnum milite denudatum, a domestico hoste gravius aliquod detrimentum, cum totius Reipublicae Christianae iactura acciperet. Accedit et hoc, quod Maiestas Caesarea, quae tamen ad Poloniae regni Cancellarii instantiam quingentos pedites educendi faculta-

¹ Elhagytuk a lengyelországi tárggyűgyekre adott választ.

² Ez a Speyerben 1570 augusztus 16-án létrejött szerződés, melyet az erdélyi országgyűlés 1570 december 1-én szentesített.

tem concessit,³ *kiderült, hogy ezt a lengyel király külön nem kérte tőle irásban, etc.*

Quod denique ad Commissarios, qui de finium controversiis et finitimorum querelis cognoscant, ac iniurias quasdam componant deligendos attinet, *ő Felsege készséggel hozzájárul ad ea, quae inter privatas quasdam personas in Scepusio controvertabantur, per amicabilem tractationis viam elintézéséhez; ita non omittet, quin ad eas differentias, quae de Hungariae et Poloniae limitibus existunt sopiendas, in futuris proxime regni Hungariae comitiis idoneos commissarios deligat; etc.*

Datum Pragae, die decima septima mensis Septembris, anno domini millesimo, Quingentesimo, octogesimo.

Responsum ad Caput Secretum. Intellexit Sacra Caesarea ac Hungariae et Bohemiae Regia Maiestas, Dominus noster clementissimus ea, quae M^{ti} suae nomine Ser^{mi} Regis Poloniae etc Ser^{tis} suae Orator R^{dus} Dominus Lucas Podoski inter alia de mutua quadam intelligentia inter M^{tem} suam ac Ser^{mum} Regem in eum eventum, quo alterutri ab hoste vicino vis inferretur, ineunda, oretenus confidenterque aperuit. *Ezt készséggel hallotta s amint értesül a királytól, quibus rationibus et pactis huiusmodi intelligentiam constituendum existimet, úgy fog róla nyilatkozni, uti a Principe Christiano eodemque publicae salutis studiosissimo exspectari debet; etc.*

A levél első lapja felső bal sarkában Szamosközy kezével: Az lengyel királynak Iftuannak Rodolfus chýazar ualaz tétele. Anno, vt opinor, 1585. (Szamosközy sajátosképen nem vette észre, hogy a levélnek rendes kelte van; talán azért, mert az betűkkel van jelezve.)

609.

Kraków, 1580 november 1.

Brutus János Mihály történetíró Báthory István királynak.

Üdvözlí a muszkákon aratott győzelméért. Magyarország történetéből immár a XII. fejezet is elkészült.

Bruti Epistolae libri V. 1698-i kiadása 75—81. l.

Facit singularis tua et divina virtus, Polonorum felicitas summa, quorum res admirabili Dei providentia moderaris, ut crebris nuntiis et multorum literis certior factus de republica bene abs te, et feliciter gesta, sentiam me ea voluptate perfundi: quae cum a summa mea in te voluntate atque observantia proficiscatur,

³ Zamoyski János kancellár előterjesztésére a Szepesi kamarát bízták meg a megadott engedély alapján a toborzás végrehajtására.

ita in me existit, ut vultu quidem, quo animi sensus homines effingimus, oratione quanta sit, nulla ratione declarari queat... Gratulandum tibi, Poloniae populis, nobisque adeo... *Munkámat befejezoe, remélem* dabitur aliquando facultas *érdemeid megörökítésére, miután* iam XII iustis libris Pannonicarum rerum confectis,¹ quos meae sedulitatis et vigiliarum testes posteritas leget, ut non mihi aliquando liceat, quod mihi unum in optatis maximum est, rebus abs te gestis admovere manus... Valeas, fortissime Rex, maxime, sapientissime, cuius vita digna immortalitate ita innitur Poloniae regnum, ut salutarem regem Christiano orbi universo spondeat in multos annos futurum. Datum ex regia arce Cracoviensi. M D LXXX. Kal. Novembris.

610.

Wilno, 1580 november 14.

Báthory István király Caligari János András nunciushoz.

Brasichella. Caligari levelezése 555. l.

Értesíti, ut Nicolaus Paczot inter alumnos seminarii Braunsbergensis recipiatur.

Megjegyzés. A magyar növendéknek valami atyjafia, Paczóth János ezidőben Báthory hadában szolgált négy lovassal.¹ A király egyébként e hó 3-án érkezett a hadszíntérről a városba, míg serege lassan követte.²

611.

Wilno, 1580 november 14.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Teljesítésre ajánlja a nála jelentkező Balás Barabás kívánságát, miután kivált Zauolocz vívásában igen vitézül viselte magát.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Beke 1142. regesztája. A kis állampecséttel lezárt, rothadt, szakadozott levél, melynek alsó negyedrésze a király négy sornyi sajátkezű utóiratával és aláírásával leszakadt.

Stephanus Rex etc. Ill^{me} Princeps domine frater nobis carissime atque honorandissime. Salutem et fraterni amoris mutuum incrementum. Bal[ás] Barabás az minemő dologrul minket könyörgésével megtalált, ez bekötött supplicatioból megérti Kegyelmed. Jámbor vitéz ember, kit mi bizvást commendálhatunk Kegyelmednek. Sokan vitéz nevet viselnek, de ez valóba is nyomát követi, mert ez mostani szükségönkbe főképpen Zauolocza alatt

¹ Brutus munkájának V—XII. fejezete megvan magyar kiadása 2—3. kötetében, de már a csonkán reánk maradt további két fejezet keletkezése idejéről nincs ehhez hasonló biztos tudomásunk.

¹ Kiadtam Báthory István számadáskönyve 106., 146. és 175. l.

² Caligari jelentése, Levelezése 524. l.

elég emberséget cselekedett; miltó azért az mi kegyelmességönkre. Ha oly, az mit kíván, kit neki nagy kára neköl conferálhat Kegyelmed, kirjök, hogy Kegyelmed abból legyen k[egyelmes] hozzája. Tartsa meg Isten Kegyelmedet jó egészsigben. Datum in arce nostra Regia Vilmensi, decima quarta die mensis Novembris, anno domini millesimo quingentesimo octogesimo, regni vero nostri quinto.

612.

Wilno, 1580 november 22.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Kéri adjon valami jószágot levele felmutatójának, aki igen vitézül viselte magát az oroszok elleni hadjáratában.

Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár. Oklevelek törzsgyűjteménye. A levél első oldalának felső része sárga festékkel olvashatatlaná téve. Alsó részén a király hat sornyi sajátkezű utóírata. De sajnos ebből sem tűnik ki, hogy ki érdekében van írva.

[Keriwk adja nekie] vagy azt uagy masutt walami kis jozagoczkat zakazzon Kegyelmed nekye. Tharczia meg Isten Kegyelmedet Jo egessegben. Datum in arce nostra Regia Vilmensi vigesima Secunda die mensis Novembris, anno Domini millesimo Quingentesimo octogesimo, Regni vero nostri Quinto.

Keg: hÿge hoga noha sok wagion ki nagi Embersegeket cieledet ez hadakba, de mÿnden ember Iteleti zerent Jeles legeni ez es ÿgen Jambor: ki mellet megÿs kerem keg: hoga valamÿ kewes helieckenelkewl ne hagia:

Fr(ater) Stephanus Rex ppr

613.

Grodno, 1508 december 3.

Báthory István király Báthory Kristóf fejedelemnek.

Gyulaféhérvári kápt. Itár. Beke 1143. regesztája.

Miután szegény Pribék András az ő szolgálatában elhalt, kérem, adasson segítségül erdélyi árváinak, ha rá vannak szorulva, évenként hat köből búzát és két oldal szalonnát.

614.

Istanbul, 1580 december 15.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Gyulaféhérvári kápt. Itár. Ötvös műve 17. sz. a.

Meleg üdvözlése után jelentem, hogy oratora, Drohoiowski János Tamás megérkezett és levelét megadván, a Portához való szerelmét és tulajdonképen való barátságát tökéletes akarattal megjelentette... Költ az mi városunkban Konstanczinápolyban, az Szentséges Mahomed profetának 989 esztendőben, Decembernek 15-öd napján.

615.

Grodno, 1580 december 22.

Báthory István király Caligari János András nunciussnak.

Megörült levelének s különösen annak a munkának, melyet Nazianzi Szent Gergely holtteste római áthelyezési ünnepségről annak egy magyar szemlélője írt. Várja, hogy személyesen tárgyaljon vele a kolozsvári gimnázium felállításáról. Addig is kóstolót küld minapi vadászsákmányából; egy jávorszarvast megűzet.

Arch. Vat. Roma, Kiadva Theiner: Annales Eccl. III. köt. 184. l.

Stephanus Rex etc.

Rev^{me} in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Quod Sinceritas V^{ra} pro suo erga nos studio saepius nobis scribat, magnas illi habemus gratias. Delectaverunt nos etiam cum historia ab Hungaro descripta,¹ tum et cathalogus adolescentum, sumptu Pontificis maximi Olomucii literis operam dantium. Verum, quod ad eiusmodi Gimnasii instituendam rationem Claudiopoli in Transilvania attinet, de eo ac aliis, quandoquidem propediem ipsi Warsaviae sumus adfuturi, coram conferemus. Interim volentes Sinceritatem V^{ram} venationum nostrarum participem reddere, illi alcem et cervum mittimus, quos ut grato animo accipiat, rogamus. Sinc^{tem} V^{ram} bene valere cupimus. Datae Grodnae, die XXII. Decembris Anno Domini MDLXXX.^o Regni vero nostri anno quinto.

Stephanus Rex ppr

[Külcíme: Rev^{mo} in] Christo Patri domino [Joanni A]ndreae Caligario Episcopo [Britonoriensi et S. Sedis Apostolicae referendario ad] regnum nostrum legato. Syncere nobis dilecto.

Megjegyzés. Nazianzi Gergely egyházatya meghalt 389- vagy 390-ben s miután holttestét már halála után nemsokára Rómába hozták át Konstantinápolyból, jelenleg a tiszteletének szentelt templomban pihen s úgylátszik erre az áthelyezésére vonatkozott az ünnepségnek valami a magyar diák által szerkesztett leírása.

A szent ereklyéinek ünnepies átvitele a vatikáni templomba tulajdonképen még 1580 július 11-én ment végbe, de a magyar diák róla való leírása csak mostanában jutott a nuncius kezéhez, amiről aztán e szavakkal emlékezett meg július 28-i jelentésében: Non ho già potuto leggere, nè tampoco posso scrivere senza lagrime di tenerezza la solennissima translatione del corpo di S. Gregorio Nazianzeno. (Caligari levelezése 465. és 534. l.)

¹ Caligari oldaljegyzése: Erat historia translationis Sancti Gregorii Nazianzi Romae solenni pompa celebratae.

616.

Warszawa, 1581 január 31.

Báthory István király Giczzy János várkapitánynak.

Mivel Ridolfino Domonkos ezredes itt várak erődítésében is kitűnt, hozzá indítja a váradi vár megvizsgálására.

Hadtörténelmi Közlemények 1941. évf. 36—37. l. Banfi Florio közlése.

Miután Nobilis Dominici Rudolphini Columnelli nostri industriam, fidem non modo in re militari, sed etiam in muniendis arcibus peritiam múlt évben in ipsa Moscovitica expeditione kitűnt, őt most in perlustranda quoque arce nostra Varadiensi alkalmazni óhajtván, ezennel beküldjük hozzád és rendeljük, hogy amint a várat megvizsgálta s veled véleményét közölte, ad Nos in Poloniam revertatur; etc.

Mellékelve a megbízatása részleteit tartalmazó, kilenc pontból álló olasz utasítás szövege arról, hogy Várad megerősítése kérdésében István király mire kívánta fektetni a fő súlyt.

Megjegyzés. Visszatérvén útjáról Lengyelországba, Ridolfino mérnököt István király — jelentése alapján — az oroszok elleni háborúja után, 1582 őszén újra leküldte Váradra,¹ hogy ott részt vegyen a megkezdett várerődítési munkálatok vezetésében. De betegen érkezett oda, amint ott írt (1582 szeptember 16-i levelében panaszolja) s ezért november végén otthagyván a várat, visszatért a királyhoz; de működésének újra nyoma van Váradon 1584 nyarán, amikor ismét ott dolgozik;² utána hazájába sietvén betegen, úgylátszik nemsokára el is húnyt.³

617.

Warszawa, 1581 január 31.

Báthory István király Máriaassy Pálnak.

A szepesi XIII várossal való határvillongás dolgában.

Regesztája Iványi: A Máriaassy család levéltára, 474. sz. a.

Felkérésére biztosokat rendelt ki a szepesi tizenhárom város és közte fenforgó határperben, de az ellenük beadott panaszaira azt feleli, hogy „ad eam rem et iurisperitos, et probatae integritatis viros non eo animo delegimus, ut cum incuria detrimentoque alicuius cum ceteris commissariis difficultates illas explicarent, sed ut adhibita omni aequitate de illis decernerent.“ Ezt nekünk így is jelentették, hogy *eam controversiam* szabályszerűen intézik el, ami ha így van, sem az ő hívségüket, sem a megtörtént tény két-

¹ Útjára Varsóból, 1582 október 4-én indult 50 forint útiköltséggel, mfg első alkalommal Várad i György cubicularius társaságában együttesen 50 forintot kaptak. (Pawinski: Żródła dziejowe IX. köt. 2. része 45. és 84. l.)

² Az esztergomi Báthory protokollum alapján.

³ Banfi id. közleménye 28—34. l.

ségbe vonni sem fejedelmi méltóságunk, sem pedig az állam érdeke nem engedi.

Megjegyzés. István király 1581 január 18-án d. u. két óraker volt be a hadszíntérről jöve a városba, nem nagy ünnepség közepette. A nuncius lovas nemesek kíséretében szánon ment elibe és üdvözölte a pápa nevében, mire a király latinul felelt, hangsúlyozva, hogy győzelmét a jó Istennek köszönheti. Hasonlóképp üdvözölte Karnkowski kujáviai püspök is, mire szánba ülve vonultak a városba, míg az udvari emberek lóháton követték a rettenetes hidegben. (Caligari jelentése, Levelezése 546. l.)

618.

Warszawa, 1581 február 15.

Báthory István király atyafia, Csáky Annának.

Üdvözli elmátkásodása alkalmából, de kéri, közölje vele mennyegzője napját.

Gr. Csáky levéltár. Budapest. Kassai fasc. 321 no. 8. Hiteles 1839-i más.

Stephanus Rex etc. Generosa et Magnifica Neptis nostra charissima, salutem et gratiam nostram Regiam. Megh ertetteok az kegielmed levelibeol hogy az Isten kegielmednek zerenchyetth paranchiol, ennel küleomben nem ertetteok egiepteol. Az kegielmed zerenchyeinek mi eorüleonk, es akarjuk, hogy az atiafiak kegielmedre gondoth viseltek, de kegielmed nem írja mely napra lizeon¹ az meniegzeo, ha azerth nem felette ighen reovid az ideje, kyre myis embereonket bochiathatnok kipeonkben, agyia kegielmed tuttunkra. Tharcza meg Isten kegielmedet. Datum in Arce nostra Regia Varsaviensi, decima quinta die mensis februarii Anno Domini Millesimo quingentesimo octogesimo primo. Regni vero nostri quinto.

Stephanus Rex ppr

Az my yo akaratunkba the keg[ielmed] megh nem fogiatkozýk.

Megjegyzés. Csáky Anna vőlegénye Prépostvári Bálint volt.

619.

Warszawa, 1581 március 9.

Báthory István király Lubomirski Sebestyén krakkói főadószedőnek.

Legyen gondja, hogy titkára, Brutus János Mihály, aki Magyarország történetét írja, negyedévi részletekben pontosan megkapja immár 841 forintnyi évdíját, amennyire azt most kiegészíteni rendelte.

Glówny Archiw. Warszawa. Pawinski: Źródła dziejowe XI. p. 195—6.

¹ Hibásan olvasva így: bizon.

Stephanus Rex etc. Significamus tenore praesentium, quorum interest, universis et singulis, harum notitiam habituris: Quia nos commendatam habentes diligentiam et laborem non postremum generosi Joannis Michaelis Bruti, secretarii nostri, in conscribenda iussu nostro Historia Hungarica, ac ipsum eo diligentiore ac magis propensum ad munus et labores hos obeundos reddere cupientes, ipsi ex liberalitate nostra Regia ad prius stipendium quadringentorum quinquaginta thalerorum Bydgosciae a nobis illi concessum, et postea ad summam usque quingentorum quinquaginta thalerorum Marienburgi auctum, ducentos florenos polonicos addendos et adiungendos putavimus, prout praesentibus literis nostris addimus et adiungimus, ita ut deinceps octingentos quadraginta et unum polonicos florenos et viginti grossos annui stipendii habere possit, eo videlicet modo percipiendos, ut infra cuiuslibet quadrantis anni ducenti et decem floreni polonici et duodecem grossi ex zuppis nostris regiis Cracoviensibus illi dentur ac numerentur, sumpto anni initio aucti nunc stipendii a calendis Aprilis proxime futuris anni praesentis Millesimi quingentesimi octuagesimi primi. Proinde *intünk, hogy megjavított fizetését* singulis quadrantibus anni *pontosan kiutaljátok*; etc.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. Brutus évjáradéka 1577 október 4-ikétől számított, eleinte negyedévi 50 forinttal. Ez tekintélyes összeg volt, ha meggondoljuk, hogy lengyel kortársa: Paprocki Bertalan hisztórikus, kinek ma napig is forrásmunka gyanánt használható a lengyel nemesekről írt genealógiai nagy műve Báthory Istvánnak ajánlva jelent meg, az 1581—83-i feljegyzések szerint évente csak 40 forint penziót húzott a krakkói kamarától, vagyis éppen $\frac{1}{4}$ részét annak, amit Brutus kapott. Neki különben a király fenti első negyedévi járadéka alkalmából külön 102 forintot is adott s fizetése annyira nőtt, hogy 1578 tavaszán már 604 forintot tett ki, erre pedig (ép a király mosani kiutalása folytán) minden évben pontosan megkapta az évi 200 forintnyi kiegészítést.¹

620.

Warszawa, 1581 március 11.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint alkincstárnoknak.

Rozsnyai Benedeknek három éven át évi 40 tallért rendelővén, amiért Brutus Magyar históriáját lemásolta, utasítja, hogy azt az összeget neki minden újévkor pontosan utalja ki.

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 183. A krakkói kamara 1589-i köt. 40. l.

Stephanus Rex etc. Significamus his literis nostris, quorum interest, universis et singulis earum notitiam habituris. Quia nos

¹ Az idézett tételeket közöltem Báthory István magyar számadáskönyvének 32, 44. és 178. lapján.

promovere cupientes honestos conatus honestissimi iuvenis Benedicti Rozsnay Ungari, quos in addiscendis liberalibus artibus suscepit, habentes praeterea rationem laboris sui in describenda „Historia Ungarica“ a Bruto, nostro historiographo conscripta facti, dandam ac assignandam illi esse putavimus in thesauro regni nostri in tres sequentes annos pensionem quadraginta talerorum quolibet festo Circumcisionis Domini,¹ a vicethesaurario curiae nostrae sibi numerandam, prout quidem iam hisce literis nostris damus et assignamus atque generoso Hyacinto Mlodzeiowski, curiae nostrae vicethesaurario illiusque vicesgerenti, ac alteri cuius interest, mandamus, ut huic Benedicto Rozsnay nunc quam primum quadraginta hosce taleros in annum praesentem numeret. Post modum vero duobus subsequenter Circumcisionis Domini festis quolibet festo tantumdem sibi ex thesauro nostro pendet pendique sine omni mora et contradictione faciet. Quod nos in subducendis rationibus visa quietatione ipsius Benedicti Rozsnay a fidelitate tua suscepti sumus. Aliter pro gratia nostra f(idelitas) t(ua) non factura. Porro in eius rei fidem praesentes, manu nostra subscripsimus et sigillo regni nostri muniri mandavimus. Datum Warschaviae, die XI mensis Martii Anno Domini MDLXXXI Regni vero nostri anno quinto.

621.

Roma, 1581 március 15.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Figyelmebe ajánlja az általa is jól ismert Possevinó Antal jezsuita atyát, akit követségben küld hozzá a muszka cárral, felkérésére meginduló béketárgyalások vezetése ügyében.

Possevinus: Moscovia et alia opera 57. l. Caligarii Epistolae p. 584.

Gregorius XIII. Pontifex Maximus Stephano Primo, Poloniae Regi.

Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Misit proprium ad nos legatum Moscorum Dux cum litteris et mandatis, qua de re curavimus Maiestatem tuam certior fieri per nuncium nostrum. Remittimus Legatum cumque eo dilectum filium Antonium Possevinum, Theologum et Sacerdotem Sodalitatis Iesu, prudentia et fide spectatissima multisque in rebus nobis probatum atque ad gravissima quaeque, Dei gloria et communis boni causa tractanda paratissimum aptissimumque et tuae Maiestati optime cognitum. summa vero in primis erga M^{tem} Tuam observantia et fide praeditum, qua etiam de causa ipsius

¹ Vagyis, mindig újév napján.

opera ad hoc negotium libentissime utimur. Cupimus igitur, ut eius verbis omnem fidem tribuas super negotio pacificationis, tantopere a Mosco expetite: superque fide, quam idem Moscus postulat Legato suo concedi, secure ad se redeundi, qua etiam fide idem Possevinus indigebit, denique super omnibus rebus, de quibus tecum agat nostro nomine. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die XV. Martii 1581. Pontificatus nostri anno nono.

Megjegyzés. A tudós jezsuita atya Báthory Istvánt 1581 június 15-án Vlnában érte el. Jöveteléről a király persze tájékozva volt; de küldetését igazában nem nagy rökonszenvvel fogadta, miután ekkor még erősen bízott abban, hogy sikerülnie fog az oroszokat teljesen levernie. Ezt nyíltan meg is mondta Possevinónak már első audenciáján, melyet egyébként a bátyja, Kristóf haláláról érkezett hír tett nyomasztóvá.¹ Alkalma sem igen volt a királynak ekkor bővebben foglalkoznia a páterrel, mert időre volt szüksége, hogy lelkileg összeszedje magát és küldetése részleteivel törődjék. Így Possevino csupán hat hét múlva beszélhette meg vele fontos megbízatása vezéreszméit és indulhatott a muszka cár felé. Evvel (augusztus 10-én) Staricában találkozott és őszre fordult az idő, midőn visszatérhetett a királyhoz, aki ekkor már Psków alatt táborozott. Jöveteléről a páter útjából 1581 szeptember 26-án az orosz földön fekvő Bor községből értesíté, amely az ottani lakosok mondása szerint valami 100 olasz mérföldnyire feküdt a király pskóvi táborhelyétől. Gyorsfutárral küldött levelére Báthory azonnal felelt (már három nap múlva) biztosítván, hogy a neki küldött menlevél — *salvusconductus* — birtokában bátorságosan folytathatja útját feléje s különben is biztosokat meneszt elibe illő fogadtatására. Ettől kezdve a király élénk levélváltásban állott a nagy tehetségű atyával, aki hónapokon át tartó tárgyalásai folyamán soha semmit sem végzett az ő írásbeli utasítása nélkül. A király levelei sajnos, nem maradtak reánk, de egész lénye és magatartása kitűnik Possevino válaszai-ból, műveinek kölni ívrétű díszes kiadásában, amely a király halála után pár héttel jelent meg s így azt ő már nem láthatta, holott ismeretes, hogy minden szép könyvnek mennyire örvendett.

622.

Warszawa, 1581 március 20.

Báthory István király neje, Anna királyné Báthory Kristóf fejedelemnek.

Részvétét fejezi ki neje, Bocskay Erzsébet fejedelem-asszony halála felett.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 18. sz. a. Beke 1144. regesztája.

Anna Dei gratia Regina etc. Illustris Princeps, Domine Affinis Noster charissime. Redditae sunt nobis proxime ab Legatis Illustritatis Vestrae litterae Illustrissimae quondam coniugis Illustritatis

¹ Pierling: Báthory et Possevino, 88—125. l.

Vestrae,¹ quantum quidem ex serie litterarum ipsarum et sermone legatorum ipsorum intelligere potuimus, nam litterae nullius nomen in subscriptione praeferebant. Primum igitur domesticum luctum hunc Illustritatis Vestrae dolemus, quem ipsum, ut Illustritas Vestra [ferat] fortiter, si quid opus est, hortamur, Deinde, quoniam ipsius nomine redditae sunt etiam nobis quaedam munuscula ab Legatis Illustritatis Vestrae, de his quoque Illustritati Vestrae, quando ipsi, quae misit non possumus, agimus gratias. Si quid est, eritve, in quo ipsive Illustritatis Vestrae alicui ex familia Illustritatis Vestrae benevolentiam gratiamque nostram declarare poterimus, nullam in eo occasionem temere praetermitteremus. Bene valere Illustritatem Vestram cupimus. Datum Varsoviae, die 20 mensis Martii Anno Domini 1581.

Anna Regina Poloniae mpr

623.

Warszawa, 1581 március 20.

Báthory István király Szeben város tanácsának.

Mivel gondjai közt is a haza java áll szeme előtt, amit a város érdekében tenni kíván, azt megtárgyalta magához rendelt két tanácsosa: Kendy Sándor és Sombory László társaságában; adjának tehát szavuknak teljes hitelt.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. No. 1172.

Stephanus Rex etc. Prudentes et Circumspecti fideles nobis dilecti, salutem et gratiam nostram Regiam. Inter gravissimas nostras cogitationes, illa nobis praecipua occurrit, ut patriae, idest singulis vestrum quam rectissime consulereamus. Cuilibet enim, ut patriae salus atque incolumitas sit curae, ab ipsa natura proficiscitur, et patriae caritas singulorum amorem comprehendit. Qua in deliberatione dum fuimus, vicissitudines temporum maxime spectavimus, quibus adducti sumus, ut existimaremus, plus incommodi, quam commodi periculi, quam salutis vel exigua commutatione rerum illi impedire posse. His omnibus tempestive occurrere, quantum in nobis esset, nostri muneris esse existimavimus, et quidem merito. De quibus coram cum Magnifico Alexandro Kendy de Lona, ac Generoso Ladislao Sombory Consiliariis nostris, ea tantum de causa huc evocatis egimus; simul etiam eis iniunximus, ut fidelitatibus vestris nostram sententiam referrent: non dubitamus fidelitates vestras hanc nostram sollicitudinem et curam in optimam partem accepturas. Habebunt igitur fidelitates vestrae ipsis in iis, quae verbis nostris renun-

¹ Bocskay Erzsébet meghalt a gyulafehérvári palotában 1581 február 25-én.

tiaturi sunt eam fidem, quam nobis ipsis, si adessemus haberent. Bene valeant fidelitates vestrae. Datum in arce nostra Regia Varsauiensi, vigesima die mensis Martii, anno domini millesimo, Quingentesimo, Octogesimo primo. Regni vero nostri Quinto.

*Ellenjegyzte: Mart. Berzeuicei*9 per Transil. Cancell.

624.

Warszawa, 1581 április 6.

Caligari János András nuncius Báthory István királynak.
Meleg szavakkal dicséri Báthory András kiváló érdemeit.

Arch. Vat. Roma. Boratyński: Caligarii nuntii Epistolae et acta 601. l.

Ill^{mi} Domini Andreae Bathorei, quando tanta est et tam alta in adolescente omnium virtutum indoles, obsecro animum curamque paternam Maiestas V^{ra} non abiiciat. Illum, si sibi in filium ex legibus Regni rite adoptarit, quin iis, qui obloquendi causas quaerunt, omnem omnino obtrectandi viam intercludamus, dubitandum non est; etc.

Megjegyzés. Caligari nuncius pár nappal előbb meglátogatván a pultuski jezsuita kollégiumban tanuló ifjú András herceget, róla majdnem egyidejűleg (1581 március 30-án) az alábbi dicsérő jellemzést írta hivatalos jelentésben a Vatikának: Sua Maestà fra tanto si risolve tirar avanti il Signor Andrea, suo nipote, et con buona gratia di Nostro Signore farlo prima Cardinale et dipoi morendo l'arcivescovo, farlo arcivescovo, et mandarlo a Roma con gran comitiva di questa nobiltà. Il Signor Andrea è un angelo et saria la quiete del Regno et la salute delle chiese di Polonia et d'Ungaria. Però supplico Nostro Signore a procedere adagio in questo negotio, et non far cosa alcuna di momento, senza haver prima di nuovo la mente di Sua Maestà; etc. (Ugyanott, 599. l.)

625.

Kolozsvár, 1581 május 11.

P. Wujek (Vangrovicius) Jakab rektor Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 126—7. l.

Jelenti, hogy a jezsuita atyák immár beköltöztek „di Colosmonostra ad habitare la città di Colosvar“ ahol már megnyitották az iskolát is, a fejedelem jelenlétében tartott díszes ünnepélyel.

626.

Wilno, 1581 május 12.

Báthory István király alapító-levele a kolozsvári jezsuita kollégium részére.

Incipit: Duo sunt, in quibus Principis munus potissimum consistit; quorum alterum est, ut cultus divinus, verus et germanus inter suos retineatur, qui hominis praecipuus statuitur finis,

alterum; ut cuique ius suum reddatur, quod civilis vitae fundamentum iudicatur; etc.

Ellenjegyezte: Martinus Berzeuceius per Transylvaniam cancellarius.

A kolozsmonostori konvent 1602-i hiteles másolatából kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 127—132. l.

Megjegyzés. E fontos irat legrégibb kiadása megvan Kaprinai: Hungaria diplomatica I. kötete 41—45. l. A többi kiadását is felsoroltam a fenti helyen. Magyarra fordították ketten is: Városey Gyula, majd Jakab Elek. Közöltem ugyanott méltatóinak bibliográfiáját is. Itt pedig még megjegyzem, mint igen fontos és a király magas intelligenciáját tanúsító körülményt azt, hogy ez oklevél 12 pontból álló első tervezete egyenesen tőle való s azt előadása nyomán Giovan Andrea Caligari lengyelországi nuncius jegyezte le s küldte meg a vatikáni államtitkárnak 1579 július 17-én, mielőtt a király az oroszok elleni hadjáratába indult.¹ István király e tervezete alapján készítette el aztán Possevino atya a kolozsvári kollégium és szeminárium szabályzatát és végleges tanrendjét Kolozsvárt, 1583 március 18-án, melynek értelmében indult meg benne az eredményes oktatás és iskolai élet.²

627.

Gyulafehérvár, 1581 május 28.

Leleszi János atya Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 133—5. l.

Jelenti Báthory Kristóf fejedelem tegnap d. e. bekövetkezett halálát,¹ állandóan mellette lévén betegségében és utolsó óráiban. Hagyakozása. Fia, Zsigmond további sorsa. A fejevári jezsuiták helyzete.

628.

Kolozsvár, 1581 május 29.

P. Wujek Jakab rektor Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 135—6. l.

Báthory Kristóf halála híre. Kéri támogatását, nehogy az újítók ezt az alkalmat ellenük felhasználják. A kollégium sorsa. P. Odescalchi Lajos betegsége.

629.

Wilno, 1581 június 10.

Báthory István király Háromszék rendjeinek.

Egyezségre inti őket bátyja, Báthory Kristóf fejedelem halála alkalmából.

Rhédey levéltár. Budapest. Kiadtam a Documente II. köt. 199—200. l.

¹ Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 76—8. l.

² Szövegét lásd ugyanott, a 272—9. l.

¹ Más forrás szerint valóban 1581 május 27-én húnyt el, alig három hónappal neje után.

Mély fájdalommal vettük a lesujtó hírt, de biztosítunk, hogy lélekben köztetek vagyunk; id unicum dies noctesque agere, ut illam provinciam, quam nos tanquam alterum parentem amamus, salvam et incolumem praestemus. *Ezért intünk, tartsátok fenn a jó egyetértést és békét, ügyelve, hogy mindenki végezze kötelességét* senatusque auctoritatem et consensum quisque sequatur; etc.

Ellenjegyezte: Mart. Berzeuiceius per Transil. Cancell. pr

Megjegyzés. Ezt a levelét István király valamennyi erdélyi hatóságnak megküldte; a Szász univerzitáshoz intézett példányát levéltára őrzi 1179 sz. a. Nagyszébenben.

630.

Wilno, 1581 június 10.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 142 l.

Helyesli eljárását és az ifjú Báthory Zsigmond nevelését továbbra is reá bízva intézkedett, hogy abba senki bele ne avatkozzék.

631.

Wilno, 1581 június 10.

Báthory István király Báthory Zsigmond fejedelemnek.

Levelére válaszolva, dicséri latin irályát. Üdvözli fejedelemmé való megválasztatása alkalmából, de inti: félje az Istent és maradjon meg ősei (katolikus) hitében. Biztosítja pártfogásáról és további szorgalmas tanulásra buzdítja.

Bethlen Farkas Erdélyi históriája II. köt. 453—5. l. Újra kiadva a megyesi ág. ev. főgimnázium 1862/3-i Értesítője 62. l. Mindkét helyen Vilnae helyett tévesen Viennae, 20. Iunii 1581 kelettel.

Chare nepos. Litteras tuas non ita pridem accepimus, ex quibus intelleximus, quod secundum aetatem tuam egregius habeas in studiis profectum, et inter cetera didicisse te videmus adversam fortunam tolerandam et ferendam esse, qui nimium felix saepe timendas fuit, nec semper ergo cum Heraclyto lacrimandum, nec semper cum Democrito ridendum, quod in tam tenera aetate proprio tuo exemplo discere potes, qui non ita pridem magno cum tam patris, quam amicorum et tuimet ipsius gaudio in Vaivodam electus¹ et mox parente orbatus, ad amicitiam matronarum educationis ergo descendere debuisti. Talis est huius

¹ Fejedelemmé választása (Gálfy János buzgólkodásával) az 1581 május 1-re összehívott kolozsvári egyetemes országgyűlésen ment végbe. A fontos kérdésnek igen nagy ellenzéke volt; bőven ismertette Szilágyi Sándor, az Erd. org. gyűl. Emlékek III. köt. 38—40. l.

mundi status, chare nepos, nimirum inconstans et fraudulentus: raro contingit, ut aliquis in tam iuvenili aetate, prout tu, eligatur Princeps, sed multo rarius, ut populus sortiatur bonum Principem, qui non singularis ferus, sed reipublicae esset servus. Tu idcirco laudabis Deum, qui tecum talia fecit, et timeas fortunae volubilitatem; cum autem fortuna nihil aliud sit, nisi dispositio Dei, videas, ut totis viribus servias ei, cuius potentiae subiecta sunt omnia, tam coelestia, quam terrestria, nec patiaris te per quempiam abstrahi a vera religione a patre tuo recepta. Quodsi viribus tuis praestare non potes, saltem ex cordis penetralibus desideres, ut omnes convertantur ex via erronea, et una fide unaque spe laudent ac invocent Deum. Ego autem audiens de te tam optatam famam atque nomen tuum, parentis demortui loco ipse tibi parens et in omnibus necessitatibus protector et sublevator ero. De sedulitate in perdiscendis litteris nihil remittas, sed in dies diligentius procures, ut quantocius docti viri nomen tibi compares; necessum enim est, ne sit imperitus prout Naucerus, qui navem, ita similiter Princeps, qui rempublicam dirigere vult. Mihi frequenter litteras manu tua scribas, praesertim de valetudine et profectu in studiis tuis. Datum Vilnae, die 10. Junii, anno 1581.

Megjegyzés. Ez érdekes levelet a király alig nyolc éves unokaöcsééhez intézte s az mindenfelé úgy elterjedt, hogy még alábbi magyar fordítása is akadt:

Szerelmes öcsém. Köszöntésem után. Nem régen vettem vala egy leveledet, kiből láttam, hogy az te időd szerént jó deák vagy. Azért talám az több tanuságid között azt is megtanultad, hogy: toleranda homini adversa fortuna ferenda est, nimium felix saepe timenda fuit. És sem mindenkor örülnünk kell Democritussal, sem mindenkor sirnunk Heraclitussal. Melyet im ilyen kicsin korodban magadon tanulsz meg, ha eszedben veszed, hogy az minap atyádnak és jó akaróidnak, s magadnak is öröme erdélyi fejedelemmé választának; mert asszonyoknak bánatyokra¹ atyád halála miatt árvaságra jutottál. Ilyen azért ez világ, jó öcsém, az mennyire álhatatlan és csalárd, ritkán történik, hogy ilyen kicsin korában valakit fejedelemmé válasszanak; de sokkal ritkábban, hogy az népek jó fejedelemre találkozzanak, a ki nem singularis herus, hanem servus publicae volna. Te azért dicsérd az Istent, ki te veled azt cselekedte, és féljed az szerencsének álhatatlan voltát. Az szerencse penig nem egyéb, hanem Istennek rendelése és disponálása. Meg lásd azért, hogy teljes erőddel szolgálj Istennek, kinek hatalma alá vettetek mindenek; mennyen és a földön senki ne legyen az, ki téged az te atyádtul vett igaz hittül el szakaszthasson, sőt ha nem lehet tehetségeddel, avagy csak szivednek indulatjában kívánjad, hogy mindenek megtérjenek az ő veszett utokrul, és egy hitben, egy reménségben dicsérjék és híják az Istent. En pedig hallván te felölled

¹ Hibásan: barátyokra.

ilyen jó hirt, nevet, atyád helyett atyád leszek és minden szükségemben gondviselőd, segítséged leszek. Az tanuságot meg ne tágítsad, sőt napoként szorgalmasabb légy, hogy hamar tudós ember neved legyen, mely igen szükség, hogy tudatlan ne legyen, az ki kormányos mester akar lenni az hajóban; azonképpen az ki az respublicát akarja igazgatni. Én nekem gyakorta irj tennen kezedd, kiváltképpen egészséged és tanuságod felől. Isten tartson meg. Datum Vilnae, die 10. Junii. Anno 1581.

(A XIX. század elejéről való másolat a gr. Khuen-Héderváry család hédervári közirattára 75. köt. 38—40. l.)

632.

Wilno, 1581 június 12.

Báthory István király Kovachóczy Farkas kancellárnak.

Válasz. Az erdélyi lázongók forrongása nem aggasztja, mert jól ismeri az ottani embereket és viszonyokat. A német támadásától nem tart, sem attól, hogy a török megháborítaná Erdély nyugalalmát vagy épp beküldené oda fejedelmül a hozzá menekült Márkházy Pált, akiről jól tudja, hogy az országnak nem kell. A külpolitikai helyzetnél nagyobb bajnak tartja az Erdélyben mind jobban terjedő rettenetes eretnekséget, minek következménye lett a vallás és erkölcsök romlása.

Erd. Nemz. Múz. kéziratára. Kolozsvár, Misc. Hist. Dipl. 437. 1. Másolat. Kiadta Szádeczky Lajos a Történelmi Tár 1892. évf. 692—3. 1.

Köszönetem után. Örömezt olvasám leveledet, melyben az ott való állapotot és székelyeknek¹ tumultusát és jövődő veszedelemtől való félelmedet generaliter inkább, hogy nem mint palpabiliter aut particulariter irtál meg.² Kivántam volna, ha per personas distinguáltad volna, mert úgy tudnám énis magamat accomodalnom. Mindazonáltal, ha kik magok felejtettek lesznek, non sequitur, hogy azonnal elveszünk, sőt hamarébb az vész el, az ki ominat periculum és ugyan keresik azt, hogy sem mi, kik isten akaratjából pro aris et focis vitam etiam libenter proponimus, malumque propulsamus. Amaz igen paraszt példa quadrál afféle latrokra, kik hazájok kárával igyekeznek előmenni: nem áll (ugy mondnak) az eben az kövér ló halála. Ha az latrok intentioja szerint lött volna, vix aliquando caruit illis Transylvania, de nem

¹ Hibás olvasás folytán így: nekieknek, ami semmiképen nem állhat meg.

² A székelyek ezidei újabb nyugtalanságát ezúttal nem az egyre nehezedő adék miatti zúgolódás okozta, hanem nyilván az, hogy István király mindegyre több katonát követelt tőlük az oroszok elleni hadjárat folytatására. A nyugtalanság nem fejlődött ki lázadássá, mert azt csirájában sikerült elfojtania a hirtelen beküldött Berzeviczy Mártonnak, de bizonyos, hogy ezt a véráldozatot a székelység nehezen tűrte és igen megérezte.

prosperálta isten consilium malignantium, jó reménségem vagyok az én istenemben, hogy ha valakik affélék akarnak lenni, mostis corruent, ut priori in ligno suo, et jacula sua convertentur in eos. De ezen kérlek nemini plus te debite existimes, quam patriae honestati, functionique tuae, et sine ullis ambigibus disertis verbis persequere eos, qui unitatem nostram contemnunt. Laktam én Erdélyben, tudom mindeniknek mind qualitását s mind quantitását, lehet ugyan az mala mens malus animus, de tehetségek kevés, voltak semmi, ki azonnal megtetszik, mihelyt ez dologról serio parancsolunk.

Az német felől semmi egy szál tartásom nincsen; az török, ha az János király halálakor, minden hadaktól üres lévén ultra kételen consentiált az ország én felőlem való végezésinek: kit talám azelőtt hirrel sem hallott, most hadát el nem végezvén, én reámis valami tekinteti levén, az ő maga donatioját és az ország consensusát általán fogva meg nem háborítja. Ha ki ebben Markhazit tekintené, ridiculum est, mert esto, hogy oly bolond volna az porta, hogy azt mivelné, ki vinné be az uraságba, holott az ország nem veszi. Hadnak kellene bevinni, az többi hadat soha az török Markhazi kedviért nem indit, mert nem szed az török császár hada más ember kosárjába eperjet. Ha pedig afféle had indulna: jam vis esset, jam vi propellenda foret, jam pro aris et focis extrema tentanda ac etiam ipsa vita ponenda esset. Kire mikor mi is rea vigyázunk, nem egy budai bassa, sem az romaniai beglerbeg, hanem csak az ő maga személye volna elég. Ha, mit ő neki favealnak, nem egyéb végre mivelik, hanem ajándékot, hasznot keresnek és mint az halász kicsiny keszeget örömet rea vet az horogra, hogy nagyobbbat fogjon rajta. Sed haec humano modo dicta sint.

Hova hagyjuk és gnoto loco ponimus divinam providentiam, kinek két verebre gondja vagyok és hajonk szálára. Bizunk azért az istenben, mert ez ideig sem Péter, sem Pál oltalmával, hanem in adjutorio altissimi tartattunk meg.

De ha verum dicere fas est, engem mindennél inkább rettentet az sok rettenetes eretnekség és abban való vakmerőség. Akár csak egy néhány volna köztetek, kiben vitae pietas et religio vigealna, az sodomiták romlását evitálnátok. Jóllehet, ha meg tekintem eztis, itt sem esem kétségben, mert ha megbolondultatok ti, kik fők vadtok, nagy eoreommel hallom, hogy sok ezer lelket tartott meg az istennek lelke az szegények között, kik nem mentek mind annyi veszett állapotban is az abominiora. Te felőled

jó remétségem vala, miért hogy láttam judiciumot benned, de félek rajta, hogy a Z[ent] David átka száll reád cum perverso. Tartson meg isten. Költ Vilnán 12 Junii 1581.

Stephanus Rex ppr

Az mind az közönséges tanácsnak írt leveleimben intettem közönséggel mindeneket, hogy kiki az ő functiojában hiven eljárjon, azonképpen most is privatim kegyelmedet intem, hogy semmi tágitást ne tégy tisztedben.

[Külcíme:] Generoso Wolfgango Kovaczoczi Cancellario Illustrissimi domini vaivodae Transylvaniae nobis dilecto.

Allatae per Pancratium Sennyei 22. Junii 1581.

633.

Wilno, 1581 június 12.

Báthory István király Wujek Jakab kolozsvári rektornak.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 144. l.

Válasz. Eloszlatja aggodalmait, mert az erdélyi jezsuiták ügyéről maga kíván gondoskodni és a kolozsvári kollégium alapító-levelét is nemsokára beküldi.¹

634.

Wilno, 1581 június 12.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 142—3. l.

Válasz. Allato ad nos de morte Ill^{mi} principis, fratris nostri carissimi tristissimo nuncio, ismételjük, amit már (tegnap) írtunk és gondoskodunk az atyák helyzetéről.

Megjegyzés. Báthory Kristóf halála hírért (Caligari nuncius szerint) István király június 9-én vette¹ s habár a fájdalom teljesen leverte, bámulnunk kell erélyét, hogy — Berzeviczy támogatásával — három nap alatt képes volt az új alapokra fektetett erdélyi kormányzás államiratait megszerkeszteni és beküldésre készen kiállítani.

¹ Ez épp egy hónappal előbb kelt és érdekes, hogy eddig nem volt alkalma a királynak azt beküldenie, hogy még esetleg láthatta volna időközben elhunyt bátyja, Báthory Kristóf fejedelem. Megeshetik azonban, hogy a beküldés késése azon múlt, hogy díszes alakban készült a diploma, melynek eredetije azonban nem maradt reánk.

¹ Erről a nuncius 1581 június 10-i jelentésében ekként tett jelentést a szentszéknek: Hieri venne la nova della morte del principe di Transylvania, che è stata udita con grande sentimento dal Re, imperochè si amavano questi dui fratelli insieme con modo extraordinario; tuttavia, perchè il nipote poco avanti fu eletto principe, et l'ombra et nome del Re mette spavento a tutti li cervelli inquieti, si crede non si causerà disturbo niuno. (Caligarii Epistolae p. 667.)

635.

Wilno, 1581 június 15.

Caligari János András nuncius Báthory István királynak.

Az erdélyi jezsuiták ügyében már jelentést tett a pápának és reméli, jó eredménye lesz.

Arch. Vat. Roma. Boratyński: Caligarii Epistolae et acta 719. l.

Quae ex Transylvania tardius allata sunt non videntur cum castris congruere, quando tamen Maiestas V^{ra} etiam inter armorum strepitus, quae Summi Dei gloriam et animarum salutem complectentur, non solet contemnere, mittenda duxi; de administris, sine quorum opera Pater Vangrovetius negat posse suos commode illic regere itemque de Apostolico seminario instituendo diligentissime cum Sanctissimo Domino Nostro per litteras egi speroque Sanctitatem Suam utrique necessitati opportune consulturam. Spiritus Sancti gratia M^{ti} V^{rae} semper adsit, ut quae agenda sint diligenter praevideat, et quae praecavenda sunt, prudenter evitet.

Megjegyzés. Levélírónkon kívül, egy más pap, Possevino atya is a király udvarában tartózkodott ekkoriban két nap óta. A pápa küldöttként érkezett tárgyalni a király által tervezett nagy orosz-ellenes európai liga ügyében. De mivel épp ekkor jött meg Báthory Kristóf halálának híre, a király könnyelábadt szemmel tekintett a pápa ajánlókára, egy elefántcsontból faragott gyönyörű pietà-szoborra, melyet magával vinni szándékozott a táborba, hogy ott mélyedjen el szemléletében úgy, hogy azt senki ne lássa.¹

636.

Wilno, 1581 június 21.

Báthory István király Nagyeskülliői Valkay Miklósnak.

Adjon hitelt mindenben Berzeviczy Márton kancellárnak, akit fontos ügyekben most Erdélybe indít.

M. Tud. Akadémia kvtára. Budapest, Tört. Oklevéltan ívrét 56. köt. 52. l. Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc.

Egregie fidelis nobis dilecte. Salutem et gratiam nostram Regiam. Misimus in Transylvaniam fidelem nobis sincere dilectum Magnificum Martinum de Berzeuice per Transylvaniam Cancellarium, Consiliarium et Capitaneum nostrum Stargardiensem, per quem fidelitati vestrae quaedam nunciavimus, quae non solum ad istius Regni nostri, sed et ad omnium vestrum quietem et salutem spectant. Hortamur itaque fidelitatem vestram, ut commemorato Martino de Berzeuice mandata nostra a nobis fidelitati vestrae exponenti, non secus fidem habeat atque nobis ipsis, ac omnia ea,

¹ Possevino 1581 június 10-i vilnai jelentése; Pierling: Bathory et Possevino 88—90. l.

quae proponet mandato nostro etiam faciat et exequatur. Datum in arce nostra Regia Vilmensi vicesima prima die mensis Junii. Anno domini millesimo, Quingentesimo, Octogesimo primo. Regni vero nostri Sexto.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Egregio Nicolao Valkay de Nagy eoskeoliw etc. Fideli nobis dilecto.

637.

Wilno, 1581 június 21.

Báthory István király Szeben város tanácsának.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. No. 1176—1177. Két példányban.

Adjanak hitelt Berzeviczy Márton kancellár szavának, akit ügyeiben hozzájuk küld. (A fenti levél szavaival.)

638.

Dzisna, 1581 július 5.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Véleménye az orosz hadi erejéről. Mit lehetne tenni a pogány ellen? A kazáni és asztrakáni tatárok. A törökök vereségének okai. A cirkassziak dicsérete. Miként lehetne Perzsiáig fegyveres kézzel eljutni.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Pierling: Báthory et Possevino 94—97. I. Caligarii Epistolae, p. 707—9.

Risposte date al Padre Possevino dal Ser^{mo} Re di Polonia sopra la potenza del Moscovito et del viaggio in Persia, in caso ch'egli volesse fare da vero si come nella sua lettera accennò a Sua Santità.

Prima Sua Maestà rispuose che non pensava che il Moscovito colle forze del suo dominio potesse fare cosa di importanza contra il Turco, per essere il paese del Moscovito per lungo spatio disgiunto da quel del Turco, et in quello spatio sono i Tartari, tanto altri quanto i Precopesi¹ i quali sono numerosi et anco nemici naturali del Moscovito.

Dimandando io poi, se dalla parte del Mare Caspio le genti del Moscovito potrebbero dare qualche disturbo al paese vicino del Turco, rispuose che anco da quella parte poco farebbe, essendo che la vastità di quel tratto et la lontananza non renderebbe molto riuscibile quell'impresa.

Disse poi Sua Maestà ch'il passaggio in Persia potrebbe farsi per la Moscovia, però con alcuni più lunghi giri per potere entrare in Persia, essendo ch'il Turco ha preso al Persiano la porta ferrea,

¹ In Taurica Chersoneso habitantes.

per la quale si passava. Et queste cose dissè di saperle tanto più veramente, quanto già da molto tempo sta a servigi di Sua Maestà un Circasso nominato Aurelo cioè Aurelio, il cui zio quattro mesi essendo venuto da quelle parti et dalla guerra del Persiano, nella quale si è trovato, potrebbe informarmi più minutamente quando io volessi. Il che forse si farà se havrò tempo.

Disse di più Sua Maestà che se non fusse così lontana quella natione de' Circassi, esso se ne servirebbe volentieri, per essere valorosa, et (per quanto potei accorgermi dal parlare del Re) sincera. Era aggiunse ragionando del grande cham, imperatore de' Tartari nell'Asia, il cui imperio confina parimente con alcuni di questi paesi sopradetti, è in molte cose osservatore della nostra legge christiana.

Megjegyzés. Báthory István fenti nagyszerű jellemzése ugyan Possévinó atya feljegyzésében maradt reánk, de az oly kitűnően adja vissza a király egyes kijelentését, mintha maga saját írásában olvasnók.

639.

Wilno, 1581 július 9.

Caligari János András nuncius Báthory István királynak.

A király akarata lévén, hogy Báthory András a varmiai püspök coadiutorává választassék, megsürgette az ügyet az oda visszatérő Alemani kanonok útján.

Arch. Vat. Roma Boratyúnski: Caligarii Epistolae et acta 712—3. 1.

Cum Iacobus Alemani hinc Warmiam nuper discederet, ad meas priores ad Rev^{num} Dominum episcopum Varmiensem¹ litteras novas etiam addidi, tum ut scrupulum seni iniectum, quasi in eius pecuniam oculos iniecissemus, adimerem, tum ut negotium ita urgerem, ut brevi confici posset, simul ut viam faciliorem quasi digito demonstrarem omnemque haesitandi, seu tergiversandi materiam tam episcopo, quam Capitulo auferrem... Interea tamen scripsi ad Ill^{num} Dominum Andream Bathoreum docuique necesse fore iam, ut commutata vitae ratione, et ordini ecclesiastico se adiceret, et atrum lugubrumque vestitum, ob principis mortem assumptum,² ad eam rem accomodaret; etc.

Hic a Petro Ungaro³ rescivimus M^{tem} V^{ram} die 5. Iulii Gisna exisse, Zavolociamque salvam et incolumem properare; etc.

¹ Kromer (Cromerus) Márton, lengyel származású történetíró, 1579 óta.

² Gyászruhát nagybátyja, Báthory Kristóf halála miatt öltött volt.

³ Ez Lippai Péter Diák volt. Címeres gyűrűpecsétjét 1582-ből kiadtam Báthory István számadáskönyvei 237. l.

640.

Suczama, 1581 július 10.

Iankula moldvai vajda Báthory István királynak.

Íránta való jóindulatát köszönve, kéri a szultán rendeletéből az országába menekült tatár hán fiának kiadását.

Bibl. Nat. Paris. Iorga: Acte și fragmente I. p. 31—32.

Infinita Ser^{mae} Regiae M^{tis} V^{rae} in nos collata officia nos prope in admirationem haecenus duxerunt, praesertim cum semper viderimus candem paratiorem ac faciliorem fuisse in faciendo, quam nos in rogando. *Ezért a császár rendeletére kérem, ut profugum illum Tatarham, nuper a finitimis christianis Scythis alias Cozakis captum, Ser^{mae} Regiae M^{ti} V^{rae} oblatum, huc ad nos Moldaviam transmittere clementer dignetur, hogy őt aztán Imperatori Turcarum Maiestati küldhessük meg; etc.*

641.

Gyulafehérvár, 1581 július 13.

Szentpáli Kornis Mihály Báthory István királynak.

Hűséges szolgálatairól biztosítván előadja, hogy távozása után Báthory Kristóf fejedelem a kamaraispánságot tőle elvette és Váradi Kis Pál deáknak adta. Ez egyebek közt aival is bosszantá, hogy az ügynevezett Szováta mezejére embereket telepített. Mivel ez saját és jobbágyságai érdekét sértette, Kornis széthányatta az oda telepedett emberek házáit s őket haza kergette. Erre panasz jutván az udvarba, a tanácsurak levélírókat maguk elé rendelték és büntetésül fogságba vetették. Mivel tettét megbánta, kéri szabadonbocsátását, öccsével, Kornis Farkas udvarhelyszéki főkirálybíróval együtt. Tettét egyébként nem haszonvággyból követte el, hanem a községek és végszükségre jutott jobbágyságok könyörgésére és érdekében.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Törzsgyűjtemény. Vízfoltos, rothadt, mindvégig sajtákezű. Kiv. ismertette Orbán: A székelyföld leírása IV. köt. 14. l.

Felseges kegielmes Wrúnk es Termézet szerint walo kegielmes feýedelmunk. Eoreókke valo hýwseges zolgalatomat Aianlom felsegednek, es az hatalmas minden hato felseges Vristentw[!] kiwanom felsegednek hozzu Jdeig valo Eletett adatnj, Egez kereztyensenek es azok keozzeott az mý zegenj niomoru hazanknak, felseged orzaganak oltalmara, Minden Ellensegin valo Gyeozedelmeth hogý Engeggýe felsegednek, kýert keonyergettem ez wtannis keonyergnek az mý kegielmes Isteneunknek.

Kegielmes wram keonyergnek Felsegednek mint kegyelmes vramnak feýedelmeknek, hogý nekem felseged meg Bocsassa

mÿert felsegedet Jllien sok gongiaÿban kel ennÿ Jrassommal meg bantanom, mert tudhattia Kegielmes vram felseged hogÿ En mind Ennÿ Jdeig sem Bantottam felsegedet semmi Jrasommal. Keonÿeorgek felsegednek mint kegÿelmes vramnak hogÿ felseged miltoztassek kegÿelmessen zemÿÿ Eleÿeben vennj Ez En keonÿergessel valo Jrassamat es meg olwasnj. Emekezsek meg Kegielmes vram felseged kegielmessen mÿkor az Vristen eó zent felsege az meg holt kegielmes feÿedelmunket Janos kiral fiat el wewe. Eleóllunk,¹ niomorw orzagunknak allapattia miben marat vala vgÿannyira felunk wala hogÿ az vezedelembe el Borwllúnk de az Vristen orzagunkbalÿ (!) sok Jamboroknak zÿweket fel Jnditwan felseged feÿedelemsege kiwanassara - - -² j[am]bor attiankfiawal Egÿ Ertelemben lewen kiwantwk es mindenekben az felseged akarattjahoz tartottwk magunkat es mindenekben Jgÿekezünk nagy zeretettel zolgalni felsegednek, es az felseged zerelmes attiafianak az mÿ meg holt kegÿelmes urunknak.³

Az Vristen eó zent felsege mikor az felseged dolgat az mÿ kiwansagunk zerint Eleo vitte wolna és felsegedet feiedelmwl Eleonkbe mutatta mind felsegedhez, mind penig az zegenÿ meg holt wrunkhoz Azon el kezdet zeretettel walo hÿwsegeben visseltem és tartottam magamat mind Jambor attiankfiawal Igÿekezünkis zolgalni, es zolgaltunkis Az zwksegek Ideÿn min hogÿ kiwel tartoztunkis. Erreollis kegielmessen Emekezhetik felseged hogÿ akkor sem kiwantam keóztunk walo allapatban olÿ few es nagy tisztet, hanem felseged kegÿelmessegebeól rendelte es atta vala tÿztwl nekem az keóztunk valo so kamarat kibeól En vgÿ tudom hogÿ Jamborwl es Jgazan zolgaltam felsegedet. Azzonkeppen felsegednek keózzwllunk kÿ menesse vtannis az mÿ meg holt kegielmes Vrunkat mind addig, mig En Birtam.

A mikor ew Nagysaganak az leon kegielmes akarattia hogÿ wdvarhelt⁴ Bathori Istwan wram kezeben adgÿa az só aknatis En kezembeol el wewen, rendelte es adatta wala Istwan wram eo Nagysaga kezeben.

¹ Zápolya János király meghalt 1540 július 21-én Szászsebesen, a ma is királyházának nevezett városi épületben.

² Egy cm széles kirothadt hely.

³ Báthory Kristóf meghalt 1581 május 27-én.

⁴ Nem a várost, hanem az udvarhelyi várat. De vajjon Báthory Kristóól Báthory Istvánt, a Báthory András fiát nevezte ki várparancsnokká s tette-e ezáltal a székelyföld kapitányává vagy pedig e várat a várhoz csatolt falvakkal úgy adományozta-e Istvánnak, hogy az bírhasssa, úgy, mint sajátját?

Mikor Jsmét az león az mý kegielmes wrunknak akarattia hogý az Eóss⁵ Jozagot Bochatana Istwan vram ew Nagysaga kezehez es keozwllunk kýviwe Az Varadj Kis Pal deak kezeben⁶ atta wala zegenj kegielmes vrunk, Meli Pal deaknak felseged wtan en Jol teótt Embere voltam de felsegedet meg keówetem hallottam hogý Jo tetelert nem kell Jót varni.

Kegielmes Vram miért nekem mind lako heliem mind jozagochkam keózzel wolt az [s]jo a[knához] Jgen nagyj sok Bozzwkat szenwettem miatta es vtanna walo dolgossi miat, kiwaltkeppen Egý Madaras Janos Newý Ember mýat kij lofw renden valo Ember. Az teób Bozw tetelý keozzeótt, Kegýelmés Vram, wacion az sohoz tartozó hawas allat Egý nagyj kazalo mezzeó holott az hawas alatt lakozo falwk mind fejedelemseghez waló falwk mind lofeýek es drabantok az En Jozagochkambeli zegený Jobbagyimis onnat Eltenek, minden fele mwáhelbe(!) walo fakkal hordó falnak waló fawal kibeól mind adaiokat mind Egýeb Eletekre walo zwksegeket abbol kerestek és barmokotis ott tarhattak mind Eózzel tawazzal es nyaratzaka mivel ollian zwk feoldeon laknak mely mezzeónek Zowatha mezzeýe newe, kin soha falw nem wolt⁷ mellyet Ez eleótt walo týztartok Jdeýben soha meg sem gondoltwnk wolna meg zallani, az Egez videknek nagyj Bantassokra es niomorwsagokra, Kegielmes Vram Ezt a mezzeott Pal deak ez el mult Eztendeoben kezdette wolt meg zallitani Egý nihaný népek-

⁵ Nézetem szerint ezalatt adományozott birtokot kell érteni és e szerint Báthory István a Báthory Kristóf adományánál fogva birta mind az udvarhelyi várat, mind a parajdi sóaknát, de csak rövid ideig.

⁶ Csak a parajdi sóaknáról és a sóaknához dolgozó falvokról lesz itt szó, melyek Váradí Kis Pál deáknak, mint sőtisztnek jutottak kezébe. Nem mellőzhetem itteni felemlítését egy Váradí Pál deáknak, kit úgy hoz fel Kóvári (Erdély történelme IV. köt. 19. l.) mint egyikét azoknak, kikkel tanácskozásra felhívta Békesy Gáspár Radák Lászlót 1573-ban május 3-án Prágából írt levelében és akit Bethlen Farkas (Históriája II. köt. 354. l.) csak Váradí Pálnak ír. E Váradí Pál és Váradí Kis Pál deákat két különböző személynek lehetne képzelnünk, annál is inkább, hogy amaz, mint a Báthoryak híve van felmutatva, emez pedig Békesy-pártinak gyanítható; de miután az Erdélyhez tartozott magyarországi részekből Erdélybe bejött és itt szerezplő egyének közt találunk olyat is, kit tetszés szerint hol igazi vezetéknevén említnek, hol származási helyét írják keresztneve eleibe, és főleg a „deák“ szóval egybekötött nevekből többet különféleképp használtak, s miután a Kóvári által felhozott Váradí Pál deákat megnevezve nem találjuk azok közt, kiket Báthory István, a fejedelem, elítéltetett, mint Békesy híveit, a miért nem is mondható határozottan a Békesy párthoz tartozottnak, ezek után egynek is vehető a két név; azért, habár nem állítom, hogy e két Pál deák egyszemély, itteni felemlítését Váradí Pál deáknak nem mellőzhettem.

⁷ Ez a „Szóvátha mezeje“ hihetőleg azon terület Marosszékbén, melyen ma Szováta nevű falu fekszik. E falut nem látjuk az 1567-i lajtsromban.

kel valamire valo gondolattiaban, hizem hogÿ maganak valo kedw-keresesbe, vgÿ vagon hogÿ feÿedelem zamara Jnditatta es kezdette wolt kibeol mind az hawas alatt lakozo tartománybeli lofeÿek drabantok es zegenÿ keosseg keonyergessekkel meg talaltak wolt az zegenÿ kegielmes wrunkat hogÿ ne Engedne ott azoknak meg zallasokat, eó nekÿk Jllien nagÿ Bantassokra niomoruságokra, kiknek keonyergessekre zegenÿ kegielmes Wrunk kegielmes walazt teótt wolt hogÿ az tÿzttartotwl meg Ertwen, bantassokra es niomorusagokra Nem Engedi meg zallani, Ezt mikor meg akarta Ertenÿ az zegenÿ kegielmes Wrunk, nem hatta meg hinni Pal deak hogÿ bantasokra es niomorusagokra lenne, kibeol En hozzamis Jeóttek mind az hawas alat lakozok, mind az magam Jobbagÿ,⁸ kertenek hogÿ segetenóm eókeot ahoz, ne Bantatnanak meg az ott walo meg zalassal, de mÿert kegielmes Wram Én sok wdeóteol fogwa nagÿ Betegsegeben, es niawaliaban fekwtem niomorgottam nem viselhettem semmi dolgomra Gondot Jntettem eokeót hogÿ feÿedelmunket talalnak meg feleolle, kibeol megis talaltak wolt az zegenÿ Wrunkat es ew Nagisaga kegielmes walazth Adot wolt hogÿ meg Erti az tiztartotwl es ha Bantassokra leszen nem Engedi meg zallani az mezzet, Mikor ezt az zegenÿ Vrunk Pal deaktwl meg akarta ertenj, nem hatta meg hinni hogÿ Bantassokra karokra wolna az vidéknek. Ez alat Jsmét vÿobban fwtott az zegenseg eo Nagisagara az zegenÿ Vrunkra, viobban keonyergettek akkoris kegielmes walazt teott wolt nekÿek, seott vgian azt mondgyak hogÿ Banffj Farkas Vramnak⁹ Jratott volt az zegenÿ Vrunk hogÿ meg Ertchie es ha Bantassokra lezen az videknek meg ne zalljak. Ez keozbe vgian nem zwnenek meg az ott valo zállásról es Epittesreol vgÿ mint tizen hat Ember zallotta es kezdtet wala Epiteni, melj mind az videknek Ennekemis Jgen nagÿ Bantassomra lewen felségedet meg keowetem mint kegielmes Vramat Ennekem meg Bochassan. En rea menek En magam zolgaimmal és jobbágimmal es az ott zallott Embereknek marhaiokat eó magokkal zekekre minden karoknelkwl fel rakattam es Jntem hogÿ ki ki az honnat oda Jwtt haza menne. Az kezdet hazakat kit falvnak Neveznek En el hanyatam, vagdaltatam,¹⁰ Melj Chelekedetemet,

⁸ Nem Udvarhelyszékben, hanem Marosszékben fekvő birtoka jobbágyairól lesz itt szó.

⁹ Mint udvarhelyi (váz-)kapitánynak. Ő egyszersmind udvarhelyszéki királybíró is volt; mind a két hivatalt Báthory Kristóf adta néki 1580 július 4-én.

¹⁰ Tehát az 1580-ban odatelepített lakosokat szétkergette 1581-ben Kornis Mihály.

házaamhoz jeówwen mássod napon mindiarást Jde Fejérwarra Az Tanách wraknak igazán megíráam. Keremis [eó kegielmeket] hogý ha valaki En feleollem Ez chelekedetet kóleomben magiarazna ne hinnek mert Ennekemis Az haza chendez allapattia orzagunk meg maradassa Jgen kel es Az fel[seged] miltosagat fel[seged] vtan az mý kegyelmes Vrunk giermeket,¹¹ kit fel[seged] kegielmes akarattjabol Ez orzag feyedelmwl walaztott zemem Eleótt visselem és ahoz tartom magamat Egýebeketh ahoz Jntek Melj dolgot Jrá-sommal az mennyibe Elegge Ertéssekre eó kegielmeknek nem adhatok ha eo kegielmek parancholliak es Egésségem annyira Adatik zemeliem zerint kez lezek ala jwnem es Erteniek adnom mikor Jrtnak volna es hiwatanak volna mind Eochemmel Kornis Farkassal¹² az Tanach wrak az Fel[seged] nekunk Jratott es kwldett lewelenek meg Ertessere melljet mij nagý Beochywlettet mint felsegednek Jambor hiwei kezunkhez veottunk es meg ertettwk mind az töb velunk walo attiankfiajwal Egýetemben az Fel[seged] feleollunk walo gond visseleset es kegielmes intessit melljet Fel[segednek] meg akarunk zolgálni, kirol mý az tanách wraknak meg feleltunk hogý mý az Fel[seged] kegielmes Jntesse zerint az mý meg holt kegielmes Vrunk gyermekeket akariuk zemunk eleott visselnj es eó kegielmeknek mindenekben Engedelmessekk akarunk lennj, ahoz tartani magunkat az mý az Fel[seged] parancholattia es az haza Chendez bekesseses allapattia mind adonk Bezolgálatassaban mind egýebben. Ezeknek wtanna kegielmes wram be mentem az tanach urakhoz mindenkeppen meg Bezezllettem es Elejkbem attam Ez vj kezdet hazaknak el haniatassomat melljet Isten eo zent felsege twd hogý En semmi okbol sem egýeb tekintetbeól nem chelekettem hanem mint Jllien meg Bozzontott zegený Ember az helinek meg zallassa miat, mind az egez videknek mind az En Jozagombeli zegini nipnek nagý niomoruságokra valo Bantassok(ért) kyert az tanach wrak Engemet meg tartoztatanak es semmikeppen az teób attiankfiajwal házaamhoz mennj Jllien niomorw niavalias allapatomban nem Engedenek, hanem hitem alatt keótelezenek Jt Fejrwarat lennem mind addig mig Fel[segednek] Ertessere aggyak es valazzok Jw Fel[seged]teol kinel kegielmes Wram En raitam nagioB gýalazat kissebseg soha nem esset hogý En Fel[seged]nek es az mý meg holt kegielmes Vrunknak Jambor

¹¹ Báthory Zsigmond.

¹² Kornis Farkas ekkor is udvarhelyszéki királybíró volt. Ezt Báthory István nevezte ki, 1571 június 9-én és 1580-tól fogva társa Bánffi Farkas.

Jgaz hýwe es zolgaia lewen Jlyen gýalazatot kissehseget zenwedek az Jo Vraktwl, kiwantam wolna, hogý az Vristen az En hozzú Betegsegemben ez vilagbol el veott volna hogý nem mint ezt Erjem es ebbe Jwssak Felsegednekis nem tudom michoda magiarazattal adhattiak Erteszere az En dolgomot, de láttja azt az Vristen hogý En azon Jambor hiwe es zolgáia vagyok Fel[segednek] az kinek Felseged Jsmert. Meg hazamhozis mennem mind az keótel alat zabadsagot nem nyérhetek az tanach wraktwl hogý Jllien niomorw állapotban hazamnal lehetnek nywghatnam es magammal Bán-tathatnik, mert az mennyibe valekis ez rajtam esset nagy gýalazat mia es Jtt walo munka tetelem mia ahoz jwttotam nem twdom mint chak az Felseged valazzath Erhetem, Keónýergek annak-okaýrt Fel[segednek] mind kegielmes feýedelmeknek hogý teollem Kegiemesseget ebbeli Chelekedetemert meg ne vonnia es feleollem kwlemben valo magiarazatot ne higgýe, Felseged Ez En chelekedesemet Bochassa meg melljet En magamis Banok mostan de kegielmes Vram az meghleott dolgot letelenne Jmmár nem tehetem Felseged zabadichon meg Ebbeli fogsagbol, es kegielmesen talaljon oli modot raitam esset gýalazatombol, hogý ne maraggion ennek gonoz hire neue raitam, mert nilwa[n] Egýebet nem mondhatok, hanem Fel[seged] jambor hýw zolgaia voltam és vagiok Fel[seged] vtan az mi kegielmes Vrunk gýermekenek, Felsegednek Ezennis keonýergek hogý ha Vristen Eletemet meg tartia es Fel[segedet] hozzánk keozzeleb hozza Engegien Fel[seged] zabad vtatt hogi, ha Egessegem annyira lezen mehessek Fel[seged]hez es adhassam mindenekbeól Jgassagomat. Ezekbeol Fel[seged] kegielm[es] valazzat warom, kit coreokke Fel[seged]nek zolgalni meg akarok. Az Vristen eó zent Felsege tarchia meg Felsegedet. Ez lewel iratott Feýerwarat Zent Jacab hawának 13 napan 1581.

Fel[seged]nek Alazatos Jambor hýw zolgaia

Kornis Mihály
Zent Palj

Megjegyzés. A fenti érdekes levél jegyzeteit gróf Lázár Miklós 1869 február 1-én készült másolatából vettük és közöltük, mint ma is megállókát. Ő jegyezte hozzá ezt a pár sort is: István király válasza e levélre kegyelmes lehetett, mert Kornis Mihály a székelyek közt elsőbben támasza, azután örökké híve volt Báthory Istvánnak; de valószínű, hogy Szováta mezeje megszállása nem függesztetett föl, sőt következtethető, hogy a Marosszékbén fekvő Szováta nevű falu keletkezése ezidőre esik.

642.

Kraków, 1581 augusztus 1.

Brutus János Mihály történetíró Báthory István királynak.

Részvétét fejezi ki bátyja, Báthory Kristóf halála hírének vétele alkalmából, miután őt személyesen ismerte, kiemelve általános emberi és fejedelmi érdemeit.

Bruti Selectarum Epistolarum libri V. 33—46. 1.

Consolatur lugentem fratris mortem Transylvaniae principem.

Cum minime dubia ad nos fama, ac mox eam subsecuti nuntii allati essent de fratris tui morte principis optimi et sapientissimi, pro summa mea in te observantia, immortalibus tuis in me meritis, incredibili, ut par erat, moerore, ac molestia sum affectus. Cuius enim vitae iactura, in quacumque esset fortuna positus, propter summam virtutem et sapientiam nobis esset lugenda; is tot populis, gentibusque ereptus, quibus, dum viveret, saluti fuit, non secus, ac si iis afferret lucis et vitae occasum; multo acrius, acerbisque deflendus, deplorandusque videatur. Enimvero misera, atque acerba hominum conditio quibus ea lege bona contingunt, ut parta brevis voluptas, amissa perpetuus dolor, atque animi moeror consequatur; ea lege eveniunt mala, ut sit miserorum acerba vita, qui his iactantur; iucunda mors, quae una miseris sit vindex malorum futura; etc.¹

Amisisti, Stephane Rex, eum fratrem, quem cum eo nomine amares, quod frater esset, quod tantus esset frater, virtute incredibili, morum sanctitate, sapientia, summi amoris minimam causam in sanguinis coniunctione et propinquitate haberes. Itaque quamdiu licuit una vivere, una mens, idem animus, voluntas eadem duos rexit, exemplo fraterni amoris in omni posteritate memorabili; etc.

Valeas, gloriosissime Rex, et hunc tuum vere regium animum in longam annorum seriem (quod ut nobis contingat, deum immortalem supplicibus votis precamur) invictum praesta. Datum Cracoviae, ex Regia arce CIO IO. XXCI. Kalendas Augusti.

643.

Radlin, 1581 augusztus 2.

Báthory István király IV. Iván cárnak.

Válasz önhitt, gúnyoros, hamis, arcátlan levelére.

Staatsarchiv. Polonica. Wien. Kiadva Pierling: Rome et Moscou-jában. Magyar kivonata (ennek esmerete nélkül) Szádeczkytól a Századok 1884. évf. 511—4. l.

¹ Helyszűke miatt elhagytuk az író tollából omló költői szépségű hasonlatokat, klasszikus idézeteket, mély bölcseségről és széles olvasottságról szóló részleteket, amelyek munkánkban legalább 16—20 oldalt tennének ki.

Kihívó részleteit metsző gúnnyal utasítja vissza, apróra felelvén valamennyi állítására és ferde beállítására. Benne a király a cárt Kainhoz és Néróhoz hasonlítva mutatja be, nem kímélvén még magánéletét sem. Szemére veti azt a hencegését is, hogy római származású, holott az áruló Glinski hercegnő gyermeke. Végül párbajra hívja ki, de ha kihívását nem fogadja el, úgy maga felett mond vele ítéletet, megmutatván, hogy nincs benne sem igazságosság, sem pedig királyi érzés.

Megjegyzés. E végtelen értékes irat keletkezése körülményeit ismerttettem Báthory életrajza 159—161. l. Pontos keltét is ott sikerült megállapítanom.

644.

Polocki tábor, 1581 augusztus 18.

Báthory István király az Erdélyi rendeknek.

Figyelmökbe és támogatásukba ajánlja a kolozsvári jezsuita kollégiumot.

Arch. S. I. Roma. Kiadásra Szittyay: Szántó István Erdélyi naplójában.

Quod institutum, quodue consilium adhuc nobis in Transylvania agentibus instituendi collegii Societatis Iesu Sinceritatibus et fidelitatibus vestris compertum est, *ezt egyebek közt tanult férfiak* (clarissimi et doctissimi viri in diversis regionibus conquisiti) *beküldésével is kívánjuk szolgálni.* His igitur de causis mittimus illius Collegii, quod est Claudiopoli, Societatis Iesu, aliquot numero professores, *akiket figyelmetekbe ajánlunk;* etc. Datum ex castris nostris ad Polocium, 18. die mensis Augusti 1581. Regni vero nostri anno 6.

645.

Pskóvi tábor, 1581 augusztus 29.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Gyulaféhérvári kápt. Itár. (Hozzáférhetetlen.) Idézve a Fontes Rerum Trans. V. köt. 242. l.

Reá bízza az ifjú Báthory Zsigmond fejedelem nevelését és gondozását.

646.

Pskóvi tábor, 1581 szeptember 5.

Báthory István király Dzierzek Kristóf követének.

Reg. Bolognetti nuncius levelezése I. köt. 60. l.

Jelentse ki nevében a portán, hogy készséggel kiadja a tatár menekülteket, ha: 1) Paulus Markhazius Transsilvanus, qui contra Regem Constantinopoli machinatur, sibi extradaretur; 2) Ladislaus Balassa autem in locum Petri Janculae palatinus Moldaviae nominaretur.

647.

[Sepsiszentgyörgy, 1581 szeptember elején.]

A háromszéki fő és lófő rend tagjai Báthory István királynak.

Miután mentik magukat, hogy a „község támadásában“ nincs bűnük, könyörögnek segítsen nagy nyomorúságukban, megadotván régi kis jövedelmüket, mivel azt mostanában a tisztartók joggalalanul maguknak tartogatják meg. Egyéb kisebb-nagyobb sérelmüket egyenként felsorolva, arra is kiterjeszkednek, hogy napi-díjat kapjanak továbbra is, mikor a király által összehívott országgyűlésre járnak, mert anélkül nem képesek felhívásának megfelelni.

M. Tud. Akadémiai kvtár. Bpest. Tört. Oklevéltár ívrét 56. köt. 348—9. l.

Sacra Regia Maiestab et domine, domine Princepsque Nobis clementissime.

Perpetuorum fidelium servitorum nostrorum in gratiam V^{rae} S. Maiestatis humillimam commendationem. Fellegeb kegielmeb feiedelmwnk, gyakorlatofflaggal inditot mwnkeot, az my nagy Zwkefwgwnk, eb nagy nyomorwflagban walo esetwnk fellegedet keonyeorgefwnk altal megh lelnwnk, Mely niomorufagba az keofeg gonoz Tamadafa miat jwttottunk kybe nekwnk bwnunk ni[nch]en.¹

Keonyeorgefwnket lattok hogy felleged myndenkor kegyelmeb zemei eleibe wette, kibeol wartwk myndenkor az felleged kegyelmeflegenek hozzank walo megh mwtatafat, Im most erttywk Cancellariub wrwnk altal az felleged walazat,² kyben akarya felleged megh Erteny feo nepeknek ne[w]eketh eb lako helyeyth, Melynek megh Ertele, myt hozzon Isten wtan chak az felleged Zywenek Tyttkayban all, Im hallywkw penygh kegyelmeb feyedelmwnk az felleged ereob wegezefet eb parancholatttyat, hogy orzagabeli hywey keozeot, Nem Akarya felleged az my nyomorw nemzetsegwnkeotti6 keonye6 tereh wilele6 ala wetettny. Ez jeowendeo hadakozasbanni6, mint zynte az keet nemzet attyankfyayth, mely ket nemzet keozeot my felette meg nyomorottak wagywkw, az felleged meg mwtatando kegyelmeflegenelkw, Annak okaert mosti6 alazatoson keonyeorgwnk fellegednek, az hatalma6 egy Byzon istennek Zent fyaÿrt, meltoztassek kegyelmefben eb wilagosban az my hozzank walo kegyelmefseget meg mwtattny, Ez jeowendeo reank keowetkeozendeo zolgalatnak eleotte, hogy my ezt az felleged hozzank walo, Nagy kegyelmefsegeth lattwan, Eggywkwl eggwygh az halalnak keferwe6 woltatti6 koftolhaffwk zeretettel

¹ Vonatkozik a székelység újabb, 1581 tavaszán kitört lázongására.

² Ez Berzeviczy Márton, aki 1581 nyarán jött át Erdélybe.

megh az felleged hýwfege mellet, Woltak penýgh Egy nehan Rend-beli articulufokió, kýk feleol az wýzkerezh Napba keonyeorgeot-twnk wala fellegednek, kýnek maffa mostió nalwnk wagyon, mely-reol fellegednek semmý walazat nem erthettwk, keonyeorgwnk ezzennió fellegednek Alazatólon, hogy wegýe felleged kegýelmeó Zemei eleibe eó meltoztaltek felleged Azokroló kegýelmeó walazt tenný, Merth mý myndenekreol fellegednek kegýelmeó walazat warýwk orankýnth.

The felleged Alazató

hýwey

Egez Zekellegebely feo Nep

Im hon³ Ezek rend lzerint ez wiz kerezé belý Feýerwarat walo kóniórgelónk kiból fellegednek kegýelmeó walaztat uariuk az felleged kegýelmeó igýretj lzerinth.

Felleged kegýelmeflegeból mýnekónk az mý lzekellegónk fwlfege nek eó Loffwlegónknek kiczin jówedelmet az az hadnag-fagunknak eó Býrolagunknak jówedelmeó: birlagat kegýelmeófen meg Engette wala, de mosta[n] az felleged kólztónk walo tizt tartay nem akariak meg adny eó nem haggiak fél lzedniý hane[m] magoknak akariak tulaýdonitaný Annakokaert mostió kóniórgónk hogy felleged kegýelmeófen paranciollia azokat nekónk meg adatny melliékról felleged orlzagawal wegelzet Articuluftéó adotth wala.⁴

Thowabba giakorta lzokot két fél péréó bizwa[n] nemellink-nek lelký Elmeretiben, lóth meg chýak egyeb kólz Emberek lelký elmeretekbenýó, dolgokat kezekben kötný bekefege, awag' törwin lzerint walo meg latalra — mosta[n] penig kapitan wram Elzokról meg ellenlzed mi[n]ketýó az kóllegetýó hogy lenkire lenký dolgayó ne kólle le bekefege se törwin latalra lóth attolýó megh ellenlzezh hogy lenký fw Neep eó Loffw: kóllegert ne lzol-hallon Törwinbe. Maga ez mind[en] nemzet kózót tilztellege belý Embereknek meg Engettetik hog' penig mýeó az gonolz Erkölczió Emberek kózze ne lzamlatalunk ne len[n]e fellegeó wrunk nekónkýó ebben tilalmunk kóniórgónk fellegednek.⁵

³ Innen folytatólag más íródeák kezeírásával.

⁴ Nyilvánvaló hivatkozás Báthory Istvánnak (az 1571-i őszi országgyűlésen) a székely fő és löfő rend megnyugtatóására hozott végzésére, amellyel őket — mindjárt uralkodása legelején — intézményesen megnyugtanni kívánta. (Erdélyi org. gyűl. Emlékek II. köt. 502. l.)

⁵ Ez jogos panasz volt, mert a székelyek pereskedése ma is 1555-i alkotmánylevele rendelkezései szerint folyt, mely azonban a tisztartók nem mindig tartottak kellő tiszteletben. (A constitutio szövege kiadva Kolosvári: Corpus statutorum 19—28. l.)

Országawal egyetembe felleged wegefzet wala Errölý6 hogý kinknek az mý kewe6 földönkõn lakoink wadnak býrodalmunk alat azonkeppen býrnok mýe6 felleged engedelmébõl mýkeppe[n] az Nemeslegh biria az w Jobbagith molta[n] azokatý6 Erõltetik az warra walo Izolgalatra.⁶

Affelet az melj Izolgainkat a' felleged Rowoý az felleged Instructioia Izerint nekõnk Izolgalagra hattak kikkel mýe6 fellegednek e6 orfzagnak Izolgalhatnank azokatý6 Erõltetik mýnt ezelot:

Ebbõlý6 kõniõrgõnk kegýelme6 vrunk fellegednek hogý az kinknek a mý kewe6 földönkõn lakok vadnak: azok hazahoz ammý relz Izantho föld Izena fw e6 Erdõnek juttny kellene mint az felleged egieb keozIzeIge]ben leueknek kit ne[m] akarnak meg adny. Maga az mý földönkõn lakoký6 Egyenlõ keppe[n] meg rotattak az felleged adayara az Articulu6 Izerint mýnt az Egýel kõfz Izekelýek. Kõniõrgõnk fellegednek hogý parancziollia azoknaký6 meg adatny:

Az melý faluba[n] penig rezõnk wagyon e6 nekwnki6 feoldwnken laknak ha annak az falunak valamý Makko6 Erdeye wagyon az ollyan faluba[n] walo földõn lakoink es Izolgaink DýIznayakbol kõniõrgõnk fellegednek hogý Týfzedet ne wennek ott walo relzõnknek Igallaga Izerint. Mert az Dezmaloki6 meg malacz koraba meg tizedlik.

Thowabba kegýelme6 wrunk mýert hogý az ket Nemzetlegh Neme6 e6 IzaIz wraink mýkor felleged parancziolattia[n] giõlelben jõnek az kõfzõtõk walo kõflegtõl jobagikttwl e6 Izedetnek kõlczyegek mert az gwlelbe kõfzõnfege6 orfzag jawarol Izo[k]tak⁷ wegefzný Mýnekõnký6 azonkeppe[n] ez elõt kõfzõnlegel adatot kõlczeg az kõflegtõl hol ke6 ke6⁸ pinIz hol harom molta[n] penig kapita[n] wra[m] ne[m] adat az kõfleggel mý penig az felleged parancziolattiara giõlelbe ne[m] tuggiuk mint jõhellõ[n]k Kõniõrgõnk Annakokaiert fellegednek felleged parancziolna kapita[n] wrainak hogý ez elebbý mod Izerint Izedetnek e6 adatnek kõlczieg hogý jõhetnenk az felleged parancziolattia Izerinth Ammýkor felleged hiwat giõlefre.

Az felleged waraihoz foglalttak sok fw vraink: e6 lofeiek eorekfegeket Izena fweket Izantto feoldeket: kýkert ez eleotti6 keoniergettwnk wala fellegednek e6 kegíelmezgegot Igertte wala:

⁶ Ez a várhegyi vár, Sepsiszentgyörgy felett.

⁷ Kimaradt a szoktak szó k betűje.

⁸ Iráshibával két-két helyett.

mostanió keoniergwnk fellegednek hogi poronchiolna meg adatni mynd az wdwarhely mynd az warhegy hazhoz foglalt eorekfeget két fő embereket; eő lofeieket.⁹

[Alatta, későbbi — XVIII. századi — kézzel:] Litterae Siculorum supplices negotia hodie inutilia continentes.

Megjegyzés. A jelen nagy értékű irat elején hivatkozott kancellár Berzeviczy Márton, kinek Erdélybe indítását két fontos körülmény tette most szükségessé. Az egyik Báthory Kristóf hirtelen halála, minek következtében István király a kiskorú Báthory Zsigmond gyámjául s az ország kormányzójául a józan gondolkozású, gondos Gálffy Jánost nevezte ki. A másik pedig a székelység tavasz óta tapasztalt újabb lázongása, melyet Berzeviczynek a király kézzel fogható ígéretei mellett körültekintő bölcseséggel sikerült lecsillapítania a székelyek közt való megjelenésével; szeptember elején, mikor a szebeni szászokat is meglátogatta országos ügyekben.¹⁰ Ekkor adhatták át a háromszéki fő és lófő rendek is fenti szép könyörgő levelüket, melynek folytán kívánságaikat a király valószínűleg teljesíté is; kivált, hogy a még mindig folyó orosz elleni hadjáratához nagy szüksége volt a székely seregekre, melyek hadainak legkitűnőbb részét alkották.

⁹ Az első rész diákjának kezével és tentájával írva, mintegy kiegészítőjéül a beadvány felsorolt sérelmi pontjainak.

¹⁰ Berzeviczy ezévi egyéb küldetése részleteit bőven ismertettem id. életrajza 139—144. l.

648.

Warszawa, 1581 szeptember 11.

Caligari János András nuncius Báthory István királynak.

Visszahívatása következtében távozóban meglátogatta a pultuski jezsuita kollégiumban tanuló Báthory Andrást és jelességéről nagy elismeréssel emlékezik.

Arch. Vat. Roma, Boratyński: Caligarii nuntii Epistolae et acta 751. l.

Cum ex itinere Litvanico Pultoviam ad Ill^{mum} Dominum Andream Bathorem salutandum deflexissem sermones nonnullos cum eo contuli seriusque de quibusdam rebus egi, qua in re cum mihi mirabiliter interfuisset; admiratus sum hominis adolescentis prudentiam, ingenii acumen et Latinae politiorisque linguae peritiam. Visus est enim mihi longe supra aetatem sapere, multa eaque abstrusa penetrare, et elegantius, quam aetas illa postulet, loqui. Qua de re Sacrae Regiae M^{ti} V^{rae} gratulor et mihi gaudeo, quandoquidem adolescenti huic semper ego mirifice favi vehementerque dilexi, et me ab eo vicissim diligi sensi; etc.

649.

Pskóvi tábor, 1581 szeptember 30.

Báthory István király Abramowicz János vilnai starostának.

Miután a történelem is azt mutatja, hogy ahol a hitet erőszakkal terjesztik s tűzzel, vassal, nem oktatással és jó erkölcsökkel, ott

sok vér ömlik és jogtalanság támad, rendeli: tiltsa meg a katolikusok ottani erőszakoskodását a luteránusokkal szemben. Bár óhajtáná, hogy az egész világ egyvallású legyen s a katolikus hitet vallja, de mivel maga az Isten kijelentette, hogy a világon sok keserőség fog támadni, a király sem akar senkit erőszakkal hitére téríteni, mert minden hitet és lelkiismeretet a mindenható Isten ítélőszéke elő utal s nem tűr semmiféle üldözést.

A Pamiętnik Sandormirski-ban megjelent lengyel eredetinek a „Blätter für literarische Unterhaltung” 1840 január havi 50. számából átvett német fordítása a szebeni Transsilvania 1840 június 5-i 44. száma 172—3. l.

Stephanus Rex Poloniae etc. Unsere Rathherren aus dem Grossherzogthum Lithauen, welche gegenwärtig in unserm Heere sich befinden und zur evangelischen Religion sich bekennen, haben uns angezeigt, dass in diesen Zeiten ein nicht geringe Aufregung in unserer Hauptstadt Wilna durch diejenigen herbeigeführt worden sei, welche römisch-katholischen Glaubens sind, gegen die Bekenner und Prediger der evangelischen und sächsischen Gemeinde, Zuerst seien auf Befehl des Bischofs von Wilna¹ dem Buchdrucker die evangelischen Lehrbücher weggenommen und vor der Sankt Johanniskirche verbrannt worden; dann wollen es die Katholiken nicht gestatten, dass die Todten zu den Begräbnissplätzen durch gewisse Strassen, besonders bei der Sankt Johanniskirche vorüber, unter Gesang getragen würden; ferner, dass über die von den Begräbnissen Zurückkehrenden gespottet und hinter ihnen hergerufen werde und zwar soll dies auf Antrieb des katholischen Priester geschehen, so, dass sogar zwei evangelische Prediger von den Schülern der Sankt Johanniskirche und vom Pöbel auf der Strasse beinahe gesteinigt worden wären. Ueberdies sollen Drohungen laut werden, als wenn man die Kirchen überfallen und mit Gewalt zerstören wollten.

Da wir dies von der einen Seite vernahmen, so müssen wir auch der andern unser Ohr zuwenden. Wäre es nun wirklich so, wie uns gesagt worden, so äussern wir darüber unseren Unwissen, denn wir sehen, dass in den Reichen, wo man den Glauben mit Gewalt, mit Feuer und Schwert, nicht aber durch Belehrung und gute Sitten begründen will, grosses Blutvergiessen und Unheil erfolgt ist. Gott wolle es verhüten, dass wir dergleichen bei unserm Gemeinwesen oder auch zwischen Privatpersonen er-

¹ Vilnai püspök volt: Protaszewicz Valerian 1555—1579 közt.

blicken, und wir müssen an Alle unsere Warnung ergehen lassen, da uns das Heil und die Wohlfahrt des Königreichs Polen von Gott selbst übertragen ist, und wir mit grösster Anstrengung und mit grösster Lebensgefahr gegen den Feind des Landes uns auch unserer Pflicht unterziehen. Zwar würden wir es gerne sehen, dass alle Bürger jeglichen Standes den Herrn lobend zu dem einen alten katholischen Glauben sich bekennen, aber da Gott der Herr selbst vorhergesagt hat, dass in den letzten Zeiten Aergerniss kommen müsste, so wollen auch wir Niemanden mit Gewalt zum Glauben treiben, vielmehr nach unserm Eide, den wir den Ständen der Krone Polens und des Erzherzogthums Lithauen bei unserer Krönung geleistet haben: *Pacem inter dissidentes de religione tueri et manutenere*, wollen wir den Frieden unter den durch den Glauben Geschiedenen aufrecht erhalten.

Diese Verpflichtung haben wir immer vor Augen und über lassen eines Jeden Glauben und Gewissen dem Gerichte des allmächtigen Gottes und dulden, nach der alten Sitte dieses Reiches die im Glauben und bei ihrem Gottesdienste Getrennten. Wir befehlen euch also, dass ihr sogleich nach Empfang dieses Briefes auf dem Markte und in den Strassen der Stadt Wilna öffentlich ausrufen lasset, dass die Einwohner nach der alten, bis auf diese Zeit unserer glücklichen Regierung beibehaltenen Weise sich führen möchten, und keine Veranlassung zu Unordnungen geben. Wenn Jemand den Landfrieden stören und muthwilliger- und falscherweise Unordnungen beginnen sollte, so sollt ihr einen Jeden, der eurer Jurisdiction unterworfen ist, Kraft eures Amtes auf dem Gerichte festhalten, uns davon in Kenntniss setzen und durchaus bei unserer Ungnade nicht anders verfahren. Gegeben im Lager zu Psków, den 30. Septembris 1581.

Megjegyzés. Ez a nagy fontosságú érdekes levél meggyőző bizonyítéka István király vallásos türelmességének, melyet már királyi esküjében is nyilvánvalóvá tett országában. Ezt még erdélyi uralma alatt is kimutatta, midőn kötetünk számos darabjából is kivettük, mennyire tisztelte az Evangélium alapján álló százszok ágostai hitvallású felfogását. Egyedül az antitrinitáriusok hitét nem szenvedhette és támogatta, többek közt azért, hogy a gyermekeket nagykorukig nem keresztelték meg. Viszont józan okosságból, maga mellett tűrte az unitárius Blandratát, Bekes Gáspárt, Gyulay Pált és másokat, kancellári méltóságot adván a luteránus Berzeviczy Mártonnak, kiknek tehetségét és ügybuzgóságát nem mellőzhette, bár mint izgatták is Szántó atya és mások, hogy mondjon fel nekik és ne tartsa őket udvarában. E tekintetben szabad kezet kívánt magának s másfelől e nemkatolikus hívei tevékenységét annyira ellenőrizte, hogy azok nem tehettek semmit, de nem is akartak tenni katolikus hite ellen.

650.

Pskómi tábor, 1581 október 16.

Báthory István király Ifju János tanácsúrnak.

Jó híreit örömmel vevén, biztosítja további bizalmáról.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 20. sz. a. Beke 1146. regesztája.

Stephanus Rex etc. Magnifice Fidelis nobis syncere dilecte.

Salutem et gratiam nostram Regiam. Szeretettel vöttük az te Kegyelmed levelét, kiből örömet értjük az mi atyánkfiának¹ egészségét Kegyelmetekkel egyetemben. Kedves nekünk is az zászló meghozása. Az mi nehézség penig a török uj kívánságában vagyon, arra való feleletünket megérti Kegyelmed az mi közönséges levelünkéből. Az Kegyelmed jámbor szolgáltyának nálunk, miképen azelőtt, azonképen ezután is mindenkor tekinteti leszen. Tartsa meg Isten Kegyelmedet. Datum in Masovia in castris nostris ad urbem Plescoviam, die 16 Octobris Anno Domini 1581; etc.

[Külcíme:] Magnifico Joanni Iffiu Consiliario nostro etc.

Megjegyzés. Psków vára ostromához erdélyi ember (ifjabb Báthory István) feljegyzése szerint István király 1581 szeptember 8-án fogott, de célt nem érhetett vele a muszkák nagyobb száma és szerencsége miatt. Ugyanő jegyezte fel azt is, hogy az ostrom alatt a mieink közül elesett Bekes Gábor, a magyar hadak kapitánya, Székely András és Dercsényi Tamás, a gyalogosok századosa.²

651.

Pskómi tábor, 1581 október 16.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Mindvégig sajátkezű. (Hozzáférhetetlen.)
Idéztem a Fontes Rerum Trans V. köt. 242. l. No. 14.

Litterae missiles, totae propria manu scriptae, de nepotis profectu gratulatoriae, in quibus etiam templum Albæ Iuliae renovandum et Patres eo evocandos promittit.

652.

Pskómi tábor, 1581 október 17.

Báthory István király Zoltán Miklós kapitány és társai részére.

Kereszturi Kristóf Erdélybe visszatérésére kiadott salvus conductus.

M. Nemz. Múz. Budapest. Törzsanyag. Nagy gyűrűpecsétje aláírásától jobbra lenyomva.

¹ Azaz neje, Mailáth Margit, Báthory András özvegye.

² Egy Eber-féle naptárba jegyezve, kiadta gr. Kemény József Kurz *Nachlese*-je 104. l. Említve Dzierzek Kristóf 1581 szeptember 22-i levelében is, de Dercsényi neve tévesen így: Dazezeni, (Bolognetti nuncius levelezése 53. l.)

Stephanus Dei gratia Rex Polonię, Magnus Dux Lituanie, Russie, Prussie, Masouie, Samogitie, Liunion, etc. Princeps Transiluanie. Egregiis Nicolao Zoltan, Alberto Kyraly, Balthasari Pataky, Andree Jurusit, arcium nostrarum Oztrouie, Voroneczy, Zau(o)locie, Neuelique prefectis, fidelibus nobis dilectis. Salutem et gratiam nostram Regiam. Boczyattuk vyzza Erdelybe Kereszturi Kristophott, kynek hogy vta bekeseges lehessen, hagyjuk hogy kesertessetek hatartokon, az mygh az zwkseg mutattya. Egyebet benne ne tegyetek. Datum ex Castris nostris ad vrbem Plescouiam, die 17 mensis octobris. Anno domini 1581. Regni vero nostri sexto.

Stephanus Rex ppr

(L. S.)

Megjegyzés. A fenti útlevelben felsorolt várakkal kapcsolatban, azok ostromáról és megszerzéséről érdekes apró adalékokat nyerhetünk Sibrik Gáspár kapitány majdnem egyidejű előadásából, amely személyes benyomásait örökíti meg ekként: Sybrik György uram elég bőven ír mindarról, hogy ő Felsége bemenetelire mennyi hidakat csináltatott és meddig ment ő Felsége eleiben, és hogy tisztiben megvendéglette ő Felségét, és onnat mind indultak Pleskoviára és utában és az utban mely házakat mint vött el ő Felsége és mint szállotta meg ő Felsége Pleskoviát és sánczait, mint vetették és mint akarja ő Felsége leöttetni. Jó reménséget ír is, hogy Isten ő Felségének kezében adgya, de hogy nem kicsiny megkésértés annak megszállása, hogy az mely várakat birt, Nevelt, Zavoloczo, azokat is kezében hagyta, ő Felsége ő emberit hagyta benne, és hogy a' mennyi magyar lovag véle volt az várakban, azokat sem szaggatta el ő Felsége tőle; ugyan ő hadnagysága alatt hagyta és az ő Felsége magyar hadainknak előljárója ő azokkal és hogy az magyaroknak feőhadnagyok Báthori Boldisár uram, kit Isten neveljen ő Felsége után nagyobbra a két itthon való bátyjoknak.¹

653.

Pskómi tábor, 1581 november 25.

Báthory István király Farensbeck György és Bornemisza János kapitány részére.

Válasz. Az aknavetésre vonatkozó kérdésükre azt feleli, hogy ha az akna az egész falat nem dönthetné le, az ostromló had jelen fáradt állapotában ne próbálja megostromlását. Mellékeli azonban a várba beküldendő felszólító levelét.

Gr. Héderváry-levéltár. Hédervár. Kiadta b. Radvánszky Béla a Történelmi Tár 1880. évf. 692—3. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc.

¹ Gicz² János váradi kapitány 1581 Mindszent hó 14-én Váradon írt és Gálffy Jánoshoz intézett leveléből. (Egyszerű másolata a M. Nemz. Múz. Törzsanyag 530. csomagja legvégén.)

² A másolatban hibásan: Géczy.

Generosi fideles nobis dilecti. Quod Fidelitas Tua per litteras a nobis exquirat, quid si cuniculi ratio minus succedat, de tota oppugnatione atque irruptione faciendum sit, etsi ea de re cum Magnifico exercitus nostri campiductore communicaverimus, tamen sic statuimus Fidelitates Vestrae ibi coniunctas in re praesenti, ubi omnia oculis contemplantur, certius diiudicare posse, quam nos absentes constituere queamus. Sic tamen existimamus, si cuniculo res tuto non geri, et murus opere illo deiici non possit, in tanta fatigatione militum irruptionem tentandam non esse: neque enim polliceri nobis possumus, militem tertio res melius gesturum, quam bis ante gessit, nisi maior aliqua occasio et cuniculi beneficium adiuvet. Litteras patentes, quae in arcem mittantur Fidelitates Vestrae hac cum epistola accipient ac facient, ut recte curentur nosque reddent de illorum responso certiores. Bene valeat Fidelitas Tua. Datum ex castris nostris ad Plescoviam, die XXV. Novembris Anno Domini M. D. LXXXI. Regno vero nostri anno Sexto.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Generosis Georgio Farensbeck et Joanni Bornemissae, militum nostrorum Praefectis, fidelibus nobis dilectis.

Megjegyzés. A fenti csüggeteg levél utolsó írása István királynak az ostromlott pskóvi vár alatti táborból, mert látván, hogy avval nem boldogul, utána kedvetlen elcsigázott hadával elvonult alóla, további ostromát Zamoyski kancellárra bízva. Ez se bírta két hónapnál tovább a rettenetes hideget és nélkülözést, úgy hogy a király rendeletére (1582 január végén) megmaradt lerongyolt csapatával hozzá indult. Most már aztán Possevino vette át a dolgok intézését. Erős elhatározással Moszkvában kereste fel a cárt és diplomáciai ügyességével sikerült megkötnie vele a békét, amely a háromévi nehéz hadjáratnak szerencsésen véget vetett.¹ István király azonban a jezsuita atyával folytatott tárgyalásai alapján most még inkább reménykedett a tervezett európai liga megalakulásában;² habár az még mindig nem volt időszzerű.

Ama több ezernyi erdélyi és magyarországi katonát, aki Báthory István mellett lengyel- és oroszországi hadjárataiban vitézül kitartott, egytől-egyig mind ismerjük, az utolsó gyalogosig, amióta zsoldkönyveiket első varsói tanulmányutamban megtaláltam s azóta kiadtam.³ Hogy itt mégis a két Siményfalvi Székely-testvéréről külön is megemlékezzünk, azért van, mert irodalmi emléküik is maradt: Székely Andrásnak halálos sebesülése után testvérének, Mózesnek (a pskóvi táborban 1581 szept-

¹ Psków ostroma, s a béketárgyalások menetét bőven ismertettem Báthory-életrajzom 166—175. l.

² Erről a király Possevinoval 1581 október 21-én tárgyalt utoljára behatárolt, de minden különösebb eredmény nélkül. (Pierling: Bathory et Possevino 125. l.)

³ Báthory István számadáskönyveit tartalmazó III. magyarországi Fontes-kötetemben, 1918-ban.

tember 9-én) tollbamondott pompás magyar végrendelete;⁴ Mózesnek pedig hazatérte után — 1583 június 10-én — Báthory Zsigmondtól kapott birtokadománylevele, amely apróra felsorolja, mely várak ostromában vett részt Dankától kezdve a pskóvi hadjáratig, vitézül és véreomlásával, amit a fejedelem (nyilván a király ajánlatára) becsülettel megjutalmazott, miután már hazatértekor sófalvi sókamarásnak kinevezte volt.⁵

István királyt Bornemisza János lengyel földön elejétől fogva végigszolgáltá hosszú hadjárataiban. Neve állandóan benn van a zsoldjegyzékekben⁶ s úgylátszik mostanában — a pskóvi visszavonulás után — búcsúzott el tőle s ment vissza Erdélybe, ahol tőle fejedelmi jutalomban részesült, neki adván a kerelószentpáli kastélyt, a hozzátartozó uradalommal és egyebekkel együtt.⁷

654.

Istanbul, 1581 december 15.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Válasz a lengyel követe, Drohoiowski János által hozott és átadott levelére.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Oklevelek törzsgyűjteménye. Egykorú más.

Diczosseggel es feniesseggel twndókló Bathori Istuan Kiralý, az nagy ziww Jesus utan ualoknak tekintetes feiedelme, a Nazarenus familiaioknak es kosseginek minden dolgok es gondgiok bölcz vezérloinek. Az esonek kedues folyhoie, tiztessegnek es feniessegnek gioniorwseges kút feie, ki az böczwlletes Lengiel orzagh boldogsaganak es diczióssegenek vra vagý, es természet zerent ualo feiedelme, s örököse, kinek minniaian alazatossan kóniorógnak minden te czielekedetednek bodogh öregbwleset es zerenczies ueget keuanúan, az mi kóztwnk es örökke ualo baratsaginkhoz, es kóztwnk ualo zent frigyhez illendó keuansagokat es dítsere[se]ket ayanluan. Mind ezeket nagy tiztesseggel el vegezuen baratsagossan jelentiwk, hogy az mi meltosagos es igassaggal rakua ualo portankhoz, mely mind az egez uilagh feiedelminek otalma, a' te felseged Oratora Nagysagos Drohoiowskj Janos Thamas jót es felsegednek baratsagos leuelet megh atta, es felsegednek az mi meltosagos portankhoz zerelmet es tulajdonkeppen ualo baratsagat es tókelletes akarattiat megh ielentette. Kólt az mi varosunkban Constancinapolyban, az Zentseghes Mahúmet prophetanak 989 eztendeien, Decembernek 15 napian.

[*Külcíme:*] Torok Chazar irtta Istuan királnak lengelorzagba.

⁴ Kiadva a Székely oklevéltár IV. köt. 75—77. l.

⁶ Ugyanott, a 86—88. lapon.

⁶ Lásd a király számadáskönyve 36—165. közti lapjain, szétszórta.

⁷ A beiktatásáról szóló csonka jelentésből; munkánk II. részében.

655.

Istanbul, 1581 december 31.

III. Murád szultán Báthory István királynak.

Staatsarchiv. Wien, Hurmuzaki: Documente XI. p. 653—4.

Iancola Vaivoda Moldaviae ellen való panaszára jelenti, hogy ismételten emberével figyelmeztette, ut a recto non declinans, esset fidelissimus. Márkházi Pált nem adhatja ki, de nyugalomra fogja inteni.

Megjegyzés. A portára szaladt Márkházi (Báthory Kristóf halála után) az erdélyi trónért 100,000 arany ajándék mellett évi 50,000 arany adót ígért. Évvel sok kellemetlen percet szerzett István királynak, de mégis sikerült alattomos működését ellensúlyoznia, mikor a kegyvesztett Szinán pasa helyébe a pénz-sóvár Siavusz pasa jutott uralomra s ez Báthory István kívánságára épp ekkoriban (1582 december 6-án) Márkházit elfogatta s tömlöcbe vettette. Ez nagy feltűnést keltett, mivel Márkházi, félve kiadatásától, ekkor már törökké lón Ibrahim néven.¹ Így sikerült István királynak végleg megszabadulnia intrikáitól. Egyébként sokáig lehetett fogva, mert csak jóval Báthory István halála után nevezték ki lippai békké; de alig viselte hivatalát esztendeig, 1594-ben meghalt.²

656.

Kiverova Horka, 1582 január 6.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Örvend, hogy tanácsára elhatározta unokaöccse, Báthory András külföldi misszióba való küldését.

Koialovics: Dnevnik Stefana Batoria 545. l.

Audebo in redditu ex Moschovia meo rogare Vram M^{tem} Regiam, ut Illustrem dominum Andream Bathorium paret ad eam vel legationem, vel missionem, quam in castris V^{rae} M^{ti} scripto ac voce proposui; id enim quantae Dei gloriae dignitatieque Illustrissimi illius principis et Livoniae firmitati futurum sit, non dubito, quin optime V^{ra} Maiestas intelligat; etc.

657.

Roma, 1582 január 25.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

M. Nemz. Múz. Budapest. Kiadtam a Fontes Rerum Tans. I. köt. 211—2. l.

Értesülvén, hogy Erdélyben nincs püspök és kevés a pap, egyházi hatósággal ruházza fel az ottani jezsuita atyákat s a még meglévő világi papokat.

¹ Magyar (valószínűleg erdélyi) feljegyzés a soproni városi levéltár egykorú kódexében, kiadta Horváth Mihály 1862-ben a *Magyar Történelmi Tár* XI. köt. 141. l.

² Szamosközy történeti maradványai IV. köt. 15. és 29. l.

658.

Wilno, 1582 február 18.

Báthory István király Brassó város tanácsának.

Adóelengedés, útnyitás a Havasalfölddel való kereskedés megkönnyítésére. Örmény árusok bejövetelének megtiltása.

Honterus-liceum könyvtára. Brassó. Kiadtam a Documente II. köt. 224—5. l. Petrichevich-történet 438. reg.

Békét kötvén az oroszsal, készséggel teljesítjük a város kíván-ságait, intézkedvén, hogy: a Vigesima-adót ne szedjék, a *via U t h a s* mielőbb megnyitassék Havasalföldre felé. *E dologban egyidejűleg írtunk* Fidelibus nostri nobis dilectis Mag^{co} et Egregio Stephano Apafi consiliario nostro et Cosmo Petrithyewitth arcis nostrae Fogaras praefecto; *valamint az örményeknek Erdélybe való szabadjárása iránt, ami —* miként írják — *kárukra van, habár:* Armenis liberum transitum in Vallachiam ex nostra Russia concedere nobis animus erat; etc.

659.

Wilno, 1582 március 2.

Báthory István király Sokołowski Szaniszló atyának.

Köszönettel vette és élvezettel olvasta Censura című egyházi könyvét és várja: állítsa össze beszédeit is, hogy azokat mielőbb kinyomathassa.

Arch. Vat. Roma, Bolognetti: Epistolae I. p. 463. l.

D. N. N. dedit nobis librum nomine Devotionis Tuae,¹ qui ut nobis est gratissimus, ita pro illo Devotioni Tuae magnas gratias agimus. Meminit Devotio Tua, quod sub discessum suum repro-miserit nobis conciones, quas apud nos de Ecclesia habuit in publicum edere. Eius promissi satisfactionem exspectamus, nihil vero quidquam hac tempestate maiori cum fructu divulgari poterit, quam ut illae conciones publicentur. Quare, si temporis aut rei difficultate revocatur ab editione illarum concionum, redigat saltem easdem in ordinem atque nobis manuscriptum exemplar earum mittat; curabimus nosmet ipsi, ut quam primum typis exprimantur.²

¹ Címe: Censura Orientalis Ecclesiae de praecipuis nostri saeculi haereticorum dogmatibus. Cracoviae, 1582. (Ismertetve Caligarii Epistolae 463. l.)

² Meg is jelent nemsokára ily címén: De verae et falsae Ecclesiae discrimine, ad Serenissimum Stephaneum I Poloniae Regem Stanislai Socolovii libri tres. Cracoviae, 1583. (Ismertetve ugyanott, a 857. lapon.)

E két mű könyvészeti leírása Wierzbowski lengyel bibliográfiája I. kötete, 422 és 445 sz. a.

660.

Riga, 1582 április 28.

Báthory Isván király Báthory Andrásnak, Pultuskba.

Figyelmébe ajánlja Possevino Antal pátert, intőén, hallgasson mindenben atyai tanácsaira.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti levelezése I. köt. 325. l.

Revertentem e Moscovia R. P. in Christo Antonium Possevinum, intellexi praeterire Illustritatem Tuam nolle... non solum nostra benevolentia et gratitudine dignum esse iudicavimus, sed etiam volumus, ut ad Illustritatem Tuam veniens, omnem Illustritatis Tuae prompti, grati et observantis animi significationem agnoscat. Cum autem singulari erga nos accensus studio teneatur, admonitiones illius paternas et sanctas, ut animo grato accipiat Illustritas Tua et memori mente recordet, operam adhibebit.

661.

Riga, 1582 május 1.

Báthory István király a livoniai egyházi ügyekről.

Az oroszok elleni háborúja befejeztével a visszafoglalt Livonia fővárosában két templomban helyreállítja a katolikus vallást és istentiszteletet, amit e páténsével mindenkinek tudtára ad.

Possevino kéziratós művéből Ciampi: Bibliografia I. köt. 262—3. l.

Significamus quorum interest universis cum, recuperata Dei beneficio Livonia, nihil nobis fuerit antiquius, quam ut Religionem Catholicam Sanctae Romanae Ecclesiae pridem penitus ex ea exulantem ad salutem animarum Christi sanguine redemptarum foelici postliminio reduceremus, ab ipsa civitate nostra Riga initium sumpsimus, ad quam cum praesentes ipsi venissemus, et civium ipsorum nostrorum consensu duo templa, alterum Sancti Jacobi, alterum monialium Ordinis Cistercensis Sancti Benedicti in nostram potestatem recepissemus, ea ipsa templa cultui Sanctae Catholicae Romanae Religionis addicere et restituere, ordinationemque temporaneam, donec plenior et exactior fundatio et sacerdotum Domini praesentatio per nos fiat, instituere constituimus, prout per praesentes instituimus et ordinamus; etc. Datum Rigae, prima die mensis Maii anno Domini 1582 etc.

662.

Warszawa, 1582 június 12.

Bolognetti Albert nuncius Báthory István királynak.

Bibl. Cap. Toledo. Reg. Kuntze: Bolognetti nuntii Epistolae et acta 379. l.

Üdvözli az udvarba visszainduló Wesselényi Ferenc útján.

663.

Warszawa, 1582 június 18.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

A Moldvából megszökött Jankula vajda elfogatásáról.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1 p. 73.

Értesíti, hogy proximis hisce superioribus diebus Jancula vayvoda Moldaviae megneszeloén, hogy helyébe a portáról más vajda fog érkezni, országából kiszökött és cum in partes Regis Germanorum Hungaricas akart menni országunkon keresztül, seregeink üldözőbe vették és elfogták mintegy ötszáz főnyi hadával együtt.

Megjegyzés. Az elfogott Jankula Ráres Péter moldvai vajdának a brassai szász Katalintól származott törvénytelen fia volt és 1579 augusztusa óta uralkodott, de alattvalói gyűlölték kegyetlenkedései és fajtalanságai miatt.

664.

Praha, 1582 június 19.

Possevino Antal jezsuita atya Báthory István királynak.

Báthory Andrásnál tett látogatásáról. A Rudolf császárkirállyal való függő ügyében már tárgyalt, tapogatózva az udvari emberekkel.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Kuntze: Bolognetti nuntii Epistolae et acta 383. l.

Quamvis et Pultoviae Ill^{l^m} Dominum Andream traditis ei V^{rae} M^{tis} Regiae literis ad ea permoverim, quae V^{ra} Maiestas cupiebat... nihil tamen hactenus... aliquid significare possem. Cum vero Caesaris discessus... fecisset... cuperem autem, quinam ipsius metus esset, alicunde cognoscere, priusquam cum eo colloquerer, recta in Boemiam veni, ubi cum iis, qui ista norunt ac, cum Caesaris intimi sint, publicum bonum videntur spectare, satis diu, nec semel egi. Qui mihi responderunt credere se, quod ad arces Ill^{mae} familiae M^{tis} V^{rae} in Transilvania pertinet, eas ex hoste Maximilianii Caesaris in bello captas, qui eas cum praesidio teneret, ac proinde Maximilianum Caesarem nullam V^{rae} M^{tis} familiae iniuriam intulisse, cui res esset cum Ioanne illo voyvoda, in cuius denique locum V^{ra} Maiestas suffecta est. Quod si quid iniuriarum V^{ra} Maiestas ab Maximiliano alio tempore pertulisset, eas illius morte tanto magis extinctas esse debere, quanto prudentius et plenius intelligit nihil unquam revera a Rudolpho Caesare damni aut incommodi esse V^{rae} M^{tis} rebus allatum; etc.

665.

Grodno, 1582 július 7.

Báthory István király Wolski Dunin Péter követnek Rómába.

Kéri, adja elő a szentatyának és bíborosoknak a Rudolf császár-királyal fennálló birtokcsere-ügye mibenállását, melynek jogosságáról kellően tájékoztatja.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Kuntze: Bolognetti nuntii Epistolae et acta 400. l.

Pater Caesareae Mis Maximilianus, cum in potestate Joannis Sigismundi principis Transsilvaniae, Domini Joannis Hungariae Regis filii essemus, duo oppida nostra Zatmar cum castello et Nemeti, Melchiore Balassa generali exercitus Joannis I. ultro eas tradente, occupaverat, postea vero aliquot post annis in potestatem nostram venerat, et ne ulterioribus turbis occasio daretur bonaque nostra misere plecterentur, munitionem totam deposuimus, quam vacuum omni munitione Lazarus de Svenda occupavit ac denuo arcem ibi ex aggere erexit. Eas cum antea saepe repetiissemus, praeter verba promissamque nihil retulimus, nunc vero, ut nostra nobis restituantur, *serio agendum existimamus*, non possessionum quidem cupiditate, quarum Dei benignitate satis nobis suppetit, sed quia et a natura singulis innatum est, ut ad ea, quae a maioribus suis acceperint, *summo studio* curaque ruenda excitentur, et bonorum haec nostrorum spoliatio, quia huiusmodi cum elogio aliqua ex illis donata nonnullis sunt, quasi ob *crimen perduellionis a nobis commissum* ad Caesareae Mis fiscumque eius devoluta essent, cum tamen nos, qui *subditi illius* non eramus, nulla ratione id contraxisse potuerimus, cum *ignominia* nominis familiaeque nostrae coniuncta videntur; nos denique indigni Regio nomine videremus, si qui amplissimos Regni nostri fines vel tutari, vel proferre deberemus, a maioribus nostris nobis relictum patrimonium ab iniuria atque in aliorum asserere non possemus. *Ezért felkérem, tájékoztatassa ő Szentségét ily irányban fontos családügyünk állásáról*, non propterea, ut *Sua Sanctitas in hac causa pro nobis apud Imperatorem intercedat*, sed ut videat nos a Caesarea M^{te} aequum postulare praecaveaturque, *ne postea eo nomine apud Suam Sanctitatem sinistre traducamur. Tárgyaljon tehát ő Szentségével s a bíborosok közül is azokkal*, quos bene cupere nobis rebusque nostris studere intelligat; etc.

666.

Grodno, 1582 július 14.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Gyulafehérvári kápt. ltár. (Hozzáférhetetlen.) Idéztem a Fontes Rerum Trans. V. köt. 242. l. No. 20.

Litterae missiles de moribus nepotis emendandis.

667.

Grodno, 1582 július 15.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

Száz forintot szánván adatni a pultuski jezsuita kollégiumnak a plocki sókamaránál, rendeli, lásson utána, hogy ezt a pénzt mielőbb rendeltetése helyére küldjék.

Glówny Archiw. Warszawa. Rachunki skarbowe 3. köt. 192. l.

Megjegyzés. E lényegtelennek látszó utalványnak az a magyar vonatkozása, hogy azt a király nyilván unokaöccse, Báthory András tartásdíjául szánta, miután érte rendszeres tandíjat fizetett, gondja lévén, hogy az előkelő ifjú származásához méltó ellátásban részesüljön.¹

668.

Warszawa, 1582 augusztus 24.

Báthory István király Kocsárdi Gálffy Jánosnak.

Válasz. Örövend a gyermek Báthory Zsigmond tanulásáról írt jó hírnek. A küldött lovakat köszöni. A kért jószágot nem adhatja, de mással szívesen kárpótolja.

Batthyaneum. Gyulafehérvár. Kiadta dr. Ötvös Ágoston az Erdélyi Történelmi Adatok III. köt. 307—8. l.

Stephanus, Rex etc. Magnifice fidelis, nobis syncere dilecte. Salutem et gratiam nostram Regiam. Megadá nekünk a te kegyelmed szolgálja a kegyelmed levelét, melyből igen örömet értettük a mi atyánkfiának¹ jó egészségét, erkölcsét és tanuságában való diligentiáját; kik hogy ez utánis ugy legyenek legyen kegyelmednek szorgalmatos gondja rea, kinél kegyelmed nekünk kedvesb dolgot nem mivelhet. A lovakat szintén jókor küldötte kegyelmed, kiket kegyelmedtől igen jó neven vettünk; még meg nem próbáltuk őket, de reményljük, hogy nem lesznek gonoszok. Akarnók, ha ezután is szerezhette kegyelmed efféléket, főképpen a mi magunk kocsijába igen kellene egy gyeplős. A debreczeniek szerét tehetik, csak hagyja meg kegyelmed nekik. A mely falut mostan kegyelmed tőlünk kér — írja kegyelmed, hogy¹ Az erre vonatkozó bővebb egykorú adatokat és feljegyzéseket kiadtam Báthory István király magyar vonatkozású számadáskönyvében.¹ Báthory Zsigmondnak, kinek Gálffy János nevelője volt, és a kit ő mint fejedelem 1593-ban Huszton megöletett.

a szegény uram bátyám² testamentumában is kegyelmednek hagyta volna — nincs kétségünk benne, hogy eleitől fogva szegénynek jó akaratja nem volt volna kegyelmedhez a te kegyelmed szolgálatjáért, kire tekintve testamentumában is nem feledkezett el kegyelmedről. De miérthogy egyik uj aknát³ csak mellette értjük annak a falunak, Fejérvárhoz is penig közel vagyon, kár nélkül onnet el nem szakaszthatnók; hanem vagynak egyéb accidentiák, kik iminnen-amonnan per defectum seminis reánk néznek kiből nem hagyjuk kegyelmedet. Tartsa meg Isten kegyelmedet. Datum in Arce nostra Regia Varsoviensi, die 24 mensis Augusti, Anno Domini 1582. Regni vero nostri Anno septimo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcime:*] Magnifico Joanni Gálffi de Kocsyard, Consiliario nostro et fideli nobis syncere dilecto.

669.

Warszawa, 1582 augusztus 24.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Gyulafehérvári kápt. ltár. (Hozzáférhetetlen.) Idéztem a Fontes Rerum Trans. V. köt. 242. I. No. 21.

Litterae missiles de filiis nobilium in consortium nepotis assumendis.

670.

Warszawa, 1582 szeptember 2.

Bolognetti Antal nuncius Báthory István királynak.

Kéri, engedje meg, hogy Báthory András néhány napot Varsóban tölthessen.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti: Epistolae I. p. 470—1.

Etsi cum Illmo Domino Andrea, quippe qui suscepti iam itineris necessitate urgebatur, haud diu esse potui, facile tamen in Dominatione Sua Illma ea perspexi (nam et ex sermone, et ex aspectu ipso orisque habitu perspicue elucebant) de quibus summam ipse cepi voluptatem et M^{ti} V^{rae} gratulari plurimum debeo. Verum, quia in illis temporis angustiis cum Dominatione Illma agere non potui, quae pro mea in ipsam observantia minime mihi censeo esse praetermittenda, enixe M^{tem} V^{ram} humillimeque rogo, ut quod me intercedente R^{mo} D^{no} archiepiscopo non negavit, idem nunc mihi ipsi propriam meam causam agenti pro sua humanitate concedat, ut biduum saltem vel triduum Varsoviae eiusdem Ill^{mi} Domini Andreae praesentia optataque consuetudine frui

² Báthory Kristóf fejedelem. ³ Maros-Ujvárt érti.

possim. Id ipsum vero per litteras cum M^{te} V^{ra} propterea agere volui, quod veritus sum, ne forte illum propinquiore aliquo ex loco recta Pultoviam ab se dimitteret.

671.

Roma, 1582 szeptember 22.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Válasz. Örönd, hogy sikerült az oroszokkal békét kötnie. Az erdélyi püspökségre lesz gondja. A Rudolf császárral való tárgyalás dolgában közölje az ügy részleteit nunciussával.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti: Epistolae I. p. 505—6.

Reddidit nobis litteras Mis Tuae dilectus filius Antonius Possevinus; exposuit etiam diligenter, quae ei commiseras... De episcopatibus Livoniae et Transsilvaniae, deque seminariis illis in locis constituendis brevi omnia curabuntur... *Értesült a Rudolf császárral fennálló ügyről is és kéri, ut patiaris negotium amice tractari, omnemque aliter agendi rationem abiiciendam putes; sic enim postulat Dei gloriae et catholicae religionis cura; etc.*

672.

Warszawa, 1582 szeptember 23.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

Nyomozza ki és foglalja le a lefejezett Jancula moldvai vajda Lengyelországban található vagyonát.

Arch. civ. Leopoliensis. Iorga: Studii și doc. XXIII. p. 366—372.

Kiküldi, maxime propter eam causam, ut certo expiscari possit, quae sit ratio negotiorum Ianculae Palatini Walachiae in regno nostro interempti, tum quas ille proprias res in regnum et dominia nostra intulerit, valamint követeléseit, kihallgatván mindazokat, akikről kinyomozhatja, hogy neki tartoztak, hogy azokat a kincstár számára lefoglalhassa; etc.

Megjegyzés. Jankula vajda szeptember 14-én még életben volt s miként akkor István király Bolognetti nunciussnak elmondta, azért fogatta el, mert portára küldött több levelét elkobozta, felbontván elolvasta, sőt hozzá is írt a király nevében. Nagyobb bűne ennél is, hogy országában bojár nőket becstelenített meg és ártatlanokkal kegyetlenkedett. Ezekért akarta a porta elűzni s most, hogy lengyel földön kézre került, követelésére Ilyvó főterén lefejeztette.¹ Hanem a király e tette megütközést keltett az egykorúaknál, főleg, mert a török iránti alázatosságát bizonyította s azt a látszatot is keltette, hogy a vajda vagyonára vágyott.² Pedig abban csalódnia kellett, mert míg Jankula vajda elfogatásakor az hírlett róla, hogy az 80—100,000 tallérnyi, számba-

¹ Bolognetti id. levelezése I. köt. 488—9. l.

² Egy bécsi 1582 október 30-i jelentés szerint; ugyanott, 545. l.

vételekor mindössze 16,000 magyar forintot tett ki.³ Ez azonban értékes ingóságokból és ékszerekből meg fegyverekből állott s azoknak teljes leltára reánk maradt.⁴

A „homo sceleratus“ kivégzéséről István király azonnal értesíté a szultánt, megjegyezvén, hogy feleségét és fiát oda küldi, ahová kívánja.⁵ Ezek sorsát egyébként, a lefejezett vajda egyéb életkörülményeivel együtt román nyelvű önálló cikkben is megírtam.⁶

673.

Roma, 1582 szeptember 24.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Tárgyalásai a császárral szatmári ügyében, Rómában az erdélyi püspökség felállítására tárgyában, amiben Báthory András is szóba került püspökül.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti lev. II. köt. 509—510. l.

Quod Regiae M^{ti} scripseram Augustae me, sicut mihi Vilnae mandarat, rationes ipsius de Zatmar et Nemeti recuperandis cum principibus, aliis viris ac imprimis cum Caesarea M^{te} contulisse, accepisse autem a Caesare eiusmodi responsum, ex quo multo maiorem, quam antea spem totius rei componendae conceperam, *minek folytán itt is szóba hoztam a dolgot . . . miután vannak*, qui spectant etiam ad Livoniam et Transsilvaniae episcopos, ad seminaria et pleraque alia, sed et ad Ill^{imum} Dominum Batorium eo destinandum, quo V^{ra} Maiestas cogitabat, cuius coepta, conatus et gesta omnia omnibus coelestibus donis muniat Jesus et ditet.

674.

Roma, 1582 október 1.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Küldi Possevino Antal páttert és kéri adjon szavainak mindenben teljes hitelt.

Arch. Vat. Roma. Celes másolata, budapesti gyűjt. IX. köt. 246. l.

Gregorius XIII. etc Charissime in Christo fili noster salutem et Apostolicam benedictionem. Scripsimus proxime ad M^{tem} Tuam, nunc etiam necesse habemus Dilectum filium Antonium Possevinum isthuc mittere. Nihil autem opus esse intelligimus eius fidem commendari, cuius synceritatem, prudentiam, doctrinam Dei gloriae tuaeque dignitatis et laudis studium inexhaustum cognitum tibi esse certo scimus. Gratissimum igitur Nobis facies, si omnibus in rebus, de quibus cum Tua M^{te} aget, eandem ei fidem

³ Bolognetti jelentéseiből; id. h. 489. és 538. l.

⁴ Hurmuzaki: Documente III/1. köt. 90—91. l.

⁵ A konstantinápolyi velencei követ (bailo) 1583 augusztus 9-i jelentésének kivonata Tocilescu bukaresti *Revista*-ja 1884-i III. köt. 182. l.

⁶ Iorga „Revista Istorica“ c. folyóirata 1925. évf. 147—152. l.

tribues, quam Nobis ipsis tribueres eumque sive iter facientem, sive aliquo in loco Dei gloriae causa commorantem commendatum habueris. Datum Romae apud Sanctum Marcum sub annulo Piscatoris. Die prima Octobris Millesimo Quingentesimo octuagesimo secundo. Pontificatus nostri anno undecimo.

Megjegyzés. A fenti iratban külön meg nem nevezett ügy a katolikus vallás Erdélyben való állapotának fejlesztése volt, amire Possentino atyát István király még első lengyelországi útja alkalmából felszólította volt. Most aztán hozzájutván, Erdélybe küldte szétnézni, amit a tudós jezsuita meg is tett 1583 tavaszán. E fontos útjának marandó eredménye lett a kolozsvári jezsuita kollégium kibővítése és akadémia-jellegűvé fejlesztése,¹ valamint az a nagy értékű munka, amelyben Erdélyt s annak vallási viszonyait bőven ismertette XIII. Gergely pápa számára.²

¹ Ennek történetét külön munkában is megírtam 1906-ban, míg a reá vonatkozó Rómában gyűjtött okleveles anyagot Erdélyi Fontes-kiadványom I—II. kötetében adtam ki.

² Kézirati eredetijére magam akadtam reá külföldi levéltári levelezésem alatt és adtam ki aztán 1913-ban, miután előzőleg a római nemzetközi földrajzi X. kongresszuson ismertettem olasz előadásban.

675.

Warszawa, 1582 november 8.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Köszöni, hogy közbenjárt érdekében Rudolf császárnál Nagybánya és egyéb családi birtoka visszaadása ügyében.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Kuntze: Bolognetti Epistolae 541. l.

Litteras a Sanctitate V^{ra} eiusdem S^{tis} V^{rae} nuntius mihi reddidit deque negotio, quod cum Caesarea M^{te} mihi intercedit, ea, quae Sanctitas V^{ra} ei commiserat, accurate mecum locutus est. *Beszédéből és Szentséged leveléből meggyőződtem* paternam eiusdem curam atque benevolentiam erga me *és hálásan köszönve jóságát, rajta leszek, hogy a császárral fennforgó ügyet, amire inter nos negotium tractari patiar, pro mea erga S^{tem} V^{ram} observantia libenter admitto* daboque operam, *hogy az amit Sanctitas V^{ra} proposuerit, ex quibus aequam saltem iuris mei rationem habere intelligam, ita ea complectar, abunde ut meum communis concordiae benevolentiaeque studium appareat. Amit ez ügyben válaszként írtam a császárnak, másolatban megküldöm.*

676.

Warszawa, 1582 november 18 körül.

Báthory István király Bolognetti Albert nunciusnak.

Bő részletezéssel igazolja, hogy azok a családi jószágai, melyek visszaadását a császártól kívánja, nem hadi jogon, hanem a hűt-

lenné vált Balassa Menyhárt árulása következtében jutottak az ő birtokába.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Kuntze: Bolognetti nuntii Epistolae 547—9. 1. István király aláírásával, habár harmadik személyben szerkesztve; nyilván azért, hogy a nuncius minden átirás nélkül betérjeshesse a Vatikánnak, amit meg is tett.

Ad ea, quae in causa Zatmar et Nemeti oppidorum patri-monique Regiae Mis Poloniae possessionum a Caesarea M^{te} obiecta sunt, Regia Maiestas Poloniae ita respondet: Quod Caesareae M^{ti} relatum est non Regiae M^{ti} bona ea adempta, sed a Joanne, Joannis Regis divae memoriae filio, Transilvaniae principe Turcarumque Imperatoris, publici nominis Christiani hostis, tum foederato et ipso hoste, bello capta bellique iure ad divum Maximilianum, parentem eius pervenisse: de eo satis constat non vi aut armis, sed turpi defectione Melchioris Balassae, qui cum praesidio ad requisitionem principis Transilvaniae, tunc domini sui, salva tamen iurisdictione et libero usufructu familiae suae, quod nunquam a quoquam in dubium vocatum fuit, receptus fuerat, in ditionem Caesareae Mis pervenisse indeque bella cruentissima exarsisse. Factum autem inde est, ut Regia Maiestas oppida illa iterum potestatis suae faceret¹ et, ne deinceps cardo intestini belli cum summo bonorum suorum periculo ibi verteretur, consentiente principe suo, arcem et omnem munitionem demoliretur, *amit végre is hájtott; etc.*

677.

Pultusk, 1582 december 16.

Báthory András, Báthory István királynak.

Látogatása alkalmából Possevino Antal atya meggyőzően ecsetelte előtte az egyházi hivatal magasztosságát, szembeállítva a világi élettel. Ez reá oly mély hatást gyakorolt, hogy erről siet nagybátyját értesíteni, hivatkozva arra is, amit neki a páter róla bővebben fog előadni.

Arch. Vat. Roma. Nunz. di Polonia vol. 19 p. 473. Mindvégig sajátkezű. Kuntze: Epistolae nuntii Bolognetti vol. I. p. 608.

Cum R(everendus) in Christo Pater Possevinus Pultoviam visitandi gratia venisset, ea agere non neglexit, quae illi maxime agenda videbantur. Cumque de meae prioris conditionis statu deque meo immutato animo loqueretur, Rei magnitudinem, excellentiam dignitatemque mihi luculenter proposuit et ostendit, ita ut ipsemet multis gradibus statum secularem superare iudicaverim.

¹ Ez 1564 október elején történt.

Qui cum mihi ad deliberandum et divinum numen implorandum atque consulendum persuasisset tempus commodum sumendum, feci non invitus. Quod cum fecissem, et cum de rebus divinis simul et humanis diligenter et serio deliberarem: Eundem R. Patrem adii eique meam de genere vitae eligendae sententiam, ut vere sensi libere exposui. Quicquid dicat mordax et perniciosus aulicorum vivendi modus. Proponens mihi tum ad animae salutem, tum, si humanitus loquamur (quamvis haec minus sunt spectanda) multo esse statum salubriorem utilioremque. Quod SRMVR¹ Pater meis verbis abunde exponet, et ipsemet cum adeundi SRM V^{ram} facultas dabitur id ipsum, quod plane sentio exponam. Reliquum est ut supra.

Hátlapjárt, Possevino kezével: Ill^{mi} D(omini) Andreae Bathory litterae ad Ser^{mum} Poloniae regem, scriptae Pultoviae die XVI Decembris 1582, scriptae manu propria eiusdem Ill^{mi} Domini.

Megjegyzés. A király unokaöccsének fenti levelét Krakkóban kapta meg, ahová a közeledő karácsonyi ünnepekre lement Varsóból. Oda várta másik unokaöccsét, ifjabb Báthory Istvánt, aki Somlyóról december 1-én indult útnak és 30-án talált királyi nagybátyjára a krakkói palotában.²

678.

[Dános,] 1582.

[Apafi Gergely] Báthory István királynak.

Kéri, adja meg Dános és Szentlászló birtokán levő dézsmajogát fiainak is; Miklós fiát pedig bocsássa el szolgálatából, miután megházasodott, hogy családot alapíthasson.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Oklevelek törzsgyűjteménye. Fogalmazv.

Felseges kýral Nekem természet zerent valo kegyelmes vram es feýedelmem, Hýwseges zolgalatomnak aýanlasanak vtanna, Ke gyelmes vram felsegednek Alazatoson Jelentem, Az meg holt kýral az mý kjchjn jozagochjam ennekem volt, durante vita dezmayt ennekem meg Atta vala, kýt te felsegedis kegyelmes vram confirmalt vala, Lattya felseged kegyelmes vram Immar az en ven Allapathomat, keonyerrgek mynt természet zerent valo kegyelmes vramnak es feýedelmeknek hogy engedne meg felseged az en gyermekýmnekis halalom vtan, Myert kegyelmes vram Immar az Vristen Akarattýabol felseged vtan meg telepetettem

¹ Az ifjú Báthory András írásmódja annyira egyéni, hogy a címzéseket nem oldja fel s még pontot sem rak utánuk, hogy ezt tiszteletben tartottuk következetesen közlésünkben.

² Naptári feljegyzése. Kurz: Nachrichten 107—8. I.

eoket, jozagombol jozagott zakaztottam Nekyk mynd dezmaiokkal egyetemben.

Azonnis keonyeorgeok felsegednek, Az meg holt kýral Adott vala ennekem ket falw dezmaýatt, Danosset es Zentlazloet kjt felseged iol tud, kjt mind ez Ideig býrtam, felseged engeggýe kezemben býrnom, hogý az mig elek ne bantatnam meg benne valakjteol, had enis felseged kegýelmes akaratjabol elhessek, mýerthogý az mi Annakeleotte volt fenyen¹ keozze oztotta.

Ezennis keonyeorgeok felsegednek, hogý jol tuggýa felseged az en fiam Miklos mynd felsegedet, felseged vtan Az felseged zerelmes Attyafiat Az mý kegýelmes vrunkat vduaraba zolgalta, de Immar Mýerthogy felsegednel nýlwan vagyon hogý Immar az vristen Tarsot paranchjolt nekyj hazas ember, Engeggýe meg felseged az vdvarj szolgálattol, visselhessen hazarais gondott, lenne jargalo zolga.

[Hátlapján, egykorú kézzel:] 1582. Lengyel királhoz irt levelnek conceptussa.

679.

Niepolomice, 1583 január 22.

Báthory István király a Miechówi prépostság tagjainak.

Az elhunyt prépost helyére utódjául unokaöccsét, Báthory Andrászt ajánlja, aki tanulmányait a pultuski jezsuita kollégiumban végzi és egyházi pályára készülő, nagy tehetségű ifjú.

Archivum eccl. Miechoviensis. Kiadva Nakielski: Miechovia, 722. l. Kivonatosan Bolognetti nuncius levelzése II. köt. 77. l.

Venerabiles et Religiosi devote nobis dilecti.

Ita placuit Divinae Maiestati, ut Praepositus vester Reverendus Simon Lugowski, quem nos etiam nominatione nostra, Praemisliensem Episcopum designaveramus, decederet ex hac vita. In cuius locum, ut Ordo vester Nobilissimus pro sua amplitudine huiusmodi haberet Praepositum, qui illi cum dignitate praesset resque et negotia illius ubique strenue tueretur, et administraret, Nepotem Nostrum ex fratre, qui in Pultoviensi Societatis IESU Collegio, in literarum studiis versatur, Illustrem Andream Bathori, illis proponendum et ad munus illud promovendum esse existimavimus. Nam et ille eo est animo, ut in Sacerdotali et Ecclesiastico statu vivere cupiat, et vobis non incommodum erit Praepositum habere nostra familia nostroque sanguine procreatum, maximisque a Deo Omnipotente animi et ingenii dotibus, ac non

¹ Tisztán olvasható — anélkül, hogy értelmét kivehetnénk.

vulgari conditione ornatum. Quare proponimus illum vobis et vestris etiam votis ac sententiis id comprobatis eumque in Praepositum vestrum eligatis, quod ubi feceritis et Ordini ac Ecclesiis vestris in Universum et privatim vobis ipsis optime consulatis. Quidquid enim ad ornandum Ordinem vestrum pertinebit, ab illo equidem curabuntur sedulo et nostra in eo opera nusquam illi vobisque deerit. Non dubitamus Devotiones Vestrae et nostrae commendationis, et Ecclesiasticae, ac suae ea in re utilitatis rationem habituras, quibus de rebus aget copiosius vobiscum Venerabilis Petrus Tylicki canonicus Posnaniensis, Secretarius noster. Bene valeant Dominationes Vestrae. Datum Niepolomiciis, 22. Ianuarii. Anno Domini 1583: Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. A király titkára a Krakkóhoz közel fekvő miechówi jeruzsálemi kolostor-barátokhoz menő útjában Bolognetti Albert püspök lengyelországi nuncius egyidejűleg (1583 január 24-én) írt ajánló levelét is magával vitte, biztositván benne őket arról: eundem Illustrissimum Dominum Andream mihi sese talem praestitisse, ut de ipsius integritate, prudentia, pietate, summa omnia ad Dei Optimi maximi gloriam celeberrimique huius monasterii optimum regimen expectari posse existimem.

Ily őszinte, meleg ajánlás után a barátok elfogadták prépostjukul Lugowski utódjául a magyar herceget, bár bántotta őket, hogy még nem volt felszentelve. Aggodalmaikat a visszatérő királyi titkár kíséretében Krakkóba küldött testvéreik útján közölték a királlyal, aki megnyugtatta őket, hogy választási feltételeiket hajlandó elfogadni.

680.

Kraków, 1583 január 24.

Bolognetti Albert nuncius Báthory István királynak.

Báthory András miechówi préposttá megoálasztása ügyében eljárt.

Toledo. Arch. Cap. Bolognetti levelezése II. köt. 77. l.

Vix credibile est, quanta me voluptate cumulavit, quod mecum nuper Mis V^{rae} nomine egit R-dus D. Tilicius; nam de Illmo Domino Andrea eam spem concepi, ut minime dubitem, quin Dominatio Sua Illma pietatis, virtutumque ceterarum omnium laude tantae familiae splendorem aequatura sit, atque Ecclesiae Dei multis in locis impiorum, iniquissimorumque hominum perfidia prope oppressae praesidium maximum allatura.

¹ Ezt Báthory István 1581 július 20-án nevezte ki püspöknek.

681.

Niepolomice, 1583 január 28.

Báthory István király Kolozsvár és Gyulafehérvár városi tanácsának.

Rendeli engedjék be a jezsuita atyákat s más katolikus papokat a börtönökben sínylődő vagy kórházakban fekoő bűnösök és halálraítéltek lelki vígasztalására.

Orsz. ltár. Budapest. Rákóczi-Aspremont levéltár X. 111. Pátens alakban.

Stephanus Rex etc. Prudentibus et Circumspectis primario et regio iudici caeterisque iudicibus, ac iuratis civibus, atque adeo inhabitatoribus civitatum nostrarum Coloswar et Albae Juliae, fidelibus nobis dilectis, gratiam nostram regiam. Prudentes et Circumspecti fideles nobis dilecti. Miserabilium personarum, quae ob commissa qualiacunque delicta carceribus inclusae, vel propter inopiam paupertatemque in hospitalia receptae sunt, cum ea ratio sit habenda, ut neque praesidio prorsus humano, neque etiam iis rebus, quae ad animarum salutem ac securitatem pertinent, destituantur, merito nobis cum in hoc, tum in illo illis ex officio nostro regio, et erga afflictos pietate succurrendum visum est: Quod munus, cum ex instituto Apostolico eorum religiosorum proprium sit, qui per manus a longa aetatis serie ab Apostolis traditam pietatis professionem sequuntur, ac in eodem numero societas Collegii Jesu Catholicae Ecclesiae iudicio esse censeatur; Quam ob causam Fidelitatibus V^{ris} committimus harum serie firmiter, ut quandocunque patres Societatis Jesu Coloswarii aut Albae Juliae agentes aliive Catholicae religionis sacerdotes in eiusmodi praelatis officiis, a quibuscunque afflictis, potissimum vero illis, qui extremo supplicio afficiendi sunt, requisiti fuerint, ex tunc eorum laudata pietatis officia absque ullo impedimento exercere permittant, nec secus sub gravi indignationis nostrae poena Fidelitates V^{rae} faciant. Praesentibus perlectis, exhibentibus restitutis. Datum Nepolomicii in arce nostra regia, vigesima octava Ianuarii, Anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo tertio. Regni vero nostri anno septimo.

Stephanus Rex ppr

(L. S.)

Mart. de Berzeuice
Cancell. mppria

682.

Niepolomice, 1583 január 28.

Báthory István király erdélyi vallásügyi közrendelete.

Orsz. ltár. Budapest. Báthory Zsigmond Liber regiusa I. köt. 240—1. 1. Hiteles 1584-i átirat. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 251—2. 1.

Védőlevelet ad az Erdélyországban élő katolikusok és vallásuk szabadságkorlata érdekében, megállapítván a katolikus egyház joghatóságát és rendezvén a hívek egyházi életét: *adhibito consilio catholicorum et doctorum virorum; etc.*

683.

Niepołomice, 1583 január 28.

Báthory István király Kolozsvár város tanácsának.

Orsz. Itár. Budapest. Kiadtam a *Fontes Rerum Trans.* I. köt. 248—9. l.

Mivel a kolozsvári jezsuita kollégiumnak megengedte, hogy a maga szükségére bortermésöket bevihessék s azonkívül évente négy hordó idegen bort is szerezhessenek, rendeli, hogy az atyákat e kiváltságukban megvédelmezze.

684.

Niepołomice, 1583 január 28.

Báthory István király Marosvásárhely város tanácsának.

Székely-Vásárhely tanácsa panaszára, hogy a városukban lakó nemesek némelyike nem vesz részt a város terheiben, három szakaszból álló statutumot ad a városnak. Ebben elismeri ugyan a nemesség jogait és adómentességét, de kimondja, hogy akinek adómentessége nem terjed ki házára is, azokat a közadók épügy terhelik, mintha polgárok (plebejusok) volnának. Végül értesülvén arról, hogy a királybírák a gonosztevőktől bírságot s egyéb pénzeket szednek, utasítja őket, hogy a jövőben azt csak a régi törvények értelmében s a város kiváltságaira való tekintettel tegyék.

Városi levéltár. Marosvásárhely. Függőpecsétetes hártyaoklevél.

Nos Stephanus Rex Poloniae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum non modo gubernatorum rerum publicarum, sed regum etiam clarissimorum ac principum virtus, singularisque industria, hac ratione, ut plurimum commendetur, si nimirum eorum, quorum cura, administratio salutisque defensio ipsis commissa est, cum instituerent gubernandi modum, hancque adhibuerint diligentiam, quae cum commodo, utilitateque subiectorum maxime coniuncta fore existimetur, summaque ope ac studio enitantur, ne liberalitatis, munificentiaeque commendatam laudem omni posteritatis memoria celebrandam neglexisse indicentur. Beneficiis etenim principum plebs misera, quae ex permissione divina, multis alioqui etiam molestiis, gravaminibus, oneribusque ferendis subiecta est, sublevata, recreataque facultates facilius colligere et ab inopia rerum, angustiaque rei familiaris sese commodius vindicare potest: Nos etiam laudatorum principum

exempla imitantes, quandoquidem ex humillima supplicatione fidelium nostrorum prudentum et circumsectorum iudicis iuratorum ac universorum incolarum oppidi nostri Székely-Vásárhely intelligamus esse nonnullos ex nobilitate in eodem oppido residente, qui libertate nobilitatis ipsorum freti, plurimis viis ac modis, inhabitatoribus eiusdem praefati oppidi adversentur ac a communibus oneribus eius oppidi supportandis se penitus abstrahant, quod quidem eorum institutum in publicum ipsorum oppidanorum detrimentum, libertatumque antiquarum diminutionem manifestam vergere existimetur. Eorum itaque humillima supplicatione inducti, omnium discordiarum, litium, controversiarumque inter eos ac nobilitatem in eodem oppido commorantem exincitatarum fomites extinguere ac finem intestinis odiis imponi desiderantes, ex regia nostra singulari benignitate ac clementia hac ratione huic malo occurrendum esse statuimus, hancque limitationem inter eos perpetuo duraturam, decernendam, determinandamque et priores Illustrissimorum principum, domini quondam Christophori Bathori de Somlyo, vaivodae Transsilvaniae et Siculorum comitis etc fratris nostri desideratissimi, eiusque filii, subsequentis successoris, domini Sigismundi, similiter Bathori de eadem Somlyo, vaivodae itidem Transsilvaniae et Siculorum comitis etc nepotis nostri carissimi constitutiones fusius, luculentiusque declarandas esse duximus, et primo, ut deinceps futuris temporibus successivis ac perpetuis quicumque tam in persona, quam ratione domus suae aut per serenissimos quondam Ungariae reges, aut per nos, ut per praefatum defunctum Illustrissimum principem dominum Christophorum Bathori etc fratrem nostrum desideratissimum et commemoratum dominum Sigismundum Bathori etc nepotem nostrum carissimum nobilitatis privilegio in praefato oppido Vasárhely aucti sunt, ii omnes pro veris regni nobilibus reputantur et in una, eademque cum illis praerogativa conserventur, neque vero ad publica onera, censusque dandos aut servitia civilia praestanda compellantur, sed prorsus immunes et liberi sint, instarque aliorum nobilium pro defensione regni, necessitate requirente, armis instructi militare debeant. Secundo: quicumque personalem dumtaxat nobilitationem consequuti sunt, verum domus eorum nobilitatae non sunt, illi, ratione domorum et haereditatum suarum omnibus communibus oneribus sufferendis cum dictis reliquis plebeis oppidi incolis sint obstricti et alligati; etiamsi, quod ad personam solam adtinet, pro nobilibus reputentur. Tertio: illos omnes, quorum domus exemptae sunt, a pensionibus tantum seu

solutionibus taxarum, tributorum, aliorumque poventuum ad nostrum fiscum vel successorum nostrorum spectantium liberos facimus, ceterum in reliquis communia cum ipsis oppidanis onera eos ferre volumus, neque etiam licebit nobilibus et exemptis latius extendere aut interpretari ipsorum privilegia, quam sententia litterarum patitur, aut iis abuti contra serenissimorum quorundam Hungariae regum et illustrissimorum principum ipsis oppidanis concessa, indulta in fraudem ac perniciem communitatis illius oppidi manifestam. Quod ad lites seu forenses actiones ultro citroque emergentes adtinet, in iis observabunt contenta limitationis ab illustrissimis principibus inter nobilitatem exemptos, et reliquos oppidanos antea factae. Quodsi, qui post factam nuper novam in regno connumerationem portarum a nobis, vel illustrissimo principe nuper defuncto, fratre nostro desideratissimo, eiusque filio, praedicto domino Sigismundo Bathori nobilitati aut exempti sint, aut fuerint, in eo, pro nobilitatorum aut exemptorum numero defalcationem in eodem oppido Vasarhely censuum, tributorumque admittimus, quemadmodum et successores nostri admittent et penes hanc nostram limitationem eosdem conservabunt. Deinde, cum intelligamus contra consuetudinem aliorum liberorum oppidorum nostrorum Transsilvanicorum iudices regios sedis Maros hactenus certam quandam praerogativam in eo oppido habuisse, ut nonnisi illis praesentibus aut saltem cum scitu eorum iudices ac iurati cives Vasarhelyenses de crimine seu maleficio cognoscere, animadvertereque possent, hincque factum, ut iidem iudices regii a malefactoribus mulctas et hirsagia percipiant maximo cum incommodo ac detrimento oppidanorum: Itaque in hoc etiam rectius illis providere, omnesque abusus, tamquam malorum fomites tollere volentes, ex singulari nostra gratia regia ac benignitate id eis annuendum et concedendum esse duximus, ut a modo in posterum sublata in hac parte omni praerogativa et potestate iudicum regionum dictae sedis Maros, ipsi iudices et commemorati oppidi nostri Vasarhely cives iurati tam in causis criminalibus, quam civilibus contra quoslibet de facinore aliquo suspectos inquirere atque etiam pro delictorum ratione quovis modo animadvertere absque scitu ac praesentia praedictorum iudicum regionum valeant atque possint; pariter et iam a rata parte percipiendarum mulctarum seu hirsagiorum eosdem iudices regios praescriptis ex causis in illo oppido immunes et expertes esse volumus, ea tamen adiecta conditione, ut ipsi iudex, iuratique cives oppidi praenominati in investigandis malefactoribus summam, quam decet, adhibeant:

diligentiam, in deprehensosque citra delectum, respectumque personarum ex praescripto legum et consuetudinum eorundem iuxta uniuscuiusque commissa delicta aut perpetrati facinoris merita cum iustitia ac severitate animadvertant, nulla ratione volentes, ut malefici, praesertim capitali crimine condemnati pecuniaria aliqua mulcta puniantur, sed omnino supplicis illis ex praescripto legum et statutorum irrogandis adficiantur. Ceteroquin hoc statutum nostrum ipsis oppidanis minime suffragari volumus. Quae omnia praemissa et quaevis praemissorum singula perpetuis futuris temporibus firmiter, inviolabiliterque observanda pro praefatis universis inhabitatoribus, ipsorumque cunctis posteritatibus et successoribus universis oppidi nostri saepenominati Székely-Vasarhely clementer concessimus harum nostrarum secreto sigillo nostro pendenti munitarum vigore et testimonio litterarum. Datum per manus magnifici fidelis nobis sincere dilecti Martini de Berzevicze, equitis et per Transsilvaniam cancellarii nostri ac capitanei Starogardiensis in arce nostra regia Nepolomicensi vigesima octava die mensis Ianuarii, anno domini millesimo quingentesimo octuagesimo tertio, regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex ppr

Martinus de Berzeuice
Cancell. pra

685.

Niepolomice, 1583 február 1.

Báthory István király Aquaviva Claudio generálisnak.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 252. l.

Kéri, küldjön be Erdélybe 3—4 jezsuita atyát s köztük az általa is melegen ajánlott P. Maldonati Jánost.

686.

Niepolomice, 1583 február 3.

Báthory István király Squarcialupi Marcell erdélyi udvari orvosnak.

Kérvényét látva, tanácsuraj ajánlatára évi 100 forintnyi fizetését felemeli 50 forinttal.

Gr. Bánffy-levéltár. Boncida. Kiadta Szabó Károly a Történelmi Tár 1881. évf. 489—490. l.

Stephanus Rex. etc. Excellens vir, fidelis nobis dilecte. Exhibita sunt nobis fidelitatis tuae quaedam scripta, ex quibus intelligimus fidelitatis tuae studium et industriam. At quia cum hoc nomine, tum vero etiam, quod Illustrissimo Principi nepoti nostro

charissimo operam suam diligenter navet, fidelitas tua nobis est per Consiliarios nostros commendata: ideo fidelitati tuae vetus stipendium centum florenis augendum existimavimus, ita ut in posterum quingentos florenos singulis annis ex thesauro nostro Transylvanico perceptura sit; qua de re nos Consiliariis nostris certa mandata dedimus. Speramus autem fidelitatem tuam in officio suo deinceps quoque nihil desiderari passuram; de nobis vicissim omnem clementiam sibi fidelitas tua pollicebitur, ac bene valebit. Datum in arce nostra Regia Nepolomicensi, tertia die mensis Februarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Excellenti viro Marcello Squarcialupo, Illustrissimi Principis Transylvaniae Medico, fideli nobis dilecto.

687.

Niepolomice, 1583 február 5.

Báthory István király Prépostváriné Csáky Annának.

A zilahiak panaszolkodására inti, ne háborgassa őket a határukban lévő erdők használatában. A köztük fennálló ügy eligazítását ítélőmesterre bízza.

Orsz. ltár. Budapest. Gr. Csáky levéltár. Budapest. Kassai fasc. 371 no. 3.

Stephanus Rex Poloniae etc. Generosa et Magnifica domina neptis nostra charissima, salutem et gratiam nostram Regiam. Talaltak megh minket az Zylahiak es panazolkodnak azon, hogÿ ammel' erdeo az Egrespatakÿ es az eo hatarokba uagion, azt kegielmed nem hadna azzerint elni keozeonsegesen, ammint annak elötte éltek, hanem haborgatna eeket; nemelliet benne azon Erdeobe megh fogatna, be vitetne, es saczoltatna, haborgatna. Azert hogÿ effele uezekedések es igienetlensegek kegielmed keozeott es a' Varasbeliek keozeott megh zÿwnienek, megh irtuk a' tanach'nak hogÿ ez dolognak el igazitasara, Itileo mestert bochiassanak kÿ, hogÿ ez vizza uonast es haborusagot kegielmed es az Varas keozeott le zallichion. Ez alatt pedigh kegielmed, az Varas belieket ne haborgattassa hanem legien bekesegeges tÿwleok, birhassak azerint keozeonsegesen az Erdeott, ammint annak eleotte, hogÿ ezert teob panazolkodas auag' kialtas kegielmedre ne legien. Tarchia megh Isten kegielmedet. Datum in arce nostra Regia Nepolomicensi, quinta die mensis februarii, Anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo tertio. Regni vero nostri Septimo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Generosae et Magnificae dominae Annae Chÿakÿ de Kereszegh, consorti Generosi Valentini Prepostwarÿ etc. Nepti nostrae carissimae.

688.

Niepolomice, 1583 február 13.

Báthory István király a Miechówi konventnek.

Miként nála járt testvéreiknek is elmondta, unokaöccse, Báthory András préposttá megválasztásában jó lelkiismerete szerint csupán az Egyház hasznát és előnyét nézte. Mellékeli felteteleik jegyzékét, amelynek minden pontját elfogadja s arra megválasztandó prépostjuk is megesküszik.

A miechówi kolostor levéltárából közölve Nakielski: Miechovia 718. l.

Stephanus Rex Poloniae etc. Venerabiles et Religiosi devote Nobis dilecti.

Testis est Nobis Deus, et conscientia nostra, quod nihil aliud in electione Praepositi vestri spectamus, quam gloriam Dei, bonumque Catholicae Ecclesiae. Id quod viva voce Confraternitatibus vestris fusius exposuimus, illi vero DD. vestris hoc idem coram exposituri sunt. Conditiones quantum attinet, de iis ad hunc modum, quemadmodum ex adiuncto scripto cognoscent, et Nos ipsi literis authentice cavebimus. Et postmodum cum se Nepos Noster ad Monasterium illud praesentabit, idipsum faciet. De caetero gratia atque benevolentia Nostra, de vestris DD. minime sumus defuturi. Bene valeant. Niepolomiciis, die XIII. mensis Februarii. Anno Domini M. D. LXXX. III. Regni nostri septimo.

Stephanus Rex ppr

689.

Niepolomice, 1583 február 13.

Báthory István király alapító-levele a kolozsvári jezsuita-kollégiummal kapcsolatos szeminárium részére.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 255—4. l. Legrégibb kiadása tudtommal Kaprinai; Hungaria diplomatica I. köt. 322—4. l. De felsoroltam a többieket is. Magyarra fordítva kiadta: Jakab Elek: Kolozsvár története II. köt. 324—5. l.

Ezt az alapítást gentis nostrae Hungaricae amore incitati valószínűleg meg cum itaque ad hoc tam praeclarum opus promovendum aequas nobiscum rationes Beatissimus in Christo Pater et Dominus, dominus Gregorius decimustertius Pontifex Maximus pro sua in gentem nostram Hungaricam charitate et liberalitate szintén hozzájárult adományával; etc.

Ellenjegyezte: Mart. de Berzeuice Cancellarius.

690.

Niepolomice, 1583 február 13.

Báthory István király Sombory László erdélyi dézsmabérlőnek.

Miután a kolozsvári jezsuita kollégium mellé egyúttal egy kevésbé módos ifjaknak való szemináriumot is alapított, rendeli,

hogy annak céljaira évente 1000 forintot utaljon ki a szász papok adójából.

Kaprinai: Hungaria diplomatica I. része 46—49. l. Rövid említése Jakab Elek: Kolozsvár oklevéltára II. köt. 139. l. jegyzetében. tévesen február 12-inek írva; Teutsch: Urkundenbuch 229. lapján meg 15-inek.

Nos Stephanus Rex etc. Memoriae commendamus . . . quod nos pro nostra inprimis in Deum Optimum, Maximum pietate, quam rebus omnibus potiolem semper duximus, deinde pro ea cura et studio, quod in promovenda religione Christiana libentissime impendimus, postremo peculiari etiam quodam gentis nostrae Hungaricae amore incitati *mindent elköveltünk a mi ad provinciae nostrae Transylvaniae cultum és javát szolgálta*, dedimus siquidem ante omnia operam, ut iuventutis in pietate et honestis disciplinis, ex quibus omnis humanitatis ratio petitur, instituenda gratia complures docti et pii viri ex Societate JESU in illam patriam se conferrent, sedes ibi figerent, ludos aperirent, et depulsa sensim barbarie, quae iniuria temporum irrepserat, maxima hominibus illis commoda importarent. Ad quae omnia eo rectius instituenda, atque perficienda amplissimum iisdem Patribus Societatis JESU Collegium attribuimus et fundavimus, sumptus iis necessarios suppeditavimus, scholas aedificavimus, ac omnibus in rebus eorum usibus abunde prospeximus. *Törekvésünket Dominus Gregorius XIII. Pontifex Maximus is méltatóán*, pro sua in gentem nostram Hungaricam charitate et liberalitate *a megnevezett Collegio Societatis JESU Claudiopolitano una cum scholis iam erectis seminarium quoque iuvenum Nobilium et plebeiorum állittatott fel a hozzánk érkezett R. P. Antonius Possevinus Societatis JESU által. Ennek segélyezésére mi is sumptus annuos mille ducatorum aureorum Ungaricalium summam, ex censu Cathedratico Pastorum sive Plebanorum Saxonum Transilvanorum rendelvén, neked ezennel meghagyjuk, hogy levelünket látván* singulis semper annis praedictam pecuniae summam *a jelzett jövedelemből* plene et integre praefati seminarii Praefectis et Procuratoribus numeretis ac depontatis; etc. Datum in arce nostra Regia Napolomicensi, decima tertia die mensis Februarii, anno domini millesimo quingentesimo octogesimo tertio. Regni vero nostri septimo.

Ellenjegyzte: Mart. de Berzeuice Cancell. ppa

Megjegyzés. E fontos rendelet szövege ismeretében egyidejűleg Possevino atya is jelentést tett róla a Vatikán államtitkárának.¹

¹ A Fontes Rerum Trans. II. köt. 21. l.

691.

Niepolomice, 1583 február 13.

Báthory István király Báthory Zsigmond fejedelemnek.

*Kéri, fogadja megillető tisztelettel Bialobrzeski Márton kame-
neci püspököt, akit atyja, Báthory Kristóf fejedelem temetési szer-
tartása elvégzéseért küld be hozzá.*

Bethlen Farkas históriája II. köt. 458—9. l.

Illustrissime Princeps nepos noster charissime. Salutem et fe-
licitatis incrementum. Quandoquidem Nos sincere nobis dilectum
Reverendum Dominum Martinum Bialobrzeski Episcopum Came-
necensem ad persolvenda justa Illmo Principi defuncto fratri nostro
desideratissimo, et genitori Illustritatis vestrae dilectissimo hinc
nomine nostro amandavimus, postulamus ab Illustritate vestra, ut
ipsum eo venientem ita excipiat, eaque benevolentia atque huma-
nitate complectatur, quemadmodum ipsius dignitas et muneris con-
ditio exposcit; ac in omnibus iis rebus, quae ad ceremonias exe-
quiarum peragendas spectabunt, sese accomodet; caetera Illus-
tritas vestra ex ipso Episcopo cognoscat. Caeterum bene valere Illus-
tritatem vestram exoptamus. Datum in arce nostra Regia Nepolo-
micensi, 13. die mensis Februarii. Anno 1583. Regni vero nostri
septimo.

Megjegyzés. A még két éve elhunyt fejedelem temetése azért
maradt ily sokára, mivel Báthory István személyesen kívánt ájtönni
arra az alkalomra Erdélybe; de az — főleg harmadik orosz hadjárata
miatt — elmaradt. A díszes temetéshez azért kellett a lengyel püspököt
beküldenie, mivel Erdélynek 1556 óta katolikus püspöke nem volt.
Hogy pedig mily súlyt helyezett a király arra, mutatja az, hogy a
temetésnek legkisebb részletére nézve is kimerítő utasítást adott.¹
Ennek pontjait a rendek lelkiismeretesen meg is tartották, úgy, amint
azt a lengyel püspökkel bejött Gyulay Pál ellenőrizte. A temetés ennek
alapján 1583 március 24-én ment végbe a gyulafehérvári jezsuiták-
templomában s arról több leírásunk van,² sőt reánk maradt Leleszi
János páter halotti beszéde is.³

¹ Közölve ugyanott, Bethlen id. m. II. köt. 459—462. l.

² A Fontes Rerum Trans. I. kötete különböző helyén.

³ Ugyanott, a kötet függelékeül, a 310—315. lapon.

692.

Kraków, 1583 február 18.

Báthory István király a szászok Corpus jurisáról.

*Felfogása lévén, hogy az alattvalók érdekében való jogszol-
gáltatás még a fegyverek zajában se szüneteljen, most, hogy az
oroszok ellen három éven át folytatott háborút sikeresen befejezte
és Litoánia, meg Livonia tartományait újra Lengyelországhoz csa-*

tolta, Erdély népeire is kiterjeszté figyelmét. Ezért Magyarország határa közelébe jutván, az erdélyi szászok által jóváhagyás végett elibe terjesztett Törvénykönyv szövegének gondos átnézésével Berzeviczy Márton kancellárt bízta meg s az fáradságos megbízását befejezván, jóváhagyja s átadja a művet a szászok arra várakozó küldötteinek.

A Statuta brassai egykorú — 1583-i — kiadásából.

Diploma Regis Stephani Principis Transilvaniae super iuribus, ex libro Iuris Transilvaniae etc.

Nos Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Kiouiae, Voliniae, Podlachiae, Liuoniaeque etc. dominus, nec non Transsylvaniae Princeps: Ad perpetuam rei memoriam. Etsi principes multis praeclaris atque propemodum divinis virtutibus excellere convenit, praesertim eos, quorum imperio, plurimae et diversae gentes subiectae sunt: animadvertimus tamen duabus potissimum rebus pro temporum vicissitudine indigere: foris militiae armis sive ad defensionem, sive ad amplificationem imperii: domi aequabilitate iuris, qua subditos suos in officio retineant, quibus duobus vinculis, ut omnia imperia coalescunt, ita iis dissolutis collabuntur. Etenim nobis divina benignitate primum ad Transsylvaniae principatum, deinde ad hoc regiae dignitatis fastigium evectis, praecipua ac perpetua cura fuit, ut utroque tempore, utrumque, quantum in nobis esset omnibus subditis nostris paternam quadam sollicitudine praestaremus: Cuius rei prima occasio nobis, sub initio regiminis nostri data est, dum sublatis civilibus dissidiis, quibus hoc regnum ob varia studia laborat, certa iudiciorum tribunalia constituimus, ne nobis foris bello occupatis, inter arma leges prorsus silerent, sed unicuique iure iustitiaeque administrata, libertati, salutis ac tranquillitati publicae recte consuleretur. Qua in re cum de aliis quoque provinciis, imperio nostro subiectis, solliciti essemus, vicinorum Barbarorum importuna insolentia, nos ab instituto nostro retraxit: Nunc itaque conatus nostros deo promovente triennalis belli Moscovitici exantlati, hoste a cervicibus subditorum nostrorum remoto, recuperatis provinciis a magno Ducatu Lituaniae superioribus annis avulsis, Liunia denique e faucibus Barbarorum extorta, et regno nostro applicata, ad institutum nostrum reversi sumus, recuperataeque Liuoniae, quae sub tyranno hoste per multos annos, nullis legibus, sed arbitrio barbarorum vivebat, scripta iura dedimus. Postquam vero ad Hungariae fines propius accessissemus, nostrarum partium esse putavimus, etiam rationibus praedicti

regni nostri Transsylvaniae providere: Itaque dum inter alios eiusdem provinciae nostrae subditos, fidelium nostrorum universorum Saxonum legati, fideles nostri: Egregius Albertus Syweg, iudex regius civitatis nostrae Cibiniensis, ac Prudentes et circumspecti Dominicus Detrig, iudex regius Segesvariensis, Matthias Fronius civis iuratus Brassoviensis, Joachimus Koch magister civium Megiensis et Caspar Budaki iudex Bistriciensis, civitatum nostrarum Transsylvanicarum, huc in Poloniam ad nos missi venissent, nobisque praeter alia privilegia antiquorum Hungariae Regum confirmanda, etiam codicem Juris Municipalis seu legum et consuetudinum, longo usu et observatione receptarum, inque quibusdam locis, de communi Saxonum ipsorum consensu auctarum, ac in quatuor libros et certa capita distinctarum, humillime nobis obtulissent, supplicantes, ut instar aliarum gentium et nationum, quarum leges literarum monumentis mandatae sunt, ne soli consuetudini, quae incerta, mutabilis et oblivioni obnoxia est, niterentur, praedictis iuribus et consuetudinibus, auctoritatem nostram regiam impertiremus, illisque vim iuris scripti tribueremus, et omnia in eo contenta, quo ad omnes clausulas, sensus, capita, articulos in formam privilegii nostri redigi facientes, admittere, approbare; eisdem universis Saxonibus et eorum haeredibus ac posteritatibus, pro perpetuis legibus et consuetudinibus valituras, de regiae nostrae potestatis plenitudine, roborare et confirmare dignaremur: Cuius quidem codicis tenor sequitur in haec verba:¹ — Nos itaque, qui non minorem Transsylvaniae, quam caeterarum nobis subiectarum provinciarum curam merito habemus, quamque omni tempore tam legibus munitam, quam caeteris rebus florentem cupimus, accepto supradicto codice, negotium hoc commisimus fideli nobis sincere dilecto: Magnifico Martino de Berzeuice Equiti, libero Baroni in Dondang, et per Transsylvaniam Cancellario nostro, ac Capitaneo Starogardensi, ut adhibitis iuris et legum peritis viris, eundem codicem diligenter examinaret: Quo referente, contenta eiusdem non modo iuri et aequitati respondere, sed etiam maxima ex parte apud ipsos Saxones longa consuetudine observari: supplicationibus praefatorum legatorum Saxonum exauditis, et clementer admissis, omnia capita, universosque titulos et articulos in eodem codice contentos et conscriptos, praesentibus literis nostris privilegialibus, de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertos, laudavimus, acceptavimus, ratificavimus et approbavimus, in quantum

¹ Következik 1—110 lapszámozással a Statuta szövege.

iuribus publicis non derogant, id est, Saxonum nostrorum terras, iurisdictionem tantum concernunt:² prout praesentibus laudamus, acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus: promittentes pro nobis et successoribus nostris Principibus Transsylvaniae illum codicem in cunctis capitibus, clausulis, titulisque et articulis, in omnibus praefati regni nostri Transsylvaniae iudiciis, tam nos ipsos observaturos, quam per protonotarios regni, aliosque, quorum interest, observari curaturos. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, praesentes literas nostras privilegiales, appensione secreti sigilli nostri, quo in rebus Transsylvanicis utimur, duximus concedendas. Datum per manus praefati Martini de Berzeuice, nostri per Transsylvaniam Cancellarii, in arce nostra regia Cracouiense, decima octava die mensis Februarii. Anno domini millesimo, Quingentesimo, Octogesimo tertio: regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex

Mart. de Berzeuice

Megjegyzés. Az eredeti latin kiadással egyidejűleg megjelent német kiadása is Matthias Fron Rathman in Cronstadt fordításában és előszavával.¹ Ebből megtudjuk azt is, hogy Berzeviczynek a törvénykönyv átnézésének nehéz munkájában segítségére voltak: Dr. Lemka Henrik danckai szindikus, Torbek János titkár és Brunshwig Simon poroszországi fiskális, Berzeviczy keletporoszországi jószágá vidékéről való régi ismerősei, kiket István király utasítására, mint tanult, tapasztalt jogtudósokat maga választott munkatársakul.² Különben mindkét kiadás utolsó üres lapján Fron Mátyás lenyomatta nemesi címerét, melyet István királytól ép akkor (1583 március 13-án) kapott s vitt boldogan haza szülővárosába.³

A törvénykönyv átnézése különben elég gyorsan ment végbe, ha meggondoljuk, hogy avval Fron Mátyás követtársai társaságában 1582 december 24-én indult útnak Brassóból Krakkó felé, hogy a királynak bemutassa.⁴

A jóváhagyott statutumok célja egyébként az volt, hogy a szász-földi lakosoknak megkönnyítsék a közigazgatást s valójában nagy megérőltetésükbe került az ország régi fejedelmeinél a vajdák törvény-

² Érdekes, hogy ide a M. Tud. Akadémia példányának egykori névtelen tulajdonosa ezt jegyezte be: Hoc idem Decretum Tripart. Part. 3 Tit. 20 in fine. (Hogy a munka Werbőczy művét is figyelembe vette, az egyébként más helyéről is kimutatható.)

¹ Mindkettő leírva Szabó Károly nagy könyvészeti műve II. köt. 172 és 173. sz. a.

² Részletesebben ismertettem Berzeviczy Márton életrajza 154—6. lapján, míg a kiadvány díszes fametszetű címlapját magam is az életrajz címlapjául használtam fel.

³ Az armális ismertetését külön Báthory-kiadványunkban közöljük.

⁴ Egykorú feljegyzés, a brassói Quellen IV. köt. 83. l.

hatósága alól való fölmentésük kieszközölhetése, ami oly előnyöket biztosított, mit hallgatással mellőzni nem lehet; mert: 1-ször megmentődtek a hosszas, időt és pénzt fogyasztó perlekedésektől; 2-szor, a szászok otthonjukban oltalmat és igazságot találtak s mentesítve lettek attól, hogy idegen bírákat és kezelőket vegyenek maguk közé. Ezen törvényekhez, ahol hiányosak voltak, a római jog vétetett kisegítőül.⁵ nemkülönben a bűnügyi keresetekben is, mivel pedig a statutumok röviden rendelkeztek, V. Károly főbenjáró kereset-szabályzata (Halsgerichts-Ordnung) vétetett alapul.⁶ Az így keletkezett törvénykönyv annyira bevált, hogy a szászok egész 1853-ig éltek vele. A nevezetes törvénykönyvet legújabbán Endes Miklós méltatta irodalmunkban.⁷

693.

[Krakóro,] 1583 [február 18.]

Báthory István király a Szász univerzitásnak.

Megújítja Ius privilegia condendi szokásjogukat.

Anonym: Der Verfassungszustand der sächsischen Nation 18—19. 1.

Cum autem omnibus in rebus ordo maxime servandus sit, confusio vero fugienda, hoc praefatae Universitati Saxonum annuendum et concedendum duximus, ne a modo in posterum ullis artificibus in villis Saxonum degentibus, privilegium seu Ius contubernii vel ceharum sine consensu et intercessione dictae Universitatis concedatur; etc.

694.

Bártfa, 1583 február 19.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Jelenti, hogy útban Erdély felé ide érkezett.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti Epistolae vol. II. p. 157.

Bartuam hodie recta pervenimus három napi nehéz út után, holnap hajnalban pedig tovább megyünk, sperantes paulo post triduum nos visuros Eciendum. Cum ex aliquo Ungaro inaudiverim, commeatum quendam et fortasse non sine tormentis Zacmarinum vehi, majd kiderül, mi a célja vele a császárnak; etc.

Megjegyzés. Levélíró másnap Bolognetti nunciussnak is írt, levele végén megemlítvén, hogy megkapta Resciustól Hosius életrajza kéziratát. Nagy élvezettel olvasta és néhány apró javítgatás után azonnal kinyomatható,¹ kitűnő szolgálatot tesz majd Lengyelországnak, mert az elhunyt püspök: era senatore et disse a' Re quel che conveniva. (Ugyanott, a 140. lapon.)

⁵ Ezt már Schech észrevette, az Ungar. Magazin 1782-i II. köt. 206. l.⁶ Orbán Balázs szavai: A székelyföld leírása VI. köt. 286. l.⁷ Erdély három nemzete c. műve 201—2. l.¹ Meg is jelent 1587-ben; mutatóul közlünk is belőle kötetünk további részében.

695.

Niepolomice, 1583 február 25.

Báthory István király Szabó Miklós bethleni udvarbíróinak.

Rendeli, ne kényszerítse többé a beszterceieket, hogy az örményesi szénacsínálásra száz embert küldjenek, ha maguktól nem akarnak annyi munkást adni.

Beszterce-Naszód vm. ltára. Beszterce. Pátens-alakú nagy kettős íven ünnepeles kiállításban s a nagy állami pecséttel megerősítve. Reg. Koncz Józseftől, id. h. 44. l.

Stephanus, Dei gratia Rex Poloniae etc. Fideli nostro Egregio Nicolao Zabo, prouilori arcis nostrae Betlen moderno, item et futuris, salutem et gratiam nostram Regiam. Ex grauissimis querelis fidelium nostrarum prudentum et circumspectorum Iudicis et Juratorum ciuium ciuitatis nostrae Bisitriciensis intelleximus, quod cum annis superioribus, ad postulationem Ill^{mi} Principis, domini quondam Christophori Bathori de Somlio, Vaiuodae Transilvaniae et Siculorum Comitis etc fratris nostri desideratissimi, centum foenicidas siue falcatores defalcandi seu deiciendi foeni causa ad possessionem Eormenyés, ex districtu Bisitriciensis misissent; et deinceps id semel atque iterum sponte praestitissent. fidelitas tua cum maximo miserae plebis eorum incommodo, in quandam consuetudinis obligationem traxerit, et quotannis eos ad mittendos praedictos foenicidas coegerit. Supplicatumque est Maiestati nostrae, pro parte et in persona eorundem humiliter, ut habita clementi ratione aliorum ipsorum grauaminum, quibus hoc tempore premuntur, hoc etiam onere plebem eorum sublevare, atque ipsos a dandis foenicidis in posterum penitus liberare dignaremur. Cum autem intelligamus alioqui etiam multis oneribus publicis sufferendis plebem districtus commemorati Bisitriciensis distrahi, Ideo supplicatione eorundem clementer exaudita, Fidelitatibus veltris harum serie committimus et mandamus firmiter, ne a modo in posterum ab inuitis hoc exigere, aut eosdem Iudices iuratoque praefatae ciuitatis nostrae Bisitriciensis ciues ad dandas foenicidas, ad commemoratam possessionem Eormenyés, ex districtu eorum cogere et compellere praesumatibus, aut sitibus aui modo aliquali, nisi ipsi sponte sua dare uoluerint. Secus non facturi, praesentibus perlectis exhibenti restitutiis. Datum in arce nostra Regia Niepolomicensi, uigesima Quinta die mensis Februarii, anno domini millesimo, Quingentesimo Octogesimo tertio; Regni uero nostri septimo.

Stephanus Rex pr

(L. S.)

Mart. de Berzeuice
Cancell: pp

696.

Niepolomice, 1583 február 26.

Báthory István király Bolognetti Albert nunciussnak.

Miután Báthory András miechóvi prépostsága esedékes, de még nincs felszentelve, írt a pápának felmentéseért s amíg az megjöne, kéri, írjon megnyugtatót érdekében a konventnek.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti levelezése II. köt. 167. l.

Scribimus ad S^{mum} D. N. de dispensatione inhabilitatis cum nepote nostro; interim vero, si eam Paternitas V^{ra} facultatem habet, quoad dispensationem ab Urbe non obtinebimus, indulgeat monasterii Miechoviensis conventui, ut eam iam electionem in personam nepotis nostri absolvat, vel saltem illi faciat spem per litteras suas de impetranda per nos apud S^{mum} D. N. dispensatione eiusmodi. Quod ut quam primum Paternitas V^{ra} faciat, quo tempore litterae Paternitatis V^{rae} ante electionem, quae ad proximam diem lunae indicta est, conventui illi reddantur, postulamus II/28. ab eodem.

Megjegyzés. Címzett a fenti levelet útban Krakkó felé vevén, március 1-én jelezte a királynak, hogy kívánsága szerint írt a miechóvi barátoknak.

697.

Niepolomice, 1583 február 28.

Báthory István király Szeben város tanácsának.

Megerősíti Mátyás királytól kapott 1468-i kiváltságlevelét.

A Transsilvania 1853-i II. köt. 103. lapjáról német reg. a szebeni Archiv 1848-i III. köt. 271. l.

E szerint Moldva-Havasalföldéből jövő idegen árusok áruikat Szeben, Brasso és Szászváros határán túl nem vihették az országban; jóváhagyván egyúttal a nevezett városok árulerakási jogát is.

698.

Wien, 1583 február 28.

Rudolf császár-király Báthory István királynak.

Amit követe, Rozdrażemski Jeromos püspök nevében előadott, jól végezte s hogy tárgyalásuk miképen áll, azt tőle megértheti.

Egy. kv. tár. Budapest. Lit. orig. no. 147. Eredeti, két német ellenjegyzővel.

Rudolphus Secundus Imperator... Hungariae Rex etc.

Serenissime Princeps, affinis et vicine charissime. Quae Serenitas V^{ra} per oratorem suum, R^{dum} devotum, sincere nobis dilectum Hieronymum de Rozdrazew et in Bombsdorff Comitem, Episcopum Vladislaviensem et Pomeraniae nobiscum agi voluit, idem, quae sua est in Ser^{tem} V^{ram} observantia et fides, cum singulari re-

rum gerendarum dexteritate coniuncta diligenter curae habuit. Quousque autem tractatio ei demandata perducta sit, ac quo loco illa nunc consistat, Serenitas V^{ra} ex ipso cognoscet. Ideoque ad eundem oratorem nos remittentes, unum hoc addimus, quod cum is Ser^{tis} Vestrae synceram erga nos voluntatem, de qua et antea bene nobis persuasum fuit prolixè declararit, nos vicissim haud omissuri simus, quin Ser^{ti} V^{rae} quibusvis boni vicini officiis respondeamus. Quam prosperrime valere exoptamus. Datum in civitate nostra Vienna, die ultima mensis Februarii, Anno Domini Millesimo Quingentesimo octuagesimo tertio. Regnorum nostrorum Romani octavo. Hungarici undecimo et Bohemici itidem octavo.

Rudolphus mpr

[*Külcíme:*] Serenissimo Principi, Domino STEPHANO Regi Poloniae, Magno Duci Lithuaniae, ac Russiae, Prussiae, Masoviae Samogitiaequè etc affini et vicino nostro charissimo.

699.

Niepolomice, 1583 március 1.

Báthory István király Márkusfalvi Máriássy Pálnak.

Sajnálja, hogy a határjáraskor kár érte birtokában, de nem tehet róla, mivel a megállapodás az ő meg a császár hites megbízottjai határozatából ment végbe.

Máriássy család levéltára. Márkusfalva. Kiadta Thaly Kálmán a Századok 1872. évf. 665—6. l. Korábbi, fonetikus kiadása Kayser: Compendium 50—51 l.

Stephanus Rex etc. Egregie Nobis dilecte. Megherttetheok az kegielmed panazolkodasatth, hofi az hatar iaraskor hatra vetettek kegielmednek mind privilegiumit s mind bizonsagitth, es ugi procedaltak, ki kegielmednek nagi karara leotth uolna; bizoni nemhofi most mikor eleg h zeles hatarth adotth isten mý kezeonkbe, de meegh chýak hazunknal mikor laktunk is, egi zomzed nemes ember feoldivel sem akartuk az mienketh thebiteni, most sem eorwleonk ebbeli nyeresegen, ha mi leotth volna is, seotth bannywk az kegielmed karatth; de miertthofi ez commissio illien sole[m]niter Chyazar eo felsege es mi uegezeseonkbeol, ollýan feoemberek által leotth, mellýeth az utan Chýazar eo felsege az eo rezereol, es mý es az mi rezekonkreol ap[p]robaltunk, es meghereositettheonk, nem lattýwk mikeppen in dubium vocalhassuk, ollýan feouraknak conscientiaýatth, es az mi confirmationkatth: kegielmed azertth ezth ne tulaýdonichia, awagi az igassaghoz, awagi kegielmedhez valo keduetlhensegheonknek, hanem ez dologhnak miuoltanak, kiben pericitalna mind az theorwini theweoknek itiletek, s mind nekeonk az kik confirmaltuk miltosagunk. Datum in arce nostra

Regia Nepolomicensi, prima die mensis Martÿ, anno Domini millesimo Quingentesimo, octogesimo tertio. Regni vero nostri Septimo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Egregio Paulo Mariasÿ de Markusfalva etc. Nobis dilecto.

700.

Niepolomice, 1583 március 3.

Báthory István király a Szász univerzitásnak.

A szászok 1224-i nevezetes alapokmánya 1493-i hiteles másolatának hitelesítése és megerősítése.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. No. 1206. Pergamenen. Kiadva Teutsch: Urkundenbuch 229—230. l.

Az előttünk megjelent Albertus Hueth Judex Regius civitatis Cibiniensis és négy szász polgármester kívánságára megerősítjük II. András király 1224-ben hospitibus Theutonicis Ultrasilvanis adott diplomáját, melynek értelmében azok: Sacerdotes vero suos libere eligant et electos repraesentent, et ipsis decimas persolvant, et de omni iure ecclesiastico secundum antiquam consuetudinem eis respondeant; etc.

Megjegyzés. A nevezetes okmányt Ferdinánd király 1552-i átirata alapján hitelesíté a király; magában foglalja Károly Róbert 1317-i, Lajos király 1366-i, Mária királyné 1383-i, Zsigmond király 1387-i és 1406-i, Mátyás király 1486-i és II. Ulászló 1493-i megerősítő átiratát is.

A szászok ez Andreanumnak nevezett fontos alapokmánya legjobb kritikai kiadása megjelent az ő Urkundenbuch c. nagy kiadványuk I. köt. 32—35. l. Korábbi igen jó kiadása, bő magyarázó jegyzetekkel megvan (az addigi kiadások teljes könyvészetével) Schlözer: Kritische Sammlungen 511—687. l. Legújabb kritikái méltatása a teljes irodalom utalásaival Lukinich: Documenta 10—15. l.

701.

Niepolomice, 1583 március 3.

Báthory István király a Szász univerzitásnak.

Az erdélyi szász hét város és két szék, valamint a szebeni univerzitás elibe járult követői könyörgésére átirja és megerősíti a régi magyar királyoktól kapott kiváltságokat magukban foglaló bemutatott három hártyaoklevelüket.

M. Nemz. Múz. Budapest. Fol. Lat. 2398 köt. 13—35. l. Egyszerű, XVIII. századi másolat.

Nos Stephanus Rex etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum bonorum principum praecipua cura esse debeat subiectorum suorum

rationibus undiquaque sic consulere, ut memoria sua omni seculorum cursu laudibus celebretur, clementiaque cunctorum testimonio commendetur, inter alia principis munia illud quoque non negligendum nobis videatur, ne antiqua subditorum nostrorum privilegia, a Serenissimis quondam Hungariae Regibus ipsis concessa, bonae item consuetudinis ulla temporum iniuria oblitterentur, proinde in usu semper fuit, ut, quodcumque monumenta literarum vetusta obsita a subditis renovandi causa principibus offerentur, in iis illustrandis et confirmandis atque adeo augendis gratia sua non decessent. *Miután küldöttségtek tagjai tőlünk azt kérték, hogy a régi magyar királyoktól kapott s most előttünk bemutatott kiváltságleveleket* perpetuo valituras confirmare dignemur.¹ Nos itaque accepta humillima supplicatione eorum, *azokat ezennel, minthogy azok* non abrasas, non cancellatas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, praesentibusque literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earum continentias clausulas, articulos et puncta, eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earum veritas suffragatur, ac in usu eorum omnium libertatum et indultorum praefatorum saepefata universitas Saxonum ad haec usque tempora fuit, ratas, gratas et accepta habentes approbavimus, roboravimus, ratificavimus ac omnia et singula in eisdem contenta pro praenominatis septem et duabus Sedibus, atque tota Universitate Saxonum nostrorum saepefatorum, ipsorumque cunctis posteritatibus et successoribus universis innovamus perpetuo valituras gratiose infirmamus, imo acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamusque et confirmamus harum nostrarum secreti et authentici sigilli nostri, quo in rebus Transylvanicis utimur impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio literarum. Datum per manus Magnifici fidelis nobis sincere dilecti Martini de Berzevicze, Equitis et per Transylvaniam Cancellarii nostri ac Capitanei Stargardiensis. In arce nostra Regia Napolomicensi. Tertia die mensis Martii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octuagesimo Tertio. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex ppr

Mart. de Berzeuice
Cancell. mpria

¹ Következik a három idézett oklevél szövege, bennök 1583-ig felmenő átirrt oklevelekkel, melyek egyrésze ki van adva a százszok nagy oklevéltárában. A százszok kiváltságait magukban foglaló bemutatott három pergamenoklevél kelte: Zsigmond királyé 1435-ből, II. Ulászlóé 1511-ből és Ferdinánd királyé 1552-ből.

702.

Niepolomice, 1583 március 6.

Báthory István király Erdély rendjeinek.

Megállapítja Erdélyország igazgatásának új formáját s annak élére triumvirátust nevez ki.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. Magyar nyelvű. Kiadva az Erd. org. gyűl. Emlékek III. köt. 171—177. l. Latin szövege Bethlen Farkas Erdélyi históriája II. köt. 464—472. l.

Megjegyzés. E nagyfontosságú államokirat magyar eredeti példányának tökéletesebb kiadása Báthory-kiadványunk III. részében fog megjelenni, kellő magyarázatokkal.

703.

Gyulafehérvár, 1583 március 6.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Jelentés a megbízásából tett erdélyi útja benyomásairól és kifejtett egyházi tevékenységéről.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 255—260. l.

Kívánságára bejött Erdélybe, útbaejtvén az alábbi helyeket: Bártfa, Ecsed, Szatmár és vára, Somlyó és régi temploma, Kolozsvár és a jezsuita kollégium. Enyed, Gyulafehérvár. Az ifjú Báthory Zsigmond és udvara. A szeminárium ügye. Kovacsóczy Farkas kancellár. További útja Szász-Sebesen át Szebenbe. Ifjabb Báthory István hitéről. Gálffy János birtokügyének és Cserényi Mihály római tanulásának ajánlása.

704.

Krakó, 1585 március 8.

Báthory István király Süveg Albert szebeni királybírónak.

Könyörgésére hitelesen átírja és jóváhagyja Szeben város és a magyar királyoktól az 1370—1500 közti évekből kapott öt pergamen-oklevelét, valamint az Erdélyi káptalan kiadványát.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. No. 1210.

A bemutatott függőpecsétetes pergamen-oklevelek teljes szövegét átírva, II. Ulászló királytól való ötödik az előbbi négy előjogait erősíti meg, míg a hatodik: Capituli Albensis Transsilvaniae, in pergameno patenter confectas, sigilloque eiusdem Capituli subappendenti communitas, continentes transsumptive litteras quasdam fassionales Petri quondam Comitis de Sancto Georgio et de Bazin Vayvodae Transsilvanensis et Comitis Sicularum, quibus mediantibus possessiones Bolgacz, Sythwe, Nagi Ekemezew, Kis Ekemezew et Rewsz nunquam ad Regnicolas pertinuisse, sed continua collatione semper in iurisdictione Saxonum fuisse, ob idque censum in medium eorumdem Saxonum exsolvisse testimonium

perhibuisse dignoscebatur, tenorum infrascriptarum:¹ supplicantes nobis idem Albertus Siuegh humiliter, quatenus commemoratas litteras praescriptorum átírjuk: a kívánságnak helyt adva, ezenel szószerint hitelesítjük a betűszerint átírt megnevezett okleveleket, harum nostrarum secreti et authentici sigilli nostri, quo in rebus Transsilvanicis utimur impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio litterarum. Datum in arce nostra Regia Cracoviensi, octava die mensis Martii Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octogesimo tertio. Regni vero nostri septimo.

Ellenjegyzte: Mart. de Berzeuice Cancell. mpr

705.

Niepolomice, 1583 március 13.

Báthory István király Bánffy Farkas Udvarhely várkapitányának és Pethrityevit Horváth Kozma fogarasi kapitánynak.

Segesvár város levéltára. Kiadva a Székely oklevéltár IV. köt. 84—85. l. Szebeni példánya Hurmuzaki: Documente XV/1. köt. 692. l.

A szászok hét és két széke követeinek panaszára, hogy Udvarhely és Fogaras várak területéről a kapitányok nagy juh- és sertésnyájukat hajtatnak az ő mezeikre és makkos erdeikre, amelyekben sok kárt tesznek, rendeli, hogy további kártevésektől tartózkodjanak.

Ellenjegyzte: Mart. de Berzeuice Cancellarius.

706.

Niepolomice, 1583 március 17.

Báthory István király Petrichevich Horváth Kozma fogarasi prefektus és társai részére.

A Szász universitas elibe járult követei könyörgésére rendezni a földjeiken a fejedelmet illető dézsmaszedés módját.

Bürzenländer Capitular-Archiv. Brassó. Kiadva Benkő: Milkovia I. köt. 346—7. l. Teutsch: Zehntrecht 176—7. l. Némi eltéréssel Fabó: Codex Evangelicorum I. köt. 24—25. l. Regesztája Kemény: Notitia I. köt. 225. l. Petrichevich-történet 449. sz. a.

Qui abusus in Universitate Saxonum ratione accumulandarum decimarum ad rationem nostram ibidem a Pastoribus ecclesiarum exigi* solitarum, post nostrum e regno nostro discessum, non obstante annuentia nostra superinde a nobis eis concessa irrepserint, ex Legatis ipsorum dolenter intelleximus, ac ut illis adhi-

¹ Következik a hat oklevél szövege. Ezek közül a négy első (az 1370, 1419, 1453 és 1490 évbéli) megjelent eredetijökről lenyomatva a szászok nagy oklevéltárában.

* A beszercei levéltár példányában így: arendari.

beremus omnibus tempestive remedium aliquod opportunum necessarium esse existimavimus. *Ezért intünk, legyen gondotok, hogy a szász papok a maguk köréből bonos ac integerrimos viros eligant ac constituent a minket illető dézsma-termékek összegyűjtésére, ügyelve ne terheljétek őket felesleges módon, hanem cselekedjétek secundum praefatarum literarum nostrarum confirmationum tartalma szerint; etc.*

Megjegyzés. Ebben az 1583-ik évben oly bőség volt Erdélyben, hogy például a kolozsvári dézsmaszedő (decimator) feljegyzése szerint: öt nagy köből búzát egy magyar forinton, 90 kupa bort pedig 2 forinton adtak a vásáron.¹

707.

Niepolomice, 1583 március 17.

Báthory István király szállásügyi nyiltparancsa.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Idézve Kemény: Notitia I. köt. 223. l.

Privilegium, quo mediante nemini, nisi in regni Principisque negotiis proficiscenti, descensus conceditur.

708.

Niepolomice, 1583 március 18.

Báthory István király Perneszy István háromszéki királybíró és várhegyi prefektus, valamint Petrichevich Horváth Kozma fogarasi prefektus részére.

Városi ltár. Brassó. Kiadva Hurmuzaki: Documente XV/1. köt. 692—3. l.

Értesülvén, hogy sokan tam ex terra Siculiae, quam districtu Fogaras in Transalpinam titkos utakon járnak ki áruikkal, elkerülvén a rendes utakat penes Teorch, item Telesé et Prahó in terra Barzensi, amiből az országnak nagy kára van és támadhat, rendeli, hogy a meglévő utakat elzárják és őriztessék, kihirdetvén rendeletét, akit pedig ennek dacára is ily visszaélésen érnének, azt szigorúan megbüntessék.

Ellenjegyezte: Mart. de Berzeuice Cancell.

709.

[Niepolomice,] 1583 [március 25.]

Báthory István király Szászváros tanácsának.

A szászvárosi plébános tizede érdekében.

Gyulafehérvári kápt. ltár eredetijéről reg. Beke: Címjegyzék 49. l.

Commissio Stephani regis Poloniae super administrandis decimis pro plebano Szászvárosiensis.

¹ Felmer: Historia Transilvaniae 182. l.

710.

Niepolomice, 1583 március 30.

Báthory István király Szeben város tanácsának.

Erdélyi Nemz. Múzeumi ltár. Kiadtam a Documente II. köt. 246—7. l.

Megújítja a gyulafehérvári várban lévő házuk korábbi adományát: super totalem et integram domum intra muros praefatae civitatis Albensis Transylvaniae, melyet dietákra és más alkalmakra való feljövételükkor szállásul szoktak használni.

Ellenjegyezte: Mart: de Berzeuice Cancellarius.

Megjegyzés. A fenti oklevélben említett kőház első tulajdonosa György barát volt, kinek halála (1551) után a katolikus egyházi javak saecularisatiója alkalmával a fiscusra szállott, majd uralkodása elején Báthory István Szeben város tanácsának adományozta, most pedig adományát megújította.

711.

Kraków, 1583 március 30.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Előterjesztése a kassai tárgyaláson eldöntendő birtokügyéről.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Bolognetti lev. II. köt. 211. l.

Értesülőén, hogy a császár biztosait nevezte ki, qui ad medium maium Cassoviam fogriak összejönni, ámbár a tárgyalásoktól nem sokat remélünk, mégis kérem: existimant enim nos villulis dirutae arcis Erdeod fore contentantes, sed Paternitas Tua iam pridem a nobis audiverat et transiens utraque vidit nullam ibi esse similitudinem aut aequivalentiam. Ezért si M^u Caesareae amicitia nostra cordi est ac in ea aliquid momenti ponit, quid vetat, quominus nobis nostra reddat; etc.

712.

Kraków, 1583 április 2.

Báthory István király Hut (Süveg) Albert és társai részére.

Az erdélyi szász városok ittjárt követői visszaindulván, rendeli, hogy őket útjukban senki ne akadályozza, sem adóval, harmincadszedéssel vagy mással ne terhelje.

Városi levéltár. Brassó. Fronius Urkundensammlung I. Bd. no. 337.

Stephanus Rex etc. Universis et singulis, Spectabilibus et magnificis, generosis, egregiis, nobiles, palatinis, castellanis, comitibus, vicecomitibus, capitaneis, vicecapitaneis tenutarum dignitatum, nec non Prudentibus et Circumspectis proconsulibus, consulibus, iudicibus, advocatis, scabinis, scultetis ac villicis quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum ac possessionum, item tricesimatoribus, teloniatoribus, pontium, passuum, portuum, vadorum et viarum custodibus eorumque vices gerentibus, cunctis etiam

aliis quocunque officio, dignitate ac praefectura ubilibet, tam in ditione nostra, quam extra ditionem nostram fungentibus, constitutis et commorantibus, praesentes visuris, exteris benevolis nostris salutem, subditis vero nostris gratiam nostram Regiam. Revertuntur in Transsilvaniam fideles nobis dilecti, egregius Albertus Siveg Iudex Regius civitatis nostrae Cibiniensis ac Prudentes et Circumspecti Dominicus Ditrich Iudex Regius Segeswariensis, Mathias Fronius civis Brassoviensis, Ioachimus Coch magister civium Megiesiensis et Caspar Budaky Iudex Bistriciensis civitatum nostrarum Transsilvanicarum legati, huc in Poloniam ad nos missi, postulamus itaque a Sinceritatibus vestris, subditis vero nostris harum serie committimus et mandamus firmiter, ut dum et quandocunque praefati legati ad vestras terras, tenutas, dominia, honores, officiolatus, ac vestri in mediam pervenerint, eosdem simul cum omnibus rebus et comitiva ipsorum commendatos habere atque ubi voluerint morari ac paucare; porro etiam proficiscentes absque tricesimae, tributis, telonei, dacii vectigalis seu alterius cuius [vis oneribus]¹ pacifice, quiete et absque omni impedimento redeundi potestatem con[cedere] et per suos concedi facere velint nostrae Maiestatis ob respectum, providentes eisdem, ubi necesse fuerit, de equis deque salvo ac securo conductu reditu usque ad loca tutiora; subditi autem nostri debeant et teneantur. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in arce nostra regia Cracoviensi, secunda die mensis Aprilis anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo tertio. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex ppr

Mart. de Berzeuice
cancellarius mpr

713.

Kraków, 1583 április 4.

Báthory István király Sánta Péter moldvai vajdának.

Büntesse meg azokat, akik országába betörve egy lengyel nemest megöltek és kiraboltak.

Bibl. Univ. Kraków. Hurmuzaki: Suppl. II. vol. p. 293. Iorga: Studii și doc. 25 p. 109.

Hallván, hogy nemrég valami 40 moldvai ember betört országunkba és nobilem Albertum Koriczienski subditum nostrum, domum illius in villa Matheiwocze noctu aggressi, ea per vim expugnata, ipsum imprimis crudeliter interemissent s utána min-

¹ A 6.5 cm széles szakadás helyén talán ezek a szavak lehettek.

*denétől megfosztották: miután ez büntetlen nem maradhat, kérjük vizsgálta ki az ügyet et nostri subditi interfecti de interfectori-
bus ipsius iustitiam debitam administret; etc.*

714.

Kraków, 1583 április 5.

Báthory István király közretele a szász vargák védelmében.

Értesülvén, hogy a vásárra járó szász vargáktól (a régi szokástól eltérően) sok helyütt a rendesnél nagyobb vásárpénzt szednek, rendeli, hogy tőlük sehol két dénárnál többet ne követeljenek, sem egyéb megterheléssel őket ne zaklassák.

Vargacéh ládája. Nagyszeben. Másolata Schmidt: Urkunden II. köt. 92. I. Brukenthal-Bibliothek.

Stephanus Rex etc. Fidelibus nostris universis et singulis, Magnificis, Egregiis, Nobilibus, Comitibus, Vice Comitibus, Iudicibus Regiis ac Iuratis Civibus et Villicis quarumcunque civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, cunctis etiam aliis cuiusvis status, conditionis, dignitatis ac praecminentiae hominibus, ubilibet in regno nostro Transsilvaniae existentibus et comorantibus, praesentium notitiam habituris, salutem et gratiam nostram Regiam. Expositum est Maiestati nostrae in personis fidelium nostrorum universorum Saxonum Transsilvaniensium, non sine maxima quaerela, esse plerosque ex fidelibus vestris, qui praeter antiquam ipsorum consuetudinem, longa temporum serie firmatam, ab opificibus eorum, praesertim vero sutoribus, dum in vestris fundis fora annua seu nundinae celebrantur, pro mercede loci, ubi calceamenta, aliaque corrigia venum exponunt, usitatos non solum duos denarios, sed praeter illos adhuc par calceorum seu ocrearum, frena et idgenus alia extorquere in praeiudicium et gravamen illorum non mediocre. Ideoque nobis supplicatum, ut iis, remedio convenienti huic malo, exemplo Illustrissimi Principis fratris nostri desideratissimi, qui eadem in causa peculiare mandatum dedisse perhibetur, subvenire dignaremur. Nos itaque supplicationis eorum aequitatem attendentes, fidelitatibus vestris praesentibus committimus et mandamus, ut a modo in posterum ab eiusmodi inconsuetis, illegitimisque exactionibus abstineant, eosdem opifices in antiquis suis libertatibus et consuetudinibus conservent, nec amplius ab ullo, ubi merces suas, resque venales exposuerint, quam duos denarios exigant. Alioquin, si huic mandato nostro fidelitates vestrae contravenerint, volumus ac mandamus praesentibus fidelibus nobis sincere dilectis, Magnificis praesidibus praefati regni nostri Transsilvaniae, ut praefatos

Saxonum opifices protegant et defendant, auctoritate nostra hac in parte ipsis attributa. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in arce nostra Regia Cracoviensi, die quinta mensis Aprilis anno Domini Millesimo Quingentesimo Octogesimo tertio. Regni vero nostri septimo.

Ellenjegyzte: Mart. de Berzeuice Cancell. ppr

715.

Kraków, 1583 április 6.

Báthory István király Petrichevich Horváth Kozma fogarasi prefektusnak.

Sieb. Nat. Archiv. Nagyszeben. No. IV. 1222. Kiadtam a Documente II. köt. 247—8. l. Besztercei példánya Hurmuzaki: Documente XV/1. köt. 693. l. Petrichevich id. m. 451. reg.

Intünk, legyen gondotok, ut subditi seu iobbagiones nostri Valachi, ad arcem nostram Fogaras pertinentes a földjeikkel szomszédos szász földeken kárt ne tegyenek: cum tamen ipsi Valachi satis alias amplos campos pascentibus pecoribus haberent; etc.

Ellenjegyzte: Mart: de Berzeuice Cancell.

716.

Olmütz, 1583 április 14.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 279. l. és II. köt. 23—24. l.

Kívánságára megküldi a megszervezett kolozsvári jezsuita szeminárium szabályzatát, amely nagyjában egyezik a többi szemináriumokéval. Mellékeli egyúttal álneveken megjelent műveit,¹ kérve, hogy azokat lassanként Erdélybe küldözgesse az ottani kálvinista főurak kezébe. Cras, Deo adspirante, in viam me dabo.

Híre jár, hogy Báthory András Rómába készül, ezért kívánatos, ut quamprimum iubeat, una cum iis parari, quae ad eius discessum in Italiam spectabant. Olomucii, die 14. Aprilis 1583.

¹ Jegyzékek hiján, csak részben ismerjük őket.

717.

Königsberg, 1583 április 22.

György Frigyes porosz herceg Báthory István királynak.

Meghívását köszönve, személyesen nem mehet el Báthory Grizeldisnek Zamoyiski János kancellárral kötendő esküvőjére, de szerencsekívánatait követeivel fejezteti ki.

Muz. Czatoryski, Kraków. Codex 90 p. 146. Egyszerű más.

Serenissime Rex, Potentissime Princeps, Domine affinis observanter colende.

Sacrae Regiae M^{ti} V^{rae} delata officiorum nostrorum debita promptitudine, diuturnam incolumitatem et rerum omnium successus prosperrimos ex animo precamur.

Domine clementissime. Sacrae Regiae M^{tis} V^{rae} literas, quibus nos ad nuptias suae ex fratre neptis, et Ill^{mi} Domini Cancellarii exercituumque regni generalis clementer invitat, ea, qua par est reverentia accepimus, et singulari cum voluptate legimus.¹ Precamur autem Deum, huius connubii auctorem, ut ipsum, quemadmodum pio consilio atque consensu, tam divi olim Transylvaniae principis, quam Sacrae Regiae M^{tis} prudenter institutum atque decretum est, ita ut ad nominis sui divini gloriam, Republicae emolumentum, Ill^{mae} domus Bathoreae incrementum, et utriusque coniugis salutem prosperrime evenire sinat. Nobis vero, etsi nihil optatius esset, quam nostrum tum erga Sacram Regiam M^{tem} [obsequium] tum erga Ill^{mum} Dominum Cancellarium singularem [propensionem] et benevolentiam praesentia nostra abunde testatam facere, simul etiam Sacram Regiam M^{tem} V^{ram} coram reverenter complecti atque de rebus nostris adeoque Republicae informare, ea tamen, quum propter praesentem huius ducatus statum, [tum] propter temporis angustiam impedimenta inciderant, ut id ipsum, quod maxime et ex animo etiam vellemus, praestare non possimus. Mittimus autem legatos nostros, qui tam Regiae M^{ti} V^{rae} quam novae nuptiae ipsique sponso, nostro nomine coram gratulentur, causas absentiae nostrae latius exponant, et propensissimum studium et voluntatem nostram prolixè declarent. Id quod Sacrae Regiae M^{ti} V^{rae} Domino et affini nostro charissimo hoc quidem tempore observanter respondendum duximus, quam prosperrime valere diuque florentem regnare optamus. Datum Regiomonti, Vigesima Secunda Aprilis, anno Millesimo Quingentesimo Octuagesimo Tertio.

Sacrae Regiae Maiestatis V^{rae} observantissimus

Georgius Fridericus Dux Prussiae

¹ Nincs meg, még a königsbergi állami levéltárban sem.

718.

Niepolomice, 1583 április 25.

Báthory István király Beszterce város tanácsának.

Új dézsmálási módozat bevezetését rendeli el, amely a fejedelmet illető dézsmaszedést megkönnyíti.

Beszterce-Naszód vm. ltára. Beszterce. Egykorú más.

Stephanus Rex etc. Salutem etc. Etli ad supplicationem fidelitatum veltrarum superioribus diebus in decimis accumulandis sublatiō abufibus et gravaminibus certum modum constitui-
mus, nempe vt e medio vestri bonj et integerrimi virj decimatōres eligantur et constituentur, et ne ad gratuitas frugum devectiones aut triturationes lini, canabique elaborationes genō veltra adigatur, sed vt impensis nostris competenti constituto pretio ea omnia conficiantur, *mégis inteni kívánunk, hogy a dézsmálást úgy végezzétek*, ne qua fraus redivisibus nostris subsequatur *azok részéről, akik a tizedet összeszedik*; etc. Datum in arce nostra Regia Napolomicensi, vigesima quinta die mensis Aprilis. Anno Domini 1583. Regni vero nostri septimo.

Ellenjegyezte: Mart. de Berzeuice Cancell.

719.

Pozsony, 1583 április 26.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Tárgyalása Rudolf császár-királyal István király szatmári ügyében, teljes jóindulatát és készségét tapasztalván. Hajlandóságot mutatott a Gergely-naptár bevezetése dolgában is és októberre ígerte kötelező kihirdetését birodalmában. Az Ostrói herceg ügye. Telegdi Miklós pécsi püspök ígérete, hogy bécsi nyomdászt küld Nagyszombatba magyar könyvek nyomtatására. István király levele a szász választó fejedelemhez. Jelentés a pozsonyi országgyűlés tárgyalásairól.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Opp. NN. 329 II. p. 393—4. Copia of. Más példányáról kiadva Bolognetti levelezése II. köt. 264—6. l.

Post binas ex itinere literas, ad Regiam M^{tem} V^{zam} scriptas veni Viennam, salutatoque Ser^{mo} Archiduce Ernesto cum hoc primum deinde Posonii cum R^{mis} Colocensi, Agriensi, Telegdino et Nitriensi,¹ qui nunc ad Consilium Ungaricum adhibentur, cumque Illmo Domino Traucen,² postremo cum ipso Caesare de toto negotio, de quo missus sum diligenter egi. Quid vero inaudiveram, quidque ad complanandas difficultates officii mihi praestandum esse duxerim, ex adiuncto huic epistolae folio, quod prius legendum esset Regia V. Maiestas cognoscere poterit, cuius literas ipsa V^{rae} M^{tis} manu postrema die Martii ad me scriptas³ Caesar cum perlegisset, gaudere se dixit, quod cum nihil antea

¹ Vagyis Draskovich György bíboros, kalocsai érsek, Radecius István egri püspök, Telegdi Miklós pécsi püspök és Mossóczy Zakariás nyitrai püspök.

² Trauthson Pál Sixtus comes in Falkenstein titkos tanácsos, udvari főmarsall. ³ István király fenti március 30-i levele.

audivisset, quid de commissariorum deputatione V. R. Maiestas statuisset iam ipsius mente intelligeret. Itaque propositae ad dimidium insequentis mensis deputationi se non defuturum. Neque ut villulae, sed aequivalentia Satmarii procuraturum, ut dentur, pro ratione quidem eius status, in quo erat cum ad Maximiliani, eius parentis manus pervenit. Se sine fuco ac fallaciis atque, ut iisdem hispanicis verbis utar (qua lingua mecum loqui solitus est) *sin rodeos y sin sombras, ni sospechos*, id est sine circuitationibus, et sine umbris aut suspicionibus non edidisse nominationem compensationis. Sed cogitasse de commissariis, quod eatenus eas res haud recte cognitas habuisset, ac si quid minus considerate proposuisset, id potius existimari potuisse, ut eximendo tempori, quam absolvendo negotio (ut perfici vult) fieret. Dixisse R^{mo} Cuiaviensi Episcopo, a quo urgebatur, si sibi tempus ad meliorem informationem, quae commode in his Comitibus haberi poterat haud daretur, non videri maius compendium futurum, quam ut Commissariis *quamprimum* delectis eadem opera tum nominatis compensationis, tum negotii tractatio atque absolutio, una cum foederum utriusque regnorum instauratione conficerentur. Et ego, si vera sunt, quae ex primariis quibusdam (quos postea fortasse praesens non celabo V. R. Maiestati) cognovi, quaeque asseverantius, quam certe speraram Caesar mihi pollicitus est, non despero, quin V. Maiestas Regia voti compos futura sit arctiorque amicitiae nodus stringatur, quam ut facile dissolvi queat; etc.⁴

De sacerdotibus Ungaris reddidi, quibus a V. M^{te} Regia scribebantur literas. Mira eorum inopia est, ac messis multa. Id tamen urgeo, nec Colocensis parcat operae, neque futurum nihil spero, si qui haberi poterunt vel mecum adducam, vel praemittam. Cum Telegdino Episcopo interim conveni, ut typographus illico Ternaviam evocetur ex Austria, is prelo catechismos et alios pios libros ungaricos pro Transylvania committeret, qui interea defectum operariorum supplebunt; etc.

De comitiis, in quibus versamur, variae ordinum adhuc fuerunt sententiae. Praelatorum et Baronum plerique ivere in Caesaris sententiam, nobilitas non item. Is exitus speratur, ut saltem biennii spatio unaquaqueque porta octo talleros persolvat. Octo Caesar singulis annis ad triennium petebat, urgebat nobilitas suae faciem aliquam restituendae reipublicae Consilium, ut esset Ungaricum, senatores adessent plures Agriensi, ut locumtenenti; ad Germanicam cancellariam ne esset adeundum. Ex

⁴ A kihagyott részeket lásd a lengyel kiadásban.

arcibus Germani educerentur, imponderentur Ungari, et quaedam quoque licentius, quae heri magno animo, ac sic satis pro dignitate Caesar ipse repressit. Quaedam tamen illis concedentur. Et Ungarus vel qui iam Ungarus e Germano est factus Agriae praeficietur, eique Ungariae, quae ratione huius loci transdanubiana est, plures Ungari, quam Germani tradentur. Superiorem Ungariam Cassoviae administrabit Maximilianus Archidux, quem de V. M. R. plura quaerentem sic videor affectisse, ut adolescens candidus, quique multum habet cum Deo commertii et castitatem mirifice colit, non sit amicitiae servandae organum inutile futurum. Quin et per eum Cassovia in religionis negotio, uti Caesar promisit, iuvabitur.⁵

De me vero (quod iubebat V. R. Maiestas sibi a me significari) ubinam futurus interea sim dum a Caesare commissarii designantur, petiit ille tempus ad deliberandum. Ubi responderit, V. R. M^{tem} sedulo certiore faciam, precatus D[ivinam] Bonitatem, ut omnes ipsius conatus ad felicissimum et Christianae reipublicae salutarem exitum perducatur. Pisonii XXVI Aprilis 1583.

720.

Pozsony, 1583 május 3.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Értesíti, hogy a pápa 15 esztendőre jóváhagyta a kolozsvári szeminárium részére biztosított évdíjat.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti levelezése II. köt. 281. l.

Pontifex 9 superioris mensis die iussit mihi scribi se ad 15 annos Claudiopolitani seminarii pensioni confirmandae, mirifice laetatum, quod una cum V. Regia M^{te} eiusdem seminarii Transilvanici sit socius.

Megjegyzés. A jelzett évjáradék 1200 ducati ungari volt, ami megfelelt ugyanannyi scudonak. (Ugyanott, 227. l.)

721.

Kraków, 1583 május 10.

Báthory István király György Frigyes porosz hercegnek.

Staatsarchiv. Königsberg. B. 1. Polen, Königliche Familien.

Mivel Berzeviczy Márton „negotiorum nostrorum causa“ Magyarországba kénytelen küldeni, kéri, halassza el az ő hűbértoka⁶ határrendezés ügyét akkorra, mikor ő is újra visszatérhet és személyesen lehet jelen ebben a fontos ügyben.

⁵ Ez a jelentés érdekesen egészíti ki azt, amit eddig a pozsonyi országgyűlés lefolyásáról tudtunk, a Magyar org. gyűl. Emlékek VII. köt. 132. lapján s utána a végzésekből.

⁶ Leistenau in Ostpreussen.

722.

Königsberg, 1583 május 15.

György Frigyes porosz herceg Báthory István királynak.

Elnézését kéri, hogy Báthory Grizeldis esküvőjére személyesen nem mehet el s maga helyett Bülow Levin tanácsost küldi.

Muz. Czartoryski. Kraków. Codex 90 p. 205. Egyszerű más.

Serenissime Rex etc. Domine clementissime. Quum per gravissimas occupationes nostras, quam maxime etiam vellemus nuptiarum solennitati, ad quas Regia Maiestas V^{ra} nos clementer invitare dignata est, coram adesse non potuissemus, misimus praesentium exhibitorem, generosum, fidelem nobis dilectum, Laevinum a Bulau, Consiliarium nostrum, cui ut Sacra Regia Maiestas V^{ra} in nobis excusandis, salutando, gratulando aliisque mandatis nostris exponendis plenam fidem adhibeat eumque loco nostro gratum habeat, observanter rogamus: id quod pari studio omnique obsequio promereri studebimus. Sacram Regiam M^{tem} V^{ram} prosperrime valere, ut diutissime florentem regnare optamus. Datae Regiomonti, die 15. mensis Maii. A. D. 1583 etc.

723.

Ebersdorf, 1585 június 1.

Rudolf császár-király Báthory István királynak.

Regesztája Iványi: A Máriássy család levéltára, 485. sz. a.

Kéri, hogy Szepes megyébe a határviszály elintézésére küldjön biztosokat.

724.

Kraków, 1583 június 2.

Báthory István király a kassai császári biztosoknak.

Kéri, adjanak hitelt Berzeiczzy Mártonnak, akit a szatmári ügyben meginduló tárgyalásokra követeként beküld.

Orsz. Itár. Budapest. Acta publica 43. fasc. 6. sz. 17. darabja. A legnagyobb állampecséttel lezárva.

Stephanus Rex etc. Reverendi Spectabiles, Magnifici Generosi sincere et grate nobis dilecti. Cum Caesarea Maiestas compensationis Zatmar et Nemeti aliorumque bonorum nostrorum negotium ad Mensem Junium Cassoviam reiecerit commissariosque suos Sinceritates vestras eam ad rem deputarit, mittendum eiusdem rei causa existimavimus Magnificum Martinum de Berzeuice equitem, ac in Dondangen Liberum Baronem perque Transilvaniam Cancellarium ac in Prussia Capitaneum Starogardiensem nostrum, qui Caesareae M^{tis} hac in re declarationem bonorumque aequivalentium per Sinceritates Vestras nominationem audiret, ac secundum

ea, quae in mandatis a nobis habet, de illis referret, ageret et concluderet: Illi igitur, ut iis in rebus, quas nostro nomine proponet, fidem Sinceritates Vestrae habeant, ab eisdem postulamus. Cracoviae die II^a Mensis Junii. Anno Domini M^o D^o LXXX° III.º Regni nostri octavo.

Stephanus Rex ppa

[*Külcime:*] Reverendis Spectabilibus Magnificis et Generosis dominis S. Caesareae etc. Maiestatis in causa Zatmariensi Cassoviam deputatis Commissariis sincere et grate nobis dilectis.

[*Alatta:*] 3 Juny 83 exhibite Dominis Commissariis.

725.

Kraków, 1583 június 14.

Báthory István király Zamoyskiné Báthory Grizeldisnek.

Mennyegzője alkalmából nászajándékként az oklevélszövegben felsorolt hat lengyelországi falut adományoz neki, élethossziglani használatra és avval a kötelezettséggel, hogy (a lengyel alkotmány értelmében) jövedelmök negyedét évente befizesse az ország védelmi céljaira.

Arch. Comitum Zamoyski. Warszawa. Edidit: Archiwum Jana Zamoyskiego tom. III. p. 494.

Stephanus Rex etc. Significamus... quod, quia nos ex benignitate nostra regia in bonis atque villis nostris regalibus Rzeczycza, Hubin, Zerawcze, Kamionka, Lubicza, Hrebenie, in capitaneatu Belzensi sitis, in quorum possessione et usu hactenus Illustris et Magnificus Dominus Ioannes Zamoyski... exstitit atque etiam nunc exstat, ipsi et coniugi suae Illustri Griseldi Palatinidi Transilvaniae, nepti nostrae in solidum ius advitale dandum et conferendum esse duximus... concedimusque ipsis coniunctim atque separatim praenominata bona nostra... tenenda... ad utrumque coniugum vel altero e vivis sublato ad alterius illorum extrema vitae tempore... De quibusquidem bonis nostris nihil quicquam in thesaurum nostrum dum viverint inferre debebunt, tantummodo quartam proventuum partem in defensionem Reipublicae, iuxta praescriptum constitutionum Regni quotannis convertere tenebuntur; etc. Cracoviae, die 14. Junii anno Domini 1583.

Megjegyzés. Ezt Báthory Istvánnak unokahuga iránti szeretete jeléül közöljük mutatóul. A többi őt illető adománylevelét Zamoyski Jánosnak a magyarokkal való levelezése számára tartjuk fenn, a király egyéb magyar érdekű iratával és kijelentésével együtt. Grizeldis esküvője egyébként 1583 június 12-én ment végbe a krakói királyi palotában rendkívül fényes körülmények közt.¹

¹ Részletesen ismertettem Báthory István életrajza 216—222. l.

726.

[Krakóro, 1583 június 23.]

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Keresse fel félnyolckor, hogy társalogjanak.

Arch. Vat. Roma. Nunz. di Germania vol. 94 p. 241. Sajátkezű. Bolognetti levelezése II. köt. 370. l.

Gratissimus, et valde op[p]ortunus est adventus R. V. quem cupio quamprimum convenire. Veniat igitur cras hora septima horologii medij: atque hoc modo iacturam literarum nonnum ad me perlatarum compensabimus etc.

R

727.

Krakóro, 1583 június 25.

Báthory István király Ébeni Gábor szamosújvári udvarbírónak.

Szásznyiresi Orosz Mihály panaszára rendeli, vizsgáltassa meg peres ügyét és adasson neki valami földet, lévén ő is szabad drabant.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Gr. Wass cs. levéltára. A király töredékes kis nyolcszogű gyűrűpecsétjével.

Stephanus Rex etc. Egregie fidelio nobio syncere dilecte etc. Zaz Nýrefý Oroz Mýhalý kenýerge nekwnk, hadnok meg keg(ielme)d(ne)k, hogý az mý terwenýe az zaz nýrefý býrakkal wolt, e6 meg nýert, e6 az aduerla pars appellatwa(n) rea nem jwi, keg(ielme)d tetetne igazat neký az býrakkal. Haggýwk azért keg(ielme)d(ne)k, hogý ha igý wagyon, az mýnt értenwnk atta, keg(ielme)d tetellen igazat neký, e6 a' býrakkal adalfon feoldet neký, mýnt a' teob zabad drabantoknak, de vgý hogy wý6 kez legýen az zolgalatra. Tarczia meg Isten keg(ielme)det. Datum in arce n(olt)ra Regia Craccouienf(i) die 25 Juný. Anno domini 1583.

Stephanus Rex ppr

Hátlapján későbbi levéltári kézzel: Báthori István király miúsilis levele, törvénykiszolgáltatás iránt.

728.

[Iasi, 1583 június.]

Sánta Péter moldvai vajda Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Documente II. köt. 250—1. l.

Figyelmezteti, hogy nemsokára Ahmet chaussius keresi fel a szultán részéről, de egyuttal thesaurum lanculae vaivodae kiadátását is fogja kívánni; etc.

729.

Kraków, 1583 július 21.

Báthory István király György Frigyes porosz hercegnek.

Köszöni, hogy képviseltette magát unokahúga (Báthory Grizeldis) esküvőjén. Az embereivel szemben fennálló félreértéseket megtárgyalta követével, de ha szükséges, saját tanácsurái közül is szívesen átküld hozzá, hogy ott részletesebben megbeszéljék a jó hűbéri viszony fenntartása érdekében.

Muz. Czartoryski. Kraków. Ms. 90 p. 374.

Stephanus Rex etc. Illustris princeps, affinis noster charissime.

Non exiguum cumulum ad superiora in Nos Illustritatis V^{rae} studia accessisse intelligimus, quod fratris nostri desideratissimi filiae nuptias, tanta cum voluntatis suae in Nos sponsumque testificatione, quum ipsa per principatus sui negotia venire non posset, per legatum tamen obierit. Quod ut a singulari Ill^{tis} V^{rae} charissimaeque familiae eius (in Nos studio profectum est: ita quodcumque ad eius) ornamenta atque dignitatem proficisci a Nobis possit, non deerimus ulla in re opinioni huic de Nobis ipsis. Grattissimum etiam, quod in proferenda die (solutionis) pecuniae debitae Nobis declaravit studium Ill^{tis} V^{rae} Nobis fuit libenterque operam dabimus, ut non minorem nostram erga se in omnibus rebus benevolentiam experiatur. De controversiis, quae Ill^{tis} V^{rae} subditi nonnulli ei excitant, cum legatis Ill^{tis} V^{rae} copiosius collocuti sumus, atque ita eis respondimus, ut et Ill^{ti} V^{rae} et aequitati ipsi satisfactum arbitremur perspicereque Illustritas V^{ra} possit gubernationem, in quam semel a Nobis collata Illustritas V^{ra} est, a nullo labefactari, aut quicquam omnino fieri Nos velle, quo deterior Ill^{ti} V^{rae} quam superiorum iam ante temporum fuit, gubernandi ratio sit. De eo sane minime dubitamus, et consilio hanc rem administrandam et prudentia humanitateque ea Ill^{tem} V^{ram} esse, ut quum longe stabilius imperium esse intelligat, quod benevolentia atque lenitate comparatur, quam quod metu continetur, omnia ad aequitatem humanitatemque potius referat. Interim, si illud res Illustritasque V^{ra} requisierit unum atque alterum ex consiliaris nostris, qui omnia isthic inspiciant, ad Nos referant consilioque atque opera sua Ill^{tem} iuvent, quoniam a legatis Ill^{tis} V^{rae} petiti sunt, non inviti etiam ad Ill^{tem} V^{ram} mittinaus. Quam optime valere cupimus. Cracoviae, die 21 Julii. Anno 1583.

Megjegyzés. Egyidejűleg ugyancsak július 21-én Zamoyski is megköszönte a hercegnek kegyes jóindulatát, hogy esküvőjén követével képviselte magát, hivatkozván előbbi levelére.

730.

[Krakóro, 1583 július 22.]

Báthory István király Possevino Antal atyának.

A szatmári ügyben Kassán tartózkodó Berzeviczy Mártont felszólítá, térjen vissza, ha két hét alatt nem végezhet a császári biztosokkal.

Arch. Vat. Roma. Sajátkezű. Bolognetti levelezése II. köt. 437. l.

Probamus per omnia litteras hasce ad Berzevicium scriptas.¹ Nos porro ita ad eundem scripsimus, ut nisi post acceptam epistolam nostram quindecim dierum spatio per commissarios Caesareos responsum fuerit, protinus ad nos redeat, nulla facta protestatione, sed simplici saltem oratione facta excusatione diuturnioris morae atque simul repetitione promissorum Caesaris etc. Hodie a prandio D. Cancellarius² nos convenit de variis rebus, cras si ita opus esse putaverit, poterit Paternitas V^{ra} hora quarta pomeridiana nos convenire.

731.

Niepolomice, 1583 augusztus 23.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Válasz. Csodálkozik a császáriak arcátlanságán, hogy a már felajánlott két városon kívül nem akarják megadni a kívánt 3 helyet, melyek alig nevezhetők falvakkal.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti levelezése II. köt. 495. l.

Legimus litteras Vienna allatas, ex quibus cognovimus iam cum finali responso cursorem remitti, quod quaecumque fuerit gratissimum accidet, ita enim extricabimur ab hac tractatione taediosa. Miramur sane impudentiam eorum, qui haec duo oppida aut arces nobis compensationis loco oblata esse vanissime disseminant, forte eo consilio, ut honestiorem inveniant praetextum resiliendi a semel promissa aequivalentia; sed honestius erat nunquam promississe, quam promissa non praestitisse et levitatem levitate cumulare. Villas, quas obtulerunt pro aequivalentibus, quas ipsi arces sive oppida nominant, pertransivit Paternitas Tua. Mox enim ubi ex Zathmar Transilvaniam versus ibat, occurrebat Erdewd,¹ arx diruta, deinde uno milliari Belek et altero milliari Dobra. Has igitur duas postremas oppidorum nomine dignantur, cum vix villae dici queant, cum sint egentissimae et loco obscuro. Tertia est villa Erdewdzada, quae ex Hungaris paucis et itidem

¹ Nincsen meg.² Zamoyski János.³ Hibás olvasással nyomatva: Ordemd.

Valachis constat, vilior longe ceteris duabus, quas Paternitas Tua oculis vidit, nequaquam digna, quae villa bona nominetur, tantum abest, ut oppidi aut arcis. Conferre igitur poterit, qualis ea sit comparatio et aequivalentia pro Zathmar; etc.

732.

Kassa, 1583 augusztus 25.

Berzeviczy Márton kancellár Báthory István királynak.

A császári biztosok futára nagysokára késve érkezett meg Rudolf császár-király válaszával. Az ittlévő biztosok azzal bíztatták levélíró, hogy az kedvező lesz és véglegesen rendezi a szatmári kérdést. De sajnos, nem volt kielégítő, habár Possevino atya is sokat fáradozott az ügyben és 11 levelet írt érdekében, mielőtt a császári udvarba indult volna, tovább tárgyalni a részletek dolgában. Különösen kicsinyesek a tárgyalások folyamán Bornemisza váradi püspök és Rueber kassai főkapitány. Így Berzeviczy három hónap alatt jóformán semmit sem végezhetett s ezért kéri újabb rendelkezését: maradjon-e itt tovább, avagy visszatérjen hozzá?

Arch. Vat. Roma. Nunz. di Germania vol. 94 p. 269—271. Egykorú más.

Litteras Maiestatis Vestrae latine scriptas 9 die Augusti accepi. A quo tempore in hanc usque diem non sine magna molestia exspectavi Ioannem Segniei tabellarium commissariorum, qui postremum a Caesare responsum erat allaturas. Rediit is tandem die 23 Augusti. Cuius quidem morae non aliam animadvertimus fuisse causam, quam, quod Caesar intelligens me non fuisse contentum iis, quae antea fuisset pollicitus, coacto cum Germanico, tum Ungarico senatu, tamquam per emendicata suffragia voluit uniuscuiusque sententiam de negotio Zachmariensi elicere. Inter haec magna mihi spes a commissariis quotidie dabatur habiturum me optatum omnino post tantam moram, responsum. Ab eo die, quo tabellarius rediit, in diem sequentem res dilata est. Quo cum eorum rogatu ad ipsos venissem, quod aliena a proposito ab iis omnia acceperim, Maiestas V^{ra} ex scripto his literis incluso intelliget.¹ Ex quo animadvertere etiam Maiestas V^{ra} potest, quanta contentione de postremo eorum responso egerim, ut scire etiam possem, quid tandem agendum mihi esset, coniectura interim adductus, rediisse Vienna R^{di} Possevini nuntium. Cuius reditum exspectare etiam me Maiestas V^{ra} iussit. Ioannes quoque Ruber saepe quid tibi videatur significare velle praeseferebat. Caesarem, inquit, quod pollicitus est, praestare decet, sed certe Regiam etiam Maie-

¹ Sajnos, nincs meg már.

statem pariter decet, plus in hac re Reipublicae Christianae com-
moda, quam sua spectare.

Triduo post tabellarii reditum commissarii mihi ad se vocato, postremum Caesaris promissum in scripto dederant, quod M^{ti} V^{rae} misi. Inter caetera revocare in memoriam iubent superiores conditiones iam XI literis R^{di} Possevini, quarum exemplum M^{ti} V^{rae} misi. Quae quidem literae, et si ad locum, situmque Zachmarii sese extendere tantum videntur si ad oppidum reddere vellent: Ipsi tamen ad alia etiam loca pro Zachmario danda sensum litterarum detorquent. Ego etsi has eorum argumentationes ex instructionibus M^{tis} V^{rae} facile refellere potuissem: significando M^{tem} V^{ram} Rivulis dominarum minime fore contentam, praesertim cum iis, quibus pollicentur conditionibus: licet ipsi plus novem millibus oppidi proventum aestiment, Casparonemque Magochii maiori etiam summa empturum annum illius proventum testentur.

Ego tamen inconsulta M^{te} V^{ra} ad ultimum eorum promissum nihil respondere volui. Cras tamen significare eis statui, cum hoc ipsorum sit promissum ultimum velle me de eo M^{tem} V^{ram} consulere. Hanc exiguam moram aliquid dignitatis allaturam esse rebus nostris arbitror. Episcopus Varadiensis huius concordiae ab initio magnopere cupidus, heri vesperi haec mihi verba nuntiavit: Nisi Regia Maiestas contenta sit oblatione ista postrema, apparebit ipsam belli magis cupidam esse, ac sui lucri, quam communis concordiae causa hanc tractationem suscepisse. Ruberus etiam aliquoties eadem commemoravit. Hoc illi, quod postremo promittunt, magni aestimant, nec aliud, quo se vertant habere videntur. Ego iam paratus ad iter, exspecto M^{tis} V^{rae} mandatum.

Diudicet Maiestas V^{ra} an hos tres menses, cum dignitate M^{ti} V^{rae} hic consumpserim. Existimant fortassis ad haec recuperanda extrema necessitate compulsam esse M^{tem} Vestram. Doceat me Maiestas V^{ra} si displicuerint M^{ti} ultima etiam promissa, quibus rationibus et verbis valedicendum eis sit, ut si quid forte adiiciant adhuc promissis ultimis, quid mihi faciendum sit. Scripsi R^{do} Patri Possevino, sed ita, ut de his rebus cum ad has literas reiecerim. Fortassis iam illius Vienna nuntius rediit. Intelligo a Caesare datam esse facultatem Mag^{co} domino Simoni Forgach invisendi M^{tem} Vestram. Episcopus Varadiensis ait parum illi in aula Germanica credi. Cur ita sit, coram. Bene et feliciter M^{tem} V^{ram} valere cupio. Datum Cassoviae, die 25 Augusti anno 1583.

[Kívül Possevino kezével:] Commissarii regis Poloniae literae, ultimae literae ad eius Maiestatem.

733.

Kraków, 1583 szeptember 7.

Báthory István király Báthory András miechówi prépostnak.

Utasítás, amely pontosan megszabja a Reszka (Rescius) Szaniszló vezetése alatt Rómába induló ifjú útirányát, Morva- és Bajorországon keresztül és közli annak a beszédnek a szövegét is, mellyel XIII. Gergely pápát nevében üdvözlje; abból az alkalomból, hogy neki a visszaszerzett Livonia katolikus egyházát védelmébe ajánlja. Atyai szavakkal inti azután a szerény, kegyes, komoly életre és magatartásra, mindig szemé előtt tartván állása tekintélyét és családjá jó hírnevét. Lelkére kötötte egyúttal, hogy mindenben mentora, Reszka tanácsát kövesse, megőrizvén családjá, meg a lengyel nemzet méltóságát.

Supala másolata moszkvai levéltári példányáról a M. Tud. Akadémia gyűjteményében, összevetve a krakkói Czartoryski Múzeum 90. köt. 423—8. l. szövegével, kiadva Bolognetti nuncius levelezése II. köt. 525—8. l.

Instructio Sacrae Regiae Maiestatis data Illmo et Rev^{mo} domino Andreae Bathori de Somlio, eiusdem Sacrae Regiae Maiestatis fratris filio et Praepositi Miechoviensi in urbem ad Summum Pontificem proficiscenti. Anno Domini MDLXXXIII de 7. Septembris.

Fratris mei filius ita iter instituet, ut primo per Moraviam, Olomucium, inde per Bavariae ducis ditionem comitatumque Tyrolensem, ab eo per Veronensem, Brixensem, Bergamotensem, Mediolanensem Parmensemque agrum recta Bononiam, hinc ad Urbem proficiscatur. Ex itinere, quia Episcopus Olomucensis¹ Olomucium eum ad se invitat, illum conveniat nostrisque illi verbis salutem dicet. *Pari modo ducem Bavariae, archiducem Ferdinandum, ducem Parmensem, in suis singulis ditionibus, Cardinalem Caesium Summique Pontificis legatum Bononiae, ibidemque Gabrielem Palaeottum Cardinalem nostro nomine salutabit benevolentiamque ac singularem erga eos propensionem nostram nostris ei verbis deferret. Ubique autem id ante omnia operam dabit, ut cum omnibus rebus gravitatem, modestiam ac pietatem, cumprimis erga deum resque divinas ostenderit, nominis nostri atque familiae suae dignitati non modo respondeat, verum ad eius laudem apud exteros homines amplificandam, quam maximam a suis maioribus accessionem adiiciat.*

In urbem cum venerit, principio Sanctissimum Dominum Nostrum in hanc sententiam salutabit: „Sanctissime ac Beatissime Pater, Domine Clementissime! Serenissimus Stephanus Rex Poloniae, patruus et dominus meus clementissimus, ut nihil unquam ecclesiastica dignitate atque Sanctae Sedis Apostolicae auctoritate

¹ Olmüci püspök ekkoriban Pawlowski Szaniszló.

antiquius habuit libenterque quibuscunque potuit rebus singulare suum erga Sanctam Sedem Apostolicam, atque Sanctitatem Vestram studium et observantiam est testificatus, ita hoc etiam tempore omnino faciendum sibi existimavit, ut suam in religionem catholicam atque Sanctitatem Vestram pietatem per me quoque iterum Sanctitati Vestrae declararet. Nam cum ab initio suscepti contra Moscum belli non modo pro recuperandis provinciis, per temporum atque hostium iniuriam a regno alienatis id se suscipere, sed ita etiam gesturum professus esset, ut cum imperio religio quoque catholica atque Sanctae Sedis Apostolicae auctoritas proferretur; cum iam feliciter dei benignitate confecto bello, maximam florentissimamque olim provinciam imperio adiecerit, suae in religionem catholicam atque deum pietatis esse libenter agnoscit illi, a cuius nomine tantam tamque charam victoriam tributam sibi minime dubitaret, eidem etiam omni in Ecclesiam vicariumque eius studii atque observantiae significatione acceptam eam referre. Quare, etsi a principio iam, postquam ad Regiam dignitatem a deo optimo maximo evector fuisset, in primo quasi limine regni sui, nihil prius suscipiendum sibi iudicavit, quam universi regni omniumque ditionum suarum nomine obedientiam Sanctae Sedi Apostolicae atque Sanctitati Vestrae praestaret, suo etiam summam observantiam studiumque ei deferret; tamen cum eximio atque singulari plane dei optimi maximi beneficio ea ad reliquas ditiones eius bello hoc accessio facta sit Livoniaque provincia recuperata, eius quoque nomine per me nunc Sanctitati Vestrae atque Sanctae Sedi Apostolicae obedientiam profiteri voluit. Cuius rei quamvis intelligat se habere causas, quas ante ostendit, perpetuum suum erga religionem catholicam, atque Sanctam Ecclesiam Romanam studium, eo iustius tamen se id facere iudicavit, quod summorum pontificum acerrimo indefessoque studio primum et religionem catholicam in provinciam eam illatam, et gentem ab omni veri cognitione remotissimam ad Christiani nominis cultum primo traductam sciat. Itaque cum in maxima temporum varietate postea et erga Ecclesiam observantiam, cum eaque pietatem ac humanitatem adeo fere omnem excussisset, et in eas pervenisset calamitates, ut omnibus non modo ornamentis, sed libertate quoque ipsa spoliata in barbari ac crudelissimi hostis servitutem incideret, templa episcoporum aliorumque corporibus exustis foedissime profanarentur, nullumque fere vestigium cultus aut pietatis aliquis in tanta et belli, et hostium immunitate relinqueretur, nunc vero a tanta clade atque interitu revocata sit: nihil rationi ipsi convenientius arbitratur, quam ut quorum opera atque auctori-

tate primum christianae doctrinae cognitione initiata esset, apud eos etiam ac hoc potissimum in loco, tanquam charissimo totius orbis theatro recuperatio etiam eius gravissima et voce, et mente praedicaretur; quare et nunc obedientiam eius nomine summo cum venerationis cultu Sanctitati Vestrae suis profiteri verbis me iussit, et quantum ab eius Maiestate, auctoritateque ad restaurandam in ea provincia pietatem proficisci poterit libenter omnem se daturum operam pollicetur, ut cum ecclesiis scholisque fundandis, tum fovendis hominibus piis efficiat, ut non modo libertati atque regno Poloniae, sed Christo ipsi religionique catholicae provinciam ipsam restitutam appareat. Quod reliquum est, ut pro sua quoque parte, cum studium id eius benigne Sanctitas Vestra accipere, tum, qua reliquas christiani orbis regnique eius provincias paterna clementia atque benignitate Sanctitas Vestra prosequitur, eandem hanc quoque provinciam Livoniam tuendam suscipere curaque sua protegere velit, supplicibus verbis a Sanctitate Vestra petit.

Per occasionem deinde, cum denuo conveniendi Sanctitatem Suam potestatem nactus fuerit, ostendet Sanctitati Suae: accepisse nos aedem a divo Stephano Ungariae rege Sancti Stephani rotundi nomine, olim in Hungaricae nationis usus una cum Collegio conditam, per superiorum forte temporum gentis nostrae negligentiam Germanicae nationi nunc attributam. Cum autem Nos nunc eam rem ad curam nostram revocemus, pro singulari vero atque paterna Sanctitatis eius erga Nos clementia, ita nationem Germanicam (cui gratificandi multas alias rationes habere Sanctitatem eius minime dubitamus) beneficio affectam velle Sanctitatem Suam nobis persuadeamus, ut sine nostrae gentis iniuria id fiat, ut in pristinam causam ea restituantur, inque aede collegioque eo eiusdem Ordinis hungaricae nationis religiosi, qui minime defuturi sunt, collocentur, etiam atque etiam a Sanctitate Sua petit.

Quia etiam superiori anno Jacobum de Lino, Equitem nobilem Bononiensem a primariis quibusdam regni nostri hominibus diligenter nobis commendatum Sanctitati Suae litteris nostris commendavimus, utque hominem praeclare erga gentem Polonicam animatum optimeque de subditis nostris quibusdam meritum, quadragintaviratu, qui primus Bononiae vacaturus esset ornare vellet, a Sanctitate Sua petimus: si forte, ut ipsius gratia atque opera is egerit, evenerit auctoritatem nostram apud Sanctitatem Suam, ac ubi opus erit, interponet, utque beneficio eo nostra quoque causa afficere illum Sanctitas Sua velit, coram etiam diligenter ab eadem petit.“

Si quid aliud inciderit, de eo per litteras a Nobis admonebitur. Perpetuum autem id observare eum volumus, ut cum ibi in luce hominum ac tanquam in theatro orbis terrarum, ubi nullum factum obscurum esse possit, versaturus sit, summam in moribus atque omni vita gravitatem, constantem pietatem servet; quid nomini familiae nostrae, quid vitae eius instituto, quid dignitati conveniat diligenter cogitet omniaque, quae vel levis animi significationem habeant, vel aliena a vitae eius genere aut infra dignitatem eius, ac nostram potius posita sint, quam longissime a se segreget: maxime quos in consuetudinem suam admittat, diligenter consideret nullosque omnino, nisi quos gravitatis, pietatis, integritatis aut excellentioris doctrinae laude commendatos comperit in familiaritatem recipiat, omni cura caveat, de iis autem ex Rescii sententia statuere, cuiuscum in aliis rebus omnibus iudicium eum sequi, tum maxime in iudicio de iis, quos consuetudini suae adhibere debeat, faciendo, ex eius arbitrio potissimum pendere volumus. Eadem iuventutis quoque, quam ei adiunximus, cura erit, ut cum illa omnia, quae a suae, suaeque familiae laudis ac dignitatis studio praestari debent, praestiterit, ea quoque cum morum gravitate atque modestia, tum pietate omnibus in rebus ita ei respondeat, itaque se gerat, ut et publice gentis Polonicae dignitatem apud externos, privatim decus quoque suae familiae tueatur; itaque diligenter in singulos ipse cumprimis Rescius intentus erit, ac si unus forte a via aberrarit, ne ad alios malum id serpat, omni studio, curaque providebit, in quem casum a consortio etiam eos segregandi demumque, si ipsi videbitur remittendi, cuius error alia ratione corrigi non possit, potestatem eo tribuimus. Iam vero ita rebus omnibus se comparabit, ut intra annum vertentem redire ad Nos possit. Quae omnia, si, ut gratia benevolentiaque nostra dignum eum existimemus voluerit, summo studio ac diligentia fratris nostri filius observabit.

734.

Kraków, 1583 szeptember 7.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Figyelmebe és támogatásába ajánlja unokaöccsét, Báthory András miechóvi prépostot, akit tanulmányai végett, de meg saját ügyeiben is Rómába küld.

Bibl. Univ. Warszawa. Codex 872 p. 56. Egykorú másolat.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater.

Post oscula pedum, etc. Cum mittendum hoc tempore ad S^{tem} V^{ram} existimarem Illustrem et Rev^{mum} Dominum Andream Bathori de Somlio, Illustris olim Andreae fratris filium, Praeposi-

tumque Miechoviensem vitae moribusque eius regendis Venerabilem Stanislaum Rescium Sanctae Poenitentiariae Apostolicae sigillatorem et secretarium meum praeficere volui, quod ut S^{ti}s V^{rae} iudicio inprimis comprobatum cognovissem, et occupationes hasce in fratrisque mei filii negotiis curandis non eius generis fore mihi persuaderem, ut ab eo sigillatoris munere, quo antea functus esset quamque in ea praestitisset diligentia, atque studio avocaturae eum essent. Hunc etsi propter et pristinam S^{ti}s V^{rae} et ex Rev^{mi} Domini nuntii Venerabilisque Patris Possevini sermone perspexi, pene singularem, eum minime commendatione mea egere existimo, ut tamen ad ea mea quoque causa cumulum aliquem adiiciat eodemque benignitatis vultu, quo discedentem a se dimisit, revertentem iam eum complectatur, etiam atque etiam S^{ti} V^{rae} supplico. Commendo me etc. Cracoviae, die 7. Septembris. Anno Millesimo quingentesimo octuagesimo tertio.

735.

Kraków, 1583 szeptember 7.

Báthory István király Aquaviva Claudio jezsuita generálisnak.

Támogatásába ajánlja Rómába induló unokaöccsét, Báthory András miechóvi prépostot.

Bibl. Univ. Warszawa. Codex 872 p. 58. Egykorú másolat.

Reverende sincere dilecte.

Multa fuerunt, quae huius consilii et cogitationis initium nobis attulerunt, ut fratris nostri filium, Ill^{mum} et Rev^{dum} Andream Bathori de Somlio etc in urbem ad S^{mum} Dominum N^{rum} mittendum hoc tempore existimarem, inprimis tamen, et illud quasi stimulus quidem accessit, quod omnino nobis persuadebamus futurum, ut in consuetudine Paternitatis V^{rae} et cui nunc illa praecesset sanctae Societatis Iesu, non doctior modo, verum etiam melior in dies fieret. Quare, ut eum in urbe commorantem, consilio suo caeterisque pietatis officiis studiose iuvare omnemque vicissim regiae benevolentiae propensionem, de qua copiosius idem hic fratris nostri filius coram Paternitatem V^{ram} confirmabit, expectare velit amanter ab ea postulamus. Datum Cracoviae, 7. Septembris. Anno 1583.

Megjegyzés. Unokaöccse érdekében István király egyidejűleg még sok más római papnak és előkelőségnek írt. Ezek közül felkutattuk és lemásoltuk az alábbiaknak írt leveleit: Boncampagni Fülöp, Gonzaga Scipio és Albano Jeromos bíborosok; Muretus Ursinus poenitentiarius, Crescentius Virgilius római patricius. De ezeket — bármily érdekesek — helyszűké miatt nem közölhetjük s újra besoroztuk Báthory András bíboros-fejedelem levelezésébe.

736.

Kraków, 1583 szeptember 7.

Báthory István király Borromeo Károly bíborosnak.

Figyelmébe ajánlja Rómába induló unokaöccsét, Báthory András miechóvi prépostot, aki menet meglátogatja, hogy szent tanításaiból okulhasson.

Muz. Czartoryski. Kraków. Ms. 90 p. 444. Egykorú másolat. Más példányáról kiadva Bolognetti levelezése II. köt. 529. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc.

Ill^{me} ac Rev^{me} in Christo Pater, amice noster charissime.

Quum mittamus nunc in urbem ad S^{mum} Dominum N^{rum} Ill^{um} principem Andream Bathori, Illustris quondam Andreae fratris nostri filium et Praepositum Miechoviensem, propter praeclarum non modo nostrum, verum totius christiani orbis de Paternitate V^{ra} iudicium, ut ad eam diverteret ex itinere, cumprimis ei mandavimus, non modo, ut eximiae eius S^{tis} et pietatis, quam clarissima omnium voce passim praedicari audimus, spectator esset, verum sanctissima etiam eius vita ac praeceptis, ad pietatis virtutisque studium, hac potissimum aetate confirmaretur. Id ut nostra etiam causa eo diligentius Paternitatem V^{ram} pro singulari sua humanitate atque benevolentia in Nos facturam minime dubitamus: ita amplissimum fructum peregrinationis huius cepisse eum arbitrabimur, si virtutis ac S^{tis} Paternitatis V^{rae} contemplatione tener animus eius inflammatus ita eam arripuerit, ut non modo, quod faciunt omnes, admiratus eam fuerit, verum ad imitationem etiam eius totum se composuerit. Quod si quid a nostra in Paternitatem V^{ram} benevolentia, de qua hunc fratris nostri filium prolixè ei polliceri iussimus proficisci possit, intelliget nihil ea promptius paratiusque se habere. Quam bene valere cupimus. Cracoviae, die 7. Septembris. Anno 1583.

737.

Kraków, 1583 szeptember 7.

Báthory István király a Rómában székelő bíborosoknak.

Figyelmökbe ajánlja Rómába induló unokaöccsét, Báthory András miechóvi prépostot.

Bibl. Univ. Warszawa. Codex 872 p. 56. Egykorú másolat.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc.

Ill^{me} et Rev^{me} in Christo Pater etc.

Mittimus ad S^{mum} Dominum N^{rum} Ill^{um} et Rev^{dum} Andream Bathori de Somlio etc cum ut hac potissimum aetate urbem videat, quam ea sit auctoritate, ut et exemplis et praeceptis, pieta-

tis, virtutis, sapientiae eum instruere tenerumque eius animum instruere possit, tum negotiorum quorundam nostrorum causa. Cum autem de Paternitate Vestra eiusque erga nos benevolentia optima, quaeque polliceamur, ut eum quoque nostro nomine inviserit benevolentiamque ac studium nostrum, nostris ei verbis deferret iussimus: Ab illa, ut hunc fratris nostri filium sua quoque benevolentia prosequatur, gratia auctoritate, consilio suo, si qua in re iis eguerit, eam tueatur amanter postulamus, omni vicissim benevolentia libenter ei responsuri. Ill^{mam} et Rev^{mam} Paternitatem V^{ram} bene valere cupimus. Cracoviae, 7. Septembris. Anno 1583.

738.

Kraków, 1583 szeptember 8.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Adjon hitelt unokaöccse, Báthory András miechóvi prépost előadásának, akit Rómába küld, hogy hódolatát neki bemutassa.

Bibl. Univ. Warszawa. Codex 872 p. 55. Egykorú más.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater.

Post oscula pedum, etc. Mittendum in urbem ad S^{tem} V^{ram} hoc tempore duxi Illustrem et Rev^{dum} Dominum Andream Bathori de Somlio, Ill^{mi} olim Andreae fratris mei filium Praepositumque Miechoviensem, quum ut meam erga S^{tem} V^{ram} atque Sanctam Sedem Apostolicam observantiam meis ei verbis testaretur, tum aliis quibusdam de rebus ad S^{tem} V^{ram} referret. Ei, ut in iis rebus, de quibus nostro nomine S^{ti} V^{rae} significabit fidem Sanctitas V^{ra} habeat eumque clementia, ac benignitate sua prosequatur S^{ti} V^{rae} supplico. Commendo me, etc. Cracoviae, 8. Septembris. Anno 1583.

739.

Kraków, 1583 szeptember 8.

Báthory István király Muret Márkus Antal írónak.

Figyelmebe ajánlja unokaöccsét, Báthory András prépostot, akit Rómába indít.

Mureti Orationes, epistolae et poemata, p. 733.

Stephanus Rex etc. Reverende, devote, dilecte, singularis doctrina atque eruditio Devotionis Vestrae a multis, humanitas eius atque erga subditos nostros studium a Venerabili etiam Stanislao Rescio Secretario nostro diligenter praedicata nobis sunt. Quae cum nos merito maximi faciamus, praetermittere nolimus, ut cum hoc tempore Illustrem et Reverendum Andream Bathori de Somlio, illustris olim Andreae fratris nostri filium, praepositumque Miechoviensem in Urbem ad S. D. N. mitteremus,

litteris hisce nostram erga Devotionem Vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram eam cognoscat Devotio Vestra, quam valere cupimus. Cracoviae, die VIII. Mensis Septembris. Anno Domini M. D. LXXX. III. Regni nostri octavo.

740.

Kraków, 1583 szeptember 13.

Báthory István király Apafi Gergely tanácsúrnak.

Válasz. Tekintettel a harinnai ellenmondásos beiktatás fontosságára, nem mentheti fel az alól, hogy arra feleljen.

Fiskális levéltár. Nagyszében. Gr. Kemény József másolata, Apparatus Epistolaris c. műve II. köt. 195. I. Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár.

Stephanus Rex etc. Magnifice, fidelis Nobis syncere dilecte. Salutem et gratiam Nostram Regiam. Meg erteotwk az Kegyelmed lewelet, de ha Kegyelmednek cziak notaba eseót emberrel volna dolga, helye volna a Kegyelmed kiwansaganak, myert hogy my az orzagnak közönseges wegezeset sem fel bontani, sem meg kyssebyteny nem akarywk. De ha, a ky ellene mondot a statutionak igassagat wely az harinnayak elewt az iozagban, myerthogy mynden iozag salvo iure alieno donaltatyk, Kegyelmedet meg nem menthettywk attul, hogy az contradictornak meg ne felellyen. Tarczia meg Isten Kegyelmedet. Datum in arce nostra Regia Craeoviensi, die 13. Septembris. Anno Domini 1583. Regni vero nostri anno octavo.

yngen az my az Notoriusokat nezy, aban kezd practicalni Kegyelmed aggia twttomra, es arra gondom lezen.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Magnifico Gregorio Apaffy de Abosfalwa, Consiliario Nostro. Fideli Nobis syncere dilecto.

741.

Kraków, 1583 szeptember 15.

Báthory István király Reszka Szaniszló dekánnak.

Rendeli, vegye be (pótlólag) Báthory András kíséretébe a leuelét felmutató Chotkiewicz Györgyöt.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 no. 15. Eredeti, a nagy állampecséttel lezárva.

Venerabilis devote nobis dilecte. Volumus, ut Generosus Georgius Chotkiewicz, qui has Devotioni Vrae literas reddet, in familiam et comitatum nepotis nostri cooptetur. Ea quidem lege, ut eandem cum caeteris disciplinam amplectatur. Sin id facere voluerit, omnino asciscendum non putamus. Bene valeat Devotio

Vestra. Datum Cracoviae die XV. mensis Septembris. Anno Domini M. D. LXXX. III. Regni nostri VIII.º

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Venerabili Stanislao Rescio Decano Varsoviensi, Secretario nostro, devote nobis dilecto.

[*Reszka rájegyzése:*] Redeat: Bononiae 13. Novembris 83.

742.

Kassa, 1583 szeptember 21.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Tegnap ért ide és már tárgyalt Berzeviczyvel meg a császári biztosokkal Nagybánya ügyében.

Arch. Vat. Roma, Reg. Bolognetti lev. II. köt. 576. l.

Regi scripsit se heri advenisse, cum itineris et aquarum difficultates me plus die detenuissent, et cum Berzevicio se egisse; commissarios Imperatoris de proventibus secum tractavisse, Regemque ad compositionem adhortari.

743.

Sandomierz, 1583 szeptember 26.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Válasz. Bármennyire fősvénykednek is a császári biztosok, ragaszkodik Nagybánya birtokához, kész lévén pénzt is adni reá, miután az hozzátartozó falvaival családjáé volt.

Arch. Vat. Roma, Kiadva Bolognetti lev. II. köt. 578. l.

Hac ipsa hora accepi litteras Paternitatis Tuae, in quibus prolixè admodum agit de Caesarianorum commissariorum efficacissimis (si simpliciter accipiantur) argumentis, quibus demonstrant non saltem aequivalentia esse, quae proponant, sed quae longo intervallo, nobilitate, proventibus, amoenitate, omnibus denique commodis superarent. Deberemus esse nimium prolixi, si ad singula capita responderemus. Id unum dixisse sat sit verba esse inania, quae aut in exaggerationem Nagibaniae, aut in derogationem Zathmarii ex praeceptis arithmetice colliguntur, quod ego probe ea noverim, nec plus auribus, quam oculis tribuere consueverim. . . . Sed fides est donum Dei, nec simplici persuasione opus habet apud dissitos lingua, moribus, consuetudine, proposito etc. Sed ad rem redibo. Quid est, quod Maiestas Caesarea Zathmar non reddit? Turcarum inquit vicinitas, defensio regni et ditiorum, quae Transsylvaniam respiciant. Magnifica haec sunt et omnium iudicio digna consideratione aestimantur. Cur villas non reddit Caesar? Sola avaritia in causa esse potest, quae fortassis in tantum principem minime caderet, si aliorum consilio, utinam non commodis plus nimis tribueret; etc.

744.

Kassa, 1583 október 20.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 306. l.

Kéri, üzettesse ki Kolozsvárról vagy egész Erdélyből azt a Németországból Kolozsvárra vetődött szász Jánost, aki magaviseletével közbotrányt okoz.

745.

Innsbruck, 1583 október 20.

Austriai András bíboros Báthory István királynak.

Átvette Báthory András prépost által átadott levelét. Mindent megtesz érdekében, bár sajnálja, hogy jelenleg nem lehet Rómában.

Muz. Czartoryski. Kraków. Codex 90 p. 495. Másolat.

Andreas Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis diaconus ab Austria etc. Ser^{mo} Stephano Regi Poloniae etc. Salutem et omne obsequium.

Accepi literas M^{tis} Vestrae, quas ad me dedit Ill^{mus} adolescens Andreas Bathori, M^{tis} V^{rae} consanguineus, quem vidi et amplexus sum libentissime agoque gratias M^{ti} V^{rae} quod mihi ita eum commendare voluerit, in quo agnosco benevolentiam et humanitatem tuam, cui me plurimum debere fateor taedetque me non parum, quod Romae hoc tempore non sim, ut operam studiumque meum pro voluntate navare ei possim; verum postquam praesens hoc facere nequeo, Episcopo Spirensi,¹ meo et Ser^{mi} patris mei oratori mandavi, ut ei in omnibus obsequium et operam meam praestet, quem nullatenus defuturum spero. Caeterum a M^{te} tua, ubicunque fuero, operam, studium voluntatemque meam desiderari nunquam permittam. Valeat Maiestas tua, quam Deus optimus maximus diu incolumem servet. Oeniponti, die 20. Octobris, anno Domini 1583.

M^{tis} V^{rae}

obsequentissimus

Andreas Cardinalis ab Austria mpr

¹ Speyeri püspök ekkor Eberhard von Dienheim.

746.

Brześć, 1583 október 27.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Ha másként nem lehet, belenyugszik abba, hogy a szatmári ügyben a tárgyalás meginduljon s a kívánt jószágokat mielőbb megkaphassa. De ha valamely nehézség támadna, új határidőre

beküldi Berzeuiczy kancellárt, kéri, sürgesse maga is a dolgot a császárnál.

Orsz. Itár Budapest. Acta publica 43 fasc. 6. sz. 60 drb. Egykorú hiv. kivonat. Teljes szövege más példányról kiadva Bolognetti lev. II. köt. 625—7. l.

Quod si videbitur commissariis, ut iam eas sortes villarum nobis Caesareae Mis nomine concedant, fiat in nomine Dei conclusio tractationis eius possessioque in bona omnia primo quoque tempore Berzeuicio per Caesareos commissarios detur. Si non habent eius rei potestatem, cum inde non tam remote absit Caesarea Maiestas si volent, facile habere poterunt, atque sine cunctatione possessionem tradere. Quod si aliqua mora ea in re intercederet, constituto breviori aliquo termino cum commissariis, quo id fieri deberet, scribimus Berzeuicio, ut ipse inde discedere possit, nos vero eo, ad capiendam possessionem aliquem alium mittemus. Si ex sententia hoc nostrum iam negotium conclusum fuerit, poterit demum Devotio tua cum Caesarea M^{te} agere, ut ad renovationem pactorum mutuos commissarios mittamus, vel etiam ipsi ea de causa oratorem nostrum ad Suam M^{tem} mittere poterimus.

747.

Brześć, 1583 november 3.

Báthory István király Reszka Szaniszló apátnak.

Szerezzen neki Várad erődtési munkálataihoz Olaszországban két jó építést.

Arch. Univ. Kraków. Epistolarium Bolognetti vol. II. p. 629.

Opus habemus ad corrigenda cassamatarum, ipsarumque munitionum in arce nostra Varadiensi vitia¹ insignibus architectis atque eiusmodi, qui non modo scientiam architecturae in scholis hauserint, *hanem akiknek a várépítésben kellő gyakorlatuk van s e téren valamit már felmutathatnak. Ezeknek egyenként évi 600 tallér fizetést biztosítunk, csak küldje őket mielőbb: hac omnino hieme, legalább egyet.*

Megjegyzés. Címzett a levél írásakor Milanóban tartózkodott, a király által Olaszországba küldött Báthory András kíséretében² s így azt csupán Rómában kapta meg, ahová a hónap utolsó napjára érkeztek meg.

¹ A várban tapasztalt hiányokra egy korábbi olasz mérnök figyelmeztette a királyt október közepén; azért sietett intézkedni a dologban. (Bolognetti nuncius 1583 október 20-i jelentésében, műve II. köt. 619. l.)

² Milanói tartózkodásuk s az ifjú hercegnek Borromeo Károly bíboros által való fényes fogadtatása részleteiről Reszka bőven beszámolt a királynak. (Ugyanott, a 673—4. lapon.)

748.

Brześć, 1583 november 4.

Báthory István király Rudolf császár- királynak.

Miután a váradi vár javításra szorult, kéri, küldje be oda Baldigara Oktáv építész, hogy az ottani teendőket megszemlélje és elvégezze.

Staatsarchiv. Wien. Polen. Fasc. 19. A király kis nyolcszögű gyűrűpecsétjével lezárva.

SER^{mo} et Excellentissimo Principi Domino RVDOLPHO, Divina favente clementia Electo Romanorum Imperatori Semper Augusto ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Regi, Infanti Hispaniarum, Archiduci Austriae, Duci Burgundiae, Styriae, Carynthiae, Carniolae, Wirthembergae, et Marchioni Moraviae, Comiti Tyrolis etc. Domino amico et vicino nostro carissimo. STEPHANVS Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masouiae, Samogitiae, Liuoniae, Podlachiae, Kiioniae, Volhiniae, Podoliae etc. Princeps Transsylvaniae. Salutem et mutui amoris incrementum. SER^{me} et Excellentissime Princeps, Domine amice et vicine noster carissime. Aliquot iam annis ad Arcem nostram Varadiensem muniendam incumbimus; in eamque rem magnos sumptus fecimus. Cum autem post nostrum e Transsylvania discessum multa praeter artem et ordinem muniendique normam ibi exstructa esse intelligamus eaque corrigi necesse sit, petendum a M^{te} V^{ra} duximus, ut quem habet, nobilem Architectum Baldigaram¹ cum bona venia Varadinum proficisci permittat ibique per aliquod tempus commorari, ut quae in propugnaculis caeterisque munitionibus sint vitia animadvertere, et quo pacto e sententia illius corrigi debeant nobis significare possit. Pergratum id nobis a M^{te} V^{ra} acciderit. Et libenter vicissim cum usus tulerit M^{ti} V^{rae} gratificabimur. Quam bene diuque valere exoptamus. Datae Brestiae die IIII. mensis Nouembris. Anno Domini M. D. LXXX. III. Regni nostri VIII.°

Stephanus Rex ppr

Külcíme azonos a levél élén közölt címzéssel.

¹ Baldigara Oktáv olasz hadi mérnök, aki már 1564-ben Szatmár vára megerősítésén dolgozott. Váradi munkásságáról már Szamosközy is megemlékezik (műve II. köt. 168. lapján, bár neve tévesen Baldagarának szedve) ekként: Varadinum novissime ab Octavio Baldigara, Caesareo architecto, Stephani Poloniae Regis studio ad eam normam est redacta, ut ad omnes casus pene inexpugnabilis fieret, et quod a natura non haberet, ab opere et industria acquireret munimentum.

Megjegyzés. A földrajzi helyzeténél fogva Erdély bástyájául szolgáló középkori váradi vár erődítési munkálatai állandóan foglalkoztatták az erdélyieket. Így már Izabella királyné korában, mikor a várat héthónapi ostrom után (1557 tavaszán), a császáriaktól elfoglalták. Fia alatt is állandóan folyt a vár javíthatása, mikor pedig Báthory István jutott trónra, azt határozták a kolozsvári őszi országgyűlésen, hogy 1572 tavaszától kezdve azok a székelyek, akik a levert lázadásban résztvettek, kegyelem folytán tavasztól őszig (Gergelynapjától Szent Mártonnapig) dolgozzanak a váron penitencia fejében.¹ Ez nagy költséget igényelt s ezért a rákövetkezett téli országgyűlésen kapuszámszerint 50 pénzt szavaztak meg reá; amellet, hogy a kőhordástól az urak se tartóztassák meg magukat, még a magyarországiak sem, miként annak előtte a védekezés idején volt s a szegény népet se terheljék sok felesleges fuvarral.² A költségek fedezésére 1574 tavaszán a rendek újra megszavazták a portánkénti 50 denárt, szigorúan meghagyván, hogy azt mindenki pontosan befizesse a kincstárba.³ A várépítés azonban így sem haladt úgy, amint kellett volna s ezért a fejedelem (1575 tavaszán) kénytelen volt megelégedni avval a szerényebb megoldással, hogy egyelőre palánkkal vegyék körül a romladozó várfalakat. Ennek anyagát az országgyűlési végzés értelmében a váradi nemes és szolgáló emberek adták össze, mindegyik két-két palánkot, míg a vidéki nemes urak egy-egy szál palánkot tartoztak adni és beépíteni a várba.⁴

Baldigara szaktudására egyébként a rákövetkező évben is szükség volt Váradon, ahol mikor az építkezést befejezte, az Erdélyi hármastanács tisztességes ajándékkal is meglepte, amely állott egy háromszáz aranyat nyomó aranyláncból, ötszáz forintból, egy száz forint érő lóból, egy kupából meg negyven nyestbőrből.⁵

749.

Milano, 1583 november 6.

Reszka Szaniszló apát Báthory István királynak.

Jelenti, hogy Borromeo Károly bíboros kitüntetően fogadta Báthory András prépostot, úgy hogy csak négy nap múlva engedte tovább utazni.

Arch. Vat. Roma. Bolognetti lev. II. köt. 673—4. l.

Postridie Mediolanum versus contendimus, ubi ... cum autem XI/22 dies animarum esset, nec posset ab officiis divinis Ill^{mus} D. Borromeus abesse, vicarium suum cum reliqua nobilium aula obviam ire iussit, ut Ill^{num} Dominum in aedes archiepiscopi deducerent.

¹ Az 1571 december 1-én zárult országgyűlés 29-ik végzése alapján; Erd. org. gyűl. Emlékek II. köt. 504. l.

² A kolozsvári országgyűlés 4. végzésében; ugyanott az 533. lapon.

³ Az ugyancsak Kolozsvárt tartott 1574-i tavaszi részleges országgyűlés 2. végzésében; ugyanott, az 548. lapon.

⁴ A segesvári 1575 tavaszi, ugyancsak partiális gyűlés 8. végzése szerint; ugyanott, az 556. lapon.

⁵ A praesesek 1584 december 14-i leveléből; Documente-kiadványom II. köt. 322. l.

Ipse vero Ill^{mum} Dominum Andream venientem humanissime accepit, publice cum eo coenam sumpsit, ieiunii soliti asperitatem relaxavit, carne et vino usus est, nec ullum grati hospitis et hospitalitatis munus praetermisit. Praecipua civitatis Mediolanensis opera, ecclesias, monasteria, hospitalia cum Illmo Domino Andrea visitavit, ad plerosque etiam egenos et infirmos in privatis aedibus decumbentes accessit; in aliquot adolescentum collegiis et seminariis prandium apposuit... Quidquid autem temporis ab istius generis occupationibus reliquum esse poterat, id laudatissimus ille Cardinalis in privatis colloquiis, omnibus remotis arbitris consumebat, in quibus Ill^{mum} Dominum in studium ecclesiasticae vitae magis atque magis inflammabat, ut nil amori divino, nil caritatis et pietatis operibus anteponendum putaret... *Tájékoztatta a római Curia dolgairól is.* Haec et alias eius generis multa cum per tres dies paterno plane animo proponeret, aegre tandem quarto demum die passus est a se discedere; etc.

750.

Brześć, 1583 november 8.

Báthory István király Campani J. Pál lengyelországi jezsuita provinciálisnak.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. I. köt. 307—8. l.

Erdélybe indulása alkalmából utasításokat ad neki, hogy miféle fontos dolgokra vigyázzon a kolozsvári jezsuita kollégium újjászervezése, illetve fejlesztése közben.

751.

[Brześć, 1583 november 10.]

Báthory István király szabadutazási rendelete az Erdélybe induló jezsuita-atyák érdekében.

Commissio Stephani Bathori regis de honorifice excipiendis Rectore Collegii Societatis Iesu Claudiopolitani et sociis eius in Transilvaniam profecturis.

Gyulafehérvári kápt. Itár. Eredetijének regesztája Beke: Címjegyzék 52. l.

Megjegyzés. Az erdélyi jezsuiták felrissülése és számuk bővítése végett István király 1583 végén a lengyel tartományfőnököt, Campani János Pál atyát küldte be néhány olasz és lengyel társa kíséretében. December 1-én érték Magyarország határára s a nehéz téli időben lassan haladván, három teljes hét telt bele, amíg Szilágysomlyóra juthattak, ahol karácsony ünnepét már az újnaptár szerint tartották meg, hogy továbbmenve Kolozsváron elhelyezkedjenek s onnan az új rektor bemutatkozása végett az újév elején a gyulafehérvári udvarba ellátogathasson.¹

¹ Bővebben ír újjukról Capece Ferrante páter meg maga Campani rektor is; Fontes Rerum Trans. II. köt. 29—41. l.

752.

Parma, 1583 november 11.

Farnese Ottavio herceg Báthory István királynak.

Köszöni Báthory András által vett levelét és hűségét ajánlva, biztosítja, hogy Rómában is tehetsége szerint támogatja.

Muz. Czartoryski. Kraków. Ms. 90 p. 631. Egykorú más.

Sacra Maiestas. Quas ad me Maiestas V^{ra} humanissime non gravata est dare literas, et quae mihi coram verbis Ill^{mus} itemque Excellentissimus princeps Andreas exposuit, ad eam, quae in M^{tem} V^{ram} veneratione feror, et ad perpetuum studium, quo ad omnia eius mandata praesto esse afficiebar, non parum accessio- nis fecerunt, pro quo M^{ti} V^{rae} ita ut par est, gratias ago, neque alienum esse existimavi, quae Illmo principi Andreae coram verbis sollicitus fui, me scilicet non solum fortunis omnibus, sed etiam vita ipsa promptum paratumque fore in omnibus, quae M^{tem} V^{ram} velle intellexero eadem, his etiam literis mandare illudque unum adiungere, me praecipuo quasi vinculo obstringi, ut vires et fortunas meas alacri animo pro eadem M^{te} V^{ra} libentissime per- fundam. Nam cum totus a Sancta Sede Apostolica pendeam, qui est, quod me a perpetua et constanti observantia regis abducere possit, qui pietatis et christianae religionis plenus eiusdem sedis munitissimum propugnaculum existimatur. Caeterum Ill^{mi} et Exc^{mi} principi Andreae, M^{tis} V^{rae} nepoti fortunas omnes rem propinquos non hic Parmaviae solum, sed etiam Romae detuli eritque mihi rerum omnium gratissimum, si hīs ita utetur, ut si res suae essent. Interim humiliter M^{tis} V^{rae} manibus osculum praebens. Deum optimum maximum rogo, ut eandem M^{tem} V^{ram} diu incolumem tueatur eiusdemque ditiones amplificando conservet. Parmaviae, vigesima prima Calendas Decembris Millesimo quingentesimo octuagesimo tertio.

M^{tis} V^{rae} humillimus servus

Octavius Dux mpr

753.

Brześć, 1583 november 18.

Báthory István király Reszka Szaniszló dékának.

Rendeli, hogy a Szentatyához írt mellékelt levelét sietve adja át s a benne tárgyalt ügyet sürgősen intéztesse el.

Bibl. Univ. Kraków. Codex 1136 p. 3. Eredeti, a király nyolcszögű címeres gyűrűpecsétjével lezárva. Bolognetti levelezése II. köt. 659. l.

Stephanus Rex etc. Venerabilis devote nobis dilecte.

Quas Nepoti scriptas a nobis ad Summum Pontificem literas misimus, eae ut primo quoque tempore Suae Sanctitati offerri, et

de quo scribimus negotium celeriter expediri possit, omni opera, studio et diligentia cum Nepote nostro Devotio Tua elaboret. Quae autem et qualis res sit, de qua ad S^{mm} D. N^{rum} scribimus, ex misso a nobis Nepoti nostro, harum literarum exemplo Devotio Tua intelliget. Bene valeat. Datum Brestiae, die XVIII Mensis Novembris, Anno Domini M^o D^o LXXXIII.º Regni vero nostri octavo.

Stephanus Rex ppr

[*Reszka rájegyzése:*] Ser. Rex Brzeste: 18 Novembris 83. De Collegio Brzestensi. Red: 20 Jan. 84. Ex posta Veneta.

754.

Roma, 1583 december 4.

Gonzaga Vince bíboros Báthory István királynak.

Köszönettel vette Báthory András által küldött levelét. Az ifjú herceget mindenki kedveli tanultságáért és jó magaviseletéért s ami tőle telhetik mindent megtesz érdekében.

Muz. Czartoryski. Kraków. Ms. 90 p. 575. Egykorú más.

Serenissime Rex. Declaraverat sane iam pridem tam perspicuo Regia Maiestas V^{ra} singulare studium erga S^{mm} Do. N^{rum} Sanctamque hanc Sedem propensionem, atque pietatem, ut nulla amplius testificatione opus esse videtur. Illius tamen, quod proxime cepit consilium Ill^{mi} et R^{mi} Domini Andreae Bathori ad urbem mittendi, ita cunctis probatum gratumque fuit, ut nihil profecto hoc tempore gratius accidere possit. Cum praesertim in eo non minus generis nobilitas, morum comitas, sermonisque lenitas pari iuncta gravitate, quam reliquae virtutes Principe vero digna eluceant, ac propterea non modo idem S^{mus} Do. Noster benigne paterneque eum excepit indiesque cariorem habet, sed et caeteri huius imprimis etiam purpurati ordinis partes eum magnifice amant magnique faciunt. In hac omnium gratulatione humanissimae mihi M^{tis} V^{rae} literae, quas ipse reddidit, eo iucundiores fuerunt, quo me propter virium mearum imbecillitatem, nullaque in eam vel merita, vel officia insignia hac Regiae magnitudinis ac benignitatis significatione indignum censebam. Ego vero non parum meo desim officio, nisi vel hoc nomine plurimum me M^{tis} V^{rae} debere fatear idque in summi beneficii loco ponam. Quare maximas ipsi de optima in me voluntate gratias ago eumque certiore facio, me quidem Illmo Nepoti suo omne meum studium, omnem operam ei quicquid unquam ex me proficisci poterit, etiam pro veteris

familiae meae in istius Nobilissimi regni Reges observantia amantissime detuli sic libentissime praestaturum, curaturumque, ut si minus ceteris rebus, quam summa certe erga ipsum benevolentia perpetuoque erga M^{tem} V^{ram} obsequio officio cumulate respondemus. Deus optimus maximus M^{tem} V^{ram} diu incolumem servet. Romae, quarta Decembris. Millesimo Quingentesimo Octuagesimo Tertio.

M^{tis} V^{rae} humillimus servus

Vincentius Cardinalis Gonzaga mpr

Megjegyzés. Báthory András prépost római fogadtatásáról mások is elragadtatással írtak István királynak az 1583 december 8—17 közti időben. E levelek közül az alábbiakét gyűjtöttem össze évek folyamán: Montealto Felix, Caraffa András, Cesio, Sabello, Serbel János Antal, Commendone János Ferenc, Boncompagni Fülöp, Gonzaga Scipio, Albano Jeromos, Guastavillani Fülöp és Gambera bíborosok. De helyszűke miatt ezeket se vehettem fel kiadványomba.

Rómába érkezésük és fogadtatásuk részleteiről Rescius is sietett tájékoztatni István királyt, megjelentvén, hogy Báthory András a bíborosok üdvözlése után: in Pontificis Gregorii XIII conclave ingressus, pedes illius osculatus est, verbis M^{tis} V^{rae} salutavit; habere se mandata M^{tis} V^{rae} dixit, quae exponere paratus esset, quandocumque Suae Sanctitati videretur.¹

¹ Kiadva (a levél kelte mellőzésével) Bolognetti levelezése II. köt. 686. l.

755.

Praha, 1583 december 9.

Rudolf császár-király Báthory István királynak.

Válasz. Kívánságát készséggel teljesítőén, megbízta Baldigara mérnököt, hogy Váradra menjen és erődítésének hiányait megvizsgálva, kijavításuk iránt intézkedjen és két hónap múlva hozzá visszatérjen.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Bolognetti levelezése II. köt. 619. l.

Praefato architecto nostro id negotii dabimus, ut Varadini adsit, inspectisque eius propugnaculis et munitioibus, tapasztalatairól Serenitati Vestrae jelentést tegyen ita, ut post duos menses, quos istic commorari poterit, redeat, a szükséges erődítési munkálatok elvégzését ottani építőmesterekre bízván.

756.

Kassa, 1583 december 10.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Jelentés a császári biztosokkal a szatmári ügyben folytatott tárgyalásairól. Berzeviczy Márton továbbra is itt marad, várva a császár válaszát. Az ügynek különben három nehézsége van.

A békés nyugalmat zavarják a naponta tapasztalt társadalmi és vallási elfajulások is, hisz minap zsoldosztás után a király részeg magyar katonái egy disznót kereszteltek meg borral csapongó mulatozásukban, Erdélyben meg a háromságtagadó ariánusok okoznak közbotrányt, így nemrég Kolozsvárt, Blandrata orvos és társai szemeláttára. Még szerencse, hogy Campani erdélyi provinciális tíz új jezsuitát vihett be Kolozsára, akik az épülő semináriumban fognak hasznosan működni; csak aztán Sombory László tanácsúr is pontosan egyenlítse ki az intézet évdíját.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Bolognetti lev. II. köt. 706—710. l.

Quod Regiae M^{ti} V^{rae} nem írtunk és most sem írhatunk, in causa fuit et adhuc est exspectatio Caesarei responsi, quod tamen iis rationibus et litteris ursi, quas Mag^{cus} D. Berzevicus V^{rae} Regiae M^{ti} mittet. *Az ügy nyugodt elintézésének három okát részletesen előadom.* Accedit autem, Serenissime Rex, ad haec incommoda, gravissimum illud omnium, quod Ungariam indignissimam video pacis et mutuae inter utriusque Maiestates amicitiae. Nam eo ventum est, ut hisce diebus cum Caesaris milites stipendia sua accepissent, Ungari, tibicine pedibus in dolio vini manente ac paeana suum ad ebrietates et scommata insonante, porcum in medio statuerint, eumque vino baptizarint in contemptum christianae religionis; nimirum ista docuere Calviniani sacramenta negantes aliquid habere virtutis. *Hasonló bajok vannak Erdélyben is. Ezért ajánlom,* ut apostata ille quondam e nostris, de quo V^{ra} Maiestas benigne pollicita est¹ ex Transylvania eiiciatur. Nam haereticas assequeretur. Dum cuinam haeresi adhaereret, deliberabat. Hoc nisi assequor, intelligit Regia Maiestas Vestra, quid quos Provincialis noster² eo adduxit, spero plus Transylvaniae. Cum autem et ipse sexcentos alios aureos illuc ab eius pro seminario miserim, ac D. Somborius³ sex mensium solutionem pro ratione incepti seminarii debuisset, certe expediret, ut quemadmodum una incepimus, ita ille pro sua parte progrediretur. Nec mihi id minimi momenti esset ad alia illa procuranda, quae V^{ra} Regia Maiestas mihi Cracovia discedens mandavit, quae certe non obliviscor; etc.

¹ Szász János esetéről Possevino először 1583 október 19-i levelében tett jelentést a királynak e szavakkal: Accidit item Claudiopoli, ut quidam e Germania Ioannes Saxo, qui aliquandiu se finxit unum e nostris, in haereticorum castra confugerit. (Bolognetti levelezése II. köt. 616. l.)

² P. Campani János Pál, egyben a kolozsvári collegium vezetője.

³ Sombory László, a hármastanács egyik tagja.

757.

Roma, 1583 december 15.

Brutus János Mihály történetíró Báthory István királynak.

Nagy megtiszteltetésnek vette Reszka Szaniszló által küldött levelét. Örömmel látta és üdvözölte unokaöccsét, Báthory Andrászt. Háláját fejezi ki a király iránt azokkal együtt, akik tőle függenek. Unokaöccsét már csak ezért is mindenben kész támogatni.

Muz. Czartoryski. Kraków. Codex 91 p. 5. Másolat.

Sacra Regia Maiestas. Quod vix aut ne vix quidem ausus essem sperare, ut Sacrae Regiae M^{ti} V^{rae} notus essem, id mirifico secretarii Rescii, optimi et eruditissimi viri erga me studio tua, Ser^{me} Rex incredibili ac pene divina benignitate insperata mihi contigit, atque ita contigit, ut et literis humanissime scriptis me honestandum aditumque mihi ad Ill^{mi} omnibusque et animi, et corporis ornamentis florentissimi Principis Sacrae Regiae M^{tis} tuae ex fratre nepotis familiaritatem patefacienda putarit. Vere tu magnus es Rex, cuius animus longe maior est, amplitudine opum atque regnorum tuorum, neque altitudo fortunae officit mentis tuae hominibus, quominus humiles quoque ac tenues homines respicias, respicias dico, imo amandos, fovendos et ornandos suspicias. Equidem quando me iam pridem summae isti ac singulari virtuti Sacrae M^{tis} tuae totum addixi ac dicavi, idque publicis scriptis sum testatus, neque aliud nunc suppetit, quo erga tuam insignem humanitatem gratum me ostendam; primo perpetuo Deum obsecro, ut Sacrae M^{ti} Tuae, regnis tuis, quae imperio tuo maxime florent, ecclesiae suae sanctae, quam ardenti studio defendis, nobis, qui de te pendemus, diu incolumem tueatur omniaque tua consilia, quae pietatis et sapientiae sunt plenissima omnesque actiones, quas semper ad reipublicae utilitatem refers, secundet, denique quaecunque a me, devotissimi clientis officia proficisci poterunt, ea honoratissimo fratris tui filio superata erunt, ut nihil iam suum esse intelligat, quam me, ac tamen cum omnia, quaecunque potero, praestitero praeclare benignitati Sacrae Regiae M^{tis} tuae satis opinor faciam, equidem et officio, et desiderio, atque egregi nepotis tui dignitati praecellentique virtuti, quae omnes bonos trahit ad amorem et admirationem sui, ne minima quidem ex parte satisfaciam. Praestantem istam et fortitudine, et fide dexteram tuam ad pedes Sacrae Regiae M^{ti} tuae abiectus osculor, eique me humillime commendo. Romae. Decima octava Calendas Ianuarii. Anno millesimo quingentesimo octuagesimo quarto.

Sacrae Regiae Maiestatis Vestrae

humillimus et devotus servus

Flaminius Nobilius mpr

Megjegyzés. Brutus, Magyarország története befejezése után István király engedélyével, sőt lehet, egyenes biztatására ment le rövid időre Rómába, könyvtári tanulmányai végett. De (mint egykori vallási üldözött) óvatosságból élt ott fenti felvett álnevén. Ezt nyomatta római kiadványai címlapjára is, bár csupán egyet ismerünk belőlük: a Báthory István király oroszok elleni háborújáról szóló leírást, benne híres edictumával, amelyhez egyúttal Gyulai Pál előző évi hasonló tárgyú ismeretetését csatolta.¹

758.

Kassa, 1583 december 29.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Az újnaptár bevezetésének ügye Erdélyben. A királyhoz intézett hamis jelentések ellenében méltatlannak tartja a védekezést, hiszen köztudomású, mennyi anyagi és személyi áldozatot hozott az erdélyi rendházak érdekében. Kéri a királyt, hogy a hamis, jezsuita-ellenes hírek szerzőjét, a rendből kivált tagot, fejedelmi hatalmával Erdélyből utasítsa ki. Minthogy a mostani kolozsvári szeminárium szűk, kéri, adassa át az ariánusok kezén lévő egykori óvári domonkos kolostort a jezsuita atyáknak.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Opp. N. N. 529 p. 358—360. Conceptus.

Iam vero, quae de Calendario in Transylvania admittendo. V^{ra} Regia Maiestas mihi pollicita est serio se curaturam, summas et immortales habeo gratias.

De apostata illo nostro, quae sibi scripta fuerant, iam potuit cognoscere fuisse non vera. Et certe, Ser^{me} Rex, cogor hic aliquid addere, quod alioquin tacuissem. Vidi ego in Transylvania scripsereque postea alii mihi saepe multa, quae cum V^{ra} Regia M^{te} erant conferenda. Sed, ut potius laboribus ipsis, operariis de Societate libris imprimendis ac insigni pecuniae summa mihi putabam religionis negotium promovendum, ita mitiores saltem futuros ipsis beneficiis eos sperabam fore, quos Regia Maiestas V^{ra} ei administrationi praefecit, verum hactenus frustratus sum spe. In negotio apostatae, quantum ab iis dissimulatum sit, quoties oppositum decretum illud (non Apostolicum) ut quisquam impune quascunque etiam contra Christum blasphemias sequatur et propaget; quot technis et adeo illatis necibus deterriti non ita multos ante menses sint catholici; quot denique cuniculi acti, ut tum per apostatam, tum per alios collegium et seminarium everterentur, plurimam et verissimam dicere, V^{rae} Regiae M^{ti} possem. Sed cum inter consiliarios nemo sit, qui fidem catholicam tueatur, ipsique coniurarint adversus Ecclesiam Dei, quid iis faciam?

¹ Brutus (Flaminius) e felette ritka római kiadványának egyetlen hazai példánya Apponyi könyvtárában; ismertette a Hungarica 496. sz. a.

Seminarium allata pecunia institui, operarios Roma procuravi insigniores; quatuor fabri murarii statim sunt missi. Mille florenos alios ab eius Beatitudine acceptis his mensibus, quibus hic maneo, misi, domuncula, cum essem Claudiopoli, vix extorta et paucis capiendis apta necessarium fuit, ut instauraretur; cum omnes ad mortem alumni ex ruinoso et terreno aedificio decubuissent, alii abivissent. Duodecim, quos consilarii promiserant, nunquam dati. Aliis patebant fores; misi in Russiam, ut inde aliqui in Transylvaniam mitterentur, quorum loco Transylvani (ne ab haereticis vexarentur) ablegarentur ad tempus ad alia seminaria Pontificia, sicut et hinc alios ad eadem seminaria mitti curo.¹ Iussi denique, ut quaecunque pecunia superesset (nam totius usque ad minimum quadrantem reddi semper ratio, nec obulus in collegium debebit unquam impendi) ex eadem vel domus, vel hortus aliquis emeretur, interim non diffidens me alia consecuturum (si serio adiuver,) quae perpetuae firmitati seminarii et aliarum rerum sint futura. Et tamen ex literis V^{rae} Regiae Mis intelligo secus sibi rem fuisse scriptam? Cum hoc unum, de quo ipsa humillime rogo, si scribi iusserit, ut omnino cooptentur multo plures in idem seminarium idonei et secundum seminarii leges, quas reliqui ipsis consilariis, nihil mihi possit esse optatius.

Quid autem de apostata sit factum, intelliget Regia Maiestas V^{ra} ex iis literis, quas ad Patrem Laternam² mitto scriptas mihi a Claudiopolitano Rectore. Quare, si iusserit Regia Maiestas V^{ra} eum expelli ex Transylvania, fieret, quod unicuique concedendum esset vel minimo Domino, cui sit ius erga subditos suos. Et illo voto, promissis, pecunia in illum aliquot annos a Societate expensa, prorsus iuris est nostri. Caeteri principes sartum nobis ius et tectum servant. Sic apostatam alterum Archidux Carolus ex Stiria et Carinthia et ex Austria ablegavit et in exilium misit; etc.

Datum Cassoviae, 29. Decembris 1583.

P. S. Serenissime Rex. Quando post paucos menses annus absolvetur conductionis domus Seminarii, quae et in parvo loco et malo sita est, nec unquam ibi, quod optat Regia Maiestas sperare possimus, oro dispiciat Regia Maiestas, num monasterium illud Dominicanorum, in quo Ariani suam scholam instituerunt, eidem seminario posset attribui. Quod si faex illa non putaretur omnino eiicienda, domuncula seminarii satis pro illis capax tra-

¹ Ezt a bekezdést idéig kiadtam (más példányról) a Fontes Rerum Trans. I. köl. 308. l.

² Laterna Márton kiváló jezsuita, Báthory István király gyóntatója.

deretur. Nihil vero Societati petitur, sed Transylvanis et Christo, cui illa omnia dudum dicata fuere. Nec quisquam in eo obtendere ius potest; maximaque ex parte id vacuum est, et ruinam minatur. Cives ipsi quidem hoc nobis persuaserunt. Adest ibi Provincialis noster et optimus alter Rector. Hoc praesidio M^{tis} Regiae fulta religio, maius praesidium Transylvaniae demerebitur a Deo.³

759.

[Iasi, 1583 december hó.]

Sánta Péter vajda Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Documente II. köt. 295—6. l.

Imperator Turcorum castra movet... et hauriendae pacis causa ad te, inclitum Regem, mittit Ahmet chaussium... et thesaurum Iancolae in regnum tuum imperatum efflagitet; etc. Erre kívántam figyelmét előre felhívni.

760.

1583.

Báthory István király Balogh Jánosnak.

Idézve Irinyi: Az Irinyi család levéltára 60. sz.

Tárgya és tartalma teljesen ismeretlen.

761.

Róma, 1584 január 1.

Deza P. bíboros Báthory István királynak.

Köszöni Báthory András által kapott levelét. Nagy örömmel fogadta az ifjút, kinek (a Consistoriumban tartott) beszéde általános örömet okozott. Őt mindenki szereti és érdekében mindent megtesz. István királyt levélíró igen nagyrabecsüli, kívált amióta tudja, hogy ura: II. Fülöp spanyol királynak is barátja.

Muz. Czartoryski. Kraków. Codex 91 p. l. Egykorú más.

Ser^{me} Rex ac Domine observandissime, M^{tis} tuae literas mihi reddidit Ill^{mus} dominus Andreas Bathori de Somlio, quarum lectione simul ac diserta, et prudenti eius oratione valde sum delectatus, et pro mea erga M^{tem} V^{ram} benevolentia et animi propensione sapiens tuum consilium eius in hanc curiam mittendi non potui non vehementer laudare, quam suae nationi, patriae generi atque adeo Ecclesiae magno decori ornamento et praesidio futurum aliquando auguramur. Hoc sane primo in hanc urbem ingressu Suae S^{ti} et universo Sancto Collegio nostro gratissimus accidit omniumque oculos in se convertit, ut omnem sibi amorem

³ Ez az utóirat is megjelent a fentebb idézett hely 309. lapján, benne a faex (salak) szó tévesen így írva: lex.

concordavit. Ego vero me sponte, et M^{ti} tuae monita polliceor, me illi gratia, opere, consilio et auctoritate, si qua in me sunt nunquam defuturum. Tibi autem Ser^{mus} Rex, cui ob summam amicitiam, quae tibi cum Philippo Hispaniarum rege catholico, domino meo multos iam annos intercedit, tum ob eximiam tuam pietatem ac eruditionem iam diu valde sum deditus, ita mea studia officiaque omnia defero, ut persuasum tibi velim esse, me nemini eorum, qui te observant et colunt, magnam esse concessurum, de ea semper libentissime facturum, quae honori tibi atque ornameto futuro intellexero. Quod ego, cum usus venerit, re magis quam verbis praestabo. Deus optimus maximus te sospitem servet, quam diutissime egregiosque tuos conatus fortunet ac provehat. Kalendas Januarii. Millesimo quingentesimo octuagesimo quarto, Romae.

Tuae Maiestatis servus

P. Cardinalis Deza mpr.

Megjegyzés. Báthory András római bemutatkozásával kapcsolatos hasonló tartalmú, István királyhoz írt római levelet másoltam még (az 1584 január 3—5. közti időből) Caraffa András és Claudius bíborosoktól.

762.

Grodno, 1584 január 6.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Arról a bizonyos szászról, kinek kiűzetését kívánja, csak annyit tudott meg, hogy a kolozsvári „eretnek“ iskolában Aristoteles műveit magyarázza. Nem is apostatált s így kíméletesen kell vele bánni. A monostort nem veheti el a szeminárium részére. Egyébként a szemináriumba nem óhajt ruténeket felvételni.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Opp. N. N. 330 p. 9. Cópia R. D. Szittyay.

Illum Saxonem, de quo iterum ad nos Reverentia V^{ra} scribit, an Societatem tantum deseruerit aut etiam fidem, nihil dum certi scimus, neque enim responsum ad literas nostras ex Transylvania habemus, quod si a fide defecerit, nullatenus ipsum Claudiopoli subsistere faciemus. Nihil etiam tale quid ex homine verace, bono et catholico Christophoro Kereszturi, cum nos interea convenerat, intelleximus. Nisi forte postea aliquid acciderit aliud.

Ex illis literis a Patre Jacobo Vangrovicensi ad Reverentiam V^{ram} scriptis, quarum in epistola ad nos sua Reverentia V^{ra} mentionem fecit, nihil aliud cognoscere potuimus, quam, quod in schola haeretica *Organum* Aristotelis legat. Non vero perscriptum ibi apparet apostatasse eundem. Censeremus itaque lenius

cum ipso esse agendum, ne desperatio, quae iuxta vulgare proverbium facit monachum, ipsum prorsus efficiat haeticum.

De necibus et terriculamentis aliquorum catholicorum nihil etiam inde audivimus. Si quid patraretur eiusmodi, cum non tales ibi habentur consiliarii, qui coërceri non possint, facile ei rei remedium adhiberi poterit.

Quod attinet monasterium in usum seminarii conferendum, res equidem pia, neque tamen hoc rerum statu tentanda propter multa evitanda scandala malevolentium. Satius erit interim capaciorem conducere, aut etiam emere domum. Domus illa, miramur, cur adeo fuerit incommoda, ut non saltem morbos, sed et mortes causata sit; ut ut res se habeat, scimus alios vociferari, non ex incommoditate habitationis, sed ex tenuitate et inusitata victus ratione extinctos esse. Non placet nobis, ut in illud seminarium Rutheni introducantur. Res erit odiosa sane, ut ibi peregrini ponantur pro indigenis, in quorum usum illud seminarium institutum sit, nisi id parce fiat et citra indigenorum incommoditatem; etc.

763.

Grodno, 1584 január 7.

Báthory István király Thiliczki Péter titkárnak.

Miután unokaöccse, Báthory András miechóvi prépost egyházi pályára szánta magát és a király tudomása szerint Kromer Márton vármiai püspök előrehaladt korú, megbízza a titkárt, keresse fel a nevezett püspök káptalanját és előadoán kívánságát, nyerje meg annak, hogy a kegyes lelkű ifjút a püspök koadjutorává fogadják.

Staatsarchiv. Königsberg. C. I. a. Martin Cromer.

Cum Illustris ac Reverendus dominus Andreas Báthory, praepositus Miechoviensis, fratris nostri filius, pio et sancto proposito se divinis servitiis statuique et ordini ecclesiastico addixisset, neque divina freti benignitate eius operam inutilem Ecclesiae dei futuram confidamus atque eam ob causam aditum illi ad munus et officium aliquod ecclesiasticum comparatum iri cupeamus, non alienum ab ipsius rationibus et instituto nobis est visum, si ille a Reverendo in Christo Patre domino Martino Cromero episcopo Varmiensi, qui iam proveciore esset aetate,¹ in coadiutorem, ut vocant nuncii episcopalis cum spe futurae successionis assumeretur; *rendeljük tehát, hogy ezt az ügyet a nevezett püspökkel és káptalannal megtárgyaljad; etc.*

¹ A tudós püspök akkor 72-ik életévében járt.

764.

Frascati, 1584 január 21.

Reszka Szaniszló kanonok Báthory István királynak.

Válasz. Kirándulása Báthory András kíséretében.

Rescij Epistolarum liber unus, 4—11. l.

Ad 20. diem Ianuarii, cum Ill^{mus} D. Andreas, Sacrae M^{tis} V^{rae} fratris filius in agro Tusculano rusticaretur, venerunt ad me M^{tis} V^{rae} literae 18. Novembris in Bresciae datae,¹ quibus mandat, ut consilia M. V^{rae} de erigendo in civitate Brestensi Societatis Iesu Collegio suscepta, apud S. D. N. promoveamus, quod etiam ea, qua par est fide et diligentia curabimus;² etc.

Datum in agro Tusculano XXI. Ianuarii 1584.

Megjegyzés. Ebben a kis könyvben Reszkának előbb, 1582 őszéről is van két (szeptember 1-én és október 17-én) István királyhoz írt levele, de magyar vonatkozásuk nincsen. A könyvnek a budapesti Egyetemi Könyvtárban lévő példányát Pray ismertette a ritka könyvek között,³ bár mellőzte annak megemlítését, hogy a kötet első, üres lapján egykori tulajdonosa ekként jegyezte be nevét: Pofsidet Adamus Galfi ades Soluen(do) Curavit Cracouiae in Anno 1608. 1 die Februarii.

765.

Grodno, 1584 február 10.

Báthory István király a Vármiai káptalannak.

A lengyel királyoknak a káptalannal kötött régi egyezményével biztosított püspökválasztási joga alapján az előrehaladt korú püspök: Kromer Márton beleegyezését adván ahhoz, hogy unokaöccsét, Báthory András vármiai kanonokot utódlási joggal coadiutorává fogadja, kijelenti, hogy e jogát ezentúl senki érdekében nem gyakorolja s mindenben tiszteletben tartja a káptalan kíváltságait.

Domkapitels Archiv zu Frauenburg. Schublade C no 7. Pergamenre írt eredeti, a király sajátkezű aláírásával és állampecsétjével megerősítve.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhinae, Podlachiae, Livoniaeque etc. Necnon Transilvaniae Princeps. Testatum facimus tenore praesentium, quorum interest seu intererit quomodolibet universis: Quod cum Venerabilibus Praelatis, Canonicis et Capitulo Ecclesiae Varmiensis vigore certorum Compactatorum inter Ser^{mos} praecessores nostros et Reges Poloniae pro tempore existentes, ipsumque Regnum ex una et memoratos Capi-

¹ Tévesen 19-inek írva; szövegét ld. fentebb.² Reszka a gondjaira bízott ifjú Báthory András kíséretében már rég Rómában volt.³ Pray: Index librorum rariorum I. köt. 269. l.

tulum ipsamque Ecclesiam ex altera partibus, de et super electione Episcoporum, alias firmatorum occurrente Ecclesiae vacatione, ius eligendi Episcopum certo inibi expresso modo competeret, prout in literis Compactatorum huiusmodi, quarum tenorem hic pro expresso haberi volumus, latius continetur: iidem vero Praelati, Canonici et Capitulum nihilominus ad postulationem nostram et intuitu nostri, non servata memoratorum Compactatorum forma, in personam Illustris et R^{di} Domini Andreae Bathorj Canonici Varmiensis, nostri ex fratre nepotis (quem R^{dus} in Christo pater Dominus Martinus Cromerus Episcopus Varmiensis in proveciore aetate constitutus, itidem postulantibus nobis, Coadiutorem sibi ad regimen et admistrationem ipsius Ecclesiae illiusque bonorum in spiritualibus et temporalibus una cum futura successione cooptavit) unanimes suffragiis suis consensissent, eumque in omnes eventus vacationis memoratae Ecclesiae in futurum Episcopum elegissent atque designassent: Nos, ne quod Praelatis, Canonicis et Capitulo, atque adeo ipsi Ecclesiae Varmiensi ex hoc ipsorum tam prompto et alacri gratificandi nobis studio, eorumve iuribus praeiudicium generetur, cavemus in posterum pro nobis et successoribus nostris Regibus Poloniae, tenore praesentium: et promittimus verbo Regio eisdem, hoc exemptum in sequelam trahi, eisve praeiudicare seu iuribus ipsorum in aliquo derogare minime posse, nec debere; quin potius eadem ipsorum iura sarta, tecta et illaesa in statu et robore suo conservamus conservataque esse volumus; harum testimonio literarum, quibus manu nostra subscripsimus et sigillum Regni nostri appendi mandavimus. Datum Grodnae, die Decima Mensis Februarii Anno Domini Millesimo Quingentesimo Octuagesimo Quarto, Regni vero nostri anno octavo.

Stephanus Rex ppr

Pe. Thiliczki mpr

[Hátlapján:] Cautio Stephani Regis super coadiutoria Batorei.

766.

Grodno, 1584 február 10.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Hálásan köszöni atyai jóindulatát, amellyel unokaöccsét, Andrást fogadta s amelyet iránta is mindig tanusított. Értesülvén titkára, Reszka Szaniszló jelentéséből az előtte és unokaöccse előtt tett kijelentéséről, hogy őt szívesen beveszi a biborosok közé, ebben Isten akaratának beteljesülését látja s azt avval hálálja meg, hogy ezentúl az eddiginél is odaadóbb szolgája és támogatója lesz a katolikus egyháznak.

Arch. Vat. Roma. Principi vol. 35 no. 116. Pergamenre írt díszes eredeti, a király öt hosszúsornyi sajtókezű utóíratával.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater et Domine, Domine clementissime.

Post oscula pedum beatorum mei regnique et ditionum meorum diligentem commendationem. Quae in fratris mei filium Illustrem et Reverendum Andream cum honorifice, tum singularis cum amoris erga me atque illum sui testificatione, ac paterno affectu a Sanctitate Vestra fiant, ita multa ad me praedicatione literisque multorum adferuntur, ut quae iam ab initio de Sanctitatis V^{rae} paterno erga me animo pollicitus mihi fui, ea re ipsa nunc experiri me sentiam. Itaque cum ante Sanctitati V^{rae} ac Sanctae Sedis Apostolicae tantum me debere libenter fatebar, quantum vel a Rege christiano ac sedis eius observantissimo praestari aut Sanctitas V^{ra} exspectare posset, eo maior tamen nunc ad id studium meum accessio facta est, quo quae illi a Sanctitate V^{ra} tributa sunt, et si a paterna eius, qua omnes christianos principes complectitur, clementia profecta sint, plures tamen insignioresque peculiaris etiam cuiusdam erga me atque meos amoris notas habent. Itaque Sanctitati V^{rae} omnia grati animi studia officiaque mea vicissim defero: ita autem defero, ut quaecunque a me proficisci possint, summa cum animi contentione ac pietate praestiturus sim.

Cum autem, inter alia, Secretarius meus Stanislaus Rescius mihi significarit Sanctitatem V^{ram} coram etiam fratris mei filio ostendisse, in animo se habere in amplissimum Cardinalium ordinem eum legere, quae hac de re existimatio mea esset Sanctitatem V^{ram} celandam non putavi: Et si autem semper per amplum gradum hunc honoris existiment, tamen a Sanctitate V^{ra} quo cum illi conferret contenderem, hactenus non visum mihi fuit, quod in publicis Ecclesiae muneribus voluntatem divinam exspectandam: ambitum longe ab iis abesse oportere censebam. Nunc cum Sanctitatis V^{rae} voce atque significatione fratris mei filio is offeratur: agnosco hac in parte voluntatem divinam, ac non modo promptissime eam mihi amplectendam, atque eius iudicium meam sententiam accomodandam mihi puto, verum tantam etiam cum id, quod facturam se ostendit Sanctitas V^{ra} fecerit, ad Sanctitatis V^{rae} in me merita atque meam in illam ac Sanctam Sedem Apostolicam accessionem factam esse existimabo, ut cum ante semper Sanctitatis V^{rae} ac Sanctae Sedis Apostolicae observantissimus fuerim: tum privato etiam quodam necessitudinis vinculo ei me obstrictum iudicaturus omnesque opes ac studia mea eo studiosius ad eius

dignitatem tuendam collaturus sim; quo magis illam non modo cum publica orbis Christiani utilitate, quam semper omnibus rebus chariorem mihi habendam iudicavi verum privatim etiam cum familiae meae rationibus coniunctum intelligam. Sanctitatis Vestrae clementiae me regnumque meum etiam atque etiam commendo. Grodnae, die X Februarii. Anno Domini M^o D^o LXXXIII.

Eiusdem Sanctitatis Vestrae

Obsequentissimus filius

Iterum atque iterum gratias ago S^{ti} Vestrae ac huic humanitati illius, eique meo etiam studio, non modo erga universam rem christianam, atque religionem catholicam, verum etiam familiam ipsius, quamvis occasione oblata respondere conabor.

Stephanus Rex Poloniae
manu propria

767.

Grodno, 1584 február 10.

Báthory István király Contarello Máté bíborosnak.

Üdvözli bíborossá való kinevezése alkalmából és kegyességéről biztosítja.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 no 35. Egykorú más.

Stephanus Rex etc. Reverendissimo in Christo Patri Domino Mathaeo Contarello S. R. E. Cardinali, S. D. N. Datario, amico nostro charissimo et honorando. Salutem et mutuam benevolentiam.

R^{me} in Christo Pater, amice noster charissime et honorande.

Et si nulla cum Paternitate V^{ra} amicitia, ne notitia quidem alia nobis intercesserit, nisi quam ex aliorum de virtute eius apud nos praedicatione gratissima illa quidem nobis hausimus; vehementer tamen et laetati primum sumus, postquam in amplissimum Cardinalium ordinem lectam eam intelleximus, et tenere postea nos non potuimus, quin eandem de dignitatis eius accessione voluptatem nostram litteris quoque ei declararemus. Praeterquam enim, quod tanta virtutis vis sit, ut ne cognita quidem, fama tamen ac praedicatione sui facile omnium animos sibi adiungat, non parum etiam nos communis reipublicae Christianae ac Sanctae Sedis Apostolicae ratio movit; cuius cum tanquam in statione quadam Paternitatem V^{ram} sapientissimi Pontificis iudicio V^{ram} collocatam videamus, facile erga eandem Sanctam Sedem Apostolicam studium nostrum ad Paternitatem quoque V^{ram} amandam, amplectendamque nos impulit. Itaque dignitatem eam Paternitati V^{rae} animo gratulamur; quod cum facimus reipublicae Christianae,

virtutique ipsi gratulari nos sentimus. Utrique sane cum Paternitati Vestrae, tum maxime reipublicae optime eam vertere cupimus. Idque ita nos de Paternitate V^{ra} sentire, si quam re benevolentia ac studio nostro uti voluerit per omnem occasionem declarare non praetermitteremus. Quod reliquum est Paternitatem V^{ram} quam optime valere optamus. Grodnae die x Mensis Februarii. Anno Domini M^o D^o LXXXIII. Regni nostri Octavo.

Stephanus Rex

Megjegyzés. Ez az alkalmi üdvözlő levél a „captatio benevolentiae“ elve alapján íródott, miután ekkoriban már szőnyegen volt Rómában Báthory András bíborosi kinevezésének ügye, amit István király hōn óhajtott és Reszka kanonok útján egyengetett, híveket szerezvén neki, elsősorban a bíborosok közt.

768.

Grodno, 1584 február 18.

Báthory István király Reszka Szaniszló kanonoknak Rómába.

Utjukról írt leveleit vette. Hogy ő Szentsége Andrásnak bíborosi méltóságot ajánlott fel, neki hálásan megköszönte. Hamajd a pápa Bolognába indul, jó lesz csatlakozni kíséretéhez s aztán Padova és Velence érintésével szeptember havában térjenek vissza. Újabb pénz átutalásáról gondoskodott. Keressen valami jó, gyakorlati építőmestert, akinek 600 tallér fizetést ígérhet.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 no. 5. Eredeti, a király nyolcszögű gyűrűpecsétjével megerősítve.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc.

Venerabilis devote nobis dilecte. Frequentes a Devotione Tua ex itinere habuimus litteras, quibus nos de viae successu, quoque modo a quibus personis excipiebantur certiores reddidit. Iam vero etiam ex Urbe aliquot Devotionis Tuae redditae sunt nobis eptistolae, ex quibus de Urbis ingressu, de privata et publica apud Summum Pontificem audientia, quoque modo et ab ipso Pontifice, et a Sacro Cardinalium Collegio Nepos noster sit habitus abunde cognovimus. Ea etiam praeterea inde intelleximus, quae voluntatis nostrae declarationem requirunt. Hanc vero respondendo Devotionis Tuae litteris ad eum modum aperimus. Ea, quae Sua Sanctitas cum Devotione Tua de Cardinalatu nepoti nostro conferendo egit nobis a Devotione Tua esse nunciata, visum nobis est, ut specialibus litteris nostris Suae Sanctitati significarem eumque Suae Sanctitatis in ornando Nepote nostro singularem animum gratissimum nobis esse testaremur: Atque una de eiusdem dignitatis collatione nostram sententiam aperiremus. Earum vero litte-

rarum exemplum Devotioni Tuae mittimus.¹ Existimamusque postea Suam Sanctitatem motu proprio absque ullo ambitu interpellationeque vestra, a quibus abstineant, suo commodiori tempore eam rem perfecturam. Quantum attinet profectionem Summi Pontificis Bononiam, — — —² ut Devotio Tua quid ipsamet ea de re sentiret nobis perscripsisset, Nostra quidem est sententia, si id non ingratum fore Summo Pontifici intellexeritis, sique in concursu Principum aut ipsorum Oratorum tumultu, in illa profectione id eadem dignitate, qua hactenus ibidem usi estis, vos praestare posse consideraveritis, ut Suam Sanctitatem Bononiam comitemini, utque per unum mensem Bononiae remoremmini, deinde ut Bononia vos Venetias conferatis ibidemque, ut non plures quam tres quatuorve dies agatis, quibus saltem ea, quae in illa civitate tam uobili consideratione digna sunt perlustretis et cognoscatis; Pataviumque inde vos recipiatis, in illaque potius civitate, si quid vobis immorandum erit, immoretis, atque demum inde iter vestrum Cracoviam dirigatis, quo mense Septembri anni vertentis proximo redire curetis. Fecimus autem in omnem eventum, in remunerationes officialium Curiae Romanae, si forte interim, dum Bononiae agetis, Nepoti nostro Cardinalatus offeretur, Tria millia ducatorum in auro Ungaricalium vobis suppeditari. Commisimus iam eius rei curam Generoso Hiacynto Mlodzieiowski Curiae Thesaurario, ut ille ageret cum Sebastiano Montelupio, quo primo quoque tempore haec ipsa summa pecuniae vobis sive Romae, sive Bononiae per versuram, aut per suos correspondentes detur.

Respondemus et Illustrissimi Domini Duci Parmensi, atque iis omnibus Cardinalibus, a quibus nobis Devotio Tua misit litteras. Istas litteras responsionis nostrae una in eo fasciculo mittimus, per Nepotem nostrum cuilibet illorum, ad quos scribimus reddendas. Mittimus et gratulatorias denas, ut voluit, nuper creatis novis Cardinalibus. Testamur praeterea litteris nostris Vergilio Crescentio; gratum nobis esse id suum officium, quod suscepit in gubernanda Nepotis nostri familia. Cum vero Bononia iter Venetias instituent, hoc onere ipsum liberent, carere siquidem ipsius opera iam tum commode poterunt.

Scripseramus iam aliquoties et Nepoti nostro, et Devotioni Tuae, ut curarent nobis architectum aliquem praestantem. Non eius generis, qui in Schola aut ex libris artem didicit theoricusque

¹ Közölve előbb, két levéllel.

² Hét cm. széles hégag, kiégett hely.

sit solum, talium enim ubique turbam facile invenias, sed practicum atque ab ipso continuo potius usu in ea professione exercitatum et peritum. Conducatque illum Devotio Tua in servitium nostrum annuo stipendio sexcentorum talerorum, si insignis fuerit. Dataque ipsi aliqua pecunia pro viatico, ipsum omnino, primo — — —^s commoditatem recipiente eum secum in reditu ad nos suo exspectet. Idque omnino Devotionem Tuam summo studio et diligentia efficere volumus. Eandemque bene valere optamus. Datum Grodnae, die XVIII Februarii. Anno M. D. LXXX Quarto. Regni nostri octavo.

Stephanus Rex ppr

[Hátlapján Reszka kezével:] Rex Pol: Grodnae 18 Februarii de cardinalatu, reditu, pecunia. Redd. 19 April per postam. Responsum: 21.

769.

Grodno, 1584 [február 18.]

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Miután unokaöccsét, Andrást Kromer Márton vármiai püspök coadiutorává fogadta, kéri hozzájárulását s ha kell, a hiányzó életkor alóli felmentését. Egyben engedje meg, hogy miechóroi prépostságát is megtarthassa.

Arch. Vat. Roma. Principi vol. 35 no. 117. Pergamenen kiállított díszes eredeti; a keltezés hónapja és napjának beírása elmulasztva. Másik példánya ugyanott, a 41. köt. 117. l.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater et Domine, Domine Clementissime.

Post oscula pedum beatorum, mei regnique et dominiorum meorum commendationem. Existimavi ad meam curam, Beatissime Pater, hoc etiam pertinere, ut de Illustri et Reverendo Andrea fratris mei filio, posteaquam genus hoc vitae sacerdotalis potissimum delegit, eam cogitationem susciperem, quemadmodum is, eiusdem vitae suae gradum, pro eo atque par esset tueretur. Cuius quidem rei, haec est in praesentia ratio oblata, quod Rev^{dus} in Christo pater, Martinus Cromerus Episcopus Varmiensis summa voluntate, de sententia sui Capituli, eum sibi coadiutorem Episcopatus Varmiensis ascivit. In quo, postulationis ille quidem meae, sed privilegiorum etiam regni praerogativae eius Episcopatus propriae, obsequutus est; qua sancitur, ut propinquorum Poloniae regum in deferrendo Episcopatu Varmiensi ratio ducatur. Quam ob rem a Sanctitate Vestra peto, ut hoc Rev^{di} Episcopi

^s Az előző lapi 7 cm-nyi kiégett lyuknak megfelelő hézag.

Varmiensis consentaneum patriis privilegium factum confirmet et probet: ac, si aliquid ad similem coadiutoris rationem, ab aetate fratris mei filii desideretur: ad illa, pro ea potestate, quam habet amplissimam statuendi expleat. Quod ego, ita a Sanctitate Vestra peto, ut simul orem, quo una cum Episcopatu Varmiensi, integram et salvam Praeposituram Miechoviensem illi tenendam Sanctitas Vestra relinquat. Dabit hoc Sanctitas Vestra illi suo amori, quem ego erga me et meos perspexi esse singularem. Cuius clementiae me, regnumque meum commendo. Deus Optimus Maximus Sanctitatem Vestram Ecclesiae suae incolumem diutissime tueatur. Datum Grodnae, die . . . mensis . . . anno Domini M^o D^o LXXXIII.º

Eiusdem S^{tis} Vestrae
obsequentiss(imus) filius

Stephanus Rex Poloniae
Manu ppa

770.

Grodno, 1584 február 18.

Báthory István király Boncampagni Fülöp bíborosnak.

Hivatkozással az ő Szentségéhez írt csatolt levelében előadottakra, kéri támogatása unokaöccse ügyét, hogy a coadiutorság mellett miechóvi prépostságát is megtarthassa.

Arch. Vat. Roma. Borghese vol. I. 696/9 p. 1.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae Livoniaeque etc. Princeps Transylvaniae etc. Reverendissimo in Christo Patri Domino Philippo Boncompagnio S. R. E. Presbytero Cardinali, Maiorique Poenitentiario. Amico nostro charissimo et honorando. Salutem et mutuam benevolentiam.

Singularis benevolentia Paternitatis vestrae erga nos facit, ut illi causam Ill^{mi} et Rev^{di} Andreae fratris nostri filii commendemus, de quo ipso scripsimus ad Suam Sanctitatem, sed ad id, quod volumus obtinendum autoritate et gratia Paternitatis V^{rae} iudicavimus nobis esse opus. Petitionis autem nostrae ea est ad Sanctitatem Suam ratio, ut ipsa factum Rev^{di} Martini Cromeri Episcopi Varmiensis confirmet, qui Ill^{mum} et Rev^{dum} Andream fratris nostri filium consensu et studio illius Ecclesiae Capituli Coadiutorem sui episcopatus delegit. Cupimus autem, ut Praeposituram Miechoviensem una cum Episcopatu Varmiensi beneficio Sanctitatis Suae retineat. In hoc a Sanctitate Sua mature et facile impetrando, ut nos Paternitas V^{ra} sua et gratia, et opera adiuvet ab ea postulamus, quod cum obtinebimus studii Paternitatis V^{rae} erimus gratis-

simi, quam optamus interim ex animi sui sententia valere. Datum Grodnae, die XVIII^a mensis Februarii. Anno Domini MDLXXX quarto. Regni vero nostri octavo.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. Ennek a levélnek az ad különös jelentőséget, hogy címzettje a pápa testvéröccse volt s így befolyása igen fontos a király szemében is, aki egyébként mindkettőt ismerte még páduai tanuló korából. A király Guastavillano Fülöp bíborosnak egyidejűleg hasonló ügyben írt két levele közlését helyszűkéből mellőznünk kellett.

771.

Grodno, 1584 február 20.

Báthory István király a Vármiai káptalannak.

Köszönettel értesülnén Thilicki titkártól Báthory András koadjutorrá való elfogadása iránti hajlandóságukról, teljesíti írásos kikötéseiket, amelyeken ahig változtatott valamit.

Staatsarchiv. Königsberg. C. I. a Martin Cromer.

Ami a feltételeket illeti: promittimus et spondemus his nostris literis pro nepote nostro, non defuturum illum hac in parte officio suo daturumque per procuratorem suum circa receptionem ad Ecclesiam, sine munus coadiutoriae vel prius etiam commode fieri poterit iuramentum, quo contentae erint Dominationes Vestrae hoc est iuxta eam formam, quam D. V^{rae} exhibuerunt.

A káptalan másik kívánságát is teljesítve mittimus illis per cubicularium nostrum diploma cautionis eiusce ita conscriptum, ut quae in nostra essent potestate, libenter praestiteremus *és csak keveset változtattunk a káptalantól kapott szöveg végén, de úgy, hogy értelme megmaradt s reméljük, hogy vele a kanonokok is: haud dubie satisfacturi sint; etc.*

772.

Grodno, 1584 február 20.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

A miechóvi prépostságnak Báthory András prépost ügyével kapcsolatban előterjesztett véleményéhez nem járulhat hozzá és utasítja, forduljon vele Zamoyski kancellárhoz.

Arch. Comm. Fin. Warszawa. Assignatae vol. 3 no. 209.

Stephanus Rex etc. Generose fidelis nobis dilecte. Significavit nobis fidelitas tua intercedere nepoti nostro actiones quasdam ex parte Praepositurae Miechoviensis, quarum causa concedi vult a nobis literas inhibitionis seu exemptionis a judiciis, eo, quod Reipublicae causa ille absit. Non videtur nobis certis de causis, ut

exemptionis ille literis utatur et earum se beneficio in iudiciis defendat. Sed, siquid negotii gravioris de rebus Praepositurae illius intercedit, volumus, ut quamprimum ea de re fidelitas tua Illustrem et Mag^{cum} regni Cancellarium certiozem faciat, et exacte quid causae sit, quo eum, et in quibus terminis sit constituta edoceat, ab illo vero providebitur et curabitur, ut recte et sine detrimento Praepositurae ac nostri nepotis negotia illa curantur. Quod et in posterum semper fidelitas tua faciet, et quidem tempestive, ne per negligentiam aliquibus difficultatibus et bona Praepositurae et persona nepotis nostri intricetur. Bene valeat fidelitas tua. Datum Grodnae, die XX. Februarii. Anno Domini MDLXXXIII. Regni vero nostri anno octavo.

Stephanus Rex ppr

[*Külcíme:*] Generoso Jacincto Mlodzieiowski, curiae regni nostri thesaurario, praefecto Krzeczoviensi, fideli nobis dilecto.

773.

Wilno, 1584 március 3.

Báthory István király Reszka Szaniszlónak, Rómába.

Szerezzen a szentszéknél felmentést a szigorú szerzetesi életmód alól Báthory András részére, ha miechóroi préposti állásában megerősítést nyer.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 no. 7. Eredeti.

Stephanus Rex etc. Venerabilis devote nobis dilecte. Cum nepos noster ad Praeposituram Miechoviensem assumeretur, cautum id est a nobis, ut illo regulari monasticae vitae instituto astringi non debeat, utque intra unius anni decursum absolutionem eam in rem SS. D. Nostri benignitate obtineret, nobis ipsis curae fore Conventui promiseramus. Det igitur diligentem P. P. operam, ut istius modi absolutionem a SS. D. Nostro quamprimum expediat eamque hic, quandoquidem unius anni spatium iam effluit, primo quo poterit tempore transmittat unaque Mandatum procuratorium certis aliquibus viris, qui hic nepotis nostri nomine Coadiutoriam Episcopatus Varmiensis acceptent, et si quae requirentur licita et honesta iuramenta illius vice praestent. Bene D(evotio) T(ua) valeat. Datum Vilnae, die III. mensis Martii. Anno Domini M^o D^o LXXXIII. Regni nostri Octavo.

Stephanus Rex ppr

[*Hátlapján Reszka rájegyzése:*] Rex. Vilnae 3 Marty 84. De Dispens(atione) super articulis. Red: 3. May per postam.

774.

Heilsberg, 1584 március 7.

Kromer Márton vármiai püspök Báthory István királynak.

Ehrenberg: Italienische Beiträge 60—61. l.

Panaszkodik a vármiai káptalan jogellenes eljárása miatt, hogy hozzájárulását Báthory András prépost coadiutorrá való királyi kinevezéséhez közvetlenül a királynak s nem neki, mint püspöknek jelentette.

775.

Wilno, 1584 március 9.

Báthory István király Dulski János kincstartónak.

Miután Fratricz Jakab magyar ágyúmester fizetését áttette a Krakkói sókamarába, intézkedjék megfelelően.

Inst. Ossolinski Lwów. Ms. 52/b p. no. 185. Hiv. más.

Stephanus Rex etc. Magnifico Joanni Dulski castellano Culmensi, thesaurario regni nostri, Branscensi, Rogoznensi, Surazensi Swiciensique capitaneo sincere nobis dilecto, et in absentia generoso Hyacinto Mlodzieiowski thesaurario curiae regni Krzewiensique capitaneo, fideli nobis dilecto. Gratiam nostram Regiam.

Magnifice et generose sincere et fidele dilecte. Assignatum a nobis habuis Jacobus de Fratricz Ungarus, tormentariorum magister noster, stipendium ex redditibus magnae procuratoriae nostrae Cracoviensis annuatim percipiendum, quod quamvis hactenus eidem a magno procuratore nostro dabatur, tamen rationibus certis pertracti, placuit nobis hoc idem stipendium ad percipiendum in telonei Camerae Cracoviensis transferre. Quare posteaque idem tormentorum magister ex proventibus magnae procuratoriae repetere desierit, volumus hocce stipendium per nos tum statum ex Camera telonei Cracoviensis quibusvis quartalibus sinceritati et fidelitati vestrae, ut persolvant vel potius suis absque mora ad persolvendum demandent. Quod nos grato animo excipiemus et rationibus s(inceritatis) et f(idelitatis) vestrae libenter adnexuri sumus. Datae Vilnae, die IX Martij Anno Domini MDLXXXIII etc.

Megjegyzés. Ennek a Fratricz Jakabnak még István király utóda, III. Zsigmond is 40 lengyel forint évjáradékot rendelt 1588 november 7-én Lublinban kelt levelével. (Ld. ugyane kézirati kötet 74 lapján.)

776.

Jaroslavo, 1584 április 3.

P. Campani János Pál provinciális Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. II. köt. 72—74. l.

Erdélyi útjából megtérve, javasolja, hogy a gyulafehérvári kollégium kibővítendő iskolának megfelelően, fenntartására pedig évjáradék kell, mint a kolozsvári szemináriumnak van. Erdélyből nyolc ifjút hozott fel magával, akiket a vilnai meg braunsbergi kollégiumokban helyezett el.

777.

Wilno, 1584 április 13.

Báthory István király Commendone János Ferenc bíborosnak.

Köszöni az unokaöccsének, Báthory Andrásnak adott tancsot, amiről az ő leveléből is örömmel értesült.

Arch. Vat. Roma. Principi vol. 26 p. 45. Eredeti.

Stephanus Rex etc. Reverendissimo in Christo Patri domino Johanni Francisco Commendono S. R. E. Cardinali etc. Amico nostro charissimo et honorando. Salutem et mutuum benevolentiam.

Reverendissime in Christo Pater, amice noster charissime et honorande. Gratulati nobis sumus de iudicio Paternitatis V^{rae} cum et consilium nostrum Illustris et Reverendi Andreae fratris nostri filii ecclesiae de manu quodammodo tradendi, et eum ipsum fratris nostri filium tantopere a Paternitate V^{ra} probari ex litteris eius intelleximus. Cum vero et benevolentiam studioque sua cumulate eidem deferat, ad pristina eius in nos officia non exiguam accessionem factam iudicavimus: idque ita nos sentire omni benevolentiae studio per omnem occasionem vicissim P^{tis} V^{rae} declarare non praetermitteremus. P^{tem} V^{ram} quam optime valere cupimus eique omnia fausta ac felicia precamur. Vilnae, die XIII Mensis Aprilis Anno Domini MDLXXXIII. Regni nostri Octavo.

Stephanus Rex ppr

778.

Grodno, 1584 május 29.

Báthory István király Bánffy László tanuló részére.

Mivel tanulmányait Poznenben végzi s innen most nem távozhatik, törvényes ügyei tárgyalására haladékot ad neki tanulmányai befejezéséig.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Mike Sándor gyűjt. Egykorú más. vízfoltos.

Memoriae commendamus per praesentes, quod [cu]m Egregio adolescente Ladislao Banffy ob continuanda Poznaniae studia humaniora his temporibus ex hoc regno nostro Poloniae discedere minime liceat, *sem folyó vagy ezentúli törvényes ügyeit innen kellően nem intézheti, haladékot adunk neki infra illud temporis spatium, quod in studiis literarum addiscendis hic in Polonia*

versatus et occupatus fuerit; etc. Datum in arce nostra Regia Grodnensi vigesima nona die mensis Maii. Anno Domini Millesimo Quingentesimo octoagesimo quinto. Regni vero nostri Nono.

779.

Grodno, 1584 május 29.

Báthory István király Siavus pasa nagyvezérnek.

Válasz. Megnyugtatja, hogy vigyázni fog továbbra is, hogy az országával szomszédos török területre ellenséges hadak be ne törjenek.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/1. p. 89—90.

Megértette amit Mustafa chiaus által üzent, *de csodálkozik kijelentésén: provideamus scilicet in posterum, ne ditionibus Ser^{mi} et potentissimi Imperatoris sui hostiliter incursio fiat, alioquin nullum locum postea excusationi fore, quodque foedus sanctissimum rumpetur, paxque et amicitia inter Serenitatem suam et nos violabitur; holott ő miként a muliban, most is mindent elkövet a kozákok becsapásai megfélemezésére s az elfogottak megbüntetésére.*

780.

Roma, 1584 július 25.

XIII. Gergely pápa Báthory István királynak.

Ertesíti, hogy unokaöccsét, Bálhory Andrást bíborossá nevezte ki kiváló érdemeiért.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Theiner: Annales Eccl. III. köt. 581—2. l.

Charissime in Christo fili noster salutem etc. Non sumus passi dilectum filium Andream Bathorium, *akit innen most visszahívni határozatl, sine eo honore, amiben részesítettük, midőn őt fecimus Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem. Omnia Nobis pollicetur eius prudentia, pietas, zelus, quo etiam certius habemus in proximis Comitibus eius operam atque auctoritatem... quod etiam M^{tem} Tuam maxime velle certissimum habere. Erényeit ismerve készséggel nevezte ki bíborossá és reméljük, ut illum brevi ad Nos remittas; etc.*

Megjegyzés. Báthory András a pápa az 1584 július 4-én tartott konzisztoriumi ülésen nevezte ki bíborossá. Ezt a vele összekötött ősi, szokásos szertartások kíséretében bőven ismertetem Báthory-életrajzomban.¹ A bíborosi ügy kitűnően volt előkészítve s ez nagy dicséretére válik Reszka kanonoknak, az ifjú András prelátus mentorának. Úgyzólván meglepetésszerűleg hatott a kinevezés, még egyházi körökben is. Igy Spreno Ferenc franciskánus barát szerint az „omnibus Car-

¹ Kötetem 253—5. lapján.

dinalibus ignorantibus“ történt.² Ám ez a nyilatkozata tájékoztatlanságát mutatja, hiszen a magyar jelölt Rómába érkezte első hetétől kezdve szorgalmasan látogatta a bíborosokat s azok bizonyára tisztában lehetek a királyi küldött óhajtásával. Különben is a kinevezés háttérében az István király által tervezett török-ellenes liga megalapítása körüli fáradozása nyert egyúttal jutalmazást.

781.

Roma, 1584 július 26.

Muret Márkus Antal író Báthory István királynak.

Válasz, abból az alkalomból, hogy Báthory András, az új bíboros hazaindul hozzá.

Mureti Orationes, epistolae et poemata, p. 734—5.

Ad litteras, quas pridem Maiestas tua ad me scribere dignata est, *nem siettem felelni, mivel úgy volt, hogy annak átadója, Ill^{ms} et Rev^{ms} D. Andreas Bathorius rövidesen hazaindul. Így hát halasztám válaszom megírását, tudván, hogy Felsőgednek sokkal több a dolga, quam ut de meis tenuis et obscuri hominis litteris cogitaret. Most azonban, hogy kiváló unokaöccse summo honorum omnium gaudio Cardinalitia dignitate decoratus reditum istuc pararet, sietek írni, hálásan köszönve kitüntető levelét; deinde, ut ei gratuler, quod e sinu ac complexu suo tanta ac tam commemorabili virtute praeditum adolescentem huc miserit, aki itt oly udvariasan viselkedett mindenkiel szemben, ut dici vix possit, universa haec civitas magis illius honore laetata sit, an habitu doleat. Egyébként mi itt Felsőgedről annyi szépet hallunk, quibus eo res perducta est, ut unicum esse te hodie vivum ac spirans perfecti Regis exemplum, ne illi quidem iam negare audeant, qui de principio regnare te non satis aequo fortassis animo ferebant; etc. Romae, VII. Kalend. Augusti M. D. LXXX. IV.*

782.

Roma, 1584 július 29.

Sirleto Vilmos bíboros Báthory István királynak.

Üdvözli abból az alkalomból, hogy a pápa Báthory Andrást bíborossá nevezte ki s az előirt formaságok közt ma avatta fel a „szájfelnýtás“ szertartásának ünnepején.

Bibl. Vat. Roma. Vat. lat. 6180 p. 127. Fogalmazvány.

Serenissime Rex. Divina providentia, quae in sui dispositione non fallitur, factum est, ut S^{ms} D. Noster Gregorius XIII. Pontifex Maximus in Collegium Cardinalium Ill^{mm} Dominum Andream Serenitatis tuae nepotem cooptavit, quae res summo Reveren-

² Említve Pastor pápai története IX. kötete 168. lapja 9. jegyzetében.

dissimorum fratrum consensu adeo comprobata est, ut Pontificem maximum omnes laudarint eique gratias egerint, e quorum numero cum ego quoque fuerim, laetitiam quam praesens concepi, ut officii mei ratio postulat per literas M^{ti} V^{rae} significandam existimavi: laetandum certe nobis est, Ser^{me} Rex, cum privatae, tum publicae utilitatis causa, talis enim est Rev^{mi} et Ill^{mi} Andreae Cardinalis virtus eximia, ut non Poloniae tantum regno, verum etiam Christianae reipublicae non exiguum adiumentum afferre possit, his praesertim temporibus, quibus Ecclesia ipsa fluctuat, illa quidem, sed exurgente Domino, cessabunt venti et fiet tranquillitas magna, illo scilicet imperante, qui tempestates omnes serenat, his non dormientibus, excitantibus. Talem fore sperandum est Cardinalem religione, pietatem clarisque animi dotibus, et te tanto patruo dignum nepotem, cuius os Sanctissimus D. Noster more maiorum hodie mane insigni sancti sacerdotis et martyris Apollinaris die aperuit. Quare speramus (quae Dei clementissimi benignitas est) ut illud ipsum os in medio Ecclesiae impleat Dominus spiritu sapientiae et intellectus, ad eius ipsius Sanctae Ecclesiae honorem et gloriam, et Christiani populi utilitatem, Maiestatisque tuae perenne gaudium. Ser^{me} Rex, et te Christus Dominus diu incolumem felicemque conservet. Romae, die 29. Julii 1584.

783.

Grodno, 1584 július 31.

Báthory István király Prépostváriné Csáky Annának.

Válasz. Megértvén a zilahiak miatti panaszát, itélőmestert rendelt a velük való határ megállapítása végett.

Gr. Csáky levéltár. Budapest. Kassai fasc. 371 no. 4.

Stephanus Rex Poloniae etc. Generosa domina Nobis grata, salutem et gratiam nostram Regiam. Megh ertetteok az kegielmed panazolkodasith, az Zilahiak feleol, Azirth meg irattuk az thacznak, hogÿ egy feo zemilt walazzanak, ki igaz itileteo, io lelki ismeretheo es Istenfileo ember ligien, ki Az hatar dolgath el igazicza. Azonkippen ha mi hatalmaskodas, kar es bozzu titel esett wolnais, azt is ugian azon feo zemily igaz theoruenÿ *aragi bekesege*¹ zerinth lassa itillie megh; es igaz theorvuenÿ beol chendeziche es zalicza telliessiggel le, hogÿ az miath zuenetlen walo panaz ne irien benneonkett.² Tharcza meg Isten kegielmedet. Datum in arce

¹ Ezt a két szót a király a levél átolvasásakor sajátkezüleg szúrta be utaló jellel a levélpapír baloldali szélén.

² Ezt az egyidejüleg (1584 július 29-én) kiadott rendeletét munkánk II. részében közöljük.

nostra Regia Grodnensi, ultima die mensis Julÿ, anno domini millesimo, quingentesimo, octogesimo quarto, Regni vero nostri Nono.

Stephanus Rex ppr

784.

[Lublin, 1584 augusztus vége.]

Báthory István király véleménye a török elleni hadjáratáról.

E nagy hadivállalkozás megvalósításához egy 50,000 lovasból meg 40,000 gyalogosból álló, tüzérséggel jól felszerelt seregre volna szükség. Eovel előbb Moldova-Havasalföldét és Bulgária néhány várát kellene meghódítani, hogy ez által az utánpótlás is fedezve legyen s aztán egyenesen Drinápoly és Konstantinápoly felé haladni, hogy a törököt birodalma szívében lehessen megtámadni. Majd ütközetre kényszerítve a pogányt, el lehetne zárni teljesen élmezési lehetőségétől s egyidejűleg a muszkák, georgiai népek és perzsák is hadat indíthatnának ellene.

Bibl. Vat. Roma. Urb. 1149 p. 34. Valószínűleg Possevino lejegyzése.

Parere del Re Stefano di Polonia per far guerra contro il Turco.

Poi sapia che Polacchi in questo negotio hanno per scopo de lor consegli una scrittura del Re Stefano sopra l'abbattere le fortezze Turchesche, le quali oltre 20/m soldati da lassare a difesa del Regno et impedimento de Tartari, che si sariano sodisfatti con poca spesa, restando in casa propria, ricercava 50/m cavalli e 40/m fanti pagati all'usanza di Polonia, con minor paga che d'Italia. E di più con buon numero d'artiglierie et monitioni, et gran quantità d'armi da portare a popoli della Grecia, che a tanto apparato si sariano senza dubbio sollevati, e con queste forze dopo haver recuperata la Moldavia et Valachia, et lasciatoci fermo presidio, acciò le vettovaglie di esse provintie servissero per il suo campo, et non per il Turchesco lasciate a dietro l'Ungheria, e ridotto solo in suo potere qualche fortezza reale della Bulgaria per servare la strada a presidii d'Ungheria, d'impedire vettovaglie, o di molestarlo alla coda, andar dritto verso Andrinopoli et Constantinopoli et ferirlo nel cuore, et privatolo della speranza d'aiuti d'Ungheria, et altre provintie a dietro, e del passaggio de Tartari, e della comodità delle vettovaglie d'Europa per via di terra, et per via di mare con qualche buon nervo d'armata constringerlo venir a giornata, scemò in gran parte delle sue forze, o vero col star su la campagna et impedirgli le vettovaglie, necessitarlo a patir fame, a sminuire l'essercito, a ritirarsi, o altro svantaggioso partito di guerra, del

qual'ordine quel prudente Re stimava riportare certissima vittoria, tanto più certa, quanto che anco nel medesimo tempo potrebbono il Mosco, i Giorgiani, Persiani et altri suoi inimici moverli guerra.

Megjegyzés. Báthorynak nem ez volt első nyilatkozata a török elleni általános hadjárat megindításának lehetőségéről. Igen érdekes és jellemző az a Possevinoval erről a tárgyról történt korábbi előadása is, melyről a kiváló jezsuita 1581 július 5-i jelentésében számolt be. Ebben a király abból indult ki, hogy a nagy vállalat megindításához a kozákokat és tatárokat is meg lehetne nyerni, akik a törökökkel szomszédosak, sok helyütt szövetségesek is, de elégedetlenek, bár oly erők, hogy egy ízben még Moszkvát is megtámadták és felégették.¹ Am ez ép oly kevés eredménnyel kecsgetető terv volt, mint a király e mostani újabb elgondolása, melynek megvalósítása — egyéb nehézségektől eltekintve — korai váratlan halála miatt sem sikerülhetett. Ez neki annyival inkább fáj, hogy tervét unokaöccse útján, annak második római követsége alkalmából a pápával is közölte s az ő anyagi támogatásában igen bízott. Hogy a Szentszék miért volt ellene, azt Possevino Antal jelentéséből tudjuk² s tőle valónak tartjuk ezt a jelen jelentést is a királlyal folytatott megbeszéléséről, amely névtelenül maradt reánk.

785.

Grodno, 1584 október 26.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

Csodálkozok, hogy Reszka a kapott pénz vételét még nem nyugtázta. Köszöni gondoskodását, hogy ígáslovakat küldött Báthory András elé. Ha majd megérkezik, adasson neki 1000 forintot, kikötően, hogy azt semmi másra asztalán kívül ne költse.

Arch. Comm. Fin. Warszawa. Assignatie vol. 3 no. 216.

Stephanus Rex etc. Generose fidelis nobis dilecte. Demirari satis non possumus Rescium neque quid de missa a nobis pecunia ad eum pervenerit, neque quantum ultra eam, quam accepit, aeris alieni contraxerit, diserte nobis perscripsisse. Intelligimus omni exspectatione nostra maiora ab ipsis nomina esse confecta. Quae quomodo exsolvenda sint antequam definite quanta sint sciamus, rationem constituere non possumus. Gratissimum nobis fidelitas tua praestitit obsequium, quod equos curules obviam Illmo et Rev^{mo} Nepoti nostro misit, quodque una cum zuppario nostro Craeviensis et honorifico comitatu ipsum in finibus excepere promererit. Speramus autem quando quid ad Levam arcem deflexerat, illum a Domino Dobó cum quo nobis est necessitudinis convinctio, necessario praesidio et comitatu instructum sospitem in Regnum nostrum

¹ Pierling: Bathory et Possevino, 94—96. l.

² Bővebben méltattam a király e haditervét életrajza 259—267. lapján, Báthory András pápai audienciája kapcsán.

pervenisse, et iam hoc tempore Cracoviam a fidelitate tua esse deductum. Porro, si nulla nostra pecunia prompta penes fidelitatem tuam est, volumus, ut mille florenos a zuppario nostro Cracoviensi accipiat, ac eos ad nullos alios Nepotis nostri sumptus, praeterquam ad mensae usus expendat. Bene fidelitatem tuam valeat, Datum Grodnae, die XXVI. Octobris. Anno M. D.LXXXIII etc.

786.

Grodno 1584 november 3.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

Rendeli, egyenlítse ki soronkívül a Báthory András által Olaszországban csinált 11846 forintnyi adósságot, aminek halasztása méltóságát érinti. Legyen gondja unokaöccse háztartására is, bár megírta neki, hagyjon fel szertelen költségeivel, ami jó lehetett a bőségben lévő olaszföldön, de nem illik az itteni szűkösebb viszonyokhoz. Reszkának is ír, maradjon unokaöccse mellett Miechóroban és nézzen ott is utána gazdálkodásának.

Arch. Com. Fin. Warszawa. Assignatae vol. 3 no. 204. Egykorú másolat.

Stephanus Rex. etc. Generose fidelis nobis dilecte. Committimus fidelitati tuae negotium dissolvendi debiti undecim millium et octingentorum quadraginta sex florenorum, quod Cardinalis Nepos noster in Italia reliquit, quod ut absque ulla mora primo quoque tempore fiat omni diligentia sedulitateque in eam curam Fidelitati Tuae incumbere volumus. Mittimus autem fidelitati tuae literas ad Thesaurarium Regni nostri, cui scribimus, ut eam pecuniae summam de proventibus oeconomiae nostrae Marienburgensi quamprimum Fid. Tuae repraesentet. Quem si Fid. Tua cunctari, nec rem, ut fert necessitas celeriter expedire viderit, Nepotisque nostri, atque adeo nostram dignitatem agi animadverterit, ad extremum vel defraudatione genii nostri eidem dignitati nostrae consulat atque ad zupparium nostrum Cracoviensem de ea summa confugiat. Non tamen propere eo descendat, sed omnino tum demum cum nulla spes esset a Thesaurario pecuniae hoc ultimum habeat perfugium. Litteras ad zupparium de praestanda ea Fid. Tuae pecunia nostras ad manus Fidelitatis tuae mittimus, quibus eam, nisi sublata omni a Thesaurario spe pecuniae imminenteque dignitati nostrae discrimine uti nolumus. Interim quotidiani victus nostri Nepotis de pecunia, quam a zuppario in eos usus, ut acciperet, illi scripsimus provisionem Fid. Tua faciat. Volumus autem, ut non parcus et sordidus, sed neque tamen prodigus et ad luxum affluens Nepotis nostri sit victus. Et scripsimus ipsi Nepoti nostro, ut familiae suae sumptuumque rationes moderatione astrin-

geret, lauticias externas abdicaret, atque se ad usum regionis componeret, cogitaretque non se amplius esse in opulenta Italia, sed hic, ubi summa sit paranda pecuniae difficultas. Italos quid, quod a magnis vicis commendatos habet nequaquam convenit, nisi ut retineat humaniter habeat, et non aliter, quam honesta aliqua ratione dimittat. Itaque hisce in rebus, quae ad victum pertinent constituendis, inprimis honestati et dignitati Nepotis nostri tam vero etiam sumptibus Fidelitas tua consulat. Regendae autem et ad iustam moderationem revocandae familiae ac sumptuum ordinandis rationibus Rescio magis idoneum interim non reperimus. Hunc per peculiare literas nostras requirimus, ut ne hoc tempore a Nepote nostro discedat, sed rerum istarum curam habeat. Non est, quod Fidelitas Tua Oeconomiae Miechoviensi capiat fastidium, si tamen omnino onere hoc liberari voluerit, cogitet, ut nobis alium illi administrandae idoneum proponat. Nepotem nostrum Miechoviae tam diu manere volumus, quod ipsi quid aliud a nobis non fuerit significatum. Bene fidelitas tua valeat. Grodnae die III. Novembris Anno 1584. Regni nostro nono.

787.

Grodno, 1584 november 4.

Báthory István király Reszka Szaniszló kanonoknak.

Meghagyta Młodzieiowski kincstartónak, egyenlítse ki azt a 11846 forintnyi adósságot, melyet unokaöccse Olaszországban csinált és hátrahagyott. Ezt soronkívül kívánja, mivel halasztása úgy az ő hitelét, mint saját tisztességét bántja. Megbizta a kincstartót, hogy ellátásáról is gondoskodjék, de takarékosan, miként meg is írta unokaöccsének, hogy egyszerűsítse háztartását és bocsássa el felesleges embereit, mert itt a hazai egyszerűbb viszonyokhoz kell alkalmazkodnia s nem lehet úgy élnie, mint a mindenben bő olaszföldön. Kéri azonban címzettet, maradjon unokaöccse mellett (miechóvi kolostorában) ahol távollétükben sok minden megromlott.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 no 24. Eredeti, a király nyolcszögű gyűrűpecsétjével megerősítve.

Stephanus Rex etc. Venerabilis Devote nobis dilecte. Pecuniae illius undecim millium et octingentorum quadraginta sex florenorum, quam in Italia Cardinalis Nepos noster debet, exsolvendae curam Generoso Hyacintho Młodzieiowski Curiae Regni nostri Thesaurario commisimus et mandavimus, ut in eam rem omni studio, diligentiaque incumbat,¹ quo tempore creditoribus praeste-

¹ Vagyis, ha más pénze nem lenne kéznél, fizesse ki: de proventibus Oeconomiae nostrae Marienburgensi.

tur, eaque ratione, ut Nepotis nostri fides, et etiam nostra dignitas a periculo vindicetur. Interim autem idem Thesaurarius dabit operam, ut victus eiusdem Nepotis nostri quotidianae rationes constant. Qui, ut non parcus sit et sordidus, sed cum honestate moderatus, et a luxu nimisque splendore alienus, atque ad regionis huius usum et consuetudinem compositus Devotio Tua curet. Scripsimus Nepoti nostro, ut cogitationem eam susciperet, non se iam in Italia lauta refertaque omnibus opibus degere, sed in Polonia, in qua sit difficilius paratu nihil quam pecunia. Itaque ita honestatem dignitatemque tuèretur suam, ut etiam necessariam rei pecuniariae, qua angustissima utimur haberet rationem.² Videbit autem Devotio Tua, ut integra Nepotis nostri dignitate et familia ipsius, et quotidiani sumptus aequabili moderatione astringantur. Quos a magnis viris commendatos habet Italos, eos, ut penes se humaniter habeat patimur. Neque enim esset conveniens eos, nisi honesta aliqua conditione dimitti. Porro requirimus a Devotione Tua, ut ne hoc tempore a Nepote nostro discedat, quin ad latus illi sit, et ut iisdem, quibus hactenus vitae morumque et studiorum institutis operam dedit, et porro dare pergat atque eandem, qua sibi existimationem in Italia comparavit, hic etiam praesentibus Italicis observatoribus vivendi cum pietate et studiis rationem teneat, nequid illi diversum in illo quod notent habeant sit illi assiduus adhortator. Neque vero est, quod magnopere Devotio Tua ad illam Ecclesiam properet, in qua sub absentiam illius absentibus etiam Haereticis recta omnia et ordine fiunt. Curae autem nobis erit de tali Devotionis Tuae conditione, qua Devotione Tua nobiscum frequentius vel cum Nepote nostro non invita sit. Bene valeat. Datum Grodnae, die IIII Novembris Anno Domini M. D. LXXXIII. Regni nostri Nono.

Stephanus Rex ppr

[*Hátlapján Reszka kezével:*] Rex Grodnae 4 Novembris de . . . respondet. Red: per Camerarius: 15 Nov.

788.

Grodno, 1584 november 7.

Báthory István király Keresztury Kristóf kővári kapitánynak.

Kővári számadásait megbízottai rendben találván, neki másfélévi gazdálkodásáról a felmentvényt megadja.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Mike Sándor gyűjt. Pátens-alakú.

Stephanus Rex etc. Memoriae commendamus . . . quod fidelis noster Egregius Christophorus Kereztwry praefectus arcis nostrae Keouar super administratione universorum proventuum dictae arcis

² A király e feddő levele sajnos, nem maradt ránk, vagy valahol lappang.

nostrę Keouar a vigesima octava die mensis Julii anni Millesimi, quingentesimi, octogesimi tertii usque ad vigesimum septimum diem mensis eiusdem praesentis anni *számot adván* coram Generosis Cosmo Petritheuth, praefecto arcis nostrę Fogaras et Joanne Sýgeer Thesaurario praescripti regni nostri Transilvanię *neki a felmentvoényt megadjuk*, de quibus eum quietum et expeditum modisque omnibus absolutum reddimus, pronunciamus et relinquimus; etc. Datum in arce nostra regia Grodnensi septima die mensis Novembris, Anno domini Millesimo quingentesimo octogesimo quarto, Regni vero nostri Nono.

Ellenjegyzte: Mart. de Berzeuice Cancell: mpr

789.

Miechóro, 1584 november 19.

Reszka Szaniszló kanonok Báthory István királynak.

Válasz. Hálásan köszöni urával (Báthory András bíborossal) együtt intézkedését az olasz adósság megfizetése ügyében. Mindenben kívánsága szerint élnek, takarékosan s a szellemekben és valóságban elmerülve. Milanóból hozott teológusuk kitűnő ember és gyönyörű latin beszédekert tart s az itteni szerzetesekre is nagy hatása van. Saját egyházi ügyeit a király kegyességébe ajánlja.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 162 no. 108. Sajátkezű fogalmazvány.

Serenissime et potentissime Rex. Domine, Domine clementissime.

Immortales ago et habeo gratias S. M. V^{rae} cum Illmo Domino Cardinale, tum meo quoque nomine, quod nullam moram interponendam putaverit ad aes alienum, ni quod in Italia contractum est dissolvendum. Bona spe sum, quod S. M. V^{rae} huius beneficium nunquam poenitebit. Videtur enim Ill^{mus} D. Cardinalis S. M. V^{rae} nepos suas cogitationes ad hoc unum studium convertisse, ut in M^{tem} V^{ram} parentem et dignitatis authorem agnoscit quamgratissimus appareat, nec ab ea, quam ingressus est quamquam S. M. V^{ra} desiderat vitae ratione discedat; sed potius maior quotidie se ipso meliorque evadat, omnibusque sese armis et praesidii instruat, quibus olim possit Ecclesiae dei rationes haereticorum Christi Regumque suorum perduellium audacia labefactatas in pristinum illum dignitatis et tranquillitatis statum, in hoc M. V^{rae} regno reponere, in quo versabantur, antequam Lutherus, odium illud dei omnipotentis et si odissent, quos oportetur omnium etiam hominum in gremio deo, sacrae virginis, mentem metumque deposuisset, imamque summis, in orbe christiano miscuisset. (Servet illum Deus. Dabimus operam.)

Isto etiam Miechoviensi otio sic utemur, ut M. V^{ra} percipit. Quod ad domesticas rationes attinet, lubens aquiescam in iis omnibus, quaecumque fuerant a M^{co} Domino Tesaurario constituta. Nil est enim uno me ad (domesticas) eius generis curas obeundas ineptius, quae totum hominem requirunt, ego vero me mihi suscepto sacerdotio iam dudum eripui. Parsimoniam in laude semper ponendam putavi; sed dandam esse quoque operam, video, ut Ill. D. Cardinalis isto suo commodissimo tempore, non solum parsimoniae, sed etiam avaritiae det operam; id autem est, ut horas suas avarissime servet, nec ullum sine linea elabi diem patiatur. Solius enim temporis honestissima avaritia est.

Habemus ex disciplina laudatissimi Domini Cardinalis Borromeo Theologum Canonicum Mediolanensem, virum insignem, qui sese iam ad quotidianas lectiones comparat; sermonibusque latinis omnino elegantissimis ad tempus hoc in pietate optimisque literis transmittendum inflammat, quos aliquoties in Ecclesia latinos habuit cum ad Ill^{mu}m D. Cardinalem, tum ad reliquos huius loci religiosos; quem si quando M. V^{ra} audire dignata fuerit, puto futurum, ut illum gratia sua protectioneque Regia dignum putet; nisi, quod nonnullis vitae perfidiis vehementer indiget, quae ut illi suppeditaremus Cardinalis Borromeus et fidem, et humanitatem nostram obstrinxit.

Est enim D. Theologus ex eorum unus numero, qui oblati Mediolani vocantur, qui sese sponte sua ad accipiendum archiepiscopatus Mediolanensis imperium et ad oram eius mandata, sine ulla vel occupationis, vel difficultatis excusatione exhaurienda obstrinxerunt, rem, vitam, fortunas omnes suas illius arbitrio et dispensationi commiserunt. Quo magis esse dignis videtur, cui de vitae perfidiis prospiciatur, quam ad rem video satis esse Ill. D. Cardinalis sponte sua incitatum, si voluntati facultas responderet. Nunc autem Fratres ille suos ait votum paupertatis emisisse severe, quod illi voverunt re et veritate observare.

Quod vero mihi quoque gratiam suam Regiam clementissime denuntiat, ad eundem illum benignitatis et humanitatis fontem referendum puto, ex quo reliqua omnia in me S. M. V^{rae} beneficia profluxerunt, sed utinam iis muneribus et officiis, ut par est, satisfacere, ad quae me vocatum esse video. Indignum enim novis ornamentis existimant, qui splendorem eorum, quae suscepit omnibus animi ingeniusque opibus tutatus esse non videtur.

De Varsaviensi ecclesia, in qua mihi nonnullae tuendi et augendi cultus divini partes incumbunt, nil ita mihi iucundum fuit ex literis S. M. V^{rae} cognoscere, quam, quod recte omnia et

ordinate fiant. Plane respiravi cum haec pientissimi Regis et Domini mei verba legerem: Faxit omnipotens Deus, ut haereticorum rabies ad omne impietatis scelus furenter incitata, M. V^{rae} pietate refrenetur in Catholicae religionis exitium incitata, omnesque animorum impetus ad eversionem Christi nominis directi de suscepta propositaque sententia invecta tempestate dissipentur; sperare nihilominus ego, exspectareque tempus illud non desinam, quo mihi per benignitatem S. M. V^{rae} liceat praesentem operam illi ecclesiae navare, cuius ad me rationes valde pertinere existimo. Interim Illmo Domino non invitus assistam dum S. M. V^{ra} aliud decernat. Miechoviae, 19. Novembris 1584.

790.

Grodno, 1584 november 20.

Báthory István király XIII. Gergely pápának.

Ismételten hálásan köszöni kegyességét, hogy unokaöccsét bíborossá nevezte ki. Sokat remél tőle, kívált Erdélyben, ahová szándéka beküldeni; ezért hívta is vissza.

Arch. Vat. Roma. Principi vol. 41 p. 121. Pergamenre írt díszes eredeti.

Sanctissime ac Beatissime in Christo Pater et Domine, Domine clementissime.

Post oscula pedum beatorum mei regnique et dominiorum meorum diligentem commendationem. Iam ante Sanctitati V^{rae} gratias egi, pro honore cardinalitio in fratris mei filium Ill^{lum} dominum Andream a S^{te} V^{ra} collocato, non eas quidem, quas insignis S^{tis} V^{rae} erga me benevolentia atque amor merebantur, sed tamen, quas potui maximus. Idem, ut hoc tempore denuo faciam, quamvis nullum tempus benignitatis eius S^{tis} V^{rae} in me memoriam deleturum sit, sed tamen nunc praecipue litterae S^{tis} V^{rae} de ea dignitate ad me scriptae, subque hoc tempus mihi redditae, me hortantur.¹ In quibus cum Sanctitas V^{ra} non modo paternum suum in me animum cumulatissime testificatur, verum de fratris etiam mei filio illo tam praeclarum iudicium facit, satis intelligo, quod a S^{te} V^{ra} aetati huic eius tribui nondum potuerit, totum S^{tis} V^{rae} in me atque meos amori a me tribuendum esse. Revocavi eum, quamvis alias quoque ob causas, potissimum tamen ob hanc, quo magis ipsius opera in Transylvania religio catholica propagaretur: de remittendo id etiam statuam, quod cum ex eius ipsius, tum maxime Ecclesiae in Transylvania provehendae usu fore,

¹ A pápa 1584 július 25-i levele, kivonata a jelzett kelet alatt.

tum per ea negotia, quae in manibus habeo, fieri posse intellexero. Interim, ut Sanctitas V^{ra} pristinum suum amorem tum mihi, tum illi conservet, S^{ti} V^{rae} supplico. S^{tis} V^{rae} clementiae me regnumque meum etiam atque etiam commendo. Grodnae, die XX. mensis Novembris. Anno Domini M^o D^o LXXXIII°.

Eiusdem S^{tatis} V^{rae}

obsequentissimus filius

Stephanus Rex Poloniae

Manu ppa

791.

Grodno, 1584 november 20.

Báthory István király Alfonz ferrarai hercegnek.

Köszöni Báthory András bíborosi kinevezése alkalmából írt szerencsekívánatait.

R. Archivio di Stato. Modena. Polonia. Eredeti.

Stephanus Rex etc. Illmo Principi Domino Alphonso secundo Dei gratia Duci Ferrariae, Mutinae, Regii, Carnutumque etc. Marchioni Estensi etc etc etc. Affini et amico nostro charissimo. Salutem et mutuam benevolentiam.

Ill^{me} Princeps Domine, affinis et amice noster charissime. Et si singularis Illustritatis Vestrae humanitas omnia nobis pollicebatur, quae a summa eius in nos benevolentia proficisci possent, ...¹ tamen Illustritas V^{ra} exspectionem eam nostram studio atque propensione in nos sua. Nam et ex literis eius amantissime ad nos scriptis facile amorem erga nos eius perspicere potuimus: tum vero ex fratris etiam nostri filio Illmo Domino Cardinali Bathoreo, ita omnibus rebus eum ab Illustritate V^{ra} tractatum cognovimus, ut nihil ad summam in nos voluntatem Ill^{tis} V^{rae} deesse satis intelligeret. Dolemus sane non eandem nobis facultatem suppetere nostrum erga Ill^{tem} V^{ram} mutuuum animum ei declarandi, quod si tamen accidit, ut aliquibus in rebus experiendum eum sibi Illustritas V^{ra} statuatur, omni certe officio, studio ac benevolentia, ut ei respondeamus, operam dabimus. Itaque, si omnia a nobis Illustritas V^{ra} exspectarit, quae a Rege eius amantissimo atque cupidissimo proficisci possint, nulla certe in re opinioni huic de nobis eius deerimus. Illustritati V^{rae} diurnam valetudinem omniaque fausta ac felicia a Deo optimo maximo precamur. Grodna, die XX mensis Novembris anno domini M.^oD.^oLXXX^oIII^o.^o Regni nostro nono.

Stephanus Rex ppr

¹ Egy sornyi szöveg kiesett — tördeléskor!

792.

Grodno, 1584 november 20.

Báthory István király Sirleto Vilmos bíborosnak.

*Válasz. Köszöni Báthory András bíborosi kinevezése alkal-
mával kifejezett jókívánatait.*

Bibl. Vat. Roma. Vat. lat 6180 p. 11. Eredeti, a nagy állampecséttel lezárva.

Stephanus Rex etc. Reverendissimo in Christo patri domino
Guilelmo Syrleto S. R. E. Cardinali etc. Amico nostro charissimo
et honorando. Salutem, et mutuae benevolentiae significationem.

Rev^{me} in Christo pater, amice noster charissime et honorande.
Gratissimae nobis litterae paternitatis vestrae fuerunt, quibus
fratris nostri filii Ill^{mi} domini Andreae dignitatem nobis
gratulatur.¹ Quum et si nos quidem magis providentiae
divinae et S^{mi} D. Nostri erga nos benignitati, quam ulli
vel nostro merito, vel fratris nostri filii virtuti tantae tribuendam
iudicamus, confidimus tamen simul fore, ut cum in hac aetate,
quae ad tantum munus sustinendum requirantur, nondum existere
possint, hoc tamen ipso honore, et cum aliorum summorum
virozum, tum paternitatis quoque vestrae eius pietatis atque
doctrinae cardinalis expectatione, ad omnium praeclararum
rerum studium eo magis inflammetur. Ad quam quidem rem nos
etiam sedulo ei autores erimus, ita tamen, ut facile cognoscamus
Deum esse, a quo omnia ista exspectanda sint. Is, ut cursum hunc
eius fortunet, adque nominis sui sanctaeque Catholicae Ecclesiae
gloriam atque utilitatem dirigat idemque paternitatem vestram
diu incolumem conservet ex animo precamur. Grodnae, die XX°
mensis Novembris. Anno M. DLXXXIII. Regni nostri Nono.

Stephanus Rex ppr

¹ Közöltük fentebb 782. sz. a.

793.

Kraków, 1584 december 27.

Montelupi Sebestyén bankár Báthory István királynak.

*Mikor megbízása folytán Reszka kanonokkal az Olaszország-
ban fizetendő 7500 tallér átutalása dolgában tárgyalt, abban alla-
podott meg vele megbizottja, hogy a tallért 12 római garassal szá-
mitják. Feledékeny embere azonban azt jelentette, hogy a tallér
római értékét csupán 11 garasban számította. Miután ebből neki
nagy kára származik, kéri kegyes intézkedését, hogy a pénzt úgy
számítsák, amint eredetileg megbeszéltek volt. Báthory Boldizsár-*

nak már kifizették Olaszországban a neki átutalt 1000 aranyforintot.

Arch. Comm. Fin. Warszawa. Vol. 61 no. 125. Egykorú másolat.

Sacra ac Ser^{ma} Maiestas Domine, Domine Clementissime.

Quando R^{dus} Dominus Reska mecum hic tractavit de aestimatione scutorum 7500, quae in Italia numerari debebant, ego domi eger eram, miseram tamen ministrum meum ad R^{dum} Dominum Reska, quod ea de re meo nomine se contractaret. Concluserat autem ille et firmavit cum Domino Reska valuationem scutorum hoc modo, ut pro quolibet scuto Julii romani 12 numerentur, ille vero uti memoriae labilis, retulit mihi valuationem fuisse factam Juliorum tantum undecem, qua ego relatione fundatus, dedi eam singrapham manu mea scriptam. Non quidem, quod ignorarem, quod scutati aurei in Italia sint maioris valoris, quam 12 Juliorum, sed quod existimarem scutatos istos in moneta solvi debere, et hoc modo minoris aestimantur, quam scutati aurei, quandoquidem in Italia scutati reperiuntur multi diversae et variae aestimationis, et valoris, quod quidem existimo S. M. V^{ram} non ignorare, cum vero hisce diebus Miechoviae essem apud Ill^{mmum} Cardinalem Bathorem, ubi etiam erat Mag^{cus} Dominus Thesaurarius, intellexissemque ex Rev. Domino Reska, quod Ill^{mus} Cardinalis Bathoreus tenetur solvere scutatos huiusmodi in auro, non in moneta, ostendi errorem, quod commissus est in valuatione Juliorum undecem. Licet autem Ill^{mus} Cardinalis Bathoreus et R^{dus} Dominus Reska manifeste cognoverint, quod aestimando scutum aureum 12 Juliis, aestimatio illa citius exigua, quam magna illis videbatur, tamen Mag^{cus} D. Thesaurarius, quando iam hoc nomine misi, solverat fl. 6346 Ungaricos, excusabat sese, dicens non posse immutare aut aliquo modo alterare priorem valuationem, nisi prius S. M. V^{rae} de hoc toto negotio perscribat. Cum vero hic considerarem, tum Ill^{mus} Cardinalis, tum etiam Mag^{cus} D. Thesaurarius, atque adeo R^{dus} D. Reska et ego, quod antequam de hoc negotio a S. M. V^{ra} quid sibi videatur perscriptum fuerit, tantum et tam longi temporis pertransiret, quod creditores in Italia difficillime ad perferendam tanti temporis longitudinem, absque eorum damno sese accomodarent --- hic tandem, tum pro dignitate S. M. Vestrae, tum etiam pro satisfactione creditorum, ut ego iam scribam et comittam, ut tota summa praedicta scutorum 7500 in auro in Italia solvatur ea quidem valuatione, quae in Italia passim apud omnes aestimatur et accipitur, etsi quid praeterea in hac summa amittetur, S. M. V^{ra} satisfacere debet, secundum ea testimonia, quo ego ex Italia curabo afferri, ab his,

qui pecunias persolvent, erunt autem hi mercatores praeclari nominis, quos et Ill^{mus} Cardinalis et R^{dm} D. Reska bene norunt, qui S. M. V^{rae} quidquid in hoc negotio opus est, authenticam ferent, abunde rationem reddere poterunt. Ego vero nihil dubito, quod meum hoc officium et studium, atque adeo onus non vulgare, quod modo suscepti non ingratum S. M. V^{rae} sit futurum, nec patietur me in hac re quidquam damni habere, quum ego totum hoc susceperim pro servitio atque existimatione S. M. V^{rae} etc.

Illmo Principi Domino Balthasari Bathori iam in Italia commisi, ut fl. 1000 aurei persolvantur,¹ quemadmodum etiam superioribus diebus S. M. V^{rae} abunde perscripsi, cui me humillime, post sacrarum manuum oscula, etiam atque etiam commendo, Deumque perpetuo rogo, ut illam diu sospitem et incolumem conservet. Datum Cracoviae, die 27 Decembris 84.

S. M. Vestrae Deditissimus et Humillimus Servitor
[Sebastiano Valerio Montelupi]

794.

Warszawa, 1585 január 17.

Báthory István király megnyitó beszéde a varsói országgyűlésen.

A régi szokást követve óhajt pár szót szólni, de figyelmezteti a rendeket, tekintsék határozataik hozatalában a közjót s a hazá érdekét. A történelem tanúsága szerint jeles birodalmak pusztultak el már a viszályok és egyenlenség miatt, amit mutat saját hazája, a szomszédos Magyarország sorsa is. Ez virágzó, gazdag, katonákban bővelkedő, szabadságokkal ékes ország volt, de mivel egyesek saját érdekeket nézték, nem a hazáét, rossz tanácsok miatt magukat és országukat is szolgaságba rántották. Inti tehát a rendeket, tartsák fenn a békét, ami minden társadalom legfőbb java, mert akkor minden külső veszedelmet elháríthatnak. Ezzel saját, de egyúttal királyi dicsőségét is szolgálják, a maga részéről pedig mindent ez ország javára fog cselekedni.

Czuczyski; Dyaryusze sejmowe r. 1585 p. 34—35.

Sententia Regia super propositionem.

Audierunt Dominationes Vestrae propositionem nostram, audierunt vota Dominorum, ex quibus intelligere potuerunt, quid hoc tempore expediat Reipublicae. Ego, etsi praeter morem veterem facio, quod Dominationes Vestras alloquar, bono tamen animo facio, neque longa oratione utar: duobus aut aliquod verbis rem absolvam.

¹ Báthory Boldizsárt királyi nagybátyja európai peregrinációba küldte volt s mostanában jutott annak végével Rómába, hol testvéröccsével, Báthory András bíborossal is találkozott.

Dicit Scriptura, ne in vanum gratiam Dei accipiamus. Gratia Dei est, quod in pace vivamus, quod tempore pacis pericula provideamus et, quomodo illis sit occurrendum inter nos consulamus. Non igitur eam gratiam Dei in vanum accipiamus, sed consilia nostra ita dirigamus, ne quid cum affectibus et animorum aliqua exacerbatione fiat. Nemo est tam puer, qui semotis affectibus non possit apud se statuere, quid Reipublicae sit inutile, quid utile, quid salutare, quid damnosum. Quapropter id quisque vestrum agat, quod illi optima ratio, quae semper ad optima fertur dicat, deinde, quod illi conscientia suadet; nam, si aliquid aliud in consilium admiserit, caveat, ne peccet in Spiritum Sanctum et ex poena peccati deveniat in reprobum sensum, quo nihil est periculosius, nihil miserabilius. Tum enim iam omnia consilia optima reiiciuntur nihilque fit suo modo et ordine, sed omnia confuse, perturbate et pertinaciter. Fuerunt multa regna florentissima, quae inquietis consiliis et malis artibus eversa sunt; ac utinam non fuisset exemplo patria mea, Hungaria, vicinum nobis regnum, quod etiam fuit florens et opulentum, abundabat militaribus viris, libertatibus quoque fuit ornatum et auctum. Sed cum in illud regnum prava consilia invaserunt et unus quisque non Reipublicae bonum, sed suos affectus sequebatur, dedit illos Deus in reprobum sensum et postmodum se ipsos et regnum in servitutem praecipitarunt. Quod Deus optimus maximus avertat ab hac Republica, quae optimis legibus est fundata, libertate pulcherrima gaudet, omnibusque ornamentis a Deo praepotenti est nobilitata, ne etiam commemorem virorum militarium copiam, ingeniorum vim, quae omnia Dei sunt maxima dona, ad amplitudinem nominis et aestimationis istius regni comparata. Vertant igitur Dominationes Vestrae consilia sua ad domestica mala imprimis componenda, ut alma pax ista, quae est omnium coetuum bene sociatorum summum bonum, conservetur, qua conservata facilius per Dei gratiam externis periculis mutuo animorum et studiorum consensu obviabimus. Credant Dominationes Vestrae multorum oculos esse conversos in istius conventus successum vel ob id maxime, quod nollent aliquid fieri, praeter exspectionem in hoc regno, quod murus totius christianitatis semper est habitum. Contendant igitur imprimis pro salute et gloria tam mea, quam sua. Mea enim gloria vestra gloria est, et deinceps vestra gloria mea gloria est. Eam autem nulla re magis augebimus, quam amoris et concordiae vinculo, quam pacis et tranquillitatis studio, denique omnium consiliorum nostrorum, quae in hoc conventu agitantur optimo exitu. Quem, ut Deus optimus maximus nobis

largiatur sedulo precabimur. Nos quoque pro virili parte dabimus operam, ut Dominationes Vestrae intelligant in nobis nihil unquam ad bonum istius regni promovendum defuisse.

Megjegyzés. Ezt a varsói országgyűlést, amelyen István király e hatalmas beszéde elhangzott, a Zborowski-ügy tárgyalása tette emlékezetessé. A tárgyalást a Zborowski család tagjainak fegyelmetlen, felségellenes magaviselete és tervszerű izgatása tette szükségessé, hogy számonkérjék a királytól amiért Zamoyski kancellár — az ő tudtával — Zborowski Sámuel az elmúlt év tavaszán (1584 május 26-án) Krakkóban lefejeztette. A drámai jelenetekben bővelkedő per egyes részleteit kimerítően ismertetem Báthory-életrajzom megfelelő helyén.¹ Így itt most csupán arra kell még rámutatnom, hogy az elhangzott tiszteletlenségekre, sőt sértegetésekre a király mindvégig férfiasan és erélyesen felelt meg a per folyamán s ebben lelkesen támogatta a kancellár, sőt maga a koronaügyész is. Mindketten azért is, mert látták hová fajultak el a viszonyok a Zborowskiak izgatásai következtében, amit erélyesen meg kellett fékezni az államrend érdekében. A majdnem hat hétig tartott nevezetes országgyűlés kellő elégtételt adott a királynak azzal is, hogy Zborowski Kristófot a szenátorok egyhangú szavazása alapján megfosztotta nemességétől, vagyonától és halálra ítélte, míg testvére, András ügyében a végzést a következő országgyűlésre halasztotta. Az ítéletet egy udvari tiszt a piacon is kihirdette, de Kristóf egész kíséretével Morvaországba menekült s úgy került el büntetését.

795.

Warszawa, 1585 január 25.

Báthory István király Nádasdy Ferenc vasmegyei főispánnak.

Az udvarában nevelkedő Potoczki nevű ifjút további jóindulatába ajánlva, kéri, vezesse be a hadi tudományokba is.

M. Nemz. Múz. Budapest. Kiadva Zsinka Ferenc id. m. 51. l.

Stephanus Rex etc. Spectabilis et Magnifice domine, affinis noster carissime, salutem et benevolentiam nostram regiam. Ir kegyelmed levelebe Potoczki feleol, kitt az mi commendalasunkra be veott uolt kegyelmed, hoga az kegyelmed vduaraba iol uiselne magat minden erkeolczibe, es hoga kegyelmed is minden io akarat- tal uolna hozzaia, kitt kegyelmednek myes keozeonunk, es mint atiank fiatul io neuen vezeonk. Meli io akarat- tiat eo hozzaia ennek uthanna is az eo rende zerinth ne vonnia meg kegyelmed teole, es myert hoga innet oda az idegen helire az tanulasert, latasert, hallasert bohattuk, az mikoron az kegyel- med zolgay affele helire mennek, holot cois iffiusaga zerint az vitezleo dologhoz ualo indulattiat megh mutatthattia, kegyelmed kuldgie ki velek, hoga tanoluan es giakoroluan magatt az witezleo dologba, iohessen io hirrel neuel ide vizza. Tarcza meg Isten

¹ Idézett munkám 288—292. lapján.

kegyelmedei. Datum in arce nostra regia Varsauiensi, vigesima quinta die mensis januarii, anno domini millesimo quingentesimo octogesimo quinto, regni vero nostri nono.

Stephanus Rex ppr

796.

Warszawa, 1585. január 30.

Báthory István király Báthory András bíborosnak.

A Zborowski-ügy tárgyalása folyamán Zborowski Kristóf iránti tekintetből az ítélet kimondását egyideig elhalasztani kívánta és biztonsága végett szabadmenetlevelet adott neki. Ennek dacára híre jár, hogy több százra menő sereggel Krakó felé igyekeznek s mivel haragja őt — a bíborost — sem kíméli, vigyázatra inti; dacára annak, hogy újabb hír szerint az ítélet kihirdetése előtt Kristóf kifutott az országból.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 no. 37. Eredeti, nagy állampecsétjével lezárva. Utóirata külön, mellékelt cédulán.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc.

Ill^{me} et R^{me} Nepos noster carissime. Cum hic Christopherus Zborowski de crimine laesae Maiestatis nostrae causam dicere deberet eamque nostra benignitate comperendinari aliquoties passi essemus, accepta a nobis ad ipsam usque definitivam sententiam securitatis fide salvique conductus litteris impetratis, causam tamen per Procuratorem egit illique diffidens hinc se proripuit: diciturque equitum et peditum aliquot centenarias cohortes secum trahere, Cracoviam autem versus iter intendere. Quapropter ab insidiis, vigiliis diligenter Illustritas Vestra caveat. Homini enim etiam contra nos ipsos nefaria molienti, et in Illustritatem V^{ram} idem sceleratus animus erit, tanto maior autem audacia, quanto designandi sceleris magis expedita facultas: Itaque omni solertia et consilio se adversus illius insidias vimque Ills. Vestra munit. Beneque valeat. Datum Varsoviae, die XXX Januarii. Anno Domini MDLXXXV. Regni nostri Nono.

Stephanus Rex ppr

Postscriptum. Intelleximus nondum quidem Christopherum Zborowski hinc sese subduxisse. Nihilominus equitatum et peditatum Cracoviam versus eum iam praemisisse constat. Verisimile autem est illum, qui licet salvi conductus nostri litteris munitus sit, personaliter tamen in iudicio nostro non comparuit, definitivam sententiam nostram non expectaturum, sed fuga hinc evasurum.

Eius igitur insidias et vim cavendas esse tempestive hisca praemonemus.

[*Külcíme:*] Illmo et R^{mo} Andreae Bathori de Somlío S. R. E. Cardinali Praeposito Miechoviensi, Nepoti nostri carissimo.

797.

Warszawa, 1585 február 11.

Báthory István király Reszka Szaniszló kanonoknak.

Nem szükséges hozzá jönnie, mert Miechóroba készül bíboros unokaöccse látogatására s ott találkozhatnak.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 p. 26. Eredeti, a nagy állampecséttel lezárva.

Stephanus Rex etc. Venerabilis Devote nobis dilecte.

Necessum non est, ut iamhuc ad nos Devotio Tua excurrat. Constitutum nobis est, ut statim ab ipsis Comitibus Cracoviam contendamus, Miechoviam divertamus, ubi nos Cardinalis Nepos noster salutabit. Quod si huc ad nos istis acceptis litteris Devotio Tua iter susciperet, in itinere forsitan ipso nobis obviam veniret. Commodissimum igitur est, ut nos Miechoviae aperiatur. Bene D. T. valeat. Datum Varsoviae, die XI Februarii. Anno Domini M. D. LXXXV etc.

798.

Warszawa, 1585 február 12.

Báthory István király Aquaviva Claudio generálisnak.

Örömmel értesült arról, hogy Forgách Ferenc tanulmányai-ban előhalad, de kéri, ne teljesítse a Társaságba való felvétel iránti kérését, mivel előkelő származásánál fogva világi papként szélesebb körű hatása lehet az életben.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Opp. NN. 329 II p. 294.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae, magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, Princeps Transylvaniae.

Reverende Pater Devote nobis dilecte. Retulit nobis Pater Laterna, quae ad illum de Francisco Forgaczio D(ominatio) V^{ra} scripsit. Periucundum nobis cognitu fuit illum et in literis, et in pietate proficere. Pergratum et id, quod cum Societatem V^{ram} appeteret, non ante ad ingrediendam hanc vitae rationem eum admittere D. V. voluit, quam expressam ea de re voluntatis nostrae significationem haberet. Postulamus porro a D. V^{ra} ut ne eum in Societatem asciscat, cum enim clara in Ungaria familia natus sit, si ad vitam spirit(u)alem fertur animo, in luce hominum ampliores Ecclesiae Dei inter populares suos faciet fructus: quam si privatum in Societate vivendi genus amplectatur. Nobis

sane, ipsis Deo dante temporis progressu curae erit, de tali illius conditione, ex qua ad patriam illius fructus insignis redundet. Modo illi D. V. author sit, ut in literarum pietatisque studiis pari animi contentione perseveret, et ne religione nobis insciis et non assentientibus se obliget. Bene valeat. Datum Varsouiae die XII. Februarii Anno Domini M. D. LXXXV. Regni vero nostri Nono.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. Forgách Ferenc Báthory András kíséretében érkezett volt Rómába 1585 november 30-án s azóta folytatta egyházi tanulmányait, melyek hatása alatt aztán áttért a katolikus hitre.

799.

Gyulafehérvár, 1585 március 1.

Blandrata György orvos Báthory István királynak.

Ajánlja jóakaratóba unokaöccsét, Blandrata Bernardinót, kérve, alkalmazza udvarában, miután magyarul is megtanult. Az ifjú Báthory Zsigmond jeles tanulmányi előhaladásáról. Blandrata betegeskedése.

Malacarne: Commentario su Biandrata 60 és 117—8. l.

Serenissime Rex. Nepos iste meus,¹ quem ad M^{tem} V^{ram} Ser^{mam} mitto, memor verborum, quae olim Leopoli parenti suo Maiestas V^{ra} Ser^{ma} dixerat, ut videlicet disceret Hungaricum, et mox ad Eandem se reciperet, desiderio suo respondere voluit, et persuasus de clementia et benignitate M^{tis} V^{rae} Ser^{mae} suam servitutem et omnem fidelem operam offerre et dedicare eidem M^{ti} V^{rae} Ser^{mae} statuit. Hunc ego fratrualem meum, ut paucis agam, de meliori nota commendo oroque, ut propter me, meaque perpetua obsequia dignetur illum inter suos clientes commemorare, de honesto aliquo gradu statuque, pro sua liberalitate prospiciendo. Quidquid vero in illum beneficentiae contulerit acceptum mihi semper referam. Ut ergo fratrualem hunc meum, aetatis annorum 23 Hungaro-Italum voti compotem M^{ti} V^{rae} Ser^{mae} facere et hanc petitionem omnium nostrum boni consulere dignetur, etiam atque etiam obsecramus.

Ill^{mus} Princeps bene valet, de moreque bonis literis operam dat, et iam Poeta factus est, versatilis ingenii iudiciiue sui vim exercendo: et certe nihil est, quod ab hoc praeclarae mentis Principe exspectare non possimus.² Ego vero Medicum novum

¹ Ez Bernardino Blandrata.

² Ez úgy értendő, hogy tanulmányaiban immár elvégezte a poézis-osztályt, miként ezidőben mondták. Ezt a Báthory Zsigmond tanulásáról szóló néhány sort közölte a ritka könyvből Kurz, Magazin-ja II. köt. 122. l.

exspecto, quo possim Cibinii quieti et valetudini vero consulere. Mea siquidem podagra in chiragram praeter rationem versa est, unde fit, ut doloribus saepius recurrentibus totas noctes plerumque insomnes ducam, ob idque cupiam dissolvi, et esse cum Christo. Deus Optimus Maximus consilia Ser^{mae} M^{tis} V^{rae} omnia conatusque fortunet, ac felices exitus concedat. Datum Albae Juliae, 1. Martii M D LXXXV.

Devot(issimus) servitor

Georgius Blandrata

800.

Niepolomice, 1585 március 18.

Báthory István király Petrichevich Horváth Kozma fogarasi kapitánynak.

Brukenenthal könyvtár. Nagyszeben. Schmidt gyűjt. II. köt. 522. 1. Petrichevich id. műve 475. reg.

Meghagyja, hogy a Barczaságon és Sárkányon ne szedessen a száz papi tizedekből negyedet, mivel ez eddig se volt szokásban.

801.

Niepolomice, 1585 április 10.

Báthory István király Ferdinánd főhercegnek.

Köszöni, hogy bíboros unokaöccsét visszatérőben szívesen látta Innsbruckban.

Statthalterei-Archiv. Innsbruck. Schlögl 65. II.

Cum in congressum nostrum nepos noster Cardinalis post suum ex Italia reditum venisset, de praeclara Ill^{tis} V^{rae} in nos voluntate deque iis humanitatis officiis, quae in illum Illustritas V^{ra} cumulate in eo, a quo reversus est itinere contulit, multa nobis narravit: Iucundum nobis fuit audire praedicantem, cum ipsam excellentem Ill^{tis} V^{rae} humanitatem, tum vero singularem erga nos animum et amorem, ut vero gratissimo istud ab Ill^{te} V^{ra} accipimus animo, ita, ut Ill^{ti} V^{rae} officium, cum usus feret, referamus, operam sumus daturi, etc. Datum Niepolomiciis die X mensis Aprilis. Anno Domini MDLXXX quinto. Regni vero nostri anno nono.

[*Külcime:*] Illmo Principi domino Ferdinando Archiduci Atriae, Duci Burgundiae, Comiti Tyrolis, amico et affini nostro charissimo.

Megjegyzés. Egyidejűleg hasonló szövegű köszönő levele ment Estei Alfonz ferrarai és Gonzaga Vilmos mantuai herceghez, akiket Báthory András utjában szintén meglátogatott.

802.

Niepolomice, 1585 április 10.

Báthory István király Farnese Sándor bíborosnak.

Köszöni azt a szíves fogadtatást, melyben ottlétében unokaöccsét, Báthory András bíborost részesítette.

R. Archivio di Stato. Parma. Carteggio Farnesiano. Polonia.

Stephanus Rex etc. Reverendissimo in Christo Patri Domino Alexandro Cardinali Farnesio Sanctae Sedis Apostolicae Vicecancellario et Regni nostri Protectori, amico nostro carissimo et honorando. Salutem benevolentiaeque nostrae significationem.

Reverendissime in Christo Pater amice noster carissime et honorande. Andreas Cardinalis Nepos noster, ut primum a suo ex Italia reditu nobiscum congressus est, permulta singularis Paternitatis Vestrae humanitatis in se officia, a summa benevolentia profecta insigni praedicatione celebravit. Ita, quod ante ex litteris illius de eximia Paternitate V^{ra} in nos ipsumque voluntate cognitum habuimus, idem de ipso coram uberius intelleximus. Amplectimur animo gratissimo amorem istum tam praeclarum Nepotis nostrique a Paternitate V^{ra} studium, et ut sunt nobis ista gratissima, ita nihil unquam dum feret occasio officii, quod ad nostram erga Paternitatem V^{ram} propensissimam voluntatem testandam pertinebit praetermitteremus. Interim Paternitatem V^{ram} feliciter valere cupimus. Datum Niepolomiciis die X Aprilis Anno Domini M. D. LXXXV. Regni vero nostri Nono.

803.

Niepolomice, 1585 május 3.

Báthory István király Máriássy Pálnak.

Intőlevél az iglóiakon elkövetett hatalmaskodásai miatt.

Regesztája Iványi: A Máriássy család levéltára, 489. sz. a.

Igló város lakói panaszt tevén nálunk, hogy zaklatod őket s hogy a Rudolf császár és saját biztosaink által közösen emelt határhányásokat szétdobáltattad, intünk, hogy efféle hatalmaskodástól tartózkodj és élj az iglóiakkal csendes jó szomszédságban.

Megjegyzés. Az itt megrótt hatalmaskodása Máriássynak nem volt az első, sem az utolsó, annyira semmibe vette szomszédai jogait. Igy már négy éve is panasz esett ellene amiatt, hogy 1581 május 8-án karhatalommal megtámadta a maga és Felka területe közötti határdombokat, széthányva azokat, majd onnan Igló felé vonult és ott is ugyanazt cselekedte. Erre a városok Kassára küldött biztosai a felsőmagyarországi főkapitánytól kértek elégtételt és oltalmat a hatalmaskodás és birtokkárosítás ellen, de ott azt a választ nyerték, hogy csak a legközelebbi regnikoláris commissio hivatott a dologban eljárni.¹ Ezért fordultak aztán panaszukkal egyenesen István királyhoz.

¹ Sváby: A XIII. szepesi város története 167. l.

804.

Niepolomice, 1585 május 10.

Báthory István király P. Leleszi Jánosnak, Gyulafehérvárra.

Válasz. Amiről tájékoztatást kívánt, megtudja a közben beindított Gyulai Páltól bővebben.

Muz. Czartoryski. Kraków. Sajátkezű. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. II. köt. 102—3. l.

Zenth Mehaly kew in potestatem vestram venire, sed et in suburbio Albensi duodecim coloni; reliqua ex mutua cointelligentia op(p)ortunitateque vestra adientur brevi.¹

805.

Niepolomice, 1585 május 12.

Báthory István király végrendelete.

Gondoskodik benne úgy erdélyi, mint lengyelországi hűséges emberei megjutalmazásáról, meg a kezén volt erdélyi várakról és uradalmakról, valamint ingóságairól, melyeket unokaöccsei közt kívánt kiosztani.

Glówny Archiw. Warszawa. Metrices Regni 150. köt. 177—182. lapján, kevéssé gondos másolatban. Kiadva Pawiński: Źródła dziejowe XI. köt. 294—7. l. (Ahol a szöveg nem volt elég teljes és világos, javítottuk a végrendelet erdélyi, meg a M. N. Múzeumi példányából.) Magyarra fordítva kiadta Csopey id. műve 241—6. l.

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis. Stephanus Rex Poloniae, Magnus dux Lithuaniae etc. Sanus et mente, et corpore dum incertitudinem horae extremae recogito, ne inopinatus aliquis casus meus cuiquam¹ fraudi esse possit, tale ex tempore mea manu scribo testamentum, valiturum semper et ubique, si non fuerit aliud posthac testamentum subsequutum; ad quod quidem alio tempore, si dabitur, fusius faciendi animum habemus.

Thesaurum Tykocinensem etiam inter tot et tam arduas necessitates meas fideliter conservatum, Reipublicae reddo; ex quibus, si quae pauca et viliora erogata, aut in usus Serenissimae Reginae extradata sunt, in chartis signavimus. Rogo autem, boni consulant hanc meam parsimoniam, nec quempiam eo nomine vexent, aut fidem in dubium vocent; nam in mea propria cura fuerunt, nec ullus sine mea praesentia² connectavit.

Ad contentationem aulicorum meorum omnes restantias, tam

¹ Ezt a király aláírásakor sajátkezűleg jegyezte a levélre utóiratként.

² Hibásan írva: cuique.

² Erdélyi példányában hibásan: potestate.

in regno Poloniae, quam Magno ducatu Lithuaniae habitas, iure³ ad me pertinentes assigno et committo.

Patriae charisque propinquis, quantum debeam, scio: ipsa enim non saltem me genuit, sed aluit et auxit, in hunc usque gradum, post Deum manibus me traxit, plurimum sanguinis pro gloria mea, in omnibus bellis difficillimis alacriter fudit; quae talia licet sint, ut nulla compensatione sarciri per me possint: in signum tamen mutui amoris, ex pecunia mea propria, quam post aliquas septimanas percepturi sumus, pro redemptione captivorum Moscoviticorum, summam videlicet nonaginta sex millia florenorum in communem usum Reipublicae Transylvaniae dono.⁴

Ex reposito meo et proventibus arcis nostrae Fogaras quadraginta millia talerorum, ea tamen conditione, ne unquam haec pecunia erogatur, nisi summa et inevitabili belli necessitate urgente, in communem defensionem regni, reponatur autem in arce Keuwar⁵ sub fideli custodia. Et quoniam potentia Turcica est tanta, ut viribus sufficere nequeant, ad conciliandam Imperatoris Turcarum benevolentiam unicornum illud, a palatino Lubliensi propria mea pecunia redemptum, instituta solenni legatione in nomine Transylvanorum Imperatori Turcarum protunc constituto, praesentandum committo; quod eo facilius regni Poloniae status et ordines concedent, si illis tritum illud in mentem venerit: „Tua res agitur, paries cum proximus ardet.“ Verum, si tamen tanta esset aliquorum ingratitude (quod non credo,) ut illud exequi nollent, at saltem pecuniam triginta millia florenorum pro unicornu erogatum reddat, unde donationem eo nomine amplum Transylvani curebunt.

At, quia nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilant, qui custodiunt eam, proinde ipsum principem Transylvaniae Sigismundum, omnes denique senatores, status et ordines regni Transylvaniae oro et obtestor propter salutem animarum suarum reipublicaeque tranquillitatem, simultates deponant, pietatem colant, avitam Sanctam Catholicam fidem recolant, aut saltem per me fratremque meum introductam, post liminio⁶ aequo animo

³ Rossz olvasással közölve: in re.

⁴ Ezt a hagyakozását végrendeletében így változtatta meg: Principi igitur Transylvaniae Sigismundo et per consequens necessitate extremae republicae, si qua (Deus avertat) immineret, lego pecuniam omnem, quae in auricambium per praefectum Fogarasiensem erogata est, simul cum omni ea pecunia, quae ex ejusdem arcis Fogaras redivitibus apud eum restaret, ad hunc usque annum 1586 cum reditu ex arenda Rivulidominariensi.

⁵ Hibás olvasással: Keumar.

⁶ Kimaradt szó a kötetben, ahol csak ez van meg belőle: post.

ferent. Collegium in Colosvar et Colosmonasterium fundatum bonisque dotatum, partim jure regio, partim pecunia et bonorum aliorum permutatione, bono jure acquisitis, tueantur, conservent et augeant. Sic etiam Albensem, Waradiensem non solum conservent, sed augeant ad eorumque incrementa aliquid adjiciant;⁷ alioquin, si violentes injiciunt manus, implebunt modios irae divinae, qui retribuatur talibus secundum munditiam cordis eorum.

Palatino Transylvaniae, nepoti nostro Sigismundo Bathory dono ornamenta equorum et frameas, auro et gemmis distinctas et ornatas. Ad haec sex annulos, in parva ladula mea repositos, quorum unus Adamas turbinatus magnus, pedi aquilino simili structura insitus; secundus Smaragdus incisus cum figuris 39 et 49; Adamas tabulae forma 59; tertius et quartus Rubinus; quintus smaragdus, Adamas in uno annulo conjunctim; 6-tus 59 rubinus.

Argentum omne elaboratum dono Andreae Cardinali et Balthasaro Bathori nepotibus, tam illud, quod in mea mensa habui, quam, quod mea pecunia propria a creditariis variis redemi, et apud manus vice-thesaurarii nostri existunt; praeterea, quod adhuc restat ex Transylvanico argento apud manus Veselinii.

Arcem Fogaras dono Balthasaro Bathori nepoti, ea conditione, ut omnibus viribus suis in bonis paternis aut postea acquisitis cedat et abrenuntiet aliis fratribus suis, nec sortem suam ab eis requirat, nisi, si forte steriliter decedere ipsos contingeret, tunc enim legitima eorum mutua successio locum suum habere debet. Quod, si forte dictus Balthasar Bathori steriliter decederit, arx Fogaras in neminem alium, nisi Sigismundum principem, ejusque haeredes devolvetur. Quod, si contingeret ipsum quoque Sigismundum Bathori steriliter decedere, ad Gabrielem Maylath, ejusque heredes descendentes in virilem sexum devolvatur. Et quoniam terra Fogaras a contributionibus publicis libera est, obligamus et oneramus possessores hujus arcis pro tempore existentes, ut in omnem expeditionem generalem ducentos equites et centum pedites strenuos, bonos milites, non bojaros^{7a} ducant; aut obstante legitimo impedimento, si ipse in persona sua ire non

⁷ Ez a gyulafehérvári és váradi kollégiumról szóló rész a végrendelet magyar példányából hiányzik és nyilván első fogalmazványának átolvasása után szúrta be a király, mikor rájött, hogy abból kimaradt.

^{7a} A bojárók (vagy boierék) némi szabadságokkal bíró fogarasföldi oláh parasztok voltak, de köztük nemesek is akadtak, kivált az ezentúli időkben.

potest, sub certo praefecto mittat suisque sumptibus durante expeditione alat.⁸

Instrumenta equorum argentea frameasque auro et argento paratas Balthasaro nepoti dono.⁹ Equos omnes, exceptis currulibus, vestes etiam omnes servitoribus et pueris camerae meae ex aequo dividenda committo. Omnes equos meos currules monasteriis ordinis mendicantium in regno et magno ducatu Lithuaniae existentibus arbitrio dominorum testamentariorum distribuendos committo.

Ex pecunia redemptionis captivorum Moschoviticorum, aliorumve restabunt Triginta millia florenorum, ex quibus decem millia lego in aedificationem templi et monasterii collegii Grodnensis, viginti millia autem lego ad emptionem bonorum pro hospitali Varsaviensi per me locato atque¹⁰ reformato. Apud manus Stephanowsky restant triginta millia vel paulo minus, ut ratio monstrabit per memet ipsum emendata, nihil rationibus harum nocere debet. Ex eadem pecunia Francisco Veseleny dono decem millia florenorum, Stephano Lepseni quinque millia, Gabrieli Maylath quinque millia. Deinde apud Magnum procuratorem propriae pecuniae meae restant florenorum octo millia, quae exponantur tempore sepulturae in eleemosynam pauperum et sepulchri praeparationem, quod simile fiat sepulchro fratris mei nuper per me Albae¹¹ erecto.¹²

Exequutores¹³ hujus ultimae voluntatis meae constituo: Magnificos Joannem Zamoyski Cancellarium, Andream Opalinsky

⁸ Első fogalmazványában folytatólag Báthory Andrásról is megemlékezett alábbi adományával, amit a végrendelet végleges tisztázásakor törölt: Andreas cardinalis possideat Eniedinum cum pertinentiis et bona Eurmenes, et villas pertinentes ad ea, villas dico, quae a Falauceio (?) officiali possidebantur, in cujus locum assignamus Sigismundo principi Rivulidominarum. (Hibás olvasással: Rinuldinarum, feljebb meg: Emendemum!)

⁹ Eleinte megosztani kívánta őket két unokaöccse közt, ekként: Omnes frameas meas auro aut argento celatas aequaliter inter Sigismundum et Balthasarum dividendas committo.

¹⁰ Ezt a kimaradt két fontos szót az erdélyi példányból pótoltuk.

¹¹ Hibás olvasással, értelmetlenül írva: alte.

¹² Ezt a király egy Lengyelországban működött jeles hollandi szobrásznál rendelte meg Báthory Kristóf halála után, még 1581-ben s küldte be készen (1583 tavaszán) szekereken darabokban Gyulaféhérvárra, ahol a várban, a jezsuiták templomában állította fel mestere. A mű elkészültének részleteiről szóló számadási adatokat közöltem Báthory István számadáskönyvében, a 187—211. lapon.

¹³ Itt folytatólag (nyilván szándékosan) kihagyva az alábbi igen fontos rész: Bona mea Concincensia in usum Grodnensis collegii perpetuo jure adjici-

marschalcum, Christophorum Radziwill palatinum Vilnensem et Dominum Cardinalem Episcopum Vilnensem,¹⁴ de quorum singulari fide, ut vivens, ita moriens conquiesco.

Omnes ordines et status regni et Magni ducatus Lithuaniae oro et obtestor, pro salute Reipublicae suae, uti hoc testamentum meum ratum firmumque esse velint, nec ulla in parte impediunt, saltem memores meorum laborum et aerumnarum, cum enim neglecta patria, posteritate cognatis, propinquis, amicis et flore aetatis me ad eorum servitia exposui, tum hostem potentem Moschum, populosum, pecuniosum, armis ferocem et potentem cervicibus eorum Deo juvante, removi, compescui; fines amissas recuperavi, Livoniamque in ditionem et potestatem redegi; pristinam dignitatem Reipublicae restitui: hancce profecto gratitudinem, quam nullam viventi praestiterunt, saltem mortuo rependant.¹⁵ In quorum omnium indubitam fidem firmitatemque meam hanc nostram ultimae voluntatis ordinationem secreto sigillo munivimus et manu nostra regali subscripsimus. Datum Niepolomiciis, Dominica Jubilate. Anno Domini 1585.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. Érdekes, hogy a lengyel állami Liber regiusban a király előző végrendeletének és később (1586-ban) készült keletnélküli másik végrendeletének a szövege is be van jegyezve, bár végrehajtásra csak ez a sajátkezűleg aláírt és keltezett végleges végrendelet került. Ennek az is külön nevezetessége, hogy a király — senkit sérteni nem akarván — kihagyta belőle azt a részt, amely a lengyelektől tapasztalt hálátlanságról szólt,¹ meg azt, amelyben Báthory Zsigmondot kitarításra búzdította udvarának ariánus és kálvinista embereivel szemben. Ez

mus, donamusque, Bona per palatinum Kyoviae nobis donata, dicta Susa, Symeoni Moscho damus, donamusque, ea tamen conditione, ut eum una cum bonis illius in tutelam et protectionem recipiat Cardinalis Andreas Bathori, ad aetatem legitimam. Quodsi eum Symeonem mori contingeret, Dominus Cardinalis habeat, obtineat, possideat bona, quibus suo utatur arbitrio. (A végrendelet erdélyi példányából.)

¹⁴ Radziwill György, egyúttal Livonia administratora.

¹⁵ Itt első fogalmazványában még ezek a nevezetes sorok álltak, a „restitui” szó után folytatólag: pristinam dignitatem reipublicae cum multo sanguine popularium meorum, quantum potui, nullis parcendo incommodis ac difficultatibus, personae etiam meae loco suo repraesentavi, pro quibus omnibus non tantum abest, ut ullam gratitudinem retulerim, imo vero calumniis perpetuis jactatus acerbam vitam duxi. Sed cum honorum principum sit male audire et bene facere, moderate sortem meam pertuli. Hoc profecto beneficium, quod ab eis postulo, tale est, ut lege naturae et communi sartum, tectumque cum sit, parvum et ipsorum iudicio perexiguum est, quo magis spero me obtenturum.

¹ Közöltük fentebb, 15 szám alatti jegyzetünkben.

az atyai intelme így hangzott: Ad te redeo, charissime Nepos Princeps Transylvaniae, Sigismunde Bathori, tibi que inprimis Collegium Societatis Iesu Claudiiopolitanum et Albense lego et committo, quae collegia pater tuus et ego fundavimus propriis facultatibus nostris, sine cuiusquam iniuria, quae ita tuarum et defendas, quatenus animae tuae, patriaeque, cui praees, salus tibi chara est. Non deerunt puto Ariani atque inprimis Colosvarienses, qui eos eversos esse velint, favebunt iis senatores tui omnes, aut Calvinistae, aut Lutherani, nec deerunt importunitati juvenes et aulici personae tuae, pariter haeretici, qui tam adulescentes procaciter in eos invehentes, animum tuum transversum rapiant. Sed, si vir es, facile omnibus resistes, sola constantia et fervore, zeloque pietatis magis, magisque Deo et hominibus contestatam redde. O, utinam potuissem vel in hoc solum meae erga te pietati satisfacere, et si non omnes, saltem paucos tibi intimos consiliarios et cubicularios catholicos et pios dare potuissem, tam ornamento nostri securitati fuissent. Sed ea est ibi temporis et morum perversitas, ut omnes declinaverint, variisque haeresibus imbuti. Atheismum plerique spirent: quo difficilior igitur tibi instat concertatio, eo magis tam proemium et laus sempiterna non finiuntur.²

*A végrendeletnek egy negyedik (töredékes) példánya is van, benne néhány adalékkal a király magyar udvari embereinek hagyott ingóságokról s a Wesselényi Ferencnek adományozott pénzekről.*³ A végrendelet végleges szövegének egy keletnélküli, XVII. századi másolata egyébként Erdélybe is eljutott s azt Vass József tanár adta ki még 1858-ban;⁴ természetesen a mi példányunk ismerete nélkül. A testamentom egy lengyel kivonatos példányában a fentiekén kívül még ezt a különös megjegyzést olvassuk: Wesselényi úr nagyon óhajtja, hogy halála után senki se tegyen neki szemrehányásokat, amint e végrendelet elolvasása után néhány úr ilyet tett is, hiszen eddig is látták és olvasták, hogy hűséggel szolgált, miként ezt a végrendelet hangsúlyozza is.⁵ Végül, a végrendelet további kivonatos másolata Szamosközy István gyűjteményében maradt reánk,⁶ most bemutatott hiteles (1585 május

² Ezt a részt, tekintettel Báthory Zsigmond többségben lévő protestáns udvari emberei érzékenységére, a király bölcsen kihagyta végrendelete végleges szövegéből. Mégis közkézen forgott kéziratban s belekerült nyomtatott művekbe is. Elsőnek Párizs Pápai Ferenc közölte 1684-ben Rudus redivivum c. műve D₂—D₃ lapján, majd Lampe (Ember Pál) latin nyelvű református egyháztörténetében, 1728-ban. Ebből adti ki Veszely is, id. műve 212. lapján, Lampe műve 313. lapjáról idézve. Ezeket egymással összevetve, javítottuk az intelem szövegét a jezsuiták 1588-i megyyesi beadványából; a budapesti Egyetemi könyvtár Lit. orig. 158. sz. a. példányáról.

³ Az Acta historica res gestas Poloniae XI. köt. 411—2. l.

⁴ Az Erdélyi Történelmi Adalékok III. köt. 308—314. l.

⁵ Ez így hangzik: Pana Wesselina, bardzo obrania, aby po jego śmierci kłopotu nikt mu nie zadawał, jakoż po przeczytaniu tego testamentu, kilku Panów mówili panu Wesselinowi, że dopiero to widzieli i czytali, żeś cnotliwie służył, wszystok się według testamentu. (Polkowski: Sprawy wojenne 412. l.)

⁶ A budapesti Egyetemi könyvtár Lit. orig. 151. sz. a.

12-i) példányából kijegyezgetve. De megvan egy másolata Sinay Miklós kéziratai V. kötetében is, a Debreceni Egyázkerület levéltárában.⁷

Meg volt a végrendelet (talán eredetiben vagy hiteles másodpéldányban) a gyulafehérvári káptalani levéltárban is, ahonnan Bethlen Farkas bő kivonatban ismertette.⁸

806.

Praha, 1585 június 22.

Rudolf király Báthory István királynak.

A köztük létrejött megállapodás értelmében jóváhagyja az ünnepélyes módon kiállított oklevelet, melynek alapján Szatmár és Németi meg jószágai ellenében neki átengedi Nagybányát, valamint a Szinyérváralja, Parlag, Ujváros és Felsőfalú határában fekvő családi részjószágait és Buly falut, hogy azokat békében birtokolják mindaddig, amíg a Báthory család fennáll.

Orsz. ltár. Budapest, N. R. A. Fasc. 673 no. 14. Egykorú másolat.

Rudolphus etc. Recognoscimus et notam facimus tenore praesentium universis. Cum vigore transactionis inter nos ac Ser^{mu}m Principem Dominum Stephanum Regem Poloniae etc affinem et vicinum nostrum charissimum, ratione petita a Serenitate Sua restitutionis oppidorum Zaththmar et Nemethy, ac aliorum etiam bonorum in eadem transactione nominatorum, tanquam assertorum patrimonialium, ad eius Serenitatem et familiam suam Bathori de Somlio spectantium, ita conventum sit, quod Serenitati Suae Nagibaniam cum omnibus pertinentiis eo iure et titulo, quo praedicta Zaththmar et Nemethy oppida, ab ipso Ser^{mo} Rege eiusque antecessoribus possessae sunt, in permutationem atque insuper tres pagos, nimirum Zazar, Bozontha et Totfalw, item ex pertinentiis dirutae arcis Zinyr portiones in oppido Zinyr Varallia, pago Parlagh ac duobus aliis adiacentibus Vyuaras et Felseofalu existentes, ac denique villam Bwly asserat, scilicet bona patrimonialia dicti Ser^{mi} Regis in congruam compensationem seu supplementum dictae Nagybaniae libere et simpliciter pro Serenitate Sua eiusque haeredibus et successoribus ex familia Bathori de Somlio legitimis et naturalibus, quousque dicta familia durabit tenenda et possidenda addicere, dare et relaxare, de iisdem Serenitatem Suam et praefatos eius haeredes et successores familiae Bathory de Somlio per speciales literas investire debeamus et velimus, iis rationibus, modis et conditionibus, quae in literis nostris ratificatoriis super memorata conventionem et transactionem in solenni forma, tam ex nostra, quam praefati Ser^{mi} Regis Polo-

⁷ Révész Imre idézete, a Századok 1868. évf. 223. l.

⁸ Idézett műve II. köt. 519—522. l.

niae parte editis continentur: Idcirco volentes eidem conventioni tam quoad dictam investituram, quam in aliis satisfacere ex certa scientia animoque bene deliberato, praefatum Ser^{mo} Regem eiusque Serenitatis haeredes et successores ex familia Bathorý de Somlio super civitate Rivuli Dominarum sive Nagibaniae omnibusque aliis pertinentiis, necnon praescriptis assertis pagis patrimonialibus Zazar, Bozontha et Totfalw, similiter portionibus in oppido Zinýr Varallia, pago Parlagh duobusque aliis adiacentibus, videlicet Výuaras et Felseofalu habitis, denique villa Bwlý investivimus ac in possessionem eorum omnium et singulorum realem cum omnibus iuribus, iurisdictionibus, praeceminentiis, preventibus, utilitatibus et redditibus quibusvis, nullis prorsus exceptis, uti nos et antecessores nostri usi sumus, immisimus: prout immittimus et investimus harum nostrarum vigore et testimonio literarum, manu nostra subscriptarum et sigilli nostri, quo uti Rex Hungariae utimur, appensione munitarum. Datum Pragae, die 22. Junii 1585.

Ellenjegyzte: Georgius Archiepiscopus Colocensis et Administrator Jauriensis, Joannes Joo.

Mellékleten egyidejűleg kiállított bővebb szövegű példánya. Ez azáltal bővebb, hogy felsorolja Rudolf összes címeit és ismerteti a lefolyt tárgyalások menetét. Az ellenjegyző kancellár a tanult Draskovics György érsek volt.

807.

Niepolomice, 1585 július 16.

Báthory István király Nádasdy Ferenc vasmegyei főispánnak.

Meglepődve értesülvén arról, hogy a királyi helytartó (Fejérvény István nyitrai püspök) csalárd terve kitudódott, azt tanácsolja, hogy ne csináljon belőle titkot, hanem adja értésére neki, sőt magának a császár-királynak is, hogy tud róla. Ezt követeli a haza érdeke is; de azért óvatos legyen, miután a felvetődött kérdés igen kényes. Vigyázzanak a vármegyei gyűlésekből választott követek is magukra, nehogy fejök betörjön az igazmondásért, mikor az ország bajait szellőztetik. A jövő országgyűlésen pedig igyekezzék rajta, hogy az elhalt (Miksa) király fogadása keresztül menjen, mert különben a szolgáló nép fizetése emelésének dolga újból elhalasztódik s a végházak javítása is elmarad; a szolgáló nép pedig a nemesség jószágain fog élni: az ország nagy kárára s a közszabadság sérelmére. Magáról azt jelentheti, hogy miután a Rudolf császárral való birtokügyi egyezsége létrejött, ezután valami baráti szerződést kíván vele kötni, hogy aival is

a hazának szolgálhasson. Nagyobb baj azonban, hogy a török elleni had felszerelése dolgában nem hallgattak szavára. Egyébként legyen gondja életére is, szeme előtt tartván mindig Hunyadi Jánosné fiainak adott bölcs tanítását, hogy soha valamennyien együtt ne legyenek nehéz tárgyalások folyamán.

Herceg Batthyány-levéltár. Körmend. Memorabilia, 596. Két ív papíron, 8 oldalon, melyek közül 3 íratlan, mindvégig sajátkezűleg írva s a király gyűrűpecsétjével lezárva. Felfedezte, másolta és kiadta (1942 november végén) Iványi Béla a Körmendi Füzetek 2. száma 160—163. 1.

Magnifice domine, affinis charissime. Salutem et nostram commendationem. Megertetem Forgacý Sigmond twl mýkepen nemýnemew bizonios ember bizwaft meg jelentete volna kegelmednek az locumtenens tanaciat, eó az feiedelemnek kegelmetek felewl valo el vegezet akaratiat¹: en holot nem twdom mýcioda ember legien az, aký ezt kegelmednek meg ýelentete: Igý gondolkodom felewle. Az nemet feiedelem effele nagý dolgoth ketlegnelkewl ciak az týtok tanacýal kewzlewte: mýkepen ment vegere, hagi twtthata meg, holot meeg kifleb dolgotýs felette ýgen titkon tartnak ewk nem ciergetik ýmýt amoth, fewkepen penig magiaral ciak azt kewzlik, az mýt ez vilagnak kel ertený² eben azert kegelmed igen cautus legen ne hýgenek kewnien, es mýndenek, fewkepen effele dologban, melyben az feiedelem meltosaga es az kegelmed ýletý es týztessege forgodik. De legen vgý az mýnt az jelentete: az en tanaciom eben az hogý thý kegelmed ez dolgot ne titkolia hanem inkab ký cierdecie bizonios emberek altal, kýk az locumtenensnek es ha lehet az feiedelemnekýs filebe swgiak hogý meg ertete kegelmed ezt ez practikat es gonoz zandokot: abol az kewetkezik hagi az locumtenens zwekfwgkepen menteny fogya magat, sewt talam az feiedelemýs: kit ha mýwelnek vta es mogia lezen kegelmednek panazolkodný effele kegetlen es terwentelen tanacý es ýncielkedes felewl: holot kegelmed semý okot nem adot, sewt tehetlegek zerent ew fellege es az orzagnak fizetefe nelkwl ýamborwl zolgalnak, mýnden jewedelmeket nem egebewe hanem zolga tartafra es az orzag oltalmara fordetwan magok zemeliének lem kedwezwen: hogyha azt tartanak veteknek hagi az orzag zabadfaga mellet zolnanak es terekednenek, ezt az ew tartozalok zerent el nem haghatak ez vtanys, mert az ew vereknek es zabadlagoknak arwloy nem lehetnek, ew fellegenek penig hizelkedwen es azokat melieket ew fellege solenniter meg elkewt el hewerwen, sem az

¹ Ennek, sajnos, nincs nyoma még a Forgách család levéltárában sem.

² Erre tapasztalatból rájött bécsi fogsága idejében.

hazanak, sem ew fellegenek nem volnanak igazak lelki elmereteket, es yo hÿreketÿs az moltaniaknal, es ez vtan valoknalis meg sertenek, es vgi mÿnt okaÿ lennenek, kÿket Isten az gonoz lelki elmeretert meg bwntetne, es ez vilag koporfoiokatÿs atkozna, ha az hazanak zabadlagath es az ew fellege debitumat hizelkedefre es az ew twlaidon haznok kererefere fordetanak. Effele expostulaciobol melto panazolkodasbol az kewetkeznek hogi ki teccenek az kegelmed dolganak igaz volta, es az feiedelem tanacianak melatlan volta, es ketlegenekewl arra terne az feiedelem hogi ezt ez dolgot le zaletana, le niomna: holot mogia lezen: oztan kegelmed mikepen meg bizoniofodhasek az feiedelem akarattia felewl.

Ide valo azÿs hogÿ mÿkor az varmegek gewlefebe keweteket valasztanak oda fel, azok az kewetek vonogassak magokat mondwan hogi kezek volnanak az zolgalatra de nem mernenek mert imar anÿba jwttot volna az dolog hogÿ feÿek ternek be az igaz mondasert, es nilwan valo feniegetefek elnenek: It az varmege a securalia ewket hogi ha ben mÿ elnek terwentelen azert hogi az haza zabadsagat forgattia: vgi vennek azt az mÿ egiken elnek mÿnthá feienkent mÿndniaiokon elet volna. Ez mellet kewetfeget vegezhetnek ew fellegehez ez veget, hogÿ enÿbe jwttot volna dolgok, hogÿ ciak sirnÿ es protestalnÿ keniergenÿ lem volna batorlagos az ew nagi niomorwlagokert etc.

Az mÿ illeti az jewendew gewles dolgat: melto hogÿ kegyelmetek serio vrgealia az elebi ew fellege³ fogadasit, de az mÿ az oltalom dolgat es az adot nezÿ vegezetre kegelmed bocialsa elew, mert ha az feiedelmet egeb dolgok nem indetiak az conditioknak be tewltesere, bizonÿ ciak zinte az ado tekentetÿ ewtet arra nem vezÿ, mert az kewetkezik belewle hogÿ az zolgalo nÿp fizetefet ennelÿs inkab negligalia azonkepen az veghazak epetefet; negligalwan ezeket, wagi pwztan hagiak az vegeket, vagi az zolgalo nep az nemelseg jozagon il, kÿ mÿnt kettew orzag kara: vacion mas dolog kiben kegelmed magat opponalhatia, twdnÿ illik ha mikor valamÿ nova electiora igekeznek, oth volna helie hogi vgian ob firmato animo kialtanak orzagwl, hogi semÿt nem miwelnek valamig in integrum nem restitualna az orzag zabadsagat, regni causa mielne mindent azt hizem.

Az mÿ illetÿ az en kewztem es Ciazar kewzt valo tractatuft: az ekkoraÿg ciak Bania es Zathmar veget volt, melinek imar miert hogi vege vacion, ez vtan valamÿ keteles baratlag felewl

³ Miksa király, meghalt 1576 október 12-én.

⁴ Azaz: megkötve 1585 június 22-én.

valo tractatus kewetkezik rewid nap, melibe en vgi vifelem magamat, hogy haznaliak az mýbe lehet az hazanak publice, es kegelmed privatim. Aztan kegelmednek securussa tezem hogi soha az en tractatwfsom kegelmed meg nem kewtezi lem kegetlemb kezbe nem agia: lem az kegelmed libera electioiat, awagi valameli jambornak valasztat es zerencieýt meg nem tartoztatia: Eleg lezen adig az mý kewztewnk valo tractatus hogi egýmas practikaiatwl es dolo et fraude afsecuratufok lezewnk, ki kegelmednek lem publice sem privatim nem fog artani, netalam ha Isten akaria haznalny fog, holot az kewztewnk valo baratlagnak fundamentomat azt vetek azok akik promovealiak, hogi ezkoraiгыs nagi akadali volt az kewztewnk valo simultas, hogi az kereztien feiedelmek az tewrek ellen valo hadrwl ne gondolkodnanak, mýerthogi nem hihettek volna nekem: En pedig Isten latia ziwemet mynd kenra halalra kez volnek hogi az en hazamnak az en iletembe zolgalhatnek.

Vegezetre ne hagia kegelmed myndazaltal hatra az Huniadi Janosne tanaciat meliet fiainak adot volt: ne agiatok ecerfmind kezben magatokat ez tekeletlen idewbe es hewtetlenfégebe: kettewtek harmatok talalhat mindenkor modot benne mikepen hon maragion.

Tharcia meg az Vr Isten kegelmedet es agia meg mynden idwefeseget es tigtelseget kiwanlagit. Kewlt Nepolomnichan 16 Julii 1585.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. E szép magyarságú ragyogó levél tartalma oly rejtélyes, hogy nem nyújt kellő támaszpontot arra, hogy tulajdonképpen mire vonatkozik? Bizonyos azonban, hogy István király valami nagy kezdeményezését szolgálta, melynek részletei még rejtve hevernek előttünk. Oka ennek az is, hogy a hercegi levéltárban sem előzménye nincsen, sem a címzett netaláni válasza nem maradt reánk s ezért nem vagyunk képesek a király lelki kincstárába pontosan elhelyezni. Csak azt látjuk, hogy a nepolomicei vadászkastélyába visszavonult királyt ez év tavaszán állandóan nyomasztó gondok gyötörték. Így mialatt a Nagybányát és családi birtokait visszaadó egyezséglevél megszületését leste, várta,¹ megírta végrendeletét² s ezt a bizalmas levelét is. Ez úgyszólván politikai magyar végrendelete, minthogy folyvást keserűséggel figyelte a magyar nemzet süllyedését és romlását gazdasági téren

¹ Ez 1585 június 22-én jött létre Prágában, hogy Rudolf aznapi értesítése alapján a király ép itt (nepolomicei csendjében) négy hét mulva — 1585 július 26-án — kiállítsa róla a pergamenre írt díszes okmányt. (Szövegüket közzöltük a jelzett kelték alatt.)

² Az 1585 május 12-i beccs iratot lásd fentebb.

a kizsákmányoló idegen kormány alatt; meg azt, hogy semmi komoly lépés nem történik a török elleni erősebb küzdelem megindítására. Ezek láttán mind erősebbé vált az a meggyőződése, hogy Magyarország csak úgy állhat talpra és lehet ismét erős és független, mint valaha, ha lerázza nyakáról az idegen jármot és nemzeti királyt kap. Ezt Mágóchy Gáspárhoz intézett másik rejtelmes szép magyar levelében már korábban is bőven megírta³ s meglehet, hogy ezzel van kapcsolatban ez a mostani országos fontosságú írása is, melyet a gondviselés számunkra teljes épségében fenntartott.

István király hosszú bécsi fogságában kellően kiismerte a császári udvar magatartását magyarokkal szemben s azt, hogy — miként e levelében is írja — ott még kisebb dolgot is felette titokban tartanak s főképen magyarral csak azt közlik, az mit ez világnak kell érteni. Kiterjedt összeköttetése alapján később aztán mindenről idejében értesült ami ott történt s így nem csoda, hogy állandóan foglalkoztatta a nagy eszme, mint lehetne a német uralmat lerázni s magát magyar királlyá koronáztatva, kivenni a törököt az országból. Erről a nunciosokkal is folytatott olykor megbeszélést, gyakorlatilag pedig — úgy látszik — a felsőmagyarországi nemesek útján vélte legcélszerűbben megvalósítani nagy célját, miután azok közvetlenül legjobban érezték a német uralom terhét. Erre a tervére vonatkozik hát kétségtelenül jelen levele is,⁴ bár később azt a könnyebbnek látszó megoldást választotta, hogy amint az oroszok elleni hadjárait befejezi, a gyermek Báthory Zsigmondot magyar királlyá, Zamoyski János kancellárt pedig helyébe erdélyi fejedelemmé választatja. E két dologra Giczzy János kormányzót is megeskettette, még az esetre is, ha ő maga hirtelen kimulna. Hogy pedig a beállandó új helyzetet biztosítsa, titkos nagy tervének még a csehek és morvák támogatását is igyekezett fényes ígéretekkel megnyerni. Hirtelen halála azonban megakadályozta magasztos tervei keresztülvitelében.⁵

808.

Brodnica, 1585 július 23.

Báthory István király Kromer Márton vármiai püspöknek.

Szenátori véleményét kéri a szultán csatolt levelében foglaltakról.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/2 p. 379—380. Címzett neve hibásan Kramernek írva.

A portával fennálló ügyünkben habemus hic czausium Turcarum Imperatoris magyarázatot kérvén amiatt, hogy novae locis in finitimis arcibus extrueretur, meg azért, quod mancipia Machometani ritus ad quingenta a Techinia abducta in arcibus nostris

³ A keletnélküli szép írás keletkezését 1578 végére helyeztük s ott közöltük.

⁴ Ily irányú törekvéseiről írt Szádeczky, a Századok 1886-i évfolyamában megjelent cikkében.

⁵ A bécsi államlevéltárban megmaradt iratok alapján Szádeczky, ugyanott, az 1882. évf. 497—8. l.

apud capitaneos nostros servire dicitur. *Ezért kérem consilium nobis explicet, officium ea in re Senatoris amantis Reipublicae factura; etc. Datae Prodnico, die XXIII. Julii. Anno Domini MDLXXXV etc.*

809.

Niepolomice, 1585 július 26.

Báthory István király egyezséglevele Rudolf királlyal.

Jóváhagyja a hosszas tárgyalások után Rudolf királlyal létrejött egyezséget, mely szerint Nagybánya városa, a hozzátartozó Szaszar, Bozonta és Tótfalu falvakkal, valamint a Szinyérváralja, Parlag, Ujváros és Felsőfalu szatmármegyei és Buly szabolcsmegyei faluban fekvő családi részjóságok a somlyói Báthory-család birtokába jutnak, a család fiúágon való kihalásáig, oly feltétellel, hogy azok azért Magyarország fennhatósága alatt maradnak; viszont Báthory István király átengedi Rudolf királynak cserébe Szatmár és Németi városok, meg a szinyéri romlott vár tulajdonjogát, a hozzájuk tartozó jóságokkal egyetemben, de oly kikötéssel, hogy az ez öt részjóság utáni adót a Báthory-család örökidőkig a magyar királynak legyen köteles fizetni.

Staatsarchiv. Wien. Urkundensammlung. Pergamenre írt díszes kiállítású pátens-alakban. Kiadva Goos id. m. 211—2. l. Elírásait javítottuk.

STEPHANUS, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Ruffiae, Pruffiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Voliniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. Princeps Transsilvaniae. Recognoscimus et notum facimus univerfis et lingulis praesentibus et futuris, harum notitiam habituris: Quod cum nobis cum Serenissimo et Excellentissimo Principe, Domino Rudolpho secundo, Romanorum Imperatore Electo ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc Rege, Archiduce Austriae etc domino affine et vicino nostro carissimo, nonnullae hactenus de restitutione oppidorum Zathmar et Nemeti, suarumque pertinentiarum, atque arcis dirutae Zinjer possessionum aliarumque villarum controversiae intercesserint, Quae quidem bona nostra et familiae nostrae Bathori de Somlio patrimonialia superioribus temporibus, in Serenissimi et Excellentissimi quondam Principis, Domini Maximiliani secundi, itidem Romanorum Imperatoris ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc Regis, Archiducis Austriae etc felicis recordationis potestatem redacta fuerunt, nosque pro mutua benevolentia huiusmodi controversias sive differentias prorsus tollere et lopire, earumque occasiones omnes praecidere

cupientes, adeoque communem Reipublicae quietem et tranquillitatem prae oculis habentes, eas rationes inierimus ac tandem cum praedicta Sacra Caesarea Maiestate convenerimus, quemadmodum ea omnia, quae sic acta, tractata conventaque fuerunt, scripto sunt comprehensa, quod sequitur in haec verba: Cum inter Serenissimum et Potentissimum Principem ac Dominum Rudolphum, Romanorum Imperatorem ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc Regem, Archiducem Austriae etc ac Serenissimum Principem et dominum, dominum Stephanum, Regem Poloniae, Magnum Ducem Litvaniae etc ratione oppidorum Zathmar et Nemethy ac pertinentiarum suarum, item pagorum Zazar, Bozontha et Tottfalw, praeterea etiam bonorum ad dirutam arcem Zinyr spectantium, villaque Bwly ac pertinentiarum suarum, ut quae iam dictus Serenissimus Rex, tanquam bona sua patrimonialia sibi restitui peteret, nonnullae intercesserint controversiae, Caesarea autem Maiestas licet huiusmodi restitutioni quibusdam ex caulis per Maiestatem Suam adductis minime locum dandum esse censeret, nihilominus tamen cum de Serenissimi Regis sincera erga Maiestatem suam voluntate, ac retinendae bonae vicinitatis studio per Serenitatis suae oratorem hac de re missum prolixè declarato, sibi optime persuasum haberet, simulque intelligeret Serenitatem suam a compensationis medio haud alienam esse: Maiestas eius Caesarea, ut suum vicissim animum uti integerrimum, ita ad huiusmodi mutuam ac veram benevolentiam atque amicitiam stabiliendam, non minus propensum, quam publici boni tranquillitatis studiosissimum testatum redderet, eo condescendit, ut huiusmodi compensationis medio locum dare assenserit; Quoniam vero de recompensa illa haud aliter, quam in re praesenti certi quid commodo statui potuit, ita demum conventum fuit, quod utriusque Principis Commissarii ad partes Hungariae superiores destinarentur, qui, capta prius informatione necessaria, de bonis recompensae nomine dandis inter se (salva tamen et reservata tam Caesariae Maiestatis, quam Serenissimi Poloniae Regis ratihabitione) convenirent. Unde secutum est, ut post varios tractatus per Maiestatis suae Caesareos Commissarios ad hoc deputatos et Regium mandatarium de diversis bonis Maiestatis suae nomine propositis inito, de Nagybanyae civitate, una cum oppido et villis ad eam spectantibus, cunctisque suis emolumentis, quocumque nomine appellatis et cum Regio Commissarius hanc permutationem minime aequivalentem esse iudicaret, tribus insuper pagis, nimirum Zazar, Bozontha et Tottfalw assertis, Serenissimi Regis bonis patrimo-

nialibus in supplementum Nagýbaniae adyiciendis actum sit, ea conditione, ut tam haec, quam Nagýbaniae oppida, nihilominus Maiestati suae tanquam Hungariae Regi subiecta manere, ac in Maiestatis suae ditione comprehensa esse deberent, adeoque Serenissimus Rex, velis ex eadem familia Bathori, cui bona ista cedere vellet, eorumque haeredes in ydem successuri, huiusmodi bonorum ratione omnia illa praestare tenerentur, et obligati essent, ad quae alij Hungariae regnicolae et vasalli tenerentur. Huic vero Caesareae Maiestatis resolutioni per praedictum mandatarium in Poloniam ad Serenissimum Regem relatae cum Serenitas sua nec dum acquiesceret, Maiestas Caesarea, ut sincerum suum conciliandae firmandaeque cum Serenitate sua mutuae amicitiae et benevolentiae studium ulterius comprobaret, contenta fuit, Quod ratione dictae civitatis Nagýbaniae, ac eiusdem pertinentiarum, trium itidem pagorum Zazar, Bozontha et Tottfalw, utpote in vicinitate praefatae Nagýbaniae existentium, Serenitati suae ac familiae eius Bathori de Somlio, iuramento vel homagio nullo exacto nullisve solennibus adhibitis oneribusve constitutis, investiturae saltem litterae dentur, Quibus ostendatur, a quo ea profecta sint. Utque concessa onerum et iuramenti immunitate conferentis, nihilominus Jus salvum permaneat: Familia autem illa Bathori de Somlio extincta, dicta bona Nagýbanya scilicet una cum oppido et villis ad eam spectantibus, cunctisque suis emolumentis quocunque nomine appellatis ad vetus dominium redeant, nullaque temporis praescriptione eiusdem dominii ius vel obscurari, vel tolli possit. Additis praeterea ultra tres supra praenominatos aliis quinque pagis sive portionibus in oppido nempe Zinierwarallia, Parlag, Wywara et Felleöfalw in districtu Awassag vocato et Zatthmariensi, item pago Bwlý in de Zabolch comitatibus existentibus, Ita quidem, ut Serenitas sua, ac eadem familia Bathori ex huiusmodi quinque portionibus onera seu tributa Regi Hungariae solvi consueta in perpetuum praestare teneatur. Idcirco volentes conventionem hanc perpetui roboris firmitatem obtinere, ex certa nostra scientia, animoque bene deliberato, ac omni meliori modo et forma, quibus potuimus et debuimus praefertam conventionem, omniaque et singula in ea contenta approbavimus, ratificavimus et confirmavimus, prout vigore praesentium approbamus, ratificamus et confirmamus, Declarantes et in verbo nostro Regio firmiter promittentes, pro nobis ac haeredibus et successoribus nostris, ex familia Bathori de Somlio, quod praefertam conventionem, omnesque eius articulos et conditiones candide ac sincere observabimus. Adeoque in eum

finem oppida Zaththmar et Nemethi, eorumque pertinentia ac reliduitates portionum possessionariorum, alia6 ad dirutam arcem Zinir spectante6, excepti6 tamen supranominati6 pagi6 et portionibu6 libere et sine aliqua molestia praefatae Sacrae Caesareae Maiestati et successoribu6 sui6 Hungariae Regibu6 relinquim6 omnibulque in ei6 praetensionibu6 nostri6 ex nunc perpetuo pro nobi6 iisdem haeredibu6 et successoribu6 nostris ex familia Bathori renunciamus, eisdemque haered6 et successor6 nostro6 ad dicta oppida Zaththmar et Nemethi cum eorum pertinenti6 supradicti6 relinquenda, ac quibuscunque suis in iisdem praetensionibu6 renunciandum obligam6 praemissi6 omnibu6 directe vel indirecte quovi6 quaesito colore leu praetextu, minime contraventuri, Harum testimonio litterarum, manu nostra subscriptarum et sigilli nostri Regii appensione munitarum. Datum in arce nostra Regia Nepolomiceni, vigesima sexta die mensis Julii, anno domini millesimo, Quingentesimo, Octogesimo Quinto, Regni vero nostri decimo.

Stephanus Rex ppra

Mart. de Berzeuice
Cancell. ppra

Megjegyzés. Ez a nevezetes okmány országos jellegű volt, mivel területgyarapodást jelentett és biztosított Erdélynek; amellett, hogy egy régi, állandó surlódási területet szüntetett meg békés úton. Ezért sürgette létrejöttét István király éveken át, igénybevéve még a Szent-szék jóindulatú támogatását is. Ezt Possevino Antal atya által biztosítá, aki az államokmány bevezetésében hivatkozott hosszas tárgyalásokat bevezette, hogy azokat aztán Berzeviczy Márton folytathassa nagy türelemmel és jogérzettel párosult fáradozással.¹ A sok ellenvetés mellő-zésével, István király végre ez év tavaszán — május második részében — járult elvben hozzá Rudolf király álláspontjához, s hogy régóta húzódo ügyét befejezzék, a tárgyalások lefolytatására Berzeviczy Márton erdélyi kancellár mellé még Radnóti Kendi Ferenc küküllő-megyei főispánt és Ruzskai Kornis Gáspár huszti kapitányt kívánta Kassára beküldeni.² Közülök azonban csupán Berzeviczy ment le, mivel midőn már megbízólevelöket kiállította — 1585 július 26-án — létrejött a fenti megegyezés, amely e három hívének kiszállását feleslegessé tette.

A nehezen létrejött fontos egyezséglevél birtokában István király sietett biztosaival Nagybányát, valamint az anyyi éven át nélkülözött

¹ A tárgyalások menetét és folyamatát részletesen ismertettem Berzeviczy életrajza 158—172. l.

² A lengyelországi nuncius Niepolomicében, 1585 május 22-én írt jelentéséből, ahol azonban a nevek közül kétfő hibás olvasással így van nyomtatva: Franciscus Rendy de Ebaduoth comes de Ribellio és Caspar Koinijs, mivel a jelentés német kiadója nem tudott magyarul. (Reichenberger: Nuntiaturberichte 105. l.)

és jogtalanul bitorolt családi birtokait hivatalosan átvenni s azokba magát és családját újra beiktatni.³ Ez azonban nem ment könnyen, mert kiderült, hogy egyrésztük idegen kézen volt, így például Buly falut Bornemisza Imre és Rákóczy Zsigmond birták, mindegyik külön 2000 forintban s előbb ezt a zálogösszeget kellett megtéríteni,⁴ amire az érdekelt Szepesi kamarának nem igen volt pénze. Ekként ezen az aranyban, ezüstben gazdag s különben is jótermésű vidéken (az erdélyi partium legészakibb részén) ismét helyreállott az erdélyi fejedelmek joghatósága s azon most újra Báthory István gyakorolta a földesuri jogokat. Mint ilyennek, gondja volt a romladozó és elhanyagoltan kezelt bányák helyreállítására és jövedelmezővé tételére. E végett számbavétette a lakosságot adóikvetési szempontból, el egész Kapnikbányáig,⁵ a bányák bérlőjével, báró Herberstein Feliciánna pedig megállapodott még tallérok verése dolgában is. Azokat ugyan elsősorban Lengyelországban hozták forgalomba, de a bécsi udvar mégis a magyar felségjog sérelmét látta benne és tiltakozást jelentett be a szép új ezüstpénz veretése ellen a Szepesi kamaránál. Ez azonban eredményre nem vezetett, mivel az egyezséglevél teljes uralmat biztosított Báthorynak visszanyert birtokain s miután szövege egy szóval sem tiltja a pénzverést, Herberstein zavartalanul folytatta azt a király megbízásából; bár hirtelen halála miatt, igen rövid ideig.⁶

810.

Niepołomice, 1585 július 26.

Báthory István király Gicz János kormányzónak.

Badar László udvari gyalogja szentiváni házával együtt levelei is odaégvén, ha megbizonyíthatja, hogy azok tényleg elégtek, kéri, adjon neki új levelet róla.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Ötvös műve 54. sz. a. Beke 118. regesztája. A dült betűs szavak a király kezével írva.

Stephanus Rex etc. Badar László, mi Udvarunkbeli gyalogunk, adja érteniünk, hogy Szent Ivánon volna egyházi nemesége, melynek az levelei elégtenek az házzal együtt, kit egyéb nemesemberekkel is megbizonyíthatna, hogy az, őseitől maradt nemes öröksége volna. Azért, ha jó bizonyságok alatt megbizonyíthatja, hogy azelőtt is őseitől maradt nemes öröksége, adasson róla új levelet Kegyelmed; *ha leveleit égés miatt vesztette el, Tartsa meg Isten Kegyelmedet. Datum in Arce nostra regia Ne-*

³ Az erről szóló jelentések nem kerültek még elő, de írásos nyoma van, hogy István király ténylegesen is gyakorolta rajtuk földesúri és fejedelmi jogait.

⁴ Ernő főherceg 1585 július 8-i leirata nyomán a Szepesi kamarai levéltár iratai közt.

⁵ Ennek urbariuma elkészítését 1585 szeptember 9-én rendelte el; közölve kötetünkben, idézett kelte alatt.

⁶ Báthory István nagybányai pénzverése történetének részleteit másutt ismertettük.

polomicensi, 26. Julii Anno Domini 1585. Regni nostri Anno Decimo.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. Ez utolsó darabja néhai Ötvös Ágoston 1861-i Báthory kiadványának. Ő ugyan orvos volt Gyulafehérvárt, de közlése meglehetősen pontos, mert szenvedélyétől hajtva, egész jól belegyakorolta magát régi levelek olvasásába, bár azokat fonetikusán másolta. Egyrészőket gyulafehérvári kutatásaim alkalmával ugyan átjavítottam betű szerint, de valamennyiét — a változott viszonyok miatt — nem végezhettem el.

811.

Niepolomice, 1585 augusztus 17.

Báthory István király Kolozsvár város tanácsának.

Az Erdélybe küldött Campani Pál páter lengyel provinciális ajánlólevele.

Városi levéltár. Kolozsvár. Fontes Rerum Trans. II. köt. 128—9. l.

Proficiscitur Claudiopolim et ad alia collegia nostra, quae Societati Jesu in isto regno ereximus Reverendus Paulus Campanus Pater Provincialis a velők összefüggő ügyek rendezése végett; inti tehát a várost, támogassák nagy munkájában, tum ad areas pro seminario nostro coemendas; etc.

812.

Niepolomice, 1585 augusztus 25.

Báthory István király III. Murád szultánnak.

Bár nem felelős a betört kozákok pusztításaiért, mindent megtesz megfélekezésükre.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/2 p. 91—2. Hibás olvasással Hiepolomiciis kelettel közölve.

Válasz. Megértette Ramazán cziaus által a kozákok pusztításáról küldött üzenetét. Ezekért ő nem felelős, hisz azok szedett, vedett emberekből álló hadakkal dúlnak olykor a tatárokkal együtt, de biztosítja, hogy qui vero ex ea deprehendi possunt, in eos capitali supplicio animadvertitur.

813.

Niepolomice, 1585 szeptember 4.

Báthory István király Ágost szász vál. fejedelemnek.

Miután atyjafia, Forgách Imre trencsényi főispán özvegységében harmadszor is házasodni kíván és feleségül özvegy unokahugát, Kata Szidónia tescheni hercegnét óhajtaná megnyerni, figyelmébe ajánlja és kiemeli kiváló hadi és világi érdemeit.

Mocsáry: Nógrád vármegye Esmertetése IV. köt. 177—9. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Illustrissimo Principi Domino Augusto S. R. Imperii Electori, Duci Saxoniae, Landgravio Turingiae, Marchioni Misniae Burgravio Magdeburgensi, Affini nostro charissimo, salutem et mutui amoris continuum incrementum.

Illustrissime Princeps, Domine Affinis Charissime. Generosus et Magnificus Dominus Emericus Forgacius Comes Comitatus Treuchiniensis propinquitate nobis coniunctus, in matrimoniis suis duobus, et maximam a Deo felicitatem, et ut fit in rebus humanis adversam quoque sortem pertus est. Prima uxor, ex antiqua nobilissimaque in Ungaria familia Pereniorum ei obiebat.¹ Altera ex Illustri familia Comitum a Zrinio,² quam non ita pridem, Deo ita disponente, amisit. Cum autem idem Emericus Forgacius ea adhuc sit aetate, ac praeter eam etiam rationes requirant, ut ad tertias nuptias animum adiiciat, inter alias multis nominibus commendatas matronas, Illma Princeps Domina Sidonia Catharina vidua, ex sorore Illustritatis V^{rae} nata, Ducissa Tecinensis etc ob ipsius praeclaras virtutes, in illa vicinitate ei innotuit. Iam vero exploratum habet omnem consiliorum suorum felicem exitum, in benignitate sola Illustritatis V^{rae} consistere. Proinde requisivit Nos per legatum suum, ut ei nostram intercessionem apud Illustritatem V^{ram} accomodaremus. Qua in causa, sane tam pia et tam honesta ei deesse nec potuimus, nec debuimus, praesertim cum connubia a Deo instituta aequum sit, ut promoveantur, et alioquin intelligamus hoc matrimonio, ob illam vicinitatem, quae inter illos intercedit aliaque commoda Ducissae rationibus non mediocriter consultum iri, quemadmodum Illustritas V^{ra} ex ipsius Emerici Forgacii legato, cui, ut secretius hoc negotium agatur, ad Illustritatem V^{ram} has literas nostras concedimus, plenius de toto negotii statu cognoscet. Emerici Forgacii virtus, tam in re militari, quam civili vita, ita est in Ungaria nota, ut non egeat magna commendatione. Quo magnis confidimus Illustritatem V^{ram} vel nostra causa, hoc ipsius propositum haud gravatim promoturam, atque etiam legato nostro suoque, quidquid in hanc rem Illustritati V^{rae} retulerit, fidem habituram, pergratum nobis accidet, si nostram commendationem apud Illustritatem V^{ram} eidem Emerico Forgacio profuisse intelligemus, cui pro nostra quoque parte non deerimus. Illustritatem V^{ram} bene valere cupimus. Datum in arce nostra Nepolomicensi, 4-ta mensis Septembris. Anno Domini M D LXXX V. Regni vero nostri decimo.

¹ Perényi Erzsébet volt.

² Zrinyi Kata, a szigetvári hős leánya.

814.

Niepolomice, 1585 szeptember 4.

Báthory István király Kató Szidónia tescheni hercegnének.

Rokona, Forgách Imre trencsényi főispán óhajlására, aki a hercegnén kívül mást nem kíván feleségül, nagyon óhajtaná kedvező elhatározását, miután erényei annyira ismeretesek, hogy azok nem szorulnak különös ajánlásra.

Mocsáry: Nógrád vármegye Esmertetése IV. köt. 179—180. l.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc ad Ducissam viduam.

Illustris Princeps, vicina nobis charissima, salutem et felicitatem. Significavit nobis Generosus et Magnificus Dominus Emericus Forgacius Comes Comitatus Trenchiniensis, propinquus noster, per legatum suum, quam pia affectione erga Illustritatis V^{rae} personam ducatur, deinde, si Illustritatis V^{rae} consensus accederet, nullam aliam praeter Illustritatem V^{ram} sibi matrimonio iungi optaret. Hunc autem animi sensum magna cum fiducia nobis patefecit, cuius institutum non potuimus non probare. Reliquum est, ut Illustritatis V^{rae} animum quoque exploratum habeamus. Emericum Forgacium commendare supervacaneum est, quem alioquin sua virtus, et anteactae vitae honestissima laus satis commendatum in Ungaria reddidit; sine dubio etiam Illustritati Vestrae cum in illa vicinitate commoretur, eius mores et fortunae probe notae sunt; quapropter tam Illustritatis Vestrae, quam illius causa cuperemus hoc consilium ad optatum exitum pervenire, nostram alioquin benevolentiam Regiam non patiemur desiderari Illustritati Vestrae, quam bene valere optamus. Datum in arce nostra Napolomicensi, quarta die mensis Septembris. Anno Domini M D LXXX V. Regni vero nostri decimo.

815.

Niepolomice, 1585 szeptember 4.

Báthory István király Malaspina Germanico németországi nunciussnak.

Válasz. Értesítését köszöni, de jelzi, hogy a császári biztosok nem adták vissza a Nagybányához tartozó valamennyi faluját s így kéri szíves közbenjárását ez irányban Rudolf császár mellett.

Arch. Vat. Roma. Reichenberger: Nuntiaturberichte 156—7. l.

Grato animo accepimus Sinceritatem V^{ram} tractatu inter Sacram Caesaream M^{tem} et nos diu agitato in causa Zathmariensi praeclara opera diligenterque sua sollicitudine extremam manum imposuisse. Reliquum igitur erat, ut tota res executioni demandaretur, sed et illa praesentibus nostris commissariis proximo

superiori mense a Caesareis commissariis in Ungaria peracta est, ita tamen, ut in traditione civitatis Nagybaniae nobis idem commissarii non exiguam iniuriam reclamantibus et protestantibus nostris commissariis fecerint contra sinceram, optimam constantissimamque mentem Caesareae Maiestatis, quam alias et in ipso tractatu et literis suis cum ratificationum, tum investiturae satis diserte Maiestas Caesarea expressit: illi enim dum civitatem Nagybaniam et oppidum Felseobaniam¹ cum quatuor tantum pagis nostris mandatariis tradidissent, a ceteris ad eandem civitatem ab antiquo pertinentibus nos penitus excluserunt, tergiversatione potius, quam ulla certa ratione ducti. *Mivel pedig ő Felsőge okmányában határozottan ki van téve: Ideoque in eum finem praedicto Ser^{mi} regi Poloniae loco Zathmar et Nimethi² ac suarum pertinentiarum Nagybaniam cum oppido, villis cunctisque suis pertinentiis, denique cum omnibus suis emolumentis quocumque nomine appellatis, in congruam permutationem et compensationem iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam possidendamque, pariter et habendam damus et nullum ius nullumque iuris et dominii proprietatem pro nobis successoribusque nostris in ea amplius reservando... quae verba, si quis diligenter perpendent, nullam in illis obscuritatem aut exceptionem, nedum divisionem vel avulsionem aliquam honorum reperiet: *kérjük* Sinceritas V^{ra} dare omnem operam, ne gravetur quo a Caesarea M^{te} mature et rei aequitate in hac causa nobis respondeatur; etc.*

Megjegyzés. A nuncius támogatása a császári udvarban igen jól fogott, mert bizony a megállapodás szerinti jószágok tényleges átadása körül sok nehézség merült fel. Ezt főleg az okozta, hogy István király nem kapta vissza valamennyi családi birtokát,¹ mivel azok már rég idegeneknek voltak elzálogosítva, kiváltásukra pedig a kincstárnak alig volt pénze.

816.

Kraków, 1585 szeptember 9.

Báthory István király Cseffey János bethleni provizor és társa részére.

Megbizza őket Kapnik tartomány megjárásával s az ottani gazdasági viszonyok lelküismeretes számbavételével.

M. Tud. Akadémia kvtára. Budapest. Gr. Kemény József: Codex authenticorum I. fol. 58. Történelem Oklevéltan ívrét 56. köt. Regesztája Kemény: Notitia II. köt. 95. l. 37. sz.

¹ Hibásan: Feelsebaniam.

² Rossz olvasással: Nimechii.

¹ A róluk reánk maradt két jegyzéket munkánk II. részében közöljük.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Egregii fideles nobis dilecti. Salutem et gratiam nostram. Nemÿnemeo okok indittotanak minket, hagi az Kapnik tartomanniat megh lufraltalluk, meli dolgot tÿ reatok biztunk. Haggiuk azirt tÿ nektek, hagi ez mi leuelunket latuan, minden kefedelem nelkul arra bÿzonio6 napot ualazzatok, el oda Kapnik tartomaniba mennietek, ott az jobbagioknak allapattiokat zorgalmatoffan megh nezzetek,¹ zamokat megh zamlalliatok, el az faluknaki6 neuket megh tudakozzatok, az uthan mÿ nekunk iraftok által, mindeneket tuttunkra adgiatok. Secu6 non facturi. Datum in arce nostra Regia Cracouienfi Nona die mensis Septembri6, Anno dominj Millesimo quingentelimo octogelimo quinto. Regni uero noftri decimo.

Minden Jewedelmet meg twgiatok adaÿat, bor arwlatat, Maiorlagat Erdew haznat es egeb aprolekiat.²

Stephanus Rex ppr

[*Kÿlcime:*] Egregiis Joanni Cheffey, Prouisori arcis nostrae Bettlem, et Lucae litterato, de Izkaz etc. Fidelibus nobis dilectis.

817.

Dresden, 1585 szeptember 13.

Ágost szász vál. herceg. Báthory István királynak.

Forgách Imre trencsenyi főispánról írt meleg ajánlását véve, nem idegen szándékától s amint unokahuga és annak anyja hozzájárulását megnyeri s a házassági szerződésben megállapodhatnak, teljesülhet vágya.

Mocsáry: Nógrád vármegye Esmertetése IV. köt. 180—1. l.

Dresdae, Idibus Septembris. Anno M D LXXX V.

Megjegyzés. A tervezett házasság létre is jött a rákövetkező esztendőben s az esküvő nagy fényel ment végbe, mivel azon a menyasszonnyal atyafiságban álló fejedelmek is képviseltették magukat. A házasság azonban nem sokáig tartott, mert a bejött német hercegné már 1589-ben meghalt¹ férje nagy bánatára, aki ezidőtől kezdve teljesen visszavonult életet folytatott tíz év mulva bekövetkezett haláláig, úgy hogy addig gondosan vezetett naplóját is helyette egy írődeákja folytatta, meglehetősen gondatlanul.²

¹ Elibe írva a király kezével: Criftof deakal az tigtartowal egetembe.

² Ez a mondat sajátkezüleg beszúrva a rendelet aláírásakor.

¹ Bártfai Szabó: A Forgách család története 318. l.

² Komáromy, a Turul 1889. évf. 75. l.

818.

Korczyn, 1585 szeptember 17.

Báthory István király Lubomirski Sebestyén kamarafőnöknek.

Szász Bálint kocsinak havi két lengyel forintot rendelvén, legyen gondja, hogy azt pontosan megkaphassa.

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 180 p. 215.

Stephanus Rex etc. Generoso Sebastiano Lubomirski, zupparum nostrarum Cracoviensium praefecto, fideli nobis dilecto. Gratiam nostram Regiam.

Generose fidelis nobis dilecte. Ordinavimus ac designavimus in zuppis nostris salinariis Cracoviensis Valentino Sas¹ aurigae nostro provisionis loco pensionem duorum florenorum polonicalium in mensem. Mandamus itaque fidelitati tuae, quatenus singulis mensibus anni praefatam pensionem duorum florenorum polonicalium supranominato Valentino Sas ex proventibus et redditibus zupparum nostrarum Cracoviensem administret ac persolvat. Quod nos a fidelitate tua in rationibus suscepturi sumus. Datum in nova civitate Korczyn, anno Domini MDLXXXV, mensis Septembris XVII. Regni vero nostri anno X. etc.

Stephanus Rex

Megjegyzés. Ez társaival 1578 november 14-én érkezett a királyhoz s attól kezdve mostanáig gyakran szerepelt István király számadáskönyveiben, a 48—220 közti lapokon.

819.

Sandomierz, 1585 szeptember 23.

Báthory István király Prépostváriné Csáky Annának.

Válasz. Lesz gondja kívánságára, amint valami eladományozható jószág akad. Örvend, hogy gyermeke született.

Gr. Csáky levéltár. Budapest, Kassai fasc. 321 no. 9. Hiteles 1839-i másolat.

Stephanus Rex etc. Generosa domina Neptis nostra carissima, salutem et gratiam nostram Regiam. El veottük az kegielmed levelith, meliben theorekezik, hogy valami ioszagoczkaval kegielmedet meg latogatnoiok; Mý ebbeli theorekedisith kegielmednek heaba nem hadnok, holoth meg idegeneknek is ideo es alkalmazosag adattvan kegielmessigeonketth meghzoktuk ielentený. De mostansagal sohol semmi olý iozak mi tudasunkra kezeonknel ninchen, kitt kegielmednek zakazthatnank, mivel hogy mikor mi esik, annak zantalan sok kireoý vadnak; mind azon által tekin-teteonk es io akaratumk vagion kegielmedhez, hogy ha mi oly

¹ Latinosan írt neve tulajdonképen: Szász volt.

esendik ieovendeoben. Erthieok hogy az Uristen kegielmedet magzattal latogatta meg kin my corüleonk es ez uthannis Istenteol kegielmednek minden ioth kivanunk. Tharcza megh Isten kegielmedet. Datum in Arce nostra Regia Sendomiriensi, vigesima tertia die mensis Septembris Anno Domini Millesimo quingentesimo octogesimo quinto. Regni vero nostri decimo.

Stephanus Rex ppr

820.

Királyfalva, 1585 október 3.

Balassa Bálint Báthory István királyról.

Őt nevezte meg e végrendeletében végakarata végrehajtójául és felesége gyámjául.

A szepesi káptalan levéltárában felfedezte Döbrentei Gábor, kiadta Toldy Ferenc a Századok 1873. évf. 316. l.

Az en feleségemnek penig hagyom főtutorol az felseges Lengyel Kiralt, könyörögven Ő Felsegenek az elő istenert, hogy tekintse meg az en szegin megholt atyamnak zolgalatjat es baratsagat, kivel Ő Felsegehez volt iffiu korában, es az minemő jóakarattal Ő Felsege öcsem által mutatta magát hozzam lenni, bizonyítsa meg azt az szegin gyamoltalan arvahoz, az én feleségemhez,¹ es intercedaljon Ő Felsegenel Csaszarunknal mellette, hogy Ő Felsege engedje meg törvenyet, es ne vexalja efele meltatlan perekvel, kire ez jövendő gyülesben citaltatta. Gondolja meg Ő Felsege az en regi nemzetemnek mellette valo sok karvallasit es sok zolgalatjokot, tekintse meg az en erdelyi fogsagomat is, es sok költséget kit az Ő Felsege zolgalatjaban heában költöttem es zenvedtem. Mindezeket gondolja meg Ő Felsege, es főkepen az egy elő istenert hagyjon beket ez szegin arvanak, az en zerelmes atyámfiának, feleségemnek. Tovabba Ő Felsegenek az en regi kegyelmes uramnak Lengyel Királynak ezennel könyörgök, hogy Ő Felsege Dobo Ferenczet is az ő kegyelmes intesevel intse arra, hogy az elvett jozagot es marhaját adja meg az zegin feleségemnek, és hagyjon beket mindenből neki, etc.

Megjegyzés. A fenti sorokat Balassa Bálint hosszú, érdekes végrendeletéből nemcsak azért mutatom be, mert az sajátosképen elkerülte életrajzírója — Erdélyi Pál — figyelmét, hanem azért is, mert István király iránti hálájának írásos nyoma. Annak idején, fiatal korában tudniillik fogságába jutván, Báthory István a szultán ismételt sürgetésére sem adta ki és évekig rejtegette váraiban. Ez egyúttal azt is tanúsítja, hogy felismerte és becsülte költői tehetségét s ennek köszönhető

¹ Rokona, Dobó Krisztina, akivel való házassága 1584-ben történt. Ebből egyházi pere támadt, mivel azt vérbűnnek tekintették.

Balassa életbenmaradása is, miután az a halál fenyegette, ami azoknak kijárt, akiket a török a portára hurcolt s a Héttoronyba vetett bosszúja éreztetésével. Ez olyan fontos jelenség, amire tudtommal senki még nem eszmélt a nagy költővel foglalkozván.

821.

Warszawa, 1585 október 4.

Báthory István király Reszka Szaniszló kanonoknak.

Unokaöccse ajánlatára felhívja figyelmét az ifjú Minoczki Mártonra s ha jónak látja, vegye be kíséretükbe. De vigyázat indulásukra, mert pestishírek vannak mindenfelől.

Bibl. Univ. Kraków. Ms. 1136 p. 29. A király sajátkezű utóiratával; nyolcszögű gyűrűpecsétjével megerősítve.

Stephanus Rex etc. Venerabilis devote nobis dilecte. Scribit ad nos Nepos de commendato sibi a Palatino Sandomiriensi iuvene quodam nobili Martino Minoczki deque plurimis in se Palatini eiusdem officiis ac studiis. Non ingratum nobis est, amari eum ab homine isto itaque ut ipsius etiam aliqua in eum officia essent, non abnuimus, quin iuvenem istum ad eius commendationem in numerum familiarium accipiat, qua de re devotio tua, quod visum illi fuerit quodque nos non nolle intelligit, constituet. Varsovia die IIII° Mensis Octobris. Anno domini M^o D^o LXXX° Quinto. Regni nostri Decimo.

Pestis invalescit, nam et Posnanie, Norimberge, Lipsie grassari certo dicitur, quo maior profectionis itinerisque ratio vobis habenda est: quando, quo, et qua ratione eundum rem.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. Ezt a levelét István király abból az alkalomból írta, hogy unokaöccsét újabb római követségre készült küldeni, az előbbinél fontosabb megbizatással.

822.

[Warszawa, 1585 október 25.]

Báthory István király Báthory András bíborosnak.

Ne induljon Rómába amíg ő is innen nem távozik és halassza el utazását amíg a pestisveszély fennáll.

Arch. Vat. Roma. Nunz. die Germania vol. 68 p. 206 et 210.

Particula litterarum Ser^{mi} Regis Poloniae ad Ill^{mm} et Rev^{mm} Dominum Cardinalem Bathorem Nepotem suum.

De profectione D. V. Ill^{mae} in Urbem certum omnino atque fixum habeat proficiscendum illi esse: hoc enim a nobis consilium susceptum est non levibus ex causis, a quo non discedimus. De proficiscendi tempore non nihil dubitamus. Cum enim pestis ubique qua eundum vobis est, grassetur Bohemiae, Moraviae, Germaniae, Stiriae, Carinthiae, nolemus exponi vos periculo vel

aliquid vobis difficultatis; in aditu Italiae obiici ita tamen sitis parati, ut quocumque tempore itineri vos dare possitis.

Megjegyzés. E kivonatot Caligari (Gio. Andrea Vescovo di Bertinoro) nuncius 1585 november 25-i alábbi soraival küldte Rómába, Rusticucci bíboros államtitkárhoz: Ho lettere di Cracovia del primo di questo dal Signor Cardinale Bathori et insieme un Capitolo che li scrive la Maestà del Re suo Zio circa il venire suo a Roma, serà qui incluso et però non dispiacerà a la Santità di Nostro Signore; Sua Signoria Illma sta in ordine per partire, quando sarà cessata la peste et assicurate le strade, del che io non manco darle fedele ragguaglio per ogni corriero, si come la Maestà del Re comanda ch'io faccia. Scrisi ancora io con questa occasione a Sua Maestà, laudando con molte ragioni questo suo consiglio di mandare il Signor Cardinale a Roma.¹

823.

Grodno, 1585 november 22.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

Köszöni ügybuzgóságát, amellyel unokaöccse római követésége anyagi dolgait előkészíti. Addig is, lássa el konyháját továbbra is pénzzel, de takarékosan. Ami még bunda és egyéb kell az útra, hamarosan megküldi.

Arch. Comm. Fin. Warszawa. Assignatae. Ms. 3 no 220.

Stephanus Rex etc. Generose fidelis nobis dilecte. Gratum est nobis, quod non impigre Fidelitas Tua curam Ill^{mi} Nepotis nostri suscipit. Imo hoc idem nos volumus, ut omnia fiant pro dignitate nostra et ipsius Illustritatis neve externi homines eum defectum et alia, quae, minime conveniat penitus cognoscant et intueantur. Nostra quidem sententia est, ut quamprimum pestis cessaverit (quod quidem in Dei voluntate situm est) statim non exspectato vere Ill^{ms} Nepos Romam proficiscatur. Interim autem quemadmodum coepit, Fidelitas Tua provideat, ut pecuniam pro necessitatibus mensae et coquinae suppeditet, quamquidem saltem in singulos menses (quantum iuxta ordinationem factam necesse sit) et non summatim in manus illorum exponat, alioquin quo maior summa illis numerabitur, eo citius eandem ab suo arbitrio exponent. Et si forte Mag^{cus} Regni nostri Thesaurarius eam remanentem pecuniam, quae in provisionem hanc iam pridem assignata est remittere neglexerit, ex ea nihilominus, quae penes Magnum Procuratorem ex proventibus Ilkusziensibus remanet, poterit eas necessitates interim absolvere; quodsi nec eam tam cito habere poterit, aliunde tum undecunque potest. Curabit F. T. ne quicque illis deesse videatur. Pelles Sibellinas, succinum¹ et alia, qua usui forent,

¹ Ez a levele, sajnos, nem maradt reánk.

¹ Nyilván borostyánkő emléktárgyak, melyek Rómában kedvelt és ritka dolgok voltak ekkoriban.

adhuc ante festa Natalis Christi III^{mo} nepoti remitemus. Interim autem bene valere Fidelitatem Tuam cupimus, Grodnae, die XXII. Novembris Anno Domini M^oD^oLXXX Quinto etc.

824.

Grodno, 1585 december 11.

Báthory István király Kromer Márton vármiai püspöknek.

Értesítést kapván a bécsi udvar titkos tervéről, hogy Miksa főherceget moszkvai cárrá tegyék, kéri közölje vele amit erről tud. A nizovi kozákok zavargásairól.

Staatsarchiv. Wien. Hurmuzaki: Documente III/2 p. 380—1.

Iam a multo tempore crebris rumoribus ad nos perferebantur Archiduces Austriae laborare, ut in locum huius moderationi minus idonei Moscoviae Ducis Maximilianus, Romanorum Imperatoris frater *téessék*. *Kérjük, közölje tehát velünk amit erről, valamint a tatárok betöréséről tud, miután fejedelmük recens a Nisoviis patratum sit és e miatt betört birodalmunkba.*

825.

Nagybánya, 1585 december 22.

Báró Herberstein Felicián Báthory István királynak.

Jelentés a megbízásából Erdélyben tett bányaiügyi tanulmányútja eredményéről.

M. Nemz. Múz. Budapest. Kiadtam a Documente III. köt. 58—64. l.

Postquam ad benignum M^{tis} V^{rae} mandatum in Transylvaniam iter suscepissem, *me glátogattam* Zalathna, Almasch, Rwda, Brad, Abrugybanya arany, valamint Reezbanya réz- és ólombányáit s azok állapotáról részletesen beszámolva, javaslatot teszek egyúttal hasznosabb művelésük dolgában. Egyben hajlandó vagyok némely bánya bérbevételére.

Megjegyzés. E maga nemében egyedülálló értékes jelentés írója, egy bányaműveléssel foglalkozó osztrák család tagja, már előbb bérelője volt a kapnikbányai műveknek évi 200 gira bérösszeg mellett; de látván, hogy ráfizet az üzemre, további évi 50 girát volt hajlandó adni, ha a Kapnikbánya körüli falvak jövedelmét is megkaphatja.

826.

[Grodno, 1585 vége.]

Báthory István király Wesselényi Ferencnek.

Üzenet Murány és Krasznahorka fekvése dolgában.

Erd. Nemz. Múz. Kolozsvár. Wesselényi-levéltár. Mindvégig sajátkezű.

Kewfzenethem Vtan: Az pewfpewk nekemys vgan azont yria: de eleg kewes fogas az ew fel[legetoel] hogi az varmege newet

kewania ertenÿ: En nekem teccik ciak ezert nem zewkleg oda ki munkalottadnod, tala[l]3 Cracoban oli embert ki twgia mÿcioda warmegebe vagion Muranÿ, es Craznahorka, vgan azonba vagion azÿs: vgi ÿwt ezembe hogi az Bebekeket Gewmer varmege Ipanianak ÿriak wala, azt hizem iozagokis vgan azon varmegebe volt: Vale feliciter.

[Külcíme:] Magnifico Francisco Vefeleni sincere nobis dilecto.

Megjegyzés. A király tudása és emlékezése kitűnő volt, mert mindkét vár Gömörben feküdt, s a Bebek család is onnan származott.

827.

Grodno, 1586 február 3.

Báthory István király Gonzaga Vilmos mantovai hercegnek.

Figyelmébe ajánlja unokaöccsét, Báthory András bíborost, aki útban Rómába, tartományát is keresztül fog utazni és iránta való figyelmességéről sokat beszélt neki.

R. Archivio di Stato. Mantova. Carteggio Gonzaga 557.

Stephanus Rex etc. Illmo Principi Domino Guilhelmo Gonzaga Duci Mantuae, Montis Ferrati, amico et affini nostro carissimo, salutem et benevolentiae nostrae significationem. Ill^{me} Princeps, amicus et affinis noster carissime. Proficiscentem in Urbem Romanam Nepotem nostrum Ill^{mm} et R^{mm} Andream S. R. E. Cardinalem Illustritati V^{rae} eo studio commendamus, quo eum commendare debemus, qui nobis non tantum ob necessitudinem sanguinis, sed etiam propter insignem ad virtutem indolem est carissimus. Non dubitamus autem Ill^{tem} V^{ram} eam in illum dum per Ill^{is} V^{rae} provinciam iter habebit, benevolentiam declaraturum, quae erga nos se praeditam esse saepenumero declaravit, quumque vicissim erga se nunquam a nobis non experietur. Cupimus Ill^{tem} V^{ram} bene valere. Datae Grodnae die iij mensis Februarii anno Domini M. D. LXXXVI. Regni vero nostri Decimo.

Stephanus Rex ppr

Megjegyzés. A hosszas előkészületek szerencsés befejeztével, végre 1586 március 22-én indulhatott el Báthory András miechóvi kolostorából, miután királyi nagybátyjától február 12-én búcsúzott el. Ez alkalommal is Reszka Szaniszló vezetése alatt tette meg a nagy utat, aki minden dolgát intézte. Lassú haladással csupán június 2-án vonulhatott be az örökvárosba,¹ melynek kapujában bíborosi méltóságát megillető szertartások közt fogadták.²

¹ Rómába érkezése feljegyezve Pastor: Geschichte der Päpste X. köt. 389. l.

² Utazása és római megbízatása részleteit bőven ismertettem Báthory-életrajzom 258—267. l.

828.

Grodno, 1586 február 23.

Báthory István király Campani János erdélyi jezsuita provinciálisnak.

Birtokadományai a felállítandó gyulafehérvári kollégium javára. Az újnaptár bevezetésére lesz gondja.

Orsz. ltár. Budapest. Fontes R. Trans. II. p. 158.

Adományozom monasterium Szentmihályköve, malmával meg 1000 forint évjáradékkal és kérem: bene consulat, acceptetque hoc quidquid est, ut parvis ex initiis ad ulteriora aliquando pateat aditus. Datum etc.

De Calendario recipiendo cura nobis est.

829.

Grodno, 1586 február 23.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Gyulafehérvári kápt. ltár. Reg. Fontes Rerum Trans. V. p. 247 no. 65.

Hortatur ad labores Apostolicos et erigendum collegium Albense.

830.

Wilno, 1586 március hó.

Bodoni István tanuló Báthory István királynak.

Neki ajánlja Possevino Antal atyának az újhítűek istentelensége ellen írt könyvét, amelyre Erdélyben is nagy szükség van.

Possevino: Atheismi Lutheri etc. 3—5. l. Ismertette Apponyi: Hungarica I. köt. 354—5. lapján, 515. sz. a.

Stephano Primo Poloniae Regi Invictissimo, Magno Lituaniae Duci etc. Principi Transsylvaniae. Stephanus Bodonius nobilis Transsylvanus.

Antonius Possevinus Societatis Iesu, R. Maiestati V^{rae} satis cognitus, magnum opus proelo dedit, quo responsum cuiusdam Davidis Chytraei refutans, haereticorum aliorum simul fraudes aperuit, quibus et ille, et hi Dei verbo, synodis historia vetere, ac quorundam regum nominibus subdole abutuntur. Sed, ut opus illud non ita facile quoquoersum disseminari poterit, sapientum consilio theologorum iudicatum est expedire, ut in varia opera partitum emitteretur in lucem. Cum vero haec pars utilissima sit qua, cum atheismos huius seculi ob oculos omnium posuit, securim admovit ad venenatae istius arboris radicem, quae tot haeresum monstra protulit; ego, qui ex R. M. V^{ra} clementia in hac Vilmensi Academia, hanc ipsam materiam, de qua hoc libro agitur haurio, laborem viri de nobis optime meriti edendum, R. M. V^{rae}

dicandum putavi: tum, quoniam patriae nostrae pernecessarius est, tum, quod V. R. Maiestas non modo nunc, sed et cum Princeps Transsylvaniae regeret, satis ostendit, quam sibi pestes istae haeresum displicerent, cum Ariani cuiusdam impii manuscriptum librum in ignem iniiciens, dixit: Satis pestium importatum est in Transsylvaniae, ut in eumne istud quoque venenum infundi patiamur.¹ Sed et micat quotidie latius splendor catholicae religionis, quem sive in Orientem seu in Septentrionem constanter invehi curat: ut haec una causa satis futura fuisse videatur, cur R. Maiestati V^{rae} pleraque eiusmodi a pluribus dicentur. Cui ut, qui boni sunt omnes, diutissimam vitam expetunt, sic nos, qui in hac luce veritatis et studiorum versamur, faustissima omnia a Deo precamur. Vilnae, Metropoli Lituaniae, Mense Martio M. D. LXXXVI.

831.

Pozsony, 1586 április 9.

Báthory András bíboros Báthory István királynak.

Támogatásába ajánlja a kérvényező Lepséni Istvánt, aki most Erdélyben óhajt valami szolgálatot elnyerni.

M. Nemz. Múz. Budapest Törzsanyag. Báró Révay Ferenc könyvtárából. Mindvégig sajátkezű, három részre szakadva.

Serenissime Rex domine domine clementissime.

Quanta S R M V Stephanus Lepseni navet seruitia, et quam sollicitus sit, vt magis ac magis et M V in dies agnoscat, existjmo, maiorem sortem et essentia posse praeter M V, quae ea in dies experitur, quanta vero frater illjus, qui apud me est, dexterjtate seruiendi multos praecellat, ego optjmus et locupletissimus testis esse possum, dignus vt videatur, gratia S R M V tum vt is quoque intelligat suorum laborum me non esse immemorem, Neque est quod ego Stephanum fratrem eius M V commendem, cum et optima erga eum M V sit voluntate et, occasionem M V querat gratiam suam illj declarandi. Amor tamen et s --- r¹ de eis, quo in illis feror non potest tacere, quin erumpat, ita vt non verear, M V pro eis interpellare, pressam alioquin pendere et mole negotiorum. Occurrit hoc tempore occasio in Transilvania, quam M V Stephanus Lepseni exponet. Supplico M V vt in ea concedenda se benignum et facilem praebat, praesertim cum haec vna occasio ambobus, ad maiorem gratiam M V, satisfaciet, et accedentur ad

¹ Báthory István e jeles nyilatkozatának ez az egyetlen forrása, habár már Pray is idézte, a könyvet hibásan 1583-ikinek írva. (Index librorum rariorum II. köt. 250. 1.)

¹ Két cm. széles kikopott hely.

servitia M V S, et nihil ex M V thesauro decedet, hoc a M V ita peto vt Maiorj cum diligentia et desiderio non possim. Existjmo me vel ob id impetraturum quod et pro diligentissimis seruitoribus supplicem, et M V animaduertat me non modo de meis, sed et de S R M V famulis esse so(l)llicitum. Interim me gratiae M V committo. Posony 9 April 1586.

S R M V

s(eruito)r humillimus

Andreas Card^{lis} Bathoreus ppa

Megjegyzés. A levélíró sajátkezű írása oly ritkaság, hogy erre való tekintettel betűhíven közöltem ezt az ajánlólevelét, melyet útban az örökvárosba, második római követsége alkalmából írt nagybátyjához intézve, egyik szolgájának testvére érdekében, akivel — úgylát-szik — ott találkozott. Ezért nem bontottam fel, illetve nem egészítettem ki címzéseit sem, melyeket latinul tudó ember hibátlanul és folyékonyan olvashat anélkül is. Ez azért is tanulságos, mert latin helyesírásának sok különössége van, amit más kortársánál hiába keresünk; így például a j használata i helyett s más egyéb.

832.

Grodno, 1586 április 19.

Báthory István király Młodzieowski Jácint kincstartónak.

A Stadnicki Szaniszló seregében nyomorékká vált elibe járult három magyar megsegítésére fejenként heti húsz garast rendelőén utasítja, hogy annak rendes kiutalására gondja legyen.

Inst. Ossolinski. Lwów. Ms. 180 p. 217. Egykorú más.

Stephanus Rex etc. Generosis Hyacinto Młodzieowski curiae nostrae thesaurario et Sebastiano Lubomirski, zuppariis nostris Cracoviensibus, fidelibus nobis dilectis. Gratiam nostram regiam.

Generosi fideles nobis dilecti. Cum honesti Michael de venissent, a Stanislao Stadnicki, quondam hero suo, praecisis auri-Herded,¹ Matheus Egyed et Benedictus Zolyomi Hungari ad nos culis et manibus ita deformati, et ferum in modum excarnificati, ut inhabiles prorsus ad parandum sibi victum redderentur, eam quidem feritatem abominati sumus, nationis autem nostrae hominum calamitatem miserati, assignavimus eorum unicuique in zuppis nostris Cracoviensis pro victu viginti grossos singulis septimanis ad beneplacitum nostrum. Quod fidelitatis vestris denunciandum esse duximus, volumusque, ut ipsis pro victu ipsorum hebdomadali vicenos grossos annumerent, vel pendi sine difficultate iuxta ordinationem nostram faciant. Quod nos fidelitatis vestris in rationibus suscepturi sumus. Aliter non facturae pro officio suo et gratia nostra. Datae Grodnae, die XIX mensis Aprilis, anno Domini M D LXXXVI. Regni nostri decimo.

¹ Recte: Erdőd.

833.

Grodno, 1586 április 20.

Báthory István király Nádasdy Ferenc vasmegeyei főispánnak.

Figyelmébe ajánlja sorai átadóját, az előkelő nemes családból származó ifjú Roskoroski Andrást, aki — rokonai kívánságára — apródként óhajtana udvarában szolgálni, hogy egyúttal a hadi dolgokban is kitanulhasson mellette.

M. Nemz. Múz. Budapest. Törzsanyag; a lengyel állampecsét nyomával.

Stephanus Rex etc. Spectabilis et Magnifice domine affinis noster sincere nobis dilecte. Andreas Roskowski, qui has nostro nomine sinceritatis vestrae reddet, natus est, nobili et non obscuri nominis in Regno nostro familia patremque habet senatorem Regni, Castellanus Przemelensem. Ipse porro praeclara esse dicitur indole et ingenio prompto ad res militares. Quod ut magis magisque excolat, et prima aetatis suae Tyrocinia in exercitiis militaribus apud sinceritatem vestram ponat, illius servitiis patre et cognatis ita volentibus applicari cupit: petieruntque a nobis iidem cognati ipsius, ut sinceritatis vestrae eum literis nostris commendaremus, et in familiam, veluti de manu nostra traderemus. Quod cum viris nobilibus, et de nobis optime meritis, negandum nobis non esset, sinceritatis vestrae eum ita commendamus, quemadmodum optimis natum parentibus ac familia, et praeclarae indolis adolescentem commendare maxime debemus postulamusque, ut et in familiam eum suam recipiat, et aetati ac conditioni ipsius convenienti loco apud se habeat; quod gratissimum nobis erit, illum vero non dubitamus operam daturum, ut dignum se nomine et maioribus suis dignumque benevolentia sinceritatis vestrae praestet. Sinceritatem vestram quam optime valere cupimus. Grodna die XX° Mensis Aprilis. Anno Domini M^oDLXXX Sexto. Regni nostri DEcimO. Stephanus Rex ppa

Megjegyzés. István király grodnói megszokott tavaszi üdülésében az idén főleg Brutus művével foglalkozott, szigorúan meghagyván az olasz írónak, hogy abba csupán fontos és megbízható adalékokat vegyen fel és siettesse befejezését, miután annak immár 25 fejezete elkészült.¹

¹ Minderről Brutusnak Grodnóból 1586 április 25-én Kromer Márton történetíróhoz intézett levele e sorából értesülünk: Exorsus scribere Historiam Ungaricam aliquot iam ab hinc annis, eius iam 25 libros bene plenos confeci, sed ita destitutus iis scribendis, quae sunt a nostra memoria remotiora, rerum monumentis, annalibus, Regum literis, publicis actis, sine quibus adiumentis tantum munus expleri non potest, ut me hucusque potuissem pervenire scribendo miraculi instar sit — hoc unum enim maxime Regi est curae, ut nihil emittatur in lucem, quod non sit illius summa gravitate et sapientia, mea fide atque industria dignum. (Caligari levelezése, 12. l.)

834.

Grodno, 1586 május 11.

Báthory István király Młodzieiowski Jácint kincstartónak.

Értesült Montelupitól, hogy unokaöccse — Báthory András bíboros — szükségére 3000 forintot utalt át Rómába, de ha több is kell még, gondja lesz reá.

Arch. Comm. Fin. Warszawa. Assignatae 3 no. 245.

Stephanus Rex etc. Generose fidelis nobis dilecte.

Quod attinet debita ista in usum Nepotis nostri contracta, ea Fidelitas tua exsolvat ex proventibus nostris Olborae vel molendinorum Novae Civitatis, sive etiam ex ipsis Salinis; sed miramur, quod ultra has expensas, quas Fidelitas tua fecit, tum etiam praeter summam viginti millium florenorum, quae in provisionem et omnem sumptum interim faciendum fuerat a nobis assignata, Montelupius scribat transcripsisse illum Romam tria millia florenorum, id autem cuius iussu et qua causa fecerit, scire inprimis a Fidelitate tua volumus, nam si integra pecunia ad manus Nepotis nostri est tradita, tum etiam expensae, quae in registro misso continentur, aliunde factae, quid opus fuit, plus quam assignatum fuerat exponere, quod dum cognoverimus, et si hoc ex pecunia destinata denactum est, id quod debetur necessario exsolvendum erit; etc.

835.

Grodno, 1586 május 22.

Báthory István király Kereszturi Kristófnak

Átírja hitelesen öt év előtt kelt végrendelete szövegét.

A gróf Kornis család levéltára eredetijéről vett kivonatos másolata gr. Kemény József: Appendix Dipl. Trans. D. 15. köf. 69. l. Erd. Nemz. Muz. Kolozsvár.

Könyörgésére átírja régi híve: Szentbenedeki Kereszturi Kristóf 1581 május 11-én kelt végrendeletének Báthory Kristóf hozzájárulásával megerősített példányát, melynek fő pontja, hogy halála után „corpus eius in ecclesia Sanctae Crucis Szentbenedekiensi tumuletur“ jószágai pedig felesége, Körösi Ilona elhunytával, annak testvéreire szálljanak.

Ellenjegyezte: Berzeviczy Márton kancellár és Chakor György titkár.

Megjegyzés. Szentbenedeki egyemeletes kastélyát Kereszturi Kristóf építtette, nyilván olasz mesterekkel. Bejárata fölött van mai napig is Báthory Istvántól kapott címere s műtán az is unicornis, mint a Kornisoké, sokan Kornisénak vélték, minthogy a kastély később az ő tulajdonukba ment át s van ma is.

836.

Grodno, 1586 június 8.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Documente III. köt. 69. l.

Érdeklődésére jelenti, hogy Péter havasalföldi vajda honesta custodia-ban van, de nem bocsátható szabadon, sem magához nem hívhatja Lengyelországba, a szultán haragja nélkül.

837.

Roma, 1586 június 21.

V. Sixtus pápa Báthory István királynak.

Nagy örömmel fogadta unokaöccse, Báthory András bíboros jövetelét s tőle átvett levelét. Őt már régóta, abból az időből ismeri, amikor még nem volt pápa és igen nagyrabecsüli és szereti.

Arch. Vat. Roma. Arm. 44 vol. 30 fol. 205. Hiv. más.

Charissimo in Christo filio nostro Stephano Poloniae regi illustri. Ad eius literas allatas a Cardinali Bathorio.

Sixtus papa quintus. Charissime in Christo fili noster salutem, et apostolicam benedictionem. Adventus Andreae Cardinalis nepotis tui fuit nobis multo iucundissimus. Tuae vero Maiestatis literae ab eo allatae pietatis plenissimae, hocque etiam ipso nomine, ut caeterae omnes nobis gratissimae. Amavimus semper multo etiam antequam ad hoc laboriosissimum pontificatus munus voceremur, eximiam virtutem tuam, Andream quoque unice diligimus diligiturque ab omnibus summo ipsius merito: nihil enim potest illo fieri humanius, nihil modestius, nihil doctrinarum studiosius. Omnia igitur nostra paternae in eum charitatis officia constabunt. Datum apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die vigesima prima Junii MDLXXXVI. Pontificatus nostri anno secundo.

Antonius Buccapadalus

838.

Roma, 1586 június 21.

V. Sixtus pápa Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiadva Theiner: Mon. Hist. Poloniae III. köt. 2. l. és Hurmuzaki: Documente III/2. köt. 23. l.

Nisi Nobis plane cognita perspectaque esset eximia pietas tua, *kérünk, járj közbe* Dilectus filius Petrus Valachiae Princeps, vir Catholicus *érdekében a portán, ahol: iam amplius annum detinetur ártatlanul; etc.*

839.

Roma, 1586 június 24.

Azzolino Dezio bíboros Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Reg. Pastor id. pápai tört. X. köt. 389. l.

Jelenti a pápa megbízásából, hogy Possevino atya jövetelének nagyon örülne s őt igen szívesen látja, miután tudja, hogy terveibe teljesen beavatta.

Megjegyzés. A pápa itt István király török ellen tervezett hadi vállalatára célzott, melynek részleteiről már Báthory András bíborostól élőszóval értesült. Ezért Possevino, nem várva be generálisa meghatalmazását, hamarosan útra kelt és szeptember elején már Rómában volt, tárgyalni a fontos ügyben.

840.

Roma, 1586 július 12.

V. Sixtus pápa Báthory István királynak.

Megfontolja mindazt, amit két megbízottja: Radziwiłł György meg Báthory András bíborosok a visszaszerzett Livonia vallásügyéről neki előterjesztettek s mindenben segítségére lépzen.

Arch. Vat. Roma. Edidit Theiner: Mon. Hist. Poloniae III. köt. 2. l.

Quae tum Andreas Cardinalis, nepos tuus, tum Georgius ipse nobis exposuerunt de istius regni rebus ac statu, diligentissime considerabimus: neque ulla omnino in re, quantum quidem consilio, auctoritate, opera praestare Nos posse intelligemus, nostro muneri, tuaeque optimaе voluntati deerimus; etc.

841.

Roma, 1586 július 16.

Reszka Szaniszló apát kanonok Báthory István királynak.

Jelentés V. Sixtus pápával István király orosz-elleni hadjárata megindításáról folytatott titkos tárgyalásáról. A királynak kettős haditerve volt célja elérésére. Az egyik, hogy a muszkák őt cárukká válasszák s ez esetben utódai is birtokában lesznek annak a gazdag birodalomnak. A másik, hogy ha ez a választás nem következne be, a pápa anyagi segélye mellett haddal támadja meg és foglalja el, ami könnyen sikerülne most, hogy az oroszok jelenlegi cárja hülye, gyenge elméjű ember. Haditervét a pápa mindenben helyeselte és ismételten lelkére kötötte Reszkanak, hogy — addig is amíg maga tehetné — írja meg István királynak, kérvén, nehogy tervét s feltett szándékát abbahagyja. A rendes havi segély átutalására István király megbízottja egymásután hat különböző módot ajánlott a pápának. Azok közül az nyerte meg tetszését, hogy a pénzt portékák közé dugva juttassák Lengyelországba a királyhoz, ha ugyan neki nem lenne annak átküldésére jobb terve. A hosszú társalgás végén a pápa külön érdeklődött az iránt is, hogy Báthory András (az ifjú bíboros) milyen életet foly-

tat Rómában és lelkére kötötte maiordomusának, hogy vigyázzon reá a tekintetben is, hogy kikkel érintkezik s milyen szolgák veszik körül háztartásában?

Bibl. Univ. Warszawa. Edidit Wierzbowski: Materiały p. 264—268. Copia contemporanea.

Sacra et Ser^{ma} Regia Maiestas, domine, domine clementissime. Proximis superioribus diebus litteris meis, quas XII iulii dedi, scribere me Sacrae M^{ti} V^{rae} memini, quod Ill^{mus} Cardinalis Azolinus nomine S^{tis} Suae scire ex me volebat, quanto tempore bellum Moscoviticum, quod Maiestas V^{ra} meditatur, posset expediri. Cui ego cum trienni tempus aperire non auderem, ad Ill^{num} dominum Cardinalem referendum putavi. Is in Consistorio secreto, quod habitum est,¹ dixit in aurem S^{tis} Suae sperare M^{tem} Vestram, si primis extrema consenserint et Moscorum animi in M^{tem} V^{ram} magis atque magis inclinaverint, ut se dent initio, quod non totus annus delabatur, si vero summa vi et contentione, ferro et armis agendum esset, tota provincia renitente triennio opus esse. Sed cum in Consistorio minime opportunum esse tempus videretur pluribus verbis agendi, petivit Ill^{mus} Cardinalis audientiam sibi privatam ab Illius Sanctitate assignari. Assignavit postridie X hora.² Venimus. Actum vicissim est multis verbis, quorum haec summa fuit, ut Maiestas V^{ra} susceptam de Moscovia cogitationem non deponat. Succurremus, ait Pontifex, M^{ti} Suae et quidem animo libentissimo; de ratione transferendae pecuniae cogitandum nobis erit, quamobrem mittite ad nos, ait, dominum Rescium, virum (ut dicebat) in rebus magnis versatum; cum illo rationem aliquam inibimus; etc.^{2a}

Postridie accessi bene mane ad pontificem in Belvedere, ut vocant, inambulantem, sed admissus fuit ante me ... Sub finem sermonis obtuli me Sanctitati Suae. Dixit mihi voce satis alta: Iussi vos ad me venire, ut de Moscovia conferamus mutua consilia; sed ista inter nos duos in privato conclavi tractari debent; itaque hora 19 ad nos acceditis. Ita me dimisit. Accessi illa ipsa hora, qua iussus sum; duxit me in interius conclave suum, ut tutius mecum et quietius loqueretur. Dixit consilia et cogitationes M^{tis} V^{rae} esse sibi cordi, sperare etiam, quod a Domino profisciscuntur, pro cuius fide propaganda Maiestas V^{ra} laborare con-

¹ Ez 1586 június 14-én és 26-án tartatott.

² E kihallgatásról írtam Báthory-életrajzom 265—7. lapján.

^{2a} Itt meg odább több helyen elhagytuk a szorosan vett lengyel tárgyú részleteket, melyeknek semmi magyar vonatkozása nincsen.

suevit. Duo, inquit, in toto isto negotio maxime considerata videntur. Alterum, quod dicitis fieri posse, ut Moschi in principem suum eligerent Ser^{mm} regem Poloniae; si ergo eligent, successio ducatus ad posteros Ser^{mi} regis nunquam pertinebit; pari vicissim ratione post obitum regis eligere poterunt alium religioni christianae et Sanctae Sedi Apostolicae adversarium, ita fieret, ut et conatus Ser^{mi} regis et impensae nostrae nullum reipublicae christianae adferrent operaepretium. Alterum est, quod consentientibus suffragiis in principem assumeretur; fortasse promittere cogeretur, sicut promisit in Polonia, impunitatem schismaticis, ita ut eos ab errore vitae suae revocare ad unius pastoris oboedientiam non posset, nec ullum fructum Sancta Sedes haec Apostolica suarum impensarum reportaret. Ad haec duo libenter audiam, si quid habetis, quod respondeatis. — Ego vero dicam Sⁱ Vestrae, quae hoc tempore minime meditato adhuc occurrunt: Principes Moscoviae succedere hucusque, non eligere consueverunt, quam etiam ob rem, tyrannicum in suos, tanquam in servos, imperium exercuerunt, et exercent Turcarum in morem, quibus nullae leges, statuta, decreta, sed ipsa voluntas sive cupiditas principis pro lege est. Nunc autem Moscorum principe legitimo amente et ad gubernandum ineptissimo,³ filiis et successoribus legitimis destituto, baronibus illius ducatus inter se de gubernatione ita contendentibus, ut etiam nonnulli cultris sese confoderint, existimant homines fieri posse, ut principem externum eligant; quod autem unquam elegerint mihi non constat. Sed demus casum, quod sponte sua regno sese Poloniae semel adiungerent, certe ea deinceps ab ipso regno cautio adhibebitur, ne Regia M^{te} ad beatorum sedes abeunte (quod utinam fiat quam tardissime) alios sibi vel quaerant principes, vel eligant. Quod ad religionem attinet, certum est Moscos in suo schismate esse obstinatissimos et quasdam etiam ab illis fieri orationes audivi contra Sanctam Sedem Apostolicam. Sed non ignorat Sanctitas Vestra, quantum pondus apud subditos boni principis exemplum soleat habere, ad exemplum accedet consuetudo Polonorum, qui catholici per Dei gratiam sunt. Ministri quoque regiae potentiae catholici eligentur, concionatores catholici adhibebuntur, qui longe facilius haberi poterunt ob utriusque linguae similitudinem, quam in Livonia, nuper e tyranni manibus erepta, in qua tamen magna fit quotidie ad ovile Christi populorum accessio. Instituit Ser^{mus} Rex non ita pridem magno suo sumptu seminarium in Transilvania; idem faceret in Moscovia, vel etiam baronum et nobilium

³ Fedor, az utolsó Rurik-sarj.

filios in polonica collegia Societatis Jesu abduceret, ut in recta fide et in pietate simul instruerentur; etc.

Haec habebam, inquam, quae ad interrogata Stis Vrae minima meditatatus responderem. Addidi et hoc non deesse in ecclesiasticis annalibus exempla, tum sanctorum patrum, tum Romanorum pontificum, ubi plerosque legimus de summo quandoque iure nonnihil decessisse, ut maiora incommoda vel a Christi capitibus, vel ab illorum basilicis averterent; Petro ipsi, cuius te successorem cognoscimus, Pater beatissime, scimus ab ipso Christo dictum esse: Non poteris me sequi, modo sequeris autem postea; apostoli quoque circumcisionem ad tempus ferendam tolerandamque putaverunt.

Ad haec omnia Pontifex: Bene est, inquit, quantis ergo sumptibus ad hoc bellum sublevari se petit a nobis Ser^{mus} Rex tuus? — Iam dixi 40/m aureorum menstruis tantumdem ipse ex suis angustiis repraesentabit. — Bene est, ait, nisi quod ego tantam pecuniam praesentem non habeo, nam quem in castrum⁴ millionem reposui, is a nobis est extremis necessitatibus, si quae ingruerent in Ecclesiam Romanam, reservatus; hunc, inquit, illaesum et intactum esse volumus hoc tempore; etc. Quantum autem praestare potero, non possum certi aliquid statuere hoc tempore; hoc certum est, quod dabo, et quidem libenter dabo, si non potero 40/m menstrua, dabo 20 millia, dabo 30 millia, quodcumque potero dabo, idque certo poteris verbis meis Suae M^{ti} polliceri ac etiam exhortari, ne coepta consilia relinquat, sed serio in eam cogitationem incumbat, ut ista provincia potiatur et sit de meo auxilio securus. Scribam, ait, ego quoque Suae Maiestati, ad Cardinalis Bathorei, me et tuas litteras referam, in quibus, quae nobiscum egistis omnia quaeque audivistis, copiose explicare. — Tunc ego: Sanctitas, inquam, Vestra contenta est, ut eadem haec omnia, quae nunc audivi ex Ste V^{ra} M^{ti} Suae perscribam? — Perscribite, ait, ego ipse Cardinali Azolino mandabo, qualem esse litterarum mearum sensum voluero. Vos peculiaria scribite et hic ante omnia urgete, ne mea causa a susceptis consiliis Rex desistat, neque sum illi ulla ratione defuturus, sed cum tantum ventum fuerit ad numerandam et transferendam pecuniam, cogitastisne, quam id ratione aggrediendum erit? Ita caute et in silentio, ne ullus mortalium possit nostra consilia odorari.

Cogitavi, inquam, Beatissime pater, simul cum Illmo Cardinali Bathoreo. Prima ratio est, ut per mercatores ex Urbe in Poloniam

⁴ Ez az angyalvár, melyben az Egyház készpénz-vagyonát őrizték.

transcribatur. — Tum pontifex: Haec, inquit, ratio magnam faceret pecuniae diminutionem; alia nobis est aggredienda via. — Ego vero idem quoque sentio; plus aliquid dico: vix Cracoviae reperirentur mercatores, qui 30/m aut 40/m scutorum possent suo principi simul et semel repraesentare; bobus enim magis et id genus armentis, quam aureis nummis patria nostra abundat, quo fit, ut Sanctitas V^{ra} plures videat Polonos crassos, obesos, dentatos et nasutos, quam nummatus; neminem autem fortasse noverat unquam, nisi crassa pinguique Minerva. — Certe, inquit, multi vestrae pietate morumque modestia nostris hominibus praestarent. Sed hoc genus transscribendae pecuniae magnam secum adfert iacturam; itaque ad aliud accedamus. — Aliud genus erit, si in comitatu nuntii Apostolici, quem Sanctitas V^{ra} mittet, summa pecuniae transferatur, ut aliquot cistae aut sarcinae inter sarcinas nuntii annumerentur. — Quid, si, ait pontifex, praedones invaserint? — Rarissimi, inquam, exempli, res est ut aliquem 20 vel 30 equitum comitatum praedones aggrediantur. Deinde adiungeret Cardinalis aliquot ex suis ad nuntii comitatum, qui vitam sibi prius, quam pecuniam eripi paterentur. — Cogitamus, inquit pontifex, de nuntio mittendo in Poloniam viro gravi et maturo, sed nondum exitum invenire possumus deliberationis nostrae. — Tertium genus est, ut mercium instar, in vasis et fascibus et cistis inclusa pecunia perferatur, aut etiam ipsis mercibus admisceatur. — Tum pontifex: Difficile, minimeque tutum est tantam pecuniae summam in manus mercatoris committere. — Nequaquam, inquam, committendam putarem alicui mercatori; sed is, quem Sanctitas V^{ra} pecuniae praeficiet, eandem curam suscipiat, ut in vasa et cistas reponat et merces intermisceat. — Quas merces? Ait pontifex. — Ememus, inquam, pro 20/m aureis cultellos et forfices de scarperia et aliquot pelles cordubani vel kitajki, et ita contegemus undequaque omnia. — Risit pontifex, et istam sibi rationem prae ceteris aliis placere, approbarique dixit, nisi quam, ait, meliorem adhuc proposueris. — Quartum genus est, ut 10 vel 12 cordati, fideles et armati sclopetis milites inveniantur, qui se fingant banditos et in Germaniam vel Poloniam contendere vitae tuendae gratia; interim unum vel alterum mulum onustum ducant, vel sua suppellectili et armis militaribus, inter quae pecunia lateret; in hos, inquam, nemo facile faceret impetum. — Tum pontifex: Maioris impensae res esset, nec ita facile invenirentur, quorum fidei credi res tantae tuto possent. — Quinta ratio occurrit. Habet Ill^{mus} dominus Cardinalis Bathori affines suos in Styriae et Carinthiae finibus,⁵ viros mili-

⁵ Ezekről a rokonokról semmi közelebbi tudomásunk nincsen.

tares, horum nonnulli se obtulerunt, quod in reditu Ill^{mi} Venetias usque vellent excurrere cum 100 et etiam pluribus equitibus. Possent iidem in Italiam evocari et in eorum comitatu haec, de qua agimus, pecunia mitti. — Sed pontifex: Ne hanc quidem rationem approbare videbatur; causam, ait, evocationis isti quoque scire vellent. — Sexta ratio est, qua usum Magnum Ducem Etruriae audiui in transmittenda in Flandricum bellum pecunia: fingebatur aliquis capitaneus in bellum proficisci cum 10 vel 12 sociis sclopetariis, horum singuli in equis postariis sarcinulas ferebant cum 100/m aureorum, qui unum iumentum non videbantur praegravare; ita tuto et sine omni suspicione in ipsa ducis castra penetrabant. — Pontifex autem: Ex his omnibus illa mihi ratio magis probatur, ut solito more instar mercium vascis et fascibus inclusa pecunia perferatur. Scribite, ait, ad regem; ego quoque scribam. Monete, ne quidquid de suscepto negotio remittat et a nobis omnino praesidia pecuniaria exspectet, et si quam aliam rationem transferendi excogitaverit, faciat nos certiores. Interim ego corradam, quod illi suspeditem. Quando autem responsum regium exspectabitis? — Tribus, inquam, mensibus opus habebimus, si litterae via ordinaria mittentur; si nostrum aliquem expediverimus, duobus. — Qua, inquit, ille impensa abibit, si vestrum expediveritis? — Centum, inquam, aureorum circiter. — Bene est, inquit, et responsum urgete, ego quoque meum breve dabo in eam, ut dixi, sententiam confectum.⁶ Vos particularia perscribite; etc.

Subiunxit deinde: Quomodo se gerit Cardinalis Bathori? — Bene, inquam, per Dei gratiam hucusque. — Recte, ait ille „hucusque“ additis, nam in posterum non deest periculum adolescenti, omnibus vitae commoditatibus abundanti, nisi singularem illius curam ipse Dominus habuerit. Magnum est, ait, huius Sancti Collegii vir iste Cardinalis ornamentum ob singularem morum, modestiam et gravitatem; sed rogo vos, quantum me amatis (sic enim dicebat) date operam, ut omnes occasiones amoveatis, quibus de recta vitae via dimoveri possit; videte quibuscum versatur, quales familiares admittat; absit enim, o Christe (dicebat) ut princeps hic in Urbem veniens castissimis moribus in ipsa Urbe corrumpatur, quos ludos facerent lutherani, huic Romae et huic Sanctae Sedi infestissimi. — Ego vero egi gratias pontifici, quod et Sacram M^{tem} V^{ram} et nepotem M^{tis} V^{rae} ita amet, ut illius prae-

⁶ Ez sajnos nincs meg, illetve nyílván elmaradt a király váratlan halála következtében.

cipuam curam gerere videatur in tanta ista mole negotiorum, quam sustinet. — Ille vero: Ego quoque nepotem habeo Cardinalem adolescentulum; credas mihi, si quid illum ab officio et vocatione sua alienum attentare cognoscerem, quod pedibus ipse primus profererem, et in extremas oras ex Urbe detruderem. Nunc autem inspectores eius ad me referunt, quod operam dat pietati, moresque habeat modestissimos, quo nomine ago Deo meo gratias. (Hic ego ne verbum respondi.) — Quaesivit ex me postea, num aliquam civitatem vacuum gubernatione invenissem, quam posset Illmo Cardinali concedere, ut arbitrato suo excurreret, sese nonnunquam in ambulationibus campitaliciis recrearet. — Dixi vacare civitatem Reatinam et Ameliam, alteram illarum posse Illmo Cardinali ad gubernationem concedi. — Ille vero: Reatinae civitatis situs valde est melancholicus et aquis inundans, Ameliae salubrior et amoenior existimatur; revocet mihi Datarius in memoriam de Amelia, video, quid Illmo magis expediat. His dictis, abite, inquit, et sermones istos Ser^{mo} regi perscribite. — Ego vero nulla mora interposita scribenda haec omnia M^{ti} V^{rae} putavi; Deum precor, ut Maiestas V^{ra} habeat sapientiam, sicut habet angelus Dei et intelligat omnia super terram. Dicit autem nonnulla Sacrae M^{ti} V^{rae} dominus Plemiecki, fidelissimus et accuratissimus Ill^{mi} domini Cardinalis familiaris, quae sub illius discessum ad aures meas pervenerunt. Quod superest, Deum precor, ut Sacram M^{tem} V^{ram} dominum meum clementissimum ad multos annos servet incolumem et florentem. Datum Romae, 16 mensis Iulii. Anno Domini 1586.

Megjegyzés. Hivatalos megbízásáról Báthory András bíboros a Consistorium 1586 június 14-i ülésén számolt be, amiről az alábbi feljegyzésünk maradt fenn: Fuit Consistorium, in quo oratores¹ Ser^{mi} Poloniae Regis Sanctitati Suae et Sedi Apostolicae devotam obedientiam praestiterunt, quam eadem Sanctitas una cum Reverendissimis dominis benigne acceptavit.²

842.

Grodno, 1586 július 22.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Tagadó válasz Petru Cercel havasalföldi szabadonbocsátása dolgában.

Arch. Vat. Roma. Kiadtam a Documente III. köt. 73. l.

Ujabb érdeklődésére ismétli, hogy Péter havasalföldi vajdát nem bocsáthatja szabadon, de biztosítja, hogy: Non tamen in car-

¹ Báthory András és Solikowski Demeter illyői érsek.² Scriptorum Rerum Polonicarum 15. köt. 130. l.

cere, sed in honesta domo libere detinetur,' prohibetur tantum domo egressus.

Megjegyzés. A vajda azonban tisztos huszti fogságát is megunta és 1587 őszén sikerült neki belőle megszöknie úgy, hogy éjjel szobája ablakából kötéllel leereszkedvén, Kassára futott s onnan Franciaországba, ahol sok régi jó barátja élt. Ezek közbenjárására a török meg is bocsátott neki, de midőn kézcsókra Konstantinápolyba ment, egy boérban ellenfele támadván, annak áskálódása folytán egy éjjel kicipelték a törökök a Jedikulából s a tengerbe vetették.² Olvasott, nyelveket tudó, tanult ember volt, aki latin könyvet is írt szabadidejében.

843.

Grodno, 1586 július 22.

Báthory István király Młodziciowski Jácint kincstartónak.

Megbízza Bellarmin Róbert jezsuita atya művének ki-nyomatásával.

Arch. Comm. Fin. Warszawa. Vol. 3 no. 241. Autographum. Kiadva Wierzbowski: Materialy, p. 268. Hibásan július 12-i kelettel.

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Generose, fidelis nobis dilecte. Mittimus Fidelitati Tuae librum Patris Bellarmini, quem volumus, ut istic Cracoviae elegantioribus typis excudi curét, nobisque ducenta exemplaria mittat. Qua de re transiget cum Januszowski¹ typographo. Bene valeat Fidelitas Tua. Datae Grodnae, die XXII mensis iulii anno Domini M D LXXXVI. Regni nostri undecimo.

Megjegyzés. A nyomtatásra átküldött mű Bellarmin híres jezsuita atya „De Libro, quem Lutherani vocant Concordiae” című Ingolstadtban megjelent műve volt. Ez, elolvasása után, annyira megnyerte István király tetszését, hogy új kiadást kívánt belőle, amely hamarosan meg is jelent a tanult dr. Januszowski János Lázár krakkói kitűnő nyomdájában.²

844.

Grodno, 1586 augusztus 29.

Báthory István király P. Aquaviva Claudio generálisnak, Rómába.

Jelentés az erdélyi szemináriumokba bejutott pestis pusztításáról, amiért segítségét kéri.

Arch. Soc. Iesu. Roma. Kiadtam a Fontes Rerum Trans. II. köt. 181. l. Értesíti, hogy a pestis Erdélyben a kolozsvári és gyulafehérvári jezsuita kollégiumokban is roppant pusztítást végzett. Kü-

¹ Ez Huszt vára volt, ahol elég szabadon élt.

² Szamosközy történeti maradványai IV. köt. 18—19. l.

¹ Hibásan írva: Januszewski.

² Ismertette Wierzbowski bibliográfiája I. köt. 468. sz. a. Terjedelme 8-rétű, 4 és 150 lapnyi.

lönösen sajnálja a kolozsvári rektor, P. Capeci Ferrante (nápolyi származású) atya elhunytát; cum autem ad catholicae religionis propagationem in illis locis permultum intersit collegia isthac non deseri, *kéri, legyen gondja azokra s küldjön mielőbb megfelelő atyákat helyükbe, bármi nemzetiségűek is legyenek; etc.*

845.

Grodno, 1586 szeptember 3.

Báthory István király Giczy János váradi kapitányanak.

Gróf Bethlen család levéltára. Keresd. Kezemben járt 1916 nyarán, de idő hiján lemásolását máskorra halasztván, ez — sajnos — elmaradt.

Tartalma ismeretlen, mivel még fényképmásolatához sem bírtam hozzájutni. Ez azért is kár, mert a levél mindvégig sajátkezű s a király utolsó ismert magyar nyelvű irata.

846.

Grodno, 1586 szeptember 14.

Báthory István király Leleszi János atyának.

Részoétét nyilvánítja a pestisben elhalt atyák elmulásán.

Gyulafehérvári kápt. ltár. (Hozzáférhetetlen.) Reg. kiadtam a Fontes Rerum Trans. V. köt. 247. l. No. 70.

Epistola consolatoria post mortem Patrum Societatis Iesu in obsequio pestiferorum; promittit urgendam Albensis collegii fabricam ex arenda decimarum.

847.

Orany, 1586 [szeptember] 18.

Báthory István király Báthory Andrásnak, Rómába.

Ő Szentségéhez intézett leveléből megértheti az oroszok elleni hadjárat dolgában tett előterjesztésére adott véleményét. Amint átadja, köszönje meg nevében is iránta tanúsított jóindulatát. Nagy terve a szerint valószínű meg, hogy mily összegű hadisegélyt kaphat tőle havonta. A részletek dolgában tartsa magát utasításához. Intézkedett további költségei átutalása iránt. Ami borostyánt meg egyebet küld, ossza szét barátjai közt. Báthory Boldizsár ismét kap másfél ezer forintot, de egyben meghagyta neki, hogy térjen vissza. Forgách Ferenc és Jósika István számára is küld valamit, bár neheztel túlságos költségeikért. Caligari nunciust bíborosságra ajánlta a pápának.

Bibl. Univ. Warszawa. Codex 872 p. 63—65. Ujabb másolat.

Reverendissime nepos noster charissime.

Remittimus. . . * cum responso ad literas Summi Pontificis et Sinceritatis Vestrae. Quid autem Pontifici scribimus ex adiuncto

* Tollban maradt a küldőne neve.

exemplo cognoscat.¹ Scribimus etiam Cardinali Medices et Azolino, grato ab illis animo eam benevolentiam suscipientes, quam favendo proposito nostro Moscovitico illudque promovendo declararunt, idem ut facere pergant ab illis postulamus. Cum autem Summo Pontifici nostras Sinceritas V^{ra} reddet literas, nostro etiam nomine Sanctitati Suae gratias agat, quod Sinceritatem V^{ram} tam humane tamque honorifice habeat, tamque benigne illi faciat, tum quod intentionem nostram curae cordique sibi esse velit, opeque sua adjuvare promiserit, et si ea re opus esse videbit, excusabit una, quod tardius fortasse Sanctitatis Suae literis respondeamus, causam morae fuisse dicet, exspectasse nos eventum tractatum cum legatis Moscoviticis, quos hoc tempore Grodnae cum ii habuimus. Is vero exitus eorum fuit, ut sub expiratione induciarum cum Moscicis circa Pentecostes festa proxima de conventu in finibus ad Orsam per mutuos commissarios eosque praecipuos senatores peragendo inter nos constitutum sit, in quo quidem conventu de coniunctione et unione perpetua Moscoviae cum regno agi debet. Cum autem experientia edocti simus, tractatus cum Moscicis alia ratione non succedere, nisi simul expedita habeantur arma, sua enim sponte Moscicis, nisi coacti ad aequissimas etiam conditiones non accedunt, sed toti sunt in extrahendo tempore occasioneque rei bene gerendae, quae praecipua esse solet eripienda. Ea de re in futuris regni comitiis, quae primis Februarii diebus obire proposuimus cum Ordinibus agemus; quidque peragemus postea cum Ste Sua communicabimus.² Interim autem dum et nos comitia obimus et induciae cum Moscicis expirant, Sanctitas Sua faciat, ut in eam rem comparata parataque habeat promissa subsidia pecuniaria. Itemque certam pecuniae summam in singulos menses nominet, qua nobis opem fere velit atque ad definitum tempus, quod edat et significet, et assignet. Quod si triginta millia coronatorum menstrua concesserit, poterit Serenitas V^{ra} nostro nomine acceptare Suaeque S^{ti} dicere, quacvis non est sufficiens totidemque ex parte nostra nos esse adituros; tamen, si eandem summam dabit ratione expedita nos ac si esset sufficientissima acquieturos. Si concederet etiam viginti millia menstrua, neque spes esset obtinendi amplius, licet aegre sufficeret tanto negotio perficiendo, tamen (quod Sinceritati V^{rae} secreto concredimus, neque id in instructione ponimus, quam eo consilio peculiariter authentice Sinceritati V^{rae} mittimus, ut eam etiam sum-

¹ Sajnos, nincs meg sem itt, sem más gyűjteményben.

² Ezt már, sajnos, nem érlette meg.

mam Pontifici ostendere possit) accipiendam et hanc conditionem esse censemus, modo numeros mensium brevi tempore non definiretur, sed peragendo negotio competens praescriberetur. Quod si autem ad minorem summam menstruam pecuniam restringere vellet Pontifex, nequaquam nos accepturos esse dicere poterit, nulla enim ratione tantae moli rei gerendae minor summa sufficeret praestareque negotium, ne incipere quidem, quam in medio cursu nervo deficiente turpiter desistere. In eo tamen non persistat Sinceritas Vestra, sed ad nos referat. Quae vero assignabitur summa ad totum negotium rite perficiendum, ut simul et semel in unum comportetur atque integre transmittatur deponaturque tempestive apud aliquem certum locum, unde commode cum usus exposcet depromi possit, alioquin ceptum bellum nullam moram patitur insolvere faciendam militibus et expensis belli. Modum autem transmittendi pecuniae S^{ti} Suae invenire non erit difficile. Etiam si publice per Italiam et per Germaniam Viennam mitteretur, quis tanto Pontifici in transmittenda ea impedimentum creare debeat non videmus, quae tamen melior et tutior ratio Summo Pontifici videbitur ea quoque nobis probabitur.

Promittat autem Suae Sanctitati nos, quod nostrarum partium erit in suscipiendo et tractando negotio fide, studio, diligentia Deo dante satis facturos esse. Et ne Summus Pontifex suspicetur nos nihil aliud agere velle, quam quod factum est ab aliis, ut saltem a Sanctitate Sua pecuniam emulgamus et postea otio torpeamus, poterit Sinceritas V^{ra} nostro nomine S^{ti} Suae cavere bonaque fide polliceri, si eo res deveniret, ut si ab inferendo Moscis bello supersedendum quiescendumque nobis esse, neque in Moscoviam exercitum duceremus, nos integram atque intactam pecuniam omnem tali casu Sanctitati Suae reddituros esse. Sed haec quomodo agere debeat cum Pontifice potius ex instructione videbit. Cum autem ad ea omnia magis expressum certumque et definitum iam accipiet Sinceritas V^{ra} a Pontifice responsum, quod ut obtineat curabit id nobis quamprimum per aliquem ex suis significare. Probatum enim nobis, quod ex professo et nunc ad nos Plemieczky expederit, idem postae etiam facere poterit cum necessitatem requirere indicabit. Tutior et melior haec nobis videtur esse ratio communicandi de re grave, quam per institutos cursores aliquos, prout proponebatur a Sinceritate V^{ra} antea.

Caeterum dedimus mandatum Mlodzieiwio thesaurario, ut ille residuum anni huius assignatam provisionem ex salinarum

praeteritate ratae restantiis Sinc^{ti} V^{rae} quamprimum submittat. Ad praesens autem et unguulas, et succineas aliquas operas Sinc^{ti} V^{rae} mittimus, quas arbitrato suo donabit amicis. Balthasaro autem nepoti mittimus per eum Plemięczky mille quingentos ducatos, antea quoque per Sbockium quingentos miseramus, iamque ipsum per literas ex peregrinatione revocamus.

Mittimus etiam trecentos ducatos pro consummatione Hospitalis Polonici.³ Praeterea trecentos in sumptum Forgachii⁴ et Josicae,⁵ eos ibi magno sumptu vivere miramur monemusque, ut expensas ad frugalitatem et temperantiam revocent, nisi in perpetua sumptuum inopia versari velint. Retulerat nobis Młodzieowski pro Forgachio et Josica mille florenos misisse, hi profecto in sumptum biennii utrique sufficere debebant.

Docui puer^{5a} quomodo se gerat, significet nobis Sinceritas V^{ra} ut quid de ipsius statu amici sui constituere debeant sciant. Interim vero, ut non otietur, sed ut literis operam det curae sit Sinceritatis Vestrae. Recte Sinceritas V^{ra} fecerit, si palatino Sendomiriensi in eam sententiam responderit, non intermisisse se nobiscum per literas agere in negotio Marsalci Zborowski; obstare tamen, quod absens tamque longe dissitus id negotium tam commode, quam vellet apud nos agere nequeant, quare quaereret aliam expeditiorem rationem, qua rebus Marsalci consuleret, in se non promptitudinem, sed commoditatem desiderari.

Rescio, non dubitamus, Pontificem id, quod illi ademptum est, si nondum fecit, brevi cumulate compensaturum, id enim prompte satis se facturum; datis ad nos literis promisit. Commendamus Suae S^{ti} diligenter dominum Episcopum Britonorien-

³ Ezt a kollégiumot a Róma mellett elhalt Hosius Szaniszló vármiai püspök alapította s ime most István király is segélyezte adományával.

⁴ Forgách Ferenc (a későbbi esztergomi érsek) aki Rómába Báthory András kíséretében még 1583 végén jött le, rokona, István király költségén folytatta teológiai tanulmányait. Ezeknek végefelé járván, a király mostánban ajánlta Rudolf magyar királynak a váradi vagy egri prelatúrára, miként erről Mátyás főherceg (1586 június 17-i) levele alábbi soraiból értesülünk: *Commendat Suae Maiestati Caesareae Ser^{mus} Rex Poloniae ad praelaturam Waradiensem et Agriensem filium Magei Simonis Forgach Franciscum, nunc Romae in expensis ipsius Regis literis operam navantem, petitque a Sua M^{te} instanter, ut ei unam ex praedictis praelaturis conferre velit.* (Iványi közlése, a Körmendi Füzetek 2. száma 131. l.)

⁵ Jósika István is Báthory András első római útja alkalmával jutott le Rómába, ahol tanulmányait folytatta, miután addig az ő komornyikja volt pultuski tanulóévei alatt s utána is, miechówi prépostságában.

^{5a} A bíboros egyik nemes ifja, aki már első római útjában is vele volt és személyes szolgálatában állott.

sem,^o ut prima promotione eum Cardinalem curare velit. Quod autem aliquem ex Polonis non commendamus rationem nobis habendam esse dicimus legis regni, qua ambitus cardinalitiae dignitatis prohibetur Polonis. Bene valeat Sinceritas Vestra. Datum in Oranio, die XVIII. [Septembris] 1586. Regni nostri undecimo.

848.

Orany, 1586 szeptember 20.

Báthory István király V. Sixtus pápának.

Annýira nagyrabecsüli érényeiért Caligari János András nunciust, hogy kéri, nevezze ki bíborosnak.

R. Archivio di Stato. Modena. Lettere principi esteri. Báthory.

Sanct^{mc} ac Beat^{mc} in Christo Pater et Domine, Domine clementissime.

Post oscula pedum beatorum, mei Regnique et dominiorum meorum diligentem commendationem. R^{mm} Iohannem Andream Caligarium Episcopum Britonoriensem ab eo tempore, quo cognovi, amare coepi ob magnas insignesque virtutes, quas in eo ellucere videbam. Cum autem etiam posteaquam e Regno meo Legationis Apostolicae Sedis munere perfunctus decessit, perpetuo constantique studio voluntatem in me propensam testetur, cum porro ipsi amorem debere me intelligo, ut pro eius honore atque dignitate diligenter supplicandum S^{ti} V^{rae} existimem; petoque, ut quo primo tempore in amplissimum Cardinalium ordinem praestantes viros Sanctitas V^{ra} leget hunc et Episcopum insigni virtute praeditum, ac de Sancta Apostolica Sede benemeritum, in eorum numero ponere velit; ornabit virum eo honore dignissimum, ornanda vero virtute caeteros ad id Sacri Collegii decus virtutis actionibus petendum excitabit, mihi ad extremum eo ornando, quem unice earum habeo, beneficium faciet sane quam gratissimum; S^{is} V^{rae} clementiae me Regnumque meum etiam atque etiam commendo. Datum Orany die XX. Septembris Anno Domini M. D. LXXXVI.

Eiusdem S^{is} V^{rae}

obsequentissimus filius
Stephanus Rex Poloniae
Manu ppa

Megjegyzés. A király levelét Báthory András személyesen adta át a pápának és 1586 november 28-án magánkihallgatáson is ajánlta a király kívánságának teljesítését, amit az neki kilátásba helyezett a királynak aznap meg is írt. (Caligari levelezése praef. p. 35.)

^o Caligari András, volt lengyelországi nuncius, akit a király nagyon szeretett.

849.

Roma, 1586 november 8.

V. Sixtus pápa Báthory István királynak.

Levele vételeét igazolva, szeretettel ír Báthory András bíboros-ról. A Moszkva elleni ügyben való állásfoglalásáról új nunciusa fogja tájékoztatni.

Arch. Vat. Roma, Arm. 44. Vol. 50 fol. 264.

Charissimo in Christo filio nostro Stephano Poloniae regi illustri. Ad eius literas de Cardinale Bathorio.

Sixtus papa V. Charissime in Christo fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Nihil erat, quod Maiestas tua nobis gratias ageret de officiis in Andream Cardinalem, nepotem tuum collatis omnia enim a nobis eius singulari prudentiae, gravitati, integritati (quibus de causis eum unice diligimus) paternae charitatis officia deberi agnoscimus. De rebus Moscoviae perspectam tibi esse arbitramur ex nostris literis nostram voluntatem, eadem nunc voluntate sumus, quantumque auctoritate atque opera efficere poterimus, nullo unquam loco decrimus. Qua etiam de re cognosces ex Venerabili fratre Annibale archiepiscopo Neapolitano,¹ viro insigni nobilitate, prudentia, doctrina praedito, quem proxime ad te nostrum et Sedis apostolicae nuncium ordinarium mittemus. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die octava Novembris Millesimo quingentesimo octuagesimo sexto, pontificatus nostri anno secundo.

Antonius Buccapadalus

Megjegyzés. A pápa fenti nyilatkozata nem volt egyéb udvarias biztatásnál, amely talán nem is jutott már a király szemei elé. Báthory István javaslatai ugyanis mindegyre szertelenebbek lettek s olyanok, hogy megvalósításuk semmi credinénnyel nem bízott. Hiszen, midőn — 1581 nyarán — Possevino már a királlyal folytatott első tárgyalásakor az orosz cár nagy hadi erejére figyelmeztette, azt felelte neki, hogy azt az oroszokat utáló egyéb oroszországi keresztény népek támogatásával is le bírja győzni; sőt Moszkván keresztül Perzsiába is benyomul, hogy ott a törököt meglepje s így az ellenc alakítandó liga dolgát megkönnyítse. Ügyszólván beteges önámítással élte magát bele nagy tervébe, amelyről mind többet beszélt, akivel csak lehetett. Kitűnik ez unokaöccséhez írt fenti leveléből is. Mégis megnyerte arra még a józanabb Zamoyski kancellárt is, amint ennek Possevinoval folytatott beszélgetéséből kivehetjük.¹

¹ Annibale da Capua nápolyi érsek, 1578—1595 közt.

¹ Possevino 1581 június 19—július 6-ika közti négy jelentése; Pierling: Báthory et Possevino 88—101. l.

850.

Grodno, 1586 november 29.

Báthory István király Báthory Andrásnak Rómába.

Válasz. Báthory Boldizsárnak újra üzeni, térjen vissza peregrinatiojából; Forgach Ferenc még maradhat. A lengyel papok közül Reszka Szaniszlót ajánlaná bíborosságra. Betegségéről sajnálattal értesült, de javadalma emelése most lehetetlen. Az új hírekről az alkancellártól értesülhet.

Bibl. Univ. Warszawa. Codex 872 p. 66. Ujabb más.

Illmo et Rev^{mc} Nepos noster carissime.

Praeter eas Sinceritatis V^{rae} literas, quas Venerabilis Martinus Laterna, concionator noster, nuper ad nos attulit, alias etiam non multo post accepimus, quibus omnibus his unis nostris respondimus. Per Plemięcium. Sinc^{is} V^{rae} familiarem scripsimus ad Ill^{mm} Balthasarum, Sinc^{is} V^{rae} fratrem, ut iam ab ista peregrinatione ad nos revertatur et pecuniam in viaticum ipsi submisimus, et nunc etiam ad eum scribimus, ut voluntati nostrae quam ex illis literis intellexit, se se accomodet: posteaquam ad nos redierit de ulteriori eius statu nobis curae erit. Quod ad Forgacium attinet e comitiis proxime instantibus occasionem habebimus de aliis gravioribus rebus cum Caesarea M^{te} agendi, atque tum intercessionem etiam pro Forgacio nostram prosequemur. Legationem si eam S(ummus) Pontifex Sinc^{ti} V^{rae} deferret accipiendam non putamus, ne loco dignitatis ex eo munere aliqua existat indignitas. De oratore nostro perpetuo in Urbe habendo, quid nobis consilii capiendum sit, postea videbimus.

Ad Cardinalatum e subditis Regni nostri quem alium promoveri debeamus hoc tempore non video praeter Rescium, et Pontifici charum, et Urbi notissimum, si fundamenta essent dignitatis, integra, non esset, quod de reliquis laboraremus, sed de his quoque videbimus, non incommodum hoc esse consilium videmus, ut semper aliquis e subditis nostris in Urbe cum dignitate vivat. Summi Pontificis Breve, quo nostrae per Possevinum datae ad tuam Sinceritatem epistolae respondet una cum Sinceritatis V^{rae} literis accepimus, cui ante eventum comitorum non est, quod respondeamus, Plemięczki, quem Sinceritas V^{ra} avide se scribit expectare, 21 Septembris hinc profectus est Italiam versus. Postea literas a Rev^{mo} Episcopo Britonoriensi accepimus, quibus scribat eum ad 15. Octobris apud se in Carintia fuisse, eodem die nulla mora facta a se discessisse et a comitatu suo in militarem tutamque viam ex illo itineris flexu esse deductum, ut existimemus eum ad Sinc^{tem} V^{ram} iam ab aliquot hebdomadis pervenisse.

Rescii porro tam gravis morbus male nos equidem habuit, et doluimus sane, ut audivimus vitam illius in tanto discrimine versari. Sed quam et ex Episcopo Britonoriensi, et ex Sinc^{lis} V^{rae} literis eum iam extra periculum esse recuperatam valetudinem ex animo illi gratulamur; valetudinem autem suam, de qua Sinceritas V^{ra} queritur uno probatissimo remedio curare poterit, quotidiani victus temperata et aequabili ratione, quam ut Sinceritas V^{ra} sequatur et suademus, et hortamur. De autione provisionis suae annuae non est, quod Sinceritas V^{ra} cogitet omnino eo, quod sibi designatum sit a nobis contenta sit; hoc autem, quod residuum erat pro anni huius provisione, etiam ante anni decursum a Mlodzieiovio thesaurario nostro in Octobre, dum adhuc a nobis rediens Cracovia Plemięczki esset Montelupo repraesentatum et ab illo statim Sinc^{li} V^{rae} Romam transscriptum est. Nova, quae hinc sint ex literis vicecancellarii nostri Sinceritas V^{ra} intelliget. Bene valeat. Datae Grodnae, XXIX. Novembris [1586.]

851.

[Sine loco et anno.]

Hosius Szaniszló vármiai püspök Báthory István királynak.

Tudván, hogy már királyi esküjében megfogadta az eretnőség elleni harcot, elismerését fejezi ki iránta, amiért a népek lelki egységét békés úton kívánja fenntartani birodalmában.

Rescken (Reszka) id. műve 267—8. l. Ismeretlen latin eredetijéből fordítva. A bíboros levélíró meghalt a Róma melletti Capranicaban 1579 augusztus 15-én.

Was Ewer Maiestät dem geschworen, durch welchen die Cron des Reichs auf ihr Haupt gesetzt worden, das ist: Sie sey Zweifels ohne ingedenk, haben auch nit vergessen, was Massen sie mit Eyd verpflichtet, daß Sie des Königreichs Statuten und Ordnung unzerbrochen halten wölle, in welchen alle Rottierung und Zusammenkunften der Ketzter, so ietzundt im Schwung, ernstlich verboten. Wollten dann E. M. widerwärtige Ding schwören? Oder aus eignem Mund warmes und kaltes blasen? Oder anders stehend, und anders sitzend versprechen? Solches fällt nit in diese ihr bezeugte Gottsforcht, Frombkeit, Dapferkeit und Beständigkeit. Das ist bey mir gewiß und ungezweifelt, daß E. M. keines andern Vorhabens war, als sie nach fürgeschriebner Form geschworen, dann daß sie alle Ketzerey, die nichts dann Unfriedten stiften, Krieg und Uneinigkeit machen, aus dem Königreich vertriebe und einen steifen auch ewigen Frieden anstellet und erhalte, welches auch Gott selbst von deren erfordert, welcher die

Eydschwür nach Meynung und Gemüth des Schwörenden, und nicht dessen, der den Eyd aufnimmet, urtheilet. Welcher auch dieselbige E. M. soviel hundertmal tausend Menschen in dem Reich fürgesetzt, daß sie die Einigkeit des Geistes im Bandt des Friedens erhalte; das bitten auch alle fromme und gottselige, welche sich dero Glauben und Gewalt underworfen, ganz underthänigist.

Megjegyzés. A tanult püspöknek egyéb Báthory István királyhoz intézett levele is van, de mivel *Hosius levelezése* egyetlen hazai könyvtárban sincs meg, a háborús idők nehézségei miatt sajnálatomra nem iuthattam hozzájuk.

II.

F Ü G G E L É K.

852.

Danzig, 1577 június 25.

Báthory István király Mocenigo Alajos velencei dogénak.

Arch. di St. Venezia. Kiv. Óváry II. füz. 959. sz.

Figyelmébe ajánlja a szolgálatában álló Bucella Miklós páduai orvostudor ottani függő ügyeit.

853.

Marienburg, 1577 október 11.

Báthory István király Venier Sebestyén velencei dogénak.

Arch. di St. Venezia. Kiv. Óváry II. füz. 962. sz.

Melegen üdvözli dogévá választása alkalmából.¹

¹ Ez még 1577 június 11-én ment végbe, a szokott hagyományos formák közt.

854.

Warszawa, 1578 március 12.

Báthory István király Venier Sebestyén velencei dogénak.

Arch. di St. Venezia. Kiv. Óváry II. füz. 969. sz.

Jóindulatába ajánlja a szolgálatában álló Guagnini Sándor ügyét.

Megjegyzés. Ez a veronai születésű olasz tiszt nagy szolgálatokat tett István királynak az oroszok ellen meginduló hadjárataiban, melyekben oldalán részt vett. Tapasztalatairól aztán, mint aki azokat az ország-részeket jól ismerte, „Sarmatiae Europaeae descriptio“ című igen értékes könyvet adott ki 1581-ben, Báthoryhoz intézett (Krakkóban, 1578 június 20-án kelt) érdekes ajánlással.¹

¹ A becses munkát ismertette ritka példányáról Apponyi, a *Hungarica* III. köt. 1857 sz. a.

855.

Lwówo, 1578 június 10.

Báthory István király Da Ponte Miklós velencei dogénak.

Arch. di St. Venezia. Kiv. Óváry II. füz. 972. sz.

Részvétét fejezván ki Venier doge halála felett, szerencsét kíván neki, mint utódjának, megválasztása alkalmából.¹

¹ Ez 1578 március 11-én ment végbe, egy héttel elődjének halála után.

856.

Roma, 1582 szeptember 1.

Reszka Szaniszló pápai protonotárius Báthory István királynak.

Tudva, hogy az igaz katolikus hit lelkes védője, felajánlja neki a kiváló Hosius Szaniszló vármiai püspök műveit, miután az elhunyt bíboros haláláig nagy tisztelője volt királyi erényeiért és keresztény jámborságáért. Különösen becsülte benne az eretnek tévtanok elleni küzdelmet, amit megmutatott avval is, hogy amint Polock várát elfoglalta, jezsuita kollégiumot alapított benne, miként egy másikat Erdélyben; országába pedig olasz földről jeles tanárokat hívott be nagy anyagi áldozatok árán. Dícséri tanulmányait is és elmélyedését Hosius és mások épületes műveibe, továbbá nemeslelkűségét, amellyel a bajban hozzáfordulókat audienciáin fogadja és ügyüket rövidesen elintézni szokta. Udnarában különben is komoly munka és tiszta élet folyik, száműzve minden léhaság és felületesség. Elve, hogy alattvalói inkább szeressék, mint rettegjék. A lengyelek régebbi királyaik alatt is sokat háborúskodtak az oroszokkal, de a hadjáratok után újra kiújult a háború, míg Báthory úgy legyőzte őket, hogy nem mernek támadni s a megkötött béke állandó. A leveret népekkel is emberiesen bánt mindenütt, nem úgy, mint az orosz a litvánokkal. Ezért a meghódított népek szívesen fogadták uralmát. Erényei dícséretében levélíró három lengyel kortársa beszédére és műveire utal amúgy is hosszúra nyúlt iratában; oltári imáiban kérte az Istent, hogy tartsa meg jó egészségben sokáig a haza s az egyház javára.

Rescken: Lebens Beschreibung Stanislai Hosii 347—393. I. Ritka példánya a M. Tud. Akadémia könyvtárában. Fordítása szerző latin művének, amely megjelent Rómában 1587 végén; megvan 1690-i oliviai lenyomatával együtt a M. N. Múz. könyvtárban: Biogr. 917. sz. a.

Sendtschreiben An den Koenig in Polen / von Herren Stanislao Rescken / Autorn dieses Buchs / etc. ausgangen.

Wiewol viel herrlicher und anschlicher Zeichen der Göttlichen Güte und Barmherzigkeit Gottes gegen unserm Vaterland

vorhanden,¹ welche in aller Enderung der Zeit und Geschichten, von Anfang des angehenden Königreichs in Poln sich sehen lassen: so ist doch under allen kein grössers, noch kräftigers zu dem Weg des Heils, dann daß dies Königreich von den Zeiten, als es das Evangelium Christi empfangen und nunmehr bei 600 Jahren behalten, nie gelitten, sich auf ein anders Evangelium, sey wie es wöll, zu bringen, sonder hat den Glauben und Religion, so es einmal von der einigen, heiligen Catholischen und Apostolischen Römischen Kirchen empfangen und gelernet, in seinem Gemüth, Herzen und Willen mit großer Gottesfurcht und Lob der Beständigkeit erhalten. ohnangesehen an andern Orten der Christenheit an Ketzern mit gemanglet, welche unserer lieben Voreltern Gemüther, als Freund der einfältigen Wahrheit, sich understanden mit ihrer schändtlichen Lehr zu besudeln, auch von dem Standt ihres Gemüths und Staffel ihrer Beständigkeit abzustossen; etc.²

Wie die Arzt die Handtigkeit der Arzney mit der Süßigkeit des Hönigs temperieren, also verhoff ich, daß die Ketzern, welche Euer Maiestät noch heutigs Tags in ihrem Königreich nit anderst, als wie die Arzt ihre Kranken mit schmerzlichen Augen ansiehet, also begieriger werden sie die Arzney ihres Irrthums, so in den Büchern Hosii ihnen fürgetragen einnehmen, so mehr sie sehen werden, daß solche mit der Süßigkeit E. Königlichen M. Namens und Gnaden gemässiget ist . . . Ich bin auch der Meynung dies sey von Gott verordnet, daß solche Bücher eben zu dieser Zeit ausgehen, zu welcher E. K. M. nach stattlichen und Gedächtniswürdigen Siegen und Triumphen wider die Moscowiter, als Feind des Lateinischen und Polnischen Namens in ihr Königreich widerumb anheimisch kommen. Dann gleich wie vor Zeiten der Priester des höchsten Gottes Melchisedech dem Abraham . . . mit Glückwünschung begegnet . . .³ Also wirdt auch Hosius nit anderst als wie der Pricster Gottes Melchisedech E. K. M. mit diesen seinen Schriften und Büchern entgegen kommen und mit allen

¹ E levél átírásában nem vettük mindenütt figyelembe régies, következtelen írásmódját, aminck kibetűzése és megértése egyaránt nehézséggel jár: de megőriztük nyelvi sajátosságait, bár itt-ott el is térnek a mai német nyelv szellemétől.

² Következik egy harminc lapnyi értekezés az eretnekség keletkezéséről s a katolikus vallás ellenségeiről, el egész Lutherig, felsorolva követőit s országunként azok nevét, akik tanai megcáfolásán fáradoztak. Ezek közt különösen kiemeli Hosius bíborost, aki könyveivel küzdött ellene haláláig.

³ További bibliai példák felsorolása, elhagyva.

Freudenszeichen empfahen und E. M. Thun und Lassen gesegnet und benedeyen. Euer Maiestät gedenken nit anderst, dann er Hosius spreche diese Wort: Gesegnet sey dem höchsten Gott König Stephan und gesegnet sey der höchste GOTT, durch welches Schutz und Schirm die Feind in deinen Händen seynd... Also wirdt auch er Hosius zuschreyen: Denn Herrn und König Stephano, des Herrn Schwert und König Stephans Ewer Maiestät sollen auch nit zweiflen, dann daß dies Gebet bey Gott ein Großes Ansehen haben werde, dann er in sein Lebzeiten E. M. Lobs und Tugend halben, mit aller gehorsamen Dienstwilligkeit, als wie sich gegen den höchsten und wolverdienten Fürsten der Christenheit gebührt, zum höchsten entzündet gewesen... Also ist der allerweisseste Cardinal, welcher in allen Dingen das warhaftest und gewisseste Urtheil der Schönheit erlangt, gegen E. M. Gottseligkeit und Eifer zu Erweiterung des Christlichen Glaubens entzündet gewesen, welchen Eifer und Frombkeit er jederzeit höher, wede derselben königliche Cron und Scepter gehalten. Dann E. M. als ein beherzter mannlicher Fürst, des Herrn Krieg wider den geschwornen Feind der Catholischen Kirchen... gegen Moscau... in dreyen Jahren mit solcher Behändigkeit und wenigstem Nachtheil, nit geringer, als vor Zeiten Gedeon geführt. Welche aus unserm Vaterlandt hicher kommen, die können Ewrer Maiestät Gottseligkeit und Ehrentbietung gegen dem Heiligen Apostolischen Stuhl, nicht wenigens auch die Gnaden und Mildtigkeit gegen dem Priesterlichem Standt nicht gnugsam rühmen, welche auch bezeugen, daß E. K. M. die Irrthumb der Ketzer... von Grundt ihres Herzens abscheuen und verhaszen, daß auch E. M. nichts underlassen, was zum Heil der Menschen, auch Undergang der ketzerischen Irrthumb gehörig. Derohalben E. M. auch bey der Festung zu Plotzgen (welche sie vor drey Jahren durch ihren Gewalt, oder vielmehr durch ihr innbrünstig Gebet, welche sie die Nacht darvor zu Gott ausgossen) ein Jesuiter Collegium, dessen noch heutiges Tags Lob im Evangelio ist, mit aller Notturfft versehen und mit königlicher Mildtigkeit aufgerichtet, als einen Altar der Stärk und ein ewige Gezeugnuß ihres Siegs: etc.⁴

Ich geschweig jetzundt des Collegiums, so E. M. in Sibenburgen aufgerichtet, dannenher das Volk desselbigen Landts ihre Irrthumb in Religionssachen von Tag zu Tag erkennen und widerumb zu der Kirchen Gottes kehren. Ich will auch nichts

⁴ Következék a Riga városában újra helyreállított katolikus vallásgyakorlatról való megemlékezés.

sagen von E. K. M. gnädigsten Neigung gegen den hochgelehrten guter Künsten Professorn und Theologen, welche sie zu innerist aus Italien in ihr Königreich mit merklichem Unkosten und stattlichen Besoldungen erfordern lassen, als nämlich den Toletum, Aquarium, Muretum, Fulvium Ursinum, Flaminium,⁵ Sigonium, Gregorium de Valentia und andere scheinbare Lichter der Christenheit.⁶

Nichts sag ich von E. K. M. Gebet zu Gott, Lesen und Studieren, under welchen sie ihr under andern das Buch der Catholischen Confession Hosii⁷ und die Commentaria Caesaris vor andern fürgenommen, welches, so der Moscowiter allein gewüßt, würden ihm seine Waffen absbaldt aus den Händen gefallen seyn, dann er alsbaldt vermerkt haben würde, daß E. M. viel starkmuthiger hiervon worden, allein deshalb, daß E. M. ihr jetzbemeldtes Caesaris Kriegslob nachzufolgen fürgenommen. Derohalben dann ein fürtrefflicher und der Kirchen Gottes heilsamer Mann E. M. in einem Schreiben an den Cardinal Hosium, gleich wie Homerus, einen Oratorn und Rednern der Wort, und einen Verrichter der Werk genandt.

Der Zugang für E. M. ist nit schwerlich, dann sie die Leuth gern zur Audienz fürgelassen, seynd in der Erkandnuß sanftmütig, im Gnugthun fleissig, im Rechtsprechen gerecht und ernstlich, und lassen nit zu, daß ihre Gebot und Verbot den Spinnenweben, dadurch die großen Mucken fliegen, die kleinen behangen, gleich seyn. Wann etwas zu handeln, das geschicht mit gutem Bedacht, darauf folget unverzüglich Execution. Ewrer Maiestät Ohren stehen offen aller Klag und Beschwerung, keiner ist derselben zu arm, in Annehmung der Freund und Vertrauten seynd sie aufmerksam und fleissig. An derselben Hof ist ernstliche und beständige Zucht, und keiner kompt leichtlich daran, er sey dann eintweders gelohrt, oder ein guter Kriegsmann; die Faulen und Müssiggänger haben allda keinen Platz. Derjenigen, so auf Finanz und Schinderey abgerichtet, achtet sie sich nichts, wolwissend, daß solche nichts dann von Geldts wegen thun. Und das zuvorderst alles Lobs wirdig, nach dem E. M. an königlichem Gewalt jedermann überwindet, so liegt sie auch ob in der Kunst, ihr der Menschen Gunst zu machen, als sie dann nichts höhers halten,

⁵ Ez Brutus János Mihály történetíró írói álneve.

⁶ Reszka e leveléből vette tehát Janozki az István király 1578 április 7-i levele magyarázatában tökéletlenül idézett hasonló adatokat. (Magyar szempontból ez a feljegyzés végtelen fontos és magában álló.)

⁷ Szerző *Confessio fidei catholicae* című híres műve 1555—1579 közt 18 kiadást ért Európaszerte.

als den Gunst^{7a} und Lieb ihrer Underthanen. Sie begehren mehr geliebt, dann geförcht zu seyn; etc.

Damit auch E. M. die armen Seelen, so durch des Teufels Betrug verführet, Christo widerumb gewinne, spart sie kein Arbeit, noch Unkosten. Der Herr Gott hat E. M. mit mächtigen Ländern bereicht, auf daß sie Ursach hät die Gottseligkeit und Milde zu üben . . . Er ist es, der E. M. als einen herzhaften und so weisen König unserm Vaterlandt gegeben; Er ist es der E. M. in solcher Feindsnoth und fortstehendem Verderben der Litthaw schnell erwecket, auf daß sie uns aller Forcht und Gefahr frey macht. Der ist es, welcher E. M. als die noch ein Kind war, in freyen Künsten, als die ein Jüngling, in Wehr und Waffen, als die ein Mann worden mit Rath und Stärk underrichtet; etc.

Es haben vor derselbigen auch andere König in Poln mit dem Moscowiter gekriegt, aber nach derselben Krieg haben wir wieder kriegt: aber nach E. M. Krieg haben wir überwunden. Sie haben kriegt, E. M. hat den Krieg aufgehelt. Dann alsbaldt, nach dem sie von dem obristen Rath und Ritterschaft altem Gebrauch nach, in weitem Feld, in Angesicht der Sonnen und des Wassers der Vistul, in dem Heer zu Roß und Fuß, zwischen Spieß und Schwerdtern, under dem Geschrey der Posaunen, under dem Getümmel der Trommen und Pfeifen, under dem Knallen der großen Büchsenstück (under welchen allem die Martialische und allerbeherztische Reuter und Knecht desto mehr entzündet daß sie E. M. zu ihrem Martialischen und streitbarn König herfür zogen und erwählten) in diesem Gesträpel und Getümmel der Waffen: Als E. M. zum König erwählet, haben sie ihr Ehr und Herrlichkeit, so ihr die Kriegswaffen geben, dem ganzen Läger und Kriegsleuthen erwiesen und erhalten. Nach dem sie alsbald an die Spitzen getreten und des Feinds Hochmut, barbarische Frechheit, leichtfertige Unbeständigkeit und gefährliche Treulosigkeit gedämpft und taesig gemacht, und ihn (welches in unserm Vaterlandt kein Kriegsmann zuvor in vielen Jahren nicht gesehen) nit allein in die Flucht geschlagen, sondern auch mit Füßen getreten . . . Es ist noch keiner wider E. M. im Feldt ausgezogen, der nit in E. M. Hand und Gewalt, zu derselben Lob und Triumph kommen, Sie haben ihr Kriegsvolk dreymal schier mitten in die Moscow hinein gelassen, dreymal haben sie diese widerumb mit sieghafter Hand aus des Feinds Landt geführt, und ob schon

^{7a} Sajátosan így írva, die Gunst helyett; nem olvasási hiba.

etliche, wenig darob geblieben, so ist doch mehr Ehren und Ruhms weder Bluts daraus erfolgt. Das gaben sie auch E. K. M. Dapferkeit und Fleiß, mit welchen sie andere übertrifft, diese Kundschaft, daß ihre Kriegsleuth diesfalls eben gewesen, wie E. Maiestät, daß sie weder die Forcht des Kriegs erschrokt oder die Arbeit und Müde geschwächt, oder die Macht der Feind geringert, oder die Beschweruß der Weg und Steg verhindert, oder das Ungewitter, der Winterkält und tiefen Schnees von ihrem Vorhaben abgewendet... Wir lesen vor Zeiten zehen tausend under den Persianern gewesen, welche man für unüberwindlich gehalten. Daraus dann erfolgt, daß E. M. soviel Sieg und Triumph erlangt, als viel sie Krieg geführt, und unserm Vaterlandt mit ihrem Schildt so viel Hülf und Schutz gethan, als der Rinsal den Wasserflüssen, der Duna, Vielica und Polota, als auch die dicke Wäld und hohen Gebirg gethan, also und dermassen, wann die Wasserflüss wären ausgetrucknet, wann die Wäld wären verbrunnen und die Berg eingefallen, so hätten wir dannoch die Litthaw nit aus Hülf der Natur, sonder aus Kraft der Tugend frey und ledig erhalten. Jetzt liegt zuboden die Betrowung des leydigen Schwerdts, jetzt schweigt das Geräusch der Armaten und der Klang der Posaunen, der Fried ist widercumb in das Königreich gebracht. Welchs auch zu höchstem Lob zu messen, wie andere nach eingenommen Städten und Landen dem Raub oder Verwüstung nach trachten, so hat sich herentgegen E. M. in ihren Victorien und Triumphen also verhalten, daß sie alle Wüterey auf ein Ort, und die Gnad und Freundtligkeit an die Stadt gesetzt, und nicht für so groß gehalten, daß zu überwinden, so von Natur und seiner Gelegenheit nach überwunden mag werden, sondern vielmehr die Heftigkeit des Gemüths nach dem Sieg gezämbt, den Zoren gedämpft, die eingenommene Städt, so nach dem Sieg ausgetilgt werden möchten dem Urtheil ihrer Gnaden und Mildigkeit vorbehalten, die tugendhafte und fürtrefliche Männer von dem Fall aufgerichtet, die Freyheit geschenkt und mit Gutthaten begabt. Dies hat E. M. für den rechten Sieg gehalten, welches zwar nichts anders ist, dann unüberwindlich seyn, und den Sieg selbst überwinden.

Also haben E. M. Kraft und Macht die Feind, ihr Barmherzigkeit die Überwundne, Trauen und Glauben, auch Fürsichtigkeit männiglichen gesehen. Dannenher vermeinen sie das erlangt zu haben, daß die Länder, so Ewrer Maiestät Waffen underworfen, ein Mißfallen haben, daß sie in derselbigen Gewalt also

spat kommen dann ihnen anderst nichts benommen, dann allein, daß sie andern nichts beschwerliches zufügen können. Ja ich sag etwas neues, sie bedunken sich an jetzo glücklich zu seyn, daß sie überwunden, E. M. Sieg halten sie für ihr Leben und Wolfahrt. Gern kommen sie in E. M. Gewalt, als die über sich selbst Gewalt hat, und sich keinen strengen Zorn von dem Standt ihres Gemüths abwenden läßt, und dies ihr gerecht und mittelmässig Gebiet und Regierung halten sie für ein Schutz und Schirm ihres Leibs und Lebens, Hab und Gut. Es mag sich auch E. M. Feind dessen wol erfreuen, daß sie einem solchen frommen, gütigen, Catholischen und rechtgläubigen Widersacher in die Hand kommen: Dann so E. M. mit gleichmässiger Treulosigkeit und Unmenschlichkeit in die vorgelegne Länder gefallen, als wie zuvor der Feind der Litthaw gethan, so hätten sie nicht allein die Oberhand, sonder auch das Leben nit zu verhoffen gehabt. Aber E. M. haben in der Catholischen Kirchenschul gelernet, daß einem König nicht wol anstehet sich mit anderer Leuth Schaden, Nachtheil, Jammer und Noth zu bereichen, und mit dem Todt seiner Feind unsterblich zu seyn; daß auch einem Christlichen Fürsten nichts übler anstehet dann Grausamkeit und Wütere... Aber ich kann nicht alles, was zu E. M. Lob und Preis gehörig, nach des großen Homeri Verstandt und Beschreibung, oder was mir in den Sinn kompt nach einander beschrieben erzählen, wie solchs E. M. Patricii, Socolovii und Warsevicii in ihren Reden und Lobschriften mit ganz hohen Worten gethan, welchemmassen vor Zeiten Parysatis under den Königen erfordert, also und dermassen, daß mir nit zweiflet, E. M. werde sich ihrer hohen Thaten, aus dero Beschreibung selbst verwundert haben: Ob wol solche groß und wichtig, seynd wir doch von E. M. Weisheit, Gerechtigkeit, Großmüthigkeit und Bescheidenheit noch größers gewärtig. Insonderheit wir, als geistliche, welche E. M. von dem ganzen geistlichen Thun und Wesen Guts zu verhoffen, gleichsam ein Zeichen aufgesteckt und den Gebrauch, auch Gewonheit des alten Lebens, Friedens und Ruhe, so durch der Ketzler Vermessenheit schier und erbrochen worden eröffnet; etc.

Entzwischen wöllen wir nicht underlassen, Gott den Vater der Barmherzigkeit und alles Trosts zu bitten, das jenig, so vor Zeiten die Christen für ihre Kayser gebeten, daß Gott der Allmächtig ewer königliche Maiestüt ein sichere Regierung und Haus, ein starkes Kriegshoer, ein getreuen Rath, ein frommes Volk, ein ruhiges Königreich, ein langes Leben (welches Langlebens die

Statur und Form E. M. Leibs zu ihrer tragenden Hochheit und Wirden bedeuten ist) verleihe; etc.

Ketzerey ist gleich, als wann ein Haus einfällt, das mit ihm erschlägt alles was darinnen ist, welchen Fall und Verderbung Gott der Allmächtig von unserm Vaterlandt abwenden wölle, besonders in Lebzeiten und Regierung Ewrer Königlichen Maiestät, damit gedacht unser Vaterlandt under derselbigen lang grünend und unverletzt bleiben und bestehen möge; etc.

Derohalben will ich es diesmal nicht länger machen, damit sich dies Sendtschreiben nicht gar zu lang erstreckt: Ich hät mich auch dieser Länge halben gegen Ewrer Maiestät entschuldiget, wo ich nicht besorget es würde noch länger werden, dieweil mich ohne das bedunckt Euer Maiestät haben allbereit ihre Christliche und gottselige Augen auf die Gedächtnuß dies Hosii und seiner Schriften, die Ewrer Maiestät ich hiemit demütigist offeriere geworfen. Derohalben ich mich sampt angedcuten Büchern und Schriften Hosii in Ewer Königlichen Maiestät allergnädigsten Schutz und Schirm ganz underthänigst auch demütigist befehlen thue. Will auch bey dem Altar des HERREN als ein einwürdiger Priester zu bitten nit underlassen, auf daß Ewer Königliche Maiestät ein weiser König, als ein Engel GOTTES sey und bleib, auch alles was auf dem Erdtrich ist verstehe, und daß der HERR ihr das Alter, als sie wol verdienet beschere und das Gemüth, so sein Göttliche Allmacht Ewer Maiestät gegeben, gnädiglichen erhalten wölle. Amen. Geben zu Rom den ersten Tag Herbstmonats /im Jar/ tausend/ fünf hundert/ zwey und achtzig.

Megjegyzés. A tanult író e költői szépségű levelének kivonata hosszabbra nyúlt, mint azt gondoltuk és munkánk korlátolt terjedelme tulajdonképen megengedné. De legalább főbb vonásaiban bemutathattuk a király e nagy tisztelőjének gondolatvilágát és hódolatát erényei iránt. A gondos irat nyilván István királynak is megnyerte tetszését s talán annak hatása alatt hívatta haza szerzőjét Rómából, hogy unokaöccse — Báthory András prépost — római követ útjának gondját reá bízsa, teljesen megnyugodván Reszka megbízhatóságában és jellemében, amelytől annyi jót remélt maga az ifjú herceg is fontos küldetése folyamán.

857.

Roma, 1582 szeptember 16.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kivonatosa Fraknoi: Magyarország összeköttetései a római szentszékkal, III. köt. 170. l.

Reám bízott (szatmár—nagybányai) ügyében megnyugtatom Felségedet, mert nézetem szerint az isteni gondviselés nem ok nél-

kül sugalmazta Felségednek azt a mérsékletet, amellyel engem megbízott, hogy jogos igényeit a császárnál és a pápánál előterjesszem. Hiszem, hogy Isten, aki Lifflandban harmincnégy várat juttatott Felséged hatalmába, arról is gondoskodni fog, hogy azt a két magyarországi várat visszakapja vagy más módon kielégíttessék.

858.

Niepolomice, 1583 január 29.

Báthory István király Da Ponte Miklós velencei dogénak.

Arch. di St. Venezia. Kiv. Óváry II. füz. 997.

Miután Lengyelország és Velence közt rendes postai szolgálatot állított fel, melegen ajánlja ezt a hasznos új intézményt a Signoria figyelmébe.

Megjegyzés. Szerettem volna bár e gazdaságtörténeti fontos levelet teljes szövegében közölni, de az már nincsen meg Óváry másolatai közt, eredeti helyéről pedig nem volt módom (a háborús időkben) megszerezni: habár azokat ott Velencében is láttam.

859.

Grodno, 1584 január 31.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Arch. Vat. Roma. Kivonatosan Fraknoi fenti műve III. köt. 187. l.

Szatmár—nagybányai birtokügyemben sajnálattal értesítem, hogy a császárban többé nem bízom, mivel nem őszintén jár el irányomban s így vele kénytelen leszek a tárgyalásokat megszakítani.

Hátlapján Possevino megjegyzése, hogy e sorait István király akkor írta, mikor előterjesztését még nem kapta volt meg; egyébiránt, akik az ő természetét ismerik, az ilyen kifakadásoktól nem ijednek meg.

860.

Kraków, 1584 február 17.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kiv. Fraknoi fenti műve III. köt. 184., 187. és 520. l.

Válasz. Levele birtokában, megnyugtatom és Istent hívom tanubizonysággul, hogy szatmár—nagybányai ügyében a császár az utolsó feltételt azért tette, mivel összes magyar tanácsosainak véleménye szerint királyi esküje a korona jogainak megóvását követeli. Rosszakarató emberek hiesztelésével szemben fenntartom azt, hogy (amint ismételtlen jelentettem) a császár mindig a legjobb indulatot tanúsította Felséged iránt.

Arról is értesíteni kívánom, hogy Forgách Zsigmond kapitány idejövén, kijelenté: ut iam duos Regiae M^{ti} V^{rae} filios tradidit, tertiumque mihi optime spei adolescentem stitit.¹

¹ Ez a jelenleg Rómában tanuló Ferenc volt, akit apja régebben Kassán mutatott be Possevino atyának.

861.

Wilno, 1584 március 12.

Báthory István király Possevino Antal atyának.

Arch. Vat. Roma. Kivonatosa Fraknoi fenti műve 189. és 521. l.

Szatmár—nagybányai birtokügyemben igazságot védelmére nyomatékos érvekkel szolgálhatok, így avval is, hogy a kezeim közt lévő négy magyarországi vármegye nincs alávetve a magyar király joghatóságának s ettől a kárpótlásu! kívánt birtokokat is fel lehet menteni; egyébiránt ezeket sem Erdélyhez csatolni, sem Magyarországtól elszakítani nem akarom.

862.

Praha, 1584 május 14.

Possevino Antal atya Báthory István királynak.

Arch. Vat. Roma. Kivonatosa Fraknoi fenti műve 189—190. és 521. l.

Jelenteni kívánom, hogy e hó 2-án készültem el a császárnak beadandó előterjesztéssel és biztosíthatom, hogy a minisztereket sikerült kellő engedékenységre bírnom.

Egyébként Felséged tudni fogja, mit kelljen cselekednie? Sugalmazza Isten Felségednek azt az elhatározást, amelyet az ő dicsősége és a közjó követelnek. Csak azt teszem még hozzá, hogy nevének dicsőségére nem fog homályt borítani, ha azokról a kívánt birtokrészekről cserében másokért lemond.

